

Hüseyin Cavid (1882-1941)

Hüseyn Cavidin 125 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı

2007-ci ilin oktyabr ayında Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, böyük şair və dramaturq Hüseyn Cavidin (Hüseyn Abdulla oğlu Rasizadənin) anadan olmasının 125 illiyi tamam olur.

Hüseyn Cavid XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında misilsiz rol oynamış qüdrətli sənətkarlardandır. Öz qaynağını milli mədəniyyətin ən dərin qatlarından alan Hüseyn Cavid yaradıcılığı Şərqi estetik fikir tarixi və dünya romantizm ənənələri ilə sıx bağlı olmuşdur.

Azərbaycan poeziyasında fəlsəfi lirikanın təkrarsız nümunələrini yaradan Cavid ümumbəşəri problemləri humanizm mövqeyindən işıqlandıran mənzum faciələri və tarixi dramları ilə Azərbaycan dramaturgiyasında yeni bir mərhələ açmışdır. Milli bədii düşüncə tarixini mövzu baxımından və bir-birindən parlaq xarakterlərlə zənginləşdirən Hüseyn Cavid sənətkar şəxsiyyətinin bütövlüyünü nümayiş etdirən ibrətamiz həyat yolu keçmişdir. Şairin cənazesinin uzaq Sibirdən vətənə gətirilməsi, məzarı üzərində məqbərənin ucaldılması adı totalitarizmin günahsız qurbanlarının rəmzinə çevrilmiş Cavidə və 1930-cu illərin repressiyalarına məruz qalmış minlərlə Azərbaycan ziyalısının xatirəsinə xalq ehtiramının təcəssümüdür.

Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında müstəsna xidmətləri olan Hüseyn Cavidin 125 illik yubileyinin layiqincə keçirilməsini təmin etmək məqsədi ilə **qərara alıram:**

1. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisi ilə birlikdə, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin təklifləri nəzərə alınmaqla, Hüseyn Cavidin 125 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbirlər planı hazırlayıb həyata keçirsin.

2. Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti bu sərəncamdan irəli gələn məsələləri həll etsin.

İlham Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 17 aprel 2007-ci il

894.3611-dc22

AZE

Hüseyn Cavid. Dram əsərləri. Bakı, “Avrasiya press”, 2007, 460 səh.

Hüseyn Cavid XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndələrindən biridir. Novator şair-dramaturqun romantik ruhlu bənzərsiz pyesləri dünya söz sənətinin ən parlaq örnəyi olmaqla qlobal bəşəri duyğu və düşüncələri, dərin fəlsəfi-mənəvi ideyaları heyratamiz bir aktualılıqla əks etdirməkdədir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Hüseyn Cavidin 125 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında” sərəncamına uyğun olaraq Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən nəşr edilən bu kitaba ölməz sənətkarın “Şeyx Sənan”, “İblis”, “Peyğəmbər”, “Topal Teymur” və “Xəyyam” əsərləri daxil edilmişdir.

Ədibin öz əsərlərinin sonunda “İmlasına toxunmamalı!” qeydində əməl olunmuş, mətnlərin dil və üslubunun qorunmasına çalışılmışdır.

Kitab geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulub.

ISBN 978-9952-442-04-5

© “AVRASİYA PRESS”, 2007

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi

HÜSEYN CAVİD

DRAM ƏSƏRLƏRİ

“AVRASİYA PRESS”
BAKİ-2007

ŞEYX SƏNAN

Facia – 4 pərdə

QEYD

“Şeyx Sənan” mövqu-tamaşaya qoyulduğu zaman ikinci pərdənin birinci səhnəsi ilə ikinci səhnəsi bir yerdə təmsil edilir.

Üçüncü pərdənin ikinci səhnəsi ilə sondakı ilavə isə bütün-bütünə atılır.

H.C.

ƏŞXAS

Şeyx Kəbir – fəzilət və irfanilə, irşad və ictimadilə məşhur, aksakal və nurani bir mürşid

Şeyx Əbuzər – Şeyx Kəbirin ailəsinə məhrəm, ev işlərinə nəzarət edən bir ixtiyar

Zəhra – Şeyx Kəbirin qızı

Əzra – Zəhranın rəfiqəsi, Şeyx Əbuzərin qızı

Şeyx Sənan – otuz yaşında, xoşsima bir tələbə

Şeyx Hadi

Şeyx Sədra } – Şeyx Sənanın yakın arkadaşları

Əbülülə

Şeyx Mərvan – təkgözlü, ortayaşlı bir şəxs

Şeyx Nəim – Şeyx Mərvanın məsləkdaşı

Şeyx Əbülləhyə

Şeyx Cəfər

} – orta yaşlı, iki zahidməslək arkadaş. Fəqət Əbülləhyənin sakalı aşırı dərəcədə uzundur.

Oğuz

Özdəmir } – iki gürbüz dəliqanlı

Dərviş – nurani bir ixtiyar

İki kor ərəb, dəvəçi, mələklər, sair şeyxlər və müridlər

Xumar (Tamara) – Olduqca gözəl və məsum ruhlu bir gürcü qızı

Nina – Xumarın rəfiqəsi

Anton

Simon

} – iki şıq dəliqanlı

Platon – Xumarın atası

Serğo – Platonun xidmətçisi

Papas – sağlam vücudlu, mühib simalı bir keşiş

Sair dəliqanlılar, qızlar və çocuqlar...

Şeyxlər və müridlər ərəb qiyafətində, gürcülər isə əski gürcü qiyafətindədirlər.

BİRİNCİ PƏRDƏ

I SƏHNƏ

Mədineyi-Münəvvərədə, Şeyx Kəbirin evində üləmaya məxsus bir qəbul odası...
Odanın iki qapısı, üç-dört pəncərəsi var. Qapının biri Şeyxin hərəmxanəsinə açılır.
Pəncərələrdən ikisi xurmalıqdan ibarət gözəl bir bağça ərz edər.
Pərdə açıldıqda Şeyx Əbuzər odanın bir guşəsində ikinci namazını bitirmiş,
əlləri və yüzü gökə doğru duaya məşğul görünür.

Zəhra

(Əzra ilə bərabər hərəmxanə qapısından daxil olaraq)

Şeyx, ya Şeyx!

Əzra

Şeyx!

Şeyx Əbuzər

(niyazkar)

Ya Allah!

Zəhra

Bana bak...

Şeyx Əbuzər

(mütəvəkkil)

La ilahə-illəllah!

Zəhra

(yaklaşaraq)

Şeyx Əbuzər!

Şeyx Əbuzər

(dönərək)

Nədir, qızım?

Z ə h r a

Əlan,
Bir xəbər yokmu Şeyx Sənandan?

Şeyx Əbuzər

İki-üç dəfə getdim evlərinə...

Z ə h r a

Əcəba xastalanmamış ki yenə?

Şeyx Əbuzər

Qomşular söylüyor ki, həp gecələr
Uyumaq bilmiyor sabahə kədar.
Qoşuyor hər səhər biyabanə,
Həm də əsla qarışmaz insanə.
Halı pəjmürdə, sanki bir məcnun;
Anlaşılmaz nədir məramı onun?!
Şaşırır həp Mədinə əhli bütün
Onu gördükcə müztərib, düşkün.

Z ə h r a

Nə olur? Bir də get, rica edərim,
Bir xəbər bil də gəl...

Şeyx Əbuzər

Pəki, gedərim.

(Kalkıb gedər. Çıkdığı sırada mənalı bir bakişla Zəhraya bakarak)

Bunda bir sirr var, edilməz faş,
Nə için, anlamam, əcəb şu təlaş?!

Əzra

Bu məraq işlə fazladır, Zəhra!

Z ə h r a

Sorma hiç, sorma, nazənin Əzra!..

Ə z r a

Səndə bir öylə hüsnü cazibə var,
Ki olur hər görən pərəstişkar.
Səni Sənan arar da kəndi bulur,
Daima eşq hüsnə mail olur.

Z ə h r a

Qalmamış bəndə zərrə səbrü qərar,
Bana Sənansız olmuş aləm tar.
Altı yıldır ki, zarü dərbədərim,
Həp onundur məsərrətim, kədərim.
Altı yıldır əsirü mədhuşim,
Onun eşqilə məstü bihuşim.
Azacıq bəndə varsa hüsnü cəmal,
Onda həm hüsn var, həm elmü kəmal.

Ə z r a

Kimsəsiz bir zavallıdır Sənan,
Səndə vardır fəqət nəcabətü şan.
Bir baban var, cihanda şöhrətgir:
Fazili-binəzir, Şeyx Kəbir.

Z ə h r a

Doğru, pək doğrudur sözüün, lakin
Bəncə mənası yok həsəb-nəsəbin.
Qara quldan da alçaq olsa, inan,
Yenə bəndən şərəflidir Sənan.

Ə z r a

(pəncərəyə bakarak)

Gəliyor, iştə, gözlərin aydın...

Z ə h r a

(şaşkın)

Kim? O kimdir?

Ə z r a

(*əlilə göstərir*)

Zavallı pək dalğın...

Z ə h r a

(*bakarak*)

Ah, Sənan! Nasıl da halı fəna!..

Bizi yalnız bırak da...

(*Odadan çıxdığı sırada Əzraya*)

Sonra sana

Söylənir, şübhəsiz bütün əhval.

(*Böyük bir təlaş içində qapıya yakın bir guşədə bəklər. Şeyx Sənan daxil olub bəkir. Zəhrayı görüncə halı dəyişir*)

Söylə, Sənan, nədir şu müdhiş hal?

(*Şeyx Sənan sükut edər*)

Nə bəla var başında? Söylə, nə var?

(*Şeyx Sənan cavab verməz*)

Söylə, aç söylə...

Ş e y x S ə n a n

Etmə gəl israr.

Z ə h r a

Səndə var bəlli, bir yığın əsrar.

Söylə, aç söylə, bivəfa, qəddar!

Nə qiyafət bu? Sanki ağlarsın?

Ş e y x S ə n a n

Şimdi get, Sonra, sonra, anlarsın.

Z ə h r a

Bəndə bilməm nədir bu taleyi-şum!

Sana halım deyilmidir məlum?

Altı yıldır sənin əsirin ikən,
Şimdi biganəyimmi gönlünə bən?
Nə təbiət bu səndə? Həm nə tuhaf!
Yokmudur səndə mərhəmət, insaf?
Nərdə əvvəlki vədlər əcəba?
Əcəba yokmu, yokmu, səndə vəfa?
O məhəbbətlə parlayan gözlər,
Şimdi bir başqa macərə söylər.
Qalmamış bəndə zərrə tabü təvan,
Bəni qəhr et də, lakin atma, aman!..

Şeyx Sənan

Səni atmaqmi?! Bir düşün, əcəba
Bu olur şeymi, nazənin Zəhra?
Sən mələksin, sevimli afətsin...

Zəhra

(*Şeyx Sənanın sarılarına*)

Ah, sən xaliqi-fəzilətsin.

Bu sırada səhnənin işığı çəkilir, ta ucda ikinci pərdə kalkar. Azacıq yüksəkdə, olduqca şairanə, cazibədar, behiştə bir mənşərə görünür. Altın kanatlı mələklər əl-ələ, qol-qola olaraq incə qəhqəhələrlə gülüşüb gəzinirlər. Təbii, mələk qiyafətində olan Xumar da onların içində bulunur.

Xumar

Şeyx, gəl-gəl! Sevimli Sanan, gəl!
Sana layıq deyil o yer, yüksəl!

Şeyx Sənan

(*şaşkın və həyəcanlı*)

Ah, o... cənnət pərisi, nazlı mələk!
Bana yüksəl diyor gülümşəyərək.

Zəhra

Söylə, Sənan, nə var? Nə oldu yenə?
Əcəba kim göründü gözlərinə?

Şeyx Sənan

Bak da gör, iştə cənnət, iştə mələk!

Zəhra

Nerdə?

Şeyx Sənan

Bak, dinlə, şimdi söyləyəcək.

Zəhrada dərin bir heyrət.

Xumar

(Şeyx Sənana)

Durma, yüksəl, ənisi-ruhum, gəl!
Mütərəddid görünmə! Gəl, yüksəl!
Okunur gözlərində nuri-dəha,
Yüksəl, ey şeyx! Gəl, düşünmə daha!..

Şeyx Sənan

Of, bəndən nə istiyorsun, get!
Bəndə can qalmamış, bir insaf et.

*(Xumar qürur və istiğna ilə gedəcək olur. Şeyx Sənan böyük
bir təlaş və nədamətlə)*

Gediyor... a-h... getmə, atma bəni!
Mərhəmət qıl, aman, unutma bəni!
Getdi, eyvah, getdi...

Zəhra

Sənan, kim?

Şeyx Sənan

(Xumara)

Getmə, gəl, a-h, nazənin mələgim!..

Xumar

(çəkilərək)

Qal, səlamətlə qal, böyük Sənan!

Ucdakı pərdə qapanır, səhnə aydınlaşır.

Şeyx Sənan

Getdi, eyvah, küsdü getdi... Aman!

Məcnunənə bir ıçqırıqdan sonra bayğın bir halda düşəcək olur.

Zəhra

(dərhal dutar, başını dizi üstünə alaraq)

Nə fəlakətli hal, aman, ya Rəbb!

Əzra

(gələrək)

Bu nə dəhşət! Nədir bu halə səbəb?

Bu sırada Şeyx Mərvan ilə Şeyx Əbuzər qapı arasında görünür.

Şeyx Mərvan

(istehzalı bir tevr ilə)

Şeyx Əbuzər! Bak, iştə seyr elə,
Hər nə gördünsə get də aç, söylə.
Olmuş ağuşi-nərmə Zəhranın
Bəstəri-nazi Şeyx Sənanın.

Əzra

(bunları görüncə Zəhraya)

Gəldilər, a-h, aman, çabuk gedəlim,
Durma, Zəhra!

Zəhra

Fəqət, yazıq!..

Əzra

Gedəlim!

Hər ikisi çəkilib gedər. Şeyx Əbuzərlə Şeyx Mərvan haman
Sənanın üstünü alırlar.

Şeyx Əbuzər

Bu nə pəjmürdə hal... Aman, Sənan!

Şeyx Mərvan

Büsbütün hiylədir, inan...

Şeyx Əbuzər

Sənan!

Şeyx Mərvan

Xain, alçaq! Nasıl da bak, susuyor?
Sanki bir tilki seyd için pusuyor.

Şeyx Əbuzər

Sus bə!

Şeyx Mərvan

Aldanma, tilkidir, tilki.

(acı-acı gülər)

Şeyx Əbuzər

(hiddətli)

Nə təbiət bu səndə, bilməm ki!..

Şeyx Mərvan

(müstəhzi)

Əhli-hal eşq için, əvət, bayılır,
Haydı, Zəhrayı get çağır, ayılır.

Şeyx Əbuzər

Sus, yetər, iştə gəldi Şeyx Kəbir.

Şeyx Mərvan

Gəlsin, etsin də barı bir tədbir...

Şeyx Kəbir digər şeyxlər və müridlər ilə daxil olur. Böyük bir heyrətlə ətrafı sararlar. Şeyx Hadi Şeyx Sənanın başını qolları arasına alır.

Şeyx Kəbir

Bu nasıl bət-bəniz, oğul, Sənan?!

(Şeyx Əbuzərə)

Su gətir, haydı koş!

Şeyx Hadi

Gecikmə, aman!

Şeyx Əbuzər gedər.

Şeyx Kəbir

Hiç səbəbsiz deyil bu müdhiş hal?!

Şeyx Hadi

Nə də bayğın!.. Yok onda tabü məcal.

Şeyx Kəbir

Şübhəsiz burda bir fəlakət var.

Ümum

Şübhəsiz, şübhəsiz bir illət var.

Şeyx Mərvan

Şübhəsiz var cəzası hər əməlin,
Hiç zərər yok, cəzasıdır çəksin.

Şeyx Kəbir

(hiddətli)

Söylə, Mərvan, nasıl cəza, nə əməl?!

Şeyx Mərvan

Möhtərəm Şeyx, altı gün əvvəl,
Vardı Sənanla bir mübahisəmiz,

Bağırıb söylüyordu pərvasız;
“Olsa merac, olur da ruhani,
Həp yalandır üruci-cismani.
Bir bəşərdir, diyordu Peyğəmbər,
Hiç görülmüşmü çıksın ərşə bəşər?”

Ü m u m

(*heyratla*)

Allah, Allah!

Şeyx Hadi

Sakın, inanmayınız!
Çünkü Sənani söylətən yalnız
Şübhədir... Yoksa şübhədən başqa
Yok onun bir küsuru, yok əsla.

Su gəlir, həm Sənana içirir, həm də başını avuşdururlar.

Şeyx Kəbir

Şübhədir hər həqiqətin anası,
Şübhədir əhli-hikmətin babası.
Şübhə etməkdə haklıdır insan,
Çünkü hər kəscə bəllidir: Yaratın
Hər zaman, hər tərəfdə nurəfşan,
Fərqsiz onca həp zamanü məkan...
Ona məxsus yoksa bir məva,
Ərşə çıkmakda varmı bir məna?

Şeyx Nəim

Sadə meracı etmiyor inkar,
Hələ tövhid için də şübhəsi var.
Söylüyor: “Görməyincə xaliqu bən,
İctinab eylərəm pərəstişdən”.

Şeyx Mərvan

Bu zəlalətdir iştə...

Şeyx Hadi

Sus, sən sus!

Şeyx Mərvan

Sanki bən susdum, öylədir, əfsus.

Şeyx Kəbir

(böyük bir dalğınlıqdan sonra)

Şübhə artarsa, həm yəqin artar,
Mərifət nuru şübhədən parlar.
Zənn edərsəm yanılmıyor Sənan,
Çünki xəllaq için şərəfli məkan
Eyi, parlaq gönüllər olsa gərək...
Kim ki, Allahı istəyir görmək,
Arasın qəlbî-tabnakində,
Arasın kəndi ruhi-pakində.
Hər kimin qəlbî, ruhu düzgündür,
Daima hiss edər də Haqqı görür.
Feyləsofanə ruha malik olan
Yaşamaz ayrı hərgiz Allahdan.

Şeyx Sənan gözlərini açaraq donuq bir vəziyyətlə bəkir.

Şeyx Kəbir

“Və minəl mai külli-şeyün hey”.

Şeyx Hadi

Su ilə canlanır, əvət, hər şey.

Şeyx Sənan

Of!..

Şeyx Hadi

Sənan!

Şeyx Kəbir

Nasılısın, evladım?

Ümum

Çok şükür!..

Şeyx Mərvan

(*Sənan*)

Tutduğundan ol nadim,
Bir də hiç şübhə etmə!..

Şeyx Sədra

(*Mərvana*)

Sus, yahu!

Şeyx Sənan

(*oturaraq, bitab*)

“Vəhdəhu la ilahə illa hu”.

Şeyx Kəbir

(*Şeyx Mərvana*)

Hiç utandınmı?

Şeyx Hadi

(*hakəza*)

Var sözünmü yenə?

Şeyx Nəim

Hələ “Şəqqülqəmər” hekayəsinə,
Veriyor başqa türlü bin mənə.

Şeyx Kəbir

(*Nəimə*)

Yetişir, sən də sus!..

Şeyx Hadi

(*yana*)

Səfil, ədna!..

Şeyx Mərvan

(*Nəimə, xüsusi*)

Hələ, Zəhra!..

Şeyx Nəim

Nasıl?

Şeyx Mərvan

Tuhaf bir sirr,
O da bambaşqa bir rəzalətdir.

Şeyx Kəbir

(*mırıldanmaqda olan Şeyx Mərvan ilə Şeyx Nəimə*)

Böylə dar ruha malik olduğunuz
Hiç də layıq deyil... Yetər, susunuz!

(*Dirsəklənib oturmaqda olan Sənan*)

Söylə, Sənan, nə var, nə oldu sana?

Şeyx Sənan

Möhtərəm Şeyx, sorma, hiç sorma!

Şeyx Kəbir

Nerdəsin? Üç gün oldu müntəziriz,
Söylə, bir söylə...

Şeyx Sənan

(*məhcub*)

A-h, əfv ediniz.

Şeyx Kəbir

Yaşamaqçın hicab korkuludur,
Utananlar pək az müvəffəq olur.
Bu sıkılmaqda bəncə yok mənə,
Hər nə var, hiç çəkinmə, söylə bana.

Şeyx Sənan

Çünki dəhşətli gördüyüm rəya...

Şeyx Kəbir

Söylə...

Şeyx Sənan

Hiç varmıyor dilim əsla.

Bu sırada Zəhra ilə Əzra yarıaçılmış qapı arasında görünərək onları böyük bir mərağ
ilə dinləyib dururlar.

Şeyx Hadi

(*Sənan*)

Bu tərəddüd, inan ki, bicaadır.

Şeyx Kəbir

Bir həqiqət deyil bu, rəyadır.

Şeyx Sənan yerindən kalkaraq rəyasını söyləməyə başlar. Şeyx Kəbir onun sözlərini
dinləyərək yeri gəldikcə başını təhərrüklə təsdiq və davam əlamətləri göstərir.

Şeyx Sənan

Ey böyük şeyx! Gördüm ətrafı
Sarıyor incə, xoş bir aydınlıq.
Gecənin sanki xəndeyi-safi
Saçıyor kainatə bayğımlıq.

Ruhu təsxir edən gözəl məhtab,
Dəmbədəm nəşr edərdi mevceyi-nur.
Gəldi bir şeyx o dəm yüzündə niqab,
Bəni ta gördü, oldu pək məsrur.

Sanki bir tifi idim... Qucaqlayaraq
Bir zaman öpdü, sevdi, hoplatdı.
Sonra omzunda çox atıb dutaraq,
Gah gəzdirdi, gah da oynatdı.

Aqibət, bən o möhtərəm şeyxin
Sillələr endirib də yüz-gözünə
Əylənirdim... xilas edilmək için
Xeyli yalvardı, bakmadım sözüne.

Azacıq keçdi, şeyxi-naməlum,
Bir də gördüm diyor ki: “Bak, Sənan!
Bak nə müdhiş, nasıl dərin uçurum,
İştə son mənzil! İştə Gürcüstan!”

Bakdım, eyvah, atıb da boynundan,
Bəni bir an içində məhv edəcək.
Bağırıb Hakdan istəyincə aman
Koşdu imdadə bir ziyalı mələk...

Şeyx Kəbir

Sonra?

Şeyx Sənan

Ta şeyxə eylədim diqqət,
Bəni titrətdi bir dərin heyrət.

Şeyx Kəbir

Əcəba kimdi şeyx?

Şeyx Sənan

Sorma!..

Şeyx Kəbir

Niçin?

Şeyx Sənan

Sən idin, ah, o şeyx, əvət, sən idin.

*(Hər kəsdə böyük bir heyrət. Şeyx Kəbir isə mənalı bir tərzdə başını
təhərrüklə, bir kədər sükut ixtiyar edər)*

Bəni, şeyxim, bağışla, məzurim,
Çünki məğdur, həm də mənfurim.

Şeyx Mərvan

(yarımsəslə Nəimə)

İştə gördünmü? Bak, nasıl xain!..

Şeyx Nəim

(Şeyx Kəbiri göstərərək, eyni ahənglə istehzalı)

Bakalım, bir nə söyləyir kahin!

Şeyx Hadi

(Sənamı təsliyətlə)

Bunca dəhşət, inan ki, bidadır.

Şeyx Sədra

Hiç təlaş istəməz, bu, röyadır.

Şeyx Kəbir

(Sənanə)

Oğlum! Er-gec dutar cihanı adın,
Söylənir ictihadü irşadın.
Cahil-arif, böyük-küçük yeksər,
Səni özlər, sevrər, pərəstiş edər.
Bəni bir gün gəlir də xalq unutulub
Sana həp əhli-hal olur məczub.

Hər kəsdə qibtəli bir heyrət.

Şeyx Hadi

(arkadaşlarına)

Bu nə tale, nasıl məziyyətdir?!

Şeyx Sədra

Şübhəsiz ən böyük səadətdir.

Əbülülə

Kimsə bir böylə şanlı gün görməz...

Şeyx Kəbir

Bu səadət fəqət uzun sürməz.

(*Sənana*)

Çünki rəyada gördüyün uçurum
Səni eylər bu feyzdən məhrum.
Baş verər səndən öylə bir hərəkət
Ki, bütün xalq edər haman nifrət.
Alçalır, ruhun alçalır... Ancaq
Səni alçaldan ehtiras olacaq.

Şeyx Mərvan

(*Nəimə*)

Bu, fəzilət deyil, rəzalətdir...

Şeyx Nəim

(*Mərvana*)

Bu, səadət deyil də, zillətdir.

Şeyx Sənan məbhut bir halda azacıq düşünür. Sonra ağlayacaq dərəcədə bir tutqunluqla Şeyx Kəbirin ayaqlarına qapanır. Şeyx Kəbir onun qolundan tutub qaldırır və əlini omuzuna qoyur.

Şeyx Kəbir

Səni annən doğurdu Turanda,
Yaşadın bir zaman da İranda.
Kəsbi-irfan için, fəzilət için,
Sonra İrani tərək edib gəldin.
Ərəbistanı ixtiyar etdin,
Gənc ikən kəsbi-iştihar etdin.
Lakin ən son yerin, zəki Sənan!
Olacaq son nəfəsdə Gürcüstan.
Qapılıb hissə olmasan gümrəh,
Olacaq məqbərin ziyarətqah.

Şeyx Sənan

Şeyxim, əfv et, fəqət bir ərzişim var.

Şeyx Kəbir

Söylə, yavrum, sıklıma, yok icbar.

Şeyx Sənan

Hanki şeydir səbəb fəlakətimə?
Onu mümkünsə, söylə, gizlətmə!

Zəhra

A-h!..

Şeyx Kəbir

O yalnız qadındır, iştə qadın!

Şeyx Mərvan

(istehzalı bir tevr ilə Şeyx Əbuzərə)

Söylə Zəhraya: “Gözlərin aydın!”

Şeyx Sənan

(gökə doğru)

Ey böyük Tanrı, ey böyük Yaratan!
Hər qulun halı, fikri səncə əyan.
Bəni səndən gözəl bilən, tanıyan,
Varmı ey xaliqi-zəminü zaman?!

(Şeyx Kəbirə)

Bən otuz yıl cihanda zahidvar,
Bilmədim qız-qadın nədir zinhar.
Nə kadar bəndə varsa hissü həyat,
Ehtirasətə düşmanım... heyhat!
Bana biganə zəvqi-nəfsani,
Sevdiyim yalnız eşqi-ruhani...
Daha gönlümdə qeyri eşqə, inan,
Yer bulunmaz, xayır... xayır...

Bu sırada təkrar səhnənin işığı azalır, ikinci pərdə kalkaraq ta ucda əvvəlki behiştə
mənzərə görünməyə başlar.

Xumar

(sıtmalı bir ahənglə)

Sənan!

Nə çabuk çıxdı xatirindən?

Şeyx Sənan

Aman!..

Bən şaşırıdım. Sakın, inanma!

Xumar

Yalan!..

Hər kəsdə böyük bir heyrət..

Şeyx Sənan

Ah, gəl, gəl, küsura bakma...

Şeyx Kəbir

Nə o?

Nədir, oğlum?

Şeyx Sənan

Odur o!.. Bak, yenə o!

(Xumara)

Bəni əfv et!..

Xumar

Sevimli Sənan, gəl!

Gəl, gəl!.. Oldunsa gər peşiman, gəl!

(Gedəcəkdir olur)

Şeyx Sənan

(Xumara doğru koşaraq şaşkın və məcnunənə)

Gediyor... A-h, getmə!

Şeyx Kəbir

Kimdir o, kim?

İkinci pərdə yavaş-yavaş qapanmağa başlar.

Şeyx Sənan

(yaralı və həyəcanlı)

Getmə, dur!.. Getmə, nazənin mələgim!

*(Koşub Xumarı qucaqlamaq istər, lakin müvəffəq olamaz,
bayılıb düşər)*

Şeyx Kəbir

Allah, Allah, nədir bu əfsanə?!

Şeyx Mərvan

İştə divanədir o, divanə!..

Şeyx Sənanın qorkunc halını seyr etməkdə olan Zəhra pək həzin və dərin bir ah çəkərək, bitab bir halda Əzranın qolları arasına düşər; bu sırada pərdə yavaş-yavaş enməyə başlar.

Pərdə

II SƏHNƏ

Məkkeyi-müəzzəmədə böyük bir yol... Yol kənarında böyük bir takım evlər, uzaqda böyük camelər, bilxassə qara örtülü Kəbə görünür.

Vəqə on yıl sonra vəqə olduğu için birinci səhnədəki əşxas, simaca gözə çarpacaq dərəcədə dəyişmişdir.

Pərdə açıldıqda əlində su dəstisi olduğu halda küçücük bir ərəb qızının yoldan keçdiyi görülür. Şeyx Sədra ilə Əbü'lüla digər tərəfdən çıxırlar.

Şeyx Sədra

Bu nə müdhiş hava, susuzluqdan
Adəta qovrulub yanır insan.

Əbü'lüla

(Kəbəyi göstərərək)

Şübhəsiz olmasaydı Beytullah,
Məkkə olmazdı hiç iqamətqah.

Burda ömr eyləmək fəlakətdir,
Şimdi bildim Mədinə cənnətdir.

Şeyx Sədra

(yoldan keçən qıza)

Gəl, qızım, bir içim su ver bana sən.

(Qız məmnun bir tevr ilə gülümsəyərək dəstiği verir)

Əbülüla

Baş-beyin çatlıyor hərərətdən.

Şeyx Sədra

(azacıq sudan içər, dəstiği iadə ilə)

Sana, yavrum, Xuda əcir versin.

Əbülüla

Su nasıldır? Sərinmi?

Şeyx Sədra

Sorma!..

Əbülüla

Niçin?

Şeyx Sədra

İstiyorsun al iç də bak, qandır,
Su deyil, adəta yapışqandır.
Allah, Allah! Tənəffüs etdikcə,
Ruhu təzyiq edər bir işgəncə.
Halım, eyvah, pək müşəvvəşdir,
Yudduğum həp alevdir, atəşdir.

Hər ikisi böyük bir intizar içində çəkilib gedər. Bu sırada Şeyx Mərvan ilə Şeyx Nəim görünür.

Şeyx Nəim

(Şeyx Mərvan)

Düşünürsün də həp inildərsin,
Söylə, Mərvan, niçin mükəddərsin?
Həp dəyişdin Mədinədən çıkalı...

Şeyx Mərvan

Sorma, gönlüm yaralıdır, yaralı,
Kor olaydı şu tək gözüm də bənim,
Kaş ki, Zəhrayı görməyəydi, Nəim!..

Şeyx Nəim

Bu fəsahtlə sən niçin əcəba
Onu ram etmədin?!

Şeyx Mərvan

Xayı, əsla,
Yokdu əsla təşəbbüsümdə küsur,
Kim ki, məyub olursa, rədd olunur.
İştə çirkinlik öylə bir illət
Ki, dəmadəm qazandırır nifrət.

Şeyx Nəim

Batinin əksidir fəqət zahir.

Şeyx Mərvan

Bir yalan sözdür iştə şöhrətgir.

Şeyx Nəim

Bunca əndişə bisəmər... zira
Şeyx Hadi, Əbülüla, Sədra,
Bir-birindən zəki, gözəl insan;
Yenə Zəhraca möhtərəm Sənan!

Şeyx Mərvan

(hiddətli)

Onu xəllaqi-eşqə sormalıdır.

Şeyx Nəim

Xayır, insanda tale olmalıdır.

Şeyx Mərvan

(yola bakarak, usanmış bir halda)

Əcəba nerdə qaldılar bunlar?

Şeyx Nəim

Bakalım, bəlkə başqa maneə var.

Hər ikisi geri döner. Bu sırada iki kor ərəb görünərək, birinci suzişli və tutqun ahənglə ud çalar, ikinci də yaralı səslə "Hicaz" məqamında olaraq aşağıdakı əbyatı okur.

İkinci kor

Nə eşq olaydı, nə aşiq, nə nazlı afət olaydı,
Nə xəlq olaydı, nə xaliq, nə əşki-həsərət olaydı.
Nə dərd olaydı, nə dərman, nə sur olaydı, nə matəm,
Nə aşıyaneyi-vüslət, nə bari-firqət olaydı.
Gönüldə nuri-məhəbbət, gözümdə pərdeyi-zülmət...
Nə nur olaydı, nə zülmət, nə böylə xilqət olaydı.
Nədir bu xilqəti-bimərhəmət, şu pərdəli hikmət?
Bu zülmə qarşı nölür bir də bir ədalət olaydı.
Tükəndi taqətü səbrim, ədalət! Ah, ədalət!
Nə öncə öylə səadət, nə böylə zillət olaydı.

Qəzəl bitmək üzrə ikən dəvəçi qiyafətində bir ərəb sürətlə gəlib keçər.

Birinci kor

Ey keçən arkadaş!..

Dəvəçi

Nədir dərdin?

Birinci kor

Bizə Sənani göstər, Allah için.

Dəvəçi

Şimdi əlan o, Məkkədən çıkıyor.

Birinci kor

Bizi bir dərdi-biaman sıkıyor,
Ona Sənan bulur da bəlkə dəva...

Dəvəçi

Nə imiş dərdiniz sizin əcəba?

Birinci kor

Biz eşitdik yığın-yığın kor, lal,
Hər tərəfdən sağır, çolaq və topal,
Şeyx Sənana iltica ediyor,
Hər kəs ondan şəfa alıb gediyor.
İştə kordur bizim də gözlərimiz,
Yalvarıb biz də bir şəfa diləriz.

Dəvəçi

(acı-acı gülərək)

Bu kəramətlə ya niçin Sənan
Şeyx Mərvana eyləmöz dərman?!
Barı açsın onun da tək gözünü,
Xəlv seyr eyləsin də möcüzünü.

Birinci kor

Şeyxi göstər də, bəlkə çarə bilir...

Dəvəçi

Burda siz bəkləyin, o şimdiki gəlir.

Dəvəçi gedər. Korlar məyus bir halda düşünür. Bu sırada Zəhra ilə Əzra erkək qiyafətində görünürlər. Zəhra şimdiki pək dəyişmiş, bət-bənizi uçmuş... Adətə sarı bir gül yaprağı kadar solğun, daima düşüncəli və məhzundur.

Əzra

Xastasın, xasta... Nazənin Zəhra,
Səni er-gec xarab edər bu hava.
Bu nasıl bət-bəniz? Deyilmi yazıq?
Niyə bilməm Mədinədən çıxdıq.

Z ə h r a

Qalmamış bəndə ixtiyar əsla.
Neyləyim, başqa çarə yok, Əzra!
Sən nəfəsdir, düşün də qıl tədbir...

Ə z r a

Nə gəlir əldən, a-h! Şeyx Kəbir
Oldu mane sənin səadətində,
Oldu bais sənin fəlakətində.
Dedi Sənana: “Qafil olma, sakın!
Sən düşman qadındır, iştə qadın...”
Dinləyib şeyxi binəva o zaman,
Dəyişib oldu başqa bir insan...

Z ə h r a

Daha bir çarə yok, keçən keçmiş,
Çünki Sənan yürəklə and içmiş.
Həp qadınlardan eyliyor nifrət,
Başqa bir fikrə bəsliyor hörmət.

(Həzin bir ah ilə)

Onu son dəmdə bir də görsəydim,
Daha qalmazdı həsrətim, dərdim.

D ə v ə ç i

(getmiş olduğu tərəfdən evdətlə gəlib keçərək, korlara)

Şimdi Sənan müridlərilə gəlir,
Sorunuz, bəlkə, bəlkə çarə bilir...

K o r l a r

Tanrı versin cəzayi-xeyr sana.

Birinci kor udu torba içinə qoyub saklar.

Z ə h r a

(Əzraya)

Bəni tut, a-h, bir şey oldu bana.

Əzra

Gəl də yoldan bir az kənar olalım.

Zəhra

Bak, fənalaşdı büsbütün halım.

Əzra

Üzülürsün, aman, aman, Zəhra!

Zəhra

(Əzranın yardım ilə bir tərəfə çəkilərək)

Bəndə can yok, inan, inan, Əzra!

Ayrı düşdükcə Şeyx Sənandan,

Bana guya cihan olur zindan.

Bu sırada şeyxlər və müridlər görünməyə başlar.

Şeyx Mərvan

Nə səfərdir bu, anlamam ki?!

Şeyx Nəim

Əvət,

Hiç də mənası yok şunun, əlbət.

Əbülülə

Yalnız borcumuz itaətdir.

Şeyx Sədra

Başqa söz söyləmək cəhalətdir.

Şeyx Əbülləhyə

Nə çıxar böylə boş səyahətdən?

Xəlqi məhrum edər ibadətdən.

Şeyx Cəfər

Bəncə hiç şübhə yok ki, ins ilə cin

Yaratılmış fəqət ibadət için.

Şeyx Sədra

Buna idrakınız varırmı sizin?
Sizcə məchul... qədri şeyxinizin.
Hər kimin qəlbi korsa, keçmiş ola!..
Şeyx Sənanı anlamaz əsla.

Əbülüla

Şeyximiz sahibi-kəramətdir,
Hər nə söylərsə eyni-hikmətdir.

Dəvəçi

(çabuk dönərək)

Əcəba Şeyx nerdədir?.. Dəvələr,
Yük ağırdır, əzildilər yeksər.

Şeyx Mərvan

Pək təbii bu, yüklənən əzilir.

Şeyx Sədra

Hiç məraq etmə, şimdi, şimdi gəlir.

Dəvəçi sürətli adımlarla gəlidiyi tərəfə döner.

Birinci kor

Bizə imdad edin, aman!

İkinci kor

Hələ dur!

Əbülüla

(yola bakaraq, arkadaşlarına)

Gəliyor, işlə şeyximiz gəliyor.

Hər kəs bir tərəfə çəkilib şeyxin vüruduna müntəzir olur; Şeyx Sənan, Şeyx Hadi
və Şeyx Əbuzər sürətli adımlarla gəlirlər.

Şeyx Hadi

(*ümuma*)

Möhtərəm arkadaşlar! On sənədir
Tərk qılmış cihanı Şeyx Kəbir.
Şeyx Sənan ki, bəhri-hikmətdir,
İştə ondan bizə əmanətdir.
İctihadilə bəlli bir ustad
Bizi on ildir eyləyir irşad.
Şimdi əzm eyliyə də Turanə,
Keçəcək sonra xaki-İranə.
Bu səfərdən məramı şeyximizin,
Pək böyük, pək ağırdır, işte bilin!
Bən də yoldaşlarımla bir yandan,
Hində əzm etmək üzrəyim əlan.
Pək böyükdür bu yolda niyyətimiz,
Böyük olsun gərək də himmətimiz.
Məqsəd, ancaq Məhəmmədin dini
Bürsün az zamanda yer yüzünü.
Yola gəlsin də bəzi sapqınlar,
Hak nədir anlasınlar azgınlar.
Dini-islama istəməz pərdə,
Nəşr edilsin gərək o hər yerdə.
Böylə hak yolda kim olursa fəda,
Ona yardımçıdır rəsuli-Xuda...

Şeyxlər

Öylədir, öylə...

Müridlər

Şübhə yok artıq.

Korlar

Şeyx, ya şeyx!

Şeyx Əbuzər

Bəkləyin azacıq.

Şeyx Sənan

(parlamaqda olan günəşi göstərir)

Arkadaşlar! Şu parlayan günəşin
Feyzi birdir cihanda hər kəs için.
Türk, hindu, ərəb, əcəm bilməz,
Nuru hər yanda artar, əksilməz.
Mənəvi bir günəş də var: nəvvar –
O da islam dinidir, parlar.
Parlar, afağı nura qərq eylər,
Haq, həqiqət nədirsə həp söylər.
Çok müqəddəsdir, iştə məqsədimiz,
Şunu lakin, sakın, unutmayınız:
Bir çok alimnüma xəyanətkar,
Dini-islama rəxnə salmışlar.
Bir yığın ictimahi-biməna
Qaldırır hər tərəfdə bir dəva.

(Şeyx Sənan söylədiyi sırada: gökə, Kəbəyə, həmayilindəki Qurani-Şərifə işarətlə birər-birər göstərir)

Xaliqi-kainat halbuki bir...
İştə Quran və Kəbə həp birdir.
Əhli-islama həp şu birliyi biz
Nəşrü isbata qeyrət etməliyiz.

(Bu sırada Əbülülə, Şeyx Əbülləhyə və Şeyx Cəfər kəndi aralarında qonuşurlar. Şeyx Sənan sözünə davam ilə)

Arkadaşlar! Bu yolda zəhmət var;
İstirahət deyil, əziyyət var.
Cəbr yok, zor yok, istəyən qalsın,
Km ki, məmnun deyilsə ayrılısın.

Əbülülə

Şeyx Cəfərlə Şeyx Əbülləhyə,
Şeyxəna! Dönmək istiyor geriyə.

Şeyx Cəfər

(Şeyx Sənana)

İxtiyarız da, şeyx! Məzuruz,
Səfər etməkdən iştə qorkuyoruz.

Şeyx Əbülləhyə

İzn versən dönüb də hər ikimiz,
Hər ibadətlə iştiğal edəriz.

Şeyx Hadi

(mənalı və istehzal bir qəhqəhə ilə Şeyx Əbülləhyəyə)

Əyilib kalkacaq, yeyib içəcək,
Sonra qıl körpüdən kolay keçəcək!

(Hər ikisinə)

İxtiyar, dul qadınların da bütün
Hər bu mərkəzdədir məramı bu gün!
Əcəba!.. Həzrəti-Rəsulullah,
Cümlə əshab – Əli, Ömər həmrəh,
Daima hərbgahə koşmuşlar,
Haqqı təbliğ için vuruşmuşlar.
Bu niçin? Söyləyin, niçin, əcəba?
Yoxsa bir aldanışmıdır?

Şeyx Cəfər və Şeyx Əbülləhyə

Haşa!..

Şeyx Sənan

(hər ikisinə)

Hiç zərər yok, gedin Mədinəyə siz,
Şunu lakin unutmayın hərgiz,
Quru, boş səcdənin yok aqibəti,
Haq sevər yalnız əhli-mərifəti.

Korlar

Ey böyük şeyx, mərhəmət!.. İmdad!..

Şeyx Sənan

Siz nə istərsiniz?

Birinci kor

Fəqət imdad,
Bizə imdad edib şəfa veriniz!
Görmüyor kainatı gözlərimiz.

Şeyx Sənan

Böylə ecazkar bir insan,
Xayır, əsla yaratmamış Yaratan.
Bir qulum bən də pək həqir, aciz,
Bu yalan iftiraya uymayınız.
Həm də görməkdə bir məziyyəət yok,
Kədər, işkəncə var; məsərrət yok.
Gərçi görmək də başqa nemətdir,
Görməmək ən böyük səadətdir.

Birinci kor

Bizi rədd etmə, ah, inayət qıl!

İkinci kor

Nə olur, şeyx, bir kəramət qıl!..

Şeyx Sənan

Nə zamandan tutuldu gözləriniz?

Birinci kor

Anadan doğmadır bənimki təmiz.

Şeyx Sənan

Həp cinayət!.. Qadın cinayət!
Həp qadın cürmi-əhtirasatı!
Ah, bunlar niçin doğar-doğurur?
Şu qadınlar, niçin doğar-doğurur?

(İkinci kora)

Anadan doğma kormusun sən də?

Birinci kor

Bəndə əsrarı həp onun, bəndə...
Ağlamaqdan bu hal gəlmiş ona,
Çünki aşiqdi bir gözəl qadına.

Şeyx Sənan

Həp cinayət, qadın cinayət!
Həp qadın cürmi-əhtirasatı!

(Şeyxlərə və müridlərə)

Hər səfalət doğar qadınlardan,
Baş verir hər fəlakət onlardan.
Öncə Həvnə, o möhtəris nənəmiz,
İşləyib bir cinayət, açdı bir iz.
Bizi qovdurdu bağı-cənnətdən,
Qaldı məhrum qürbi-rəhmətdən.
Qadın insanı haqdan ayrı salır,
Hər qadınlar başa bəla sayılır.

(Korları göstərir)

İştə bunlar, zavallı insanlar,
Nəyə sızlar, yanar?.. Səbəb onlar!..

Birinci kor

Şeyx, ya şeyx! Görmək istiyoruz.

İkinci kor

Bizi məyus qılma, məğduruz.

Şeyx Sənan

Nəyi görmək dilərsiniz, bilməm?
Yanıyor zülm içində hər aləm!
Görməməkçin şu çirkin işləri siz,
Yalvarıb Haqqa, həmdü şükr ediniz.

Dəvəçi

(gələrək)

Buyurun, şeyx əfəndi!..

Şeyx Sənan

Pək gərçək,
Gədəlim, haydı, yolçu yolda gərək...

Gedərlər.

Z ə h r a

(*Əzra ilə bərabər gələrək*)

Getdilər, ah, getdilər...

Ə z r a

Zəhra!

Hiç təlaş etmə, gəl!

Z ə h r a

(*niyazkar*)

Aman, Əzra!

Ə z r a

(*əlilə göstərir*)

Döndü Sənan, bak, işlə bak, gəliyor,
Gəliyor, həm də bak, nasıl məsrur...

Z ə h r a

Ah, ya Rəbbi, çox şükür!.. Lakin
Bu gəliş, kim bilir, əcəb nə için?..

Şaşkın bir halda dörd-beş adım çəkilib bəklərlər. Şeyx Sənan, Şeyx Əbuzər,
Şeyx Əbülləhyə və Şeyx Cəfər bərabər dönüb gəlirlər.

Ş e y x S ə n a n

Şeyx Əbuzər! Sənin də sinnin çox,
Həm vücudunda istitaət yok.
Səndə bunlarla şimdi bir yerdə
Get, tapın rövzeyi-Peyğəmbərdə.
Daima eylə Haqqa həmdü səna...
Azacıq xastadır fəqət Zəhra.

(*Hər üçünə*)

Gecə-gündüz xəbər bilin ondan,
Unutub qafil olmayın bir an.
Həm nəzakət bu, həm savab işdir...

Ə z r a

(Şeyx Sənana yaxlaşaraq)

Səni Zəhra vidayə gəlmişdir.

(Şeyx Sənanda dərin bir heyrət... Zəhrayı göstərərək)

İştə, qarşında titriyər, duruyor,
İştə, solğun çiçək kadar məğdur!..

Ş e y x S ə n a n

Ah, Zəhra! Zavallı, solğun nur!
Səni Sənan görüncə alçalıyor.
Gəlməz əldən əyilməmək... Əlbət.
Səndə var çünki başqa ülvyyə.
Bəni əfv eylə, ey şikəstə həyat!
Sən mələksin... Fəqət... Fəqət... Heyhat...

Z ə h r a

Ah, Sənan!.. Aman!.. Böyük Sənan!..

(Həman bayılıb Əzranın qolları arasına düşər)

Ş e y x S ə n a n

(acı və dəhşətli bir sükutdan sonra)

Şeyx Əbuzər! Müvazib ol... hər an
Onu təskin için çalış... Zira
Pək fəna xastadır...

(Əzraya)

Sakın, Əzra!
Onu gözdən ayırmayın əsla.

(Dört-beş adım uzaqlaşaraq)

Əlvida!.. Əlvida!.. Gözəl Zəhra!..

P ə r d ə

İKİNCİ PƏRDƏ

I SƏHNƏ

Qafqasyada, şimdiki Tiflis civarında kiçik bir dağ ətəyində mənzərəli bir yer... Bir tərəfdə Kür nəhri, digər tərəfdə dağa doğru ucu görünməz əyri bir çıxır nəzərləri okşar. Qarşıda iki-üç çadır görünür. Müridlərdən bir kaç kişi çadırlardan çıxaraq əllərində dəsti kürdən su götürür.

Bahar mevsimi... Gürcü yortusu. İkinci çağ!... Qüruba qarşı... Şeyx Sənan Şeyx Sədrə ilə bərabər gəzinərək ötürməkdə olan bülbülləri dinlər və şaşkın bir bakişla ətrafı tamaşa edər...

Şeyx Sənan

(məczub bir halda)

İştə Qafqas!.. Səfalı bir möva!
Allah, Allah, nədir bu abü həva?!
Nə kadar şairanə bir xilqət!
Yerə enmişdir adətə cənnət.
Bu tamaşayə qarşı hər insan,
Bəncə biixtiyar olur heyran.
Nə kadar dilruba yeşil tərələr!
Seyrə daldıqca ruhu cəzb eylər.
Gülüşür pənbə, al, bəyaz güllər,
Ötüşür hər tərəfdə bülbüllər.
Ninni söylər kiçik sular xəndan,
Görünür hər tərəfdə bir orman.
Qarlı, qartallı bir yığın dağlar,
Ta uzaqlarda bəmbəyaz parlar.
O bulutlar nə, öylə rəngarəng?!
Bu nə qüdrət! Nə dilfirib ahəng?!
Burda qızgın günəş də pək munis,
Gecələr büsbütün nədiməyi-hiss...
Hələ Kür nəhri başqa bir aləm!
Gecə mehtabə qarşı pək həmdəm,
Gah olur bir dərin sükuta varır,
Gah çağlar da bir fəğan qoparır;
Çırpınır Kür boyunca pək dilbər
Qoyu kül rəngi, gök güvərçinlər.
İştə onlar: həp oynaşan, koşaşan
Dalğacıqlardır öylə xəndəfəşan...

O da bir karivan, axıb gediyor,
Bir ədəmgahə doğru əzm ediyor,
Bir səfərdir bu adətə məchul...
Qayə məchul, ibtida məchul...
İştə, insanların da halı budur,
Anlaşılmaz niçin gəlib gediyor?!

(Bu sırada aşağıdakı türkü eşidilməyə başlar, hər kəs dərin bir məczubiyətlə dinlər durur)

Uca dağlar aşdım, ormanlar keçdim,
Gözəllər içində bir gözəl seçdim,
Bən o gündən Yaratana and içdim,
Dünya gözəl olsa, dönməm yarımından.

Bənim yarım al yanaqlı mələkdir,
Tazə açmış sevimli bir çiçəkdir,
Qəhr olsun o qəhrəman ki, dönəkdir,
Dünya gözəl olsa, dönməm yarımından.

Türkü söyləməkdə olan Özdəmirlə Oğuz görünməyə başlar.

Şeyx Sədra

Bana bak, arkadaşlar!

Özdəmir

Əmr ediniz!

Şeyx Sədra

Hanki soydansımsız? Nə dindəsiniz?

Özdəmir

Soyumuz türk, dinimiz islam...

Şeyx Sənan

Pək gözəl...

Şeyx Sədra

Gəl, yakın gəl, iştə tamam.

Şeyx Sənan
Bu civarlarda çokmu, azmısınız?

Özdəmir
Dokuz-on köy kadar varız yalnız.

Oğuz
Şeyx! Təşrifiniz əcəb nerədən?

Şeyx Sənan
Kəbədən, Məkkəyi-mükərrəmədən...

Hər ikisi böyük hörmət və səmimiyyətlə Şeyx Sənan və Şeyx Sədranın əlini öpərlər.

Şeyx Sənan
Arkadaş, isminiz nədir?

Özdəmir
Qulunuz,
Özdəmir...

Şeyx Sənan
Pək gözəl, onunku?

Özdəmir
Oğuz...

Şeyx Sənan
Əcəba, böylə şimdiniz siz nerəyə?

Özdəmir
Gediyoruz yakında qomşu köyə.

Oğuz
(*yola doğru bakaraq böyük bir məraqla*)

Özdəmir, Özdəmir! Bak, iştə odur,
Dəli dərvişə bak, nasıl gəlir.

Bu sırada ağ geyimli, nurani bir dərviş yol kənarında görünür. Heyrətli və kəskin bir nəzərlə bakınıb durur.

Şeyx Sənan

Əcəba?!

Özdəmir

Söylətib də bilmədilər.

Oğuz

Dəlidir, şeyx əfəndi, pək dəlidir.

Şeyx Sədra

Kim bilir, bəlkə hiylədir...

Oğuz

Əsla!

Şu hərif bir bələdir, iştə bəla...

Özdəmir

Dinləməz hər nə söyləsən, yalnız
Kəndi söylər də həpsi mənasız.
Yeməz, içməz, yakın-üzaq bilməz,
Hələ insanə hiç yakın gəlməz.

Şeyx Sənan

(dərvişə yaxlaşaraq)

Baba dərviş! Qılmayın, lütfən,
Bizi məhrum feyzi-söhbətdən.

(Dərviş sükut edər)

Kimsiniz? Məsləkü təriqətiniz
Nə imiş? Söyləyin, rica edəriz.

Dərviş cavab verməz.

Şeyx Sədra

(heyətlə)

Çok tuhaf!.. Ya sağır, ya dilsizdir.

Şeyx Mərvan

(*gələrak*)

Xayır, aldanmayın, o həm sahir,
Həm müzənvirdir etsəniz diqqət...

Şeyx Sənan

Kəcnəzərlər yanında öylə, əvət,
Bəncə, lakin o çöhrə pək nadir,
Pək böyük bir zəkayə malikdir.

(*Dərvişə*)

Sən niçin həp sükuta mailsin?
Söylə bir, hanki dinə qailsin?
Hanki məzhəbdəsin, nəsin, kimsin?
Əcəba, hanki fikrə xadimsin?

Dərviş, “Dəşti” makamında laübali və məcnunənə bir ahənglə fəqət zəngülesiz olaraq, başlar; Şeyx Sənan heyrtle dinlər. Digər şeyxlər və müridlər də gəlib birər-birər ətrafına toplaşırlar.

Dərviş

Sakın, hiç sorma! Bir divanəyim bən,
Dəmadəm çırpınır pərvanəyim bən.
Babam heyret, anamdır şübhə... Əsla
Bilinməz bən kimim, ey şeyxi-vala!
Fəqət pəjmürdə bir səyyahi-zarim,
Şəriətdən, təriqətdən kənarim.
Həqiqət istərim, yalnız həqiqət!
Yeter artıq şəriət, ya təriqət.
Qulaq verməm bən əsla bir xitabə,
Pərəstiş eyləməm hiç bir kitabə.
Əvət, Quran, Zəbur, İncilü, Tövrət
Birər rəya ki, zor təfsiri, heyhat!
Birər rəya bütün əlvahi-ələm,
Birər əfsanə, cənnət, ya cəhənnəm.

Şeyx Sənan

Təbii, səndə var bir xeyli əsrar,
Niçin məxfi dutar, qılmazsın izhar?

Nə var mərdümgiriz olmaqda bilməm,
Nolur olsan bizə həmrəh, həmdəm?

Dərviş

Birər əfsanədir hər bir sualın,
Gözündən bəllidir fikrin, xəyalın.
Gülər ruhunda bir yaldızlı xülya,
Sənin bir başqa sevda var başında.
Nədir yalnızlıq? Anlarsın, düşünsən,
Bu rəmzi get də sor, Allahdan ögrən!
Əgər fəvqəlbəşər olmaq dilərsən,
Kənar ol daima cinsi-bəşərdən!..

(Acı və laübalı bir qəhqəhədən sonra, müridləri göstərir)

Bu şaşkın xalqa əsla vermə zəhmət!
Fəqət yalnız bulun, ey tifli-hikmət!

(Kəskin və mənalı bir baxışdan sonra uzaqlaşmaq istər)

Şeyx Sənan

(ona yaxlaşaraq)

Aman, ey pır mürşid, mərhəmət qıl!

Dərviş

(uzaqlaşaraq, böyük bir istiğna ilə)

Uzaq bəndən, uzaq, ey mərdi-qafil!
Tərəddüd runüma həp gözlərində,
Çəkil get! Yok sədaqət sözlərində,
Vəfa yok səndə, şeyxim, tez cayarsın,
Haman, bir başqa xülyaya uyarsın.

Şeyx Sənan

(iləriləyərək)

Aman! Ey pakdamən pırım, əfv et!
Aman! Səbr et, sözüüm var...

Dərviş

(etinasız)

İstəməm, get!

Dərviş “Get!” mənasını anlatır bir tevr ilə əlini sallır. Feyləsufanə bakişlarla, məcnunanə adımlarla uzaqlaşır gedər. Şeyx Sənanı böyük bir şaşkınlıq və düşüncə alır. Məyus olaraq bir tərəfə çəkilir.

Şeyx Sədra
(*onu təskin ilə*)

Möhtərəm şeyx! Bir düşün... zira
Sana layıq deyil bu hal əsla.
Fazladır bəncə böylə bir təşviş,
Sən böyük şeyx; o, sərsəri dərviş...
İki mübhəm sözün nə qiyməti var?!
Böylə sərsəm əqidədən nə çıxar?

Şeyx Sənan

Məhv olub getdi həp düşüncələrim,
Bəni yalnız bırak, rica edərim.

Şeyx Sədra itaət və təslimiyyətlə geri çəkilir. Bu sırada uzaqdan incə və narın ahənglə calğı səsi eşidilməyə başlar. Şeyxlər və müridlər heyrətlə bakişrlar. Şeyx Mərvan ilə Şeyx Nəim və müridlərdən bəzisi barmaqlarıyla qulaqlarını tıxamaq istərlər.

Şeyx Sədra
(*heyrat və təzyiflə onlara*)

Pək əcayib bu halınız!.. Mutlaq,
Burda lazımmıdır qulaq tıkamaq?
Ürfü şər bu fikrə şərik,
Çəkilir şey midir bu sərsəmlik!
Musiqi, nəğmə ən gözəl sənət,
Şunu hiç mən edərmi bir hikmət?!
İştə, bülüllərin tərənələri,
Nəvbaharın nəsimi-nəğməgəri,
İncə yarpaqların öpüşmələri,
Nazlı afətlərin gülüşmələri,
Nəğmeyi-şuxi-həzrəti-Davud,
Yaxud ahəngi-şəir giryeyi-ud,
Həp birər musiqi deyilmi?

Şeyx Mərvan
(*kinayə və istehza ilə*)

Əvət,
Bu da bir ictihadi-pürhikmət.

Şeyx Sədra

Etsəniz ictimadə gər diqqət,
O da bir başqa musiqidir, əvət!..

Yan tərəfdəki cığırdan, öndə çalğıcılar olduğu halda, süslənmiş gürcü qızları, əlvan geyimli çocuqlar və dəliqanlılar görünməyə başlar. Şeyxlər və müridlər bir tərəfə çəkilib onları tamaşa edərlər.

Qızlar və çocuqlar

(aşağıdakı şarkıyı çalğıya uyduraraq hər bir yerdə söylərlər)

Əsər nəsimi-dilgüşa,
Gülər bahari-nəşəza,
Çəmən, çiçək, günəş, hava,
Cihanı xüldzar edər.

Dəliqanlılar

Səfalıdır çəmən, çiçək,
Fəqət nə çarə eyləmək
Ki, hər bakişda bir mələk
Gönülləri şikar edər.

Qızlar və çocuqlar

Məhəbbət əhli daima
Olur bəlayə aşına,
Cəfaya etməz etina,
Nigarə can nisar edər.

Dəliqanlılar

Gözəllərin vəfası yok,
Cəfası var, səfası yok,
Bu sözlərin əsası yok,
Nə etsə yara, yar edər.

Dəliqanlılardan dörd-beşi şeyxləri salamlar; birisi də çalğıcılara: “Çal!” deyər, bir qızla bərabər rəqsə başlar. Oğuzla Özdəmir də onlara yaxlaşıb əl çalar. Sonra dəliqanlılardan bir-ikisi Oğuzla əl və göz işarətlərilə oynaması üçün rica edərlər. O da bir qızla bərabər ləzgiyə rəqs eylər. Rəqs bitdikdə həpsi bir yerdə əvvəlki şarkıyı çalğıya uyduraraq okuya-okuya uzaqlaşır gedərlər. Özdəmirə Oğuz da şeyxlərə yüngül bir təmənna edərək onları izlər.

Şeyx Mərvan

(Özdəmirlə Oğuzu göstərib istehzalı qəhqəhə ilə)

Şeyx Sənanı şimdİ gəl qandır,
Sanki bunlar da bir müsəlmandır.

Şeyx Sədra

Onların bəkmıyıb da zahirinə,
Bak rıyasız təmiz yüreklərinə.
Var fəqət bəzi şeyx bədbatin,
Zahiri-halı xoş, yürek xain...
Çəkməz əl şeytənətlə vəsvəsədən,
Həp müzəvvirlik onca danişü fənn...

Şeyx Sənan

(sərsəm bir halda dərvişin getdiyi tərəfə doğru iləriləyərək)

A-h, o dərviş, o ruhi-müstəsna!..

Şeyx Sədra

(Sənanı yaxlaşaraq)

Möhtərəm şeyx, halınız nə fəna?!

Şeyx Sənan

Nerdə dərviş? O nerdə, göstəriniz?

Şeyx Mərvan

Dilidir, şeyx, o həm də bir dinsiz.

Şeyx Sənan

Dəlilik başqa bir fəzilətdir,
Dinsiz olmaq da bir təriqətdir.
Dəlidir, sözlərində mənə var,
Sərsəridir, başında sevda var.
O deyil gərçi zahirən Mənsur,
Həp “ənəlhəq” diyor da, çırpınıyor.

Şeyx Sədra

(çəkilməkdə olan Sənanı izləyərək)

Getdi, şeyxim, çəkildi, getdi, inan,
Hiç bilinməz o nerdədir əlan?

Şeyx Sənan

Başqa laf istəməm, xayırlar... yalnız
Azacıq şimdi bəndən ayrılırsınız;
Bir kədər Kür boyunca tək-tənha,
Düşünüb gözmək istərim...

Şeyx Mərvan

Əcəba!
Əcəba, biz də gəlsək olmazmı?

Şeyx Sənan

Yenidən siz də deşməyin yaramı.

Şeyx Nəim

(gəldərək)

Şeyx!..

Şeyx Sənan

Get, get düşüncəsiz budala!

Şeyx Sədra

Bən nasıl?

Şeyx Sənan

(əlilə rədd edərək)

İstəməm, xayırlar!.. Əsla!

Pək dalğın adımlarla uzaqlaşdı gedər. Hər kəsi dəhşətli bir heyrət istila edər və Şeyxin
getdiyi sırada pərdə enməyə başlar.

Pərdə

II SƏHNƏ

Yol üzərində kiçik bir balkon... Qarşıda havuzlu, çiçəkli bir bağça... Gündüz...

Serğ o

(aşağıdakı türküyü çağıraraq bağçayı sulamaqla məşğul olur)

Uzaqlaşdım gülümdən, sevgilimdən,
Ayrı düşdüm vətənimdən, elimdən,
Həp sızlarım, bir şey gəlməz əlimdən,
Yar-yar deyib gecə-gündüz ağlarım.

Çokdan bəri nazlı yarı görmədim,
Öpmədim, gül yüzündən gül dərmədim,
Gülər yüzlə hiç bir ömür sürmədim,
Yar-yar deyib gecə-gündüz ağlarım.

Anton

(əlində bir çiçək dəməti olduğu halda, bağça tərəfindən gələrək)

Serğocan, Serğo!..

Serğ o

Vay, əfəndiciyim!

Anton

(bir bəxşislə bərabər dəməti Serğoya verir)

Şunu lütfən Xumara ver də...

Serğ o

Bəyim!

Daha bir başqa əmriniz?

Anton

Nə deyim!

Söylə Antondur eyləyən təqdim.

(Çəkilib görünməz bir guşədə bəklər)

Serğ o

(balkona çıxıb da qapıya yaxlaşır, yarım səslə)

Gəl Xumar! Nerdəsin, Xumar, bana bak!

Xumar

(ağ geyim geymiş olduğu halda çıkar, Serğonun əlindəki dəmətə bakaraq)

Şunu kim verdi?

Serğo

Anton...

Xumar

(hiddətli)

Ay axmaq!

Al, götür haydı, ver də kəndisinə.

Etinasız bir tevr ilə içəri girər. Serğo dönüb təkrar çiçək dәмətini Antona iadә edәр.

Anton

Nә diyor?

Serğo

Rәdd edib dә atdı yенә...

Sanki bilmәzsiniz tәbiәtini?

Allah alsın onun şu xislәtini.

Anton

(dәмәti yerә atıb çignәyәрәk, zәhrxәnd ilә)

Sән dә biçarә taleyim kibi sol,

Ayaq altında çegnәnib qәhr ol.

(Mәyus bir halda çıxıb gedәр)

Serğo

(hәм Antona, hәм dә balkona bakarak heyrәtlә)

Qız deyil, bir bәladır iştә Xumar,

O bir atәş ki, hәp cihanı yakar.

(Çәkilib bir tәрәfә gedәр)

Simon

(şaşkın və düşüncəli adımlarla yoldan keçər. Gözü balkona ilişincə)

İştə dilbər, sevimli bir mələyin,
Qəsri-pürnuri!.. İştə xüldi-bərin!
Dolaşıb kainatı seyr etsəm,
Nərdə əyləncə varsa, həp getsəm,
Yenə gönlüm açılmıyor əsla.
A-h, o!.. Yalnız o hüsnü-müstəsna,
Qəlbimin aşınayi-giryəsidir,
Ruhi-məcruhimin nədiməsidir.

Bu sırada Xumar əlində ipəkli işləmə olduğu halda balkona çıxar.

Simon

(onu görür-görməz)

Daha yok bəndə zərrə səbrü qərar,
Mərhəmət, mərhəmət!.. Sevimli Xumar!

Xumar

Fazla, həp fazladır bu istirham,
Get, çəkil get, bütün o hissü məram
Ki, sizin qəlbinizdə var əlan,
Bəndə yok, yok o hissə hörmət, inan!

Şeyx Sənan

(dalğın bir halda yoldan keçər, başını qaldıraraq Xumarı görəncə mütəhəyyir)

O nə! Rəyamı gördüyüm, eyvah!
Omudur?.. Lailahə illəllah!..

(Yenə mütərəddid və şaşkın adımlarla yoluna davam edər)

Simon

(bir kədər düşündükdən sonra, Xumara)

Nə olar, a-h! İnadı, gəl, tərək et!..

Xumar

Yetişir, get, get, Allah eşqinə get!

Platon

(yarımsərxoş bir halda, içəridən çıxarak)

Yenə kimdir o, qeylü qal ediyor?

(Mütəəssir və pərişan adımlarla uzaqlaşmaqda olan Simonu görünəcə)

Yeni aşiqmi ərzi-hal ediyor?

Xumar başını aşağı dikər, bu sırada Platonun dostlarından qalın və kaba səsli bir p a p a s yoldan keçər, Platonu görünəcə.

P a p a s

Vay, əfəndim, nasılsınız?

Platon

Buyurun,

Buyurun, lütf edib bir az oturun.

Bir-birinin əlini sıkırlar, Xumar da papasın əlini öpər.

P a p a s

(əli ilə Xumarın saçlarını oxşayaraq)

Yenə bir başqa hal var söndə,
Yok məsərrət sevimli çöhrəndə.
Haydı, lütfən, qızım, bir az su gətir,
Hiç məraq istəmƏz, hər iş düzəlir.

Platon

İstəmƏz, nəşƏsiz sudan nə çıxar!
Gedəlim, pək gözəl şərəbım var.
Həm də pək əski, altı yıllıqdır,
İç də gör, padşaha layıqdır.

P a p a s

(Xumarı diqqətlə süzərək mənalı bir ahənglə)

Bəncə qalsın o bir şərəfli günə,
Sərf edilsin yarınkı bir dügünə.

Platon

(qəhqəhə ilə)

Bir xəyal iştə, bir xəyali-mühal,
Həm bu sözlər Xumarca bir bədfal.
Çünki həp bəhs edər manastırdan,
Ərə getmək ölümdür onca, inan!..

Papas

İştə bir arizu ki, bəncə əbəs...
Xayır, etməz Xumar o fikrə həvəs.

(Xumara)

Həp cavanlar sənin əsirin ikən,
Böylə bir söz gülünc olur səndən.

Platon

(papasın qolundan dutaraq)

Gəl, canım, gəl!.. Bütün bu sözləriniz
Fazladır onca, dinləməz hərgiz.

(Papasın köksündəki xaça işarətlə)

İştə Məryəmlə, ruhi-İsayə,
Şu böyük xaçə, həm kəlisayə
Əhd edib, bən yürəklə and içdim:
İlk talib Xumar için hər kim,
Hər kim olmuş olursa, rədd etməm,
Bıkdım artıq, nədir bu cəvrü sitəm?

Papas

Səni məcbur edənmi var əcəba!
Niçin and içdin? A-h, iştə xəta!..

Platon

Ya xəta, ya səvab... haydı bırağ,
Gəl, sözüm sözdür, etmə fazla mərəğ.

Papasla Platon içəri girər. Xumar əli alında olaraq balkonda iskəmləyə oturub düşür.

Nina

(bağça tərəfindən gələrək)

Yenə bilməm nədir bu küskün hal?
Daima həmdəmin düşüncə, xəyal...
Nə kadar qız yetirsə Gürcüstan
Sana bənzər mələk yetirməz, inan.
Sana hər kəs, böyük, kiçik, məftun,
Sən niçin böylə daima məhzun?..

Xumar

Cümlə əhval əyandır iştə sana,
Çarə yok, çarə yok, gözəl Nina!..
Tutmasam annəmin vəsiyyətini,
Tutacaq sonda bəd duası bəni.
Bana söylərdi daima: “Yavrüm!
Ərə getmək həyat için uçurum...
Yokdur erkəklərin vəfası, Xumar!
Yerin olsun fəqət manastırlar”.

Nina

Neyləsin binəva qadın!.. Hər an
Ona dünyayı tar edərdi baban.
Baban olduqca içkidən sərsəm,
Kədərindən zavallı oldu vərəm...

Şeyx Sənan

(təkrar dönərək Xumarı görüncə)

A-h, o, mütləq o!.. Gördüyüm rəya!

(Yaklaşaraq)

İştə, nazəndə heykəli-sevda!..

Xumar

Söylə, kimsin?

Şeyx Sənan

Zavallı bir məftun...

Nina

Kim bilir... Bəlkə...

Xumar

Qaliba məcnun...

Şeyx Sənan

Bəlkə məcnunim, eyləməm inkar,
Bais ancaq o hüsni-əfsunkar...

Serğo

(gələrək)

Şu hərif kim?.. Nə söylənib duruyor?
(Şeyx Sənanın əbasından tutub bağıraraq)
Söylə kimsin?.. Nə istiyorsun?

Platon

*(Əlində şərab ilə dolu bir qədəh olduğu halda papasla bərabər
dışarı çıxaraq, hiddətlə Serğoya)*

Dur!

Bir misafir ki gəldi, ikram et,
Şu bağıрмаq nə? Haydı, dəf ol, get!

(Serğo bir tərəfə çəkilir, Platon Sənana)

Şeyx! Bir əmrinizmi var əcəba?

Şeyx Sənan

Onu kəndim də anlamam əsla.

Platon

Söyləyin, hiç çəkinməyin zira...

Şeyx Sənan

A-h, rəya, o gördüyüm rəya!

Platon

Şeyx, sözsüz deyilsiniz əlbət...

Şeyx Sənan

(Xumara işarətlə)

İstəyim yalnız iştə bir şəfqət,
Bir təbəssüm o hüsnü-dilbərdən,
Bir nəvaziş o mavi gözlərdən...

Papas

(kaba bir qəhqəhə ilə)

Aşiq olmuş Xumara zənn edərim.

Şeyx Sənan

(Xumara)

Bən niçin böylə zarü dərbədərim?
Söylə, ey nəzəninə-qönçədəhən!
Söylə, ruhum, nə tez unuttun sən,
Bana “gəl-gəl!” deyən nəvazişlə,
Əcəba sən deyilmisin? Söylə?..

Platon

(heyətlə, Şeyx Sənana)

Bu görüş oldu hanki məvadə?

Şeyx Sənan

Gecə rüyadə, ərşi-ələdə.

Papas

(zəhrxənd ilə)

Şübhə yok, şübhə yok ki, məcnundur.

Platon

Görünür həm Xumara məftundur.

Bu sırada şeyxlər və müridlər gəlirlər.

Şeyx Mərvan

Burda şeyx...

Şeyx Nəim

İştə aqibət, bulduq.

Şeyx Sədra

Aman, Allah, nasıl da halı pozuq.

Platon

(papasa, yarım səslə)

Qaliba şeyx möhtərəm bir zat.

Papas

Fazil insana bənziyor...

Şeyx Sənan

(şeyxlərə mənalı bir ahənglə)

Heyhat!..

Şeyx Sədra

Möhtərəm şeyx! Akın-akın insan

Səni həsrətlə bəkliyor əlan.

Bütün islam həp ziyarət için

Toplanıb gəlmiş...

Şeyx Sənan

İstəməm, çəkilin!

Bəndən olmaz bir istifadə sizə,

Başqa mürşid bulun da kəndinizə.

Şeyxiniz hər nə varsa tərək etdi,

Getdi, həp əski bənliyim getdi.

Şimdi bir başqa fikrə məftunim,

(Xumarı göstərir)

Onun eşqilə iştə məcnunim.

Şeyx Mərvan

Sən ki, əvvəl qadından ürkərdin,
Şimdi fikrin niçin dəyişdi, niçin?

Şeyx Sənan

(*Şeyx Mərvana*)

Onu seçməz sənin gözün əsla,
O mələkdir, qadın deyil, haşa!..

(*Məczub bir halda ümuma*)

Seyr edin bir o hüsni-məbhuti,
O bakişlar nasıl da lahuti!
Okunur gözlərində ülvyyə,ət,
Sanki bir heykəli-ülhiyyə,ət?

Şeyx Nəim

Möhtərəm şeyx, unutma niyyə,ətini,
Bir düşün illəti-əzime,ətini!
Eylədin Kəbə qarşısında yəmin,
O bu gün məhv olurmu bir qız için?

Şeyx Sənan

Vətənim, cümlə niyyə,ətim, Kəbəm,
Şimdi yalnız odur, o, vaz keçmə,əm.

Platon

(*papasa*)

Kaş ki, and içmiyə,əydim əvvəldən,
Çarə, bir çarə bul.

Papas

Əmin ol sən,
Vaz keçər, şimdi vaz keçər...

(*Şeyx Sənana*)

Lakin
Qıza nisbət,lə fazladır sinnin.

Şeyx Sənan

Mənəvi eşqə qarşı hər insan
Bir demək... birdir iştə pirü cavan.

Papas

O həmail nə öylə?

Şeyx Sənan

Qurandır.

Papas

Şimdi isbat edib də gəl qandır!
Hiç bu mümkünmü isəvi bir qız,
Bir müsəlmanə varsın? Anlatınız...

Şeyx Sənan

Birsə Haq, cümlə din də bir... naçar,
Xalqı yalnız ayırmış azğınlar,
Hər kəs uymuş cihanda bir hissə...

Papas şərab ilə dolu qədəhi Platondan alıb Şeyxə verir.

Papas

İçiniz bu şərabı öylə isə.

Şeyx Sənan

Zatən onsuz da sərxoşum əlan...

Papas

Xayır, al iç, sözün deyilsə yalan.

Şeyx Sənan pərəstişkaranə baxışlarla Xumarı süzərək, haman qədəhi alıb içmək istər, lakin bir türlü cəsərət edəməz və bir takım mütərəddidanə vəziyyətlərdə bulunur. Ən nihayət, kəskin bir qərar ilə son damlasına varıncaya kadar içər. Şeyx Sədra dalğın bir halda bakınıb durur.

Ümum

(Şeyx Sənan şərabı içdiyi sırada)

Şeyx, aman! Dur...

Şeyx Mərvan

(istehza ilə Şeyx Nəimə)

Mürəvvici-islam!..

Şeyx Nəim

(Sənana)

Əcəba içdiyini deyilmi haram?

Şeyx Sənən

Ürəfa məşrəbincə var miqyas.

Papas

(cibindən kiçik bir xaç çıxarıb Şeyxə verir)

Pək gözəl, şeyxim, al şu xaçı da as.

Şeyx Sənən

(alib asaraq, yarımqəhqəhə ilə)

İbn Məryəm asıldı darə, fəqət

Onu təkrarə varmıdır hacət?

Bumu İsanın ərşə meracı?

Bən nəyim şimdi? Canlı dar ağacı.

Şeyx Mərvan

Sana layıqmıdır bu iş, yahu?

Şeyx Sənən

İştə bir parçacıq gümüşdür bu,

Şunu asmaqla bir yüzük takmaq

Bəncə birdir, bir... anladınmı bunağ!

Papas

(Şeyx Sənana)

Sus, çəkilməz bu türlü istehza...

Şeyx Sənən

Xayır, onsuz da həzrəti-İsa

Bizcə ən möhtərəm, böyük sima...

P a p a s

Məqsədin anlaşıldı, pək rəna,
Şimdi Qurani al da yak...

Şeyx Sənan

Əcəba!
Onu yakmaqda varmı bir mənə?

Hər kəsdə həyəcan və heyrət...

P a p a s

Fazladır həp bəhanə, üzr ancaq,
Yakacaksın...

Şeyx Sənan

(Qurani çıxarıb verir)

Al, iştə kəndin yak!

Ü m u m

Şeyx, Quran yakılmaz!..

Şeyx Sənan

İllət var.

Şeyx Sədra

Susunuz, bəlkə başqa hikmət var!

Şeyx Sənan

Hökmi-Quran ilələbəd ucalır,
Yakılan həp kağız, mürəkkəbdir.

Bu sırada havanı bulut qaplar, şiddətli gök gurultusu başlar. Bu gurultu pərdənin sonuna kadar ara-sıra müdhiş bir halda dəvam edib durur.

P a p a s

(Qurani almayaraq israr ilə)

Onu atəşdə yakmayınca, inan,
Sana əsla olunmaz itminan.

Şeyx Sənan

Hökmi-Quranı tutmuyan məğrur,
Onu atəşdə yakmış ədd olunur.
Bir də bihudə etdiyini israr
Bunda İsa və Məryəmin adı var.

Xumar və Nina

A-h!..

Platon

Şeyx, istəməz, bırak dursun.

Ümum

Tövbə, ya şeyx, tövbə, tövbə!..

Şeyx Sədra

Susun!..

Şeyx Sənan

Eşqdən başqa hər nə varsa, əvət,
Tövbə, bin tövbə!.. Eylədim, nifrət.

Şeyx Nəim

Bir düşün, şeyx, unutma Kəbəyi.

Şeyx Sədra

Dur!

Şeyx Sənan

(Xumara işarətlə)

İştə Kəbəm də, cənnətim də budur.

Papas

(Platona)

Daha bir çarə yok, nə istərsən,
O qaçırmaz boyun itətdən.

Platon

Şeyxim, ancaq bir iş də yapmalısın,
İki il tam domuz otarmalısın.

Hər kəsdə böyük bir qələyan.

Şeyx Sədra

(*Şeyx Sənan*)

Xayır, artıq bu pək fəna təhqir,
Səni ikrah için bu bir tədbir...

Şeyx Sənan

(*Platona*)

Onun eşqiylə bən ki dərbədərəm
Hər nə əmr etsəniz qəbul edərəm.

(*Şeyxlər və müridlər "ah" deyə mütəəssir bir halda
geri çəkirlər*)

Gediniz, arkadaşlarım... Gediniz!
Başka bir şeyxə iqtida ediniz.
İştə bən naili-vüsal oldum,
Aradım nuri-Haqqı, ta buldum.
Seyr edib kainatı həp yorulun,
Arayın, siz də nuri-Haqqı bulun.
Unutun həp zavallı Sənanı,
Unutun siz o sərsəm insanı.

Şeyx Sədra

Möhtərəm şeyx, bir təsəvvür edin...

Şeyx Sənan

Yetişir, haydı, dəf olun da, gedin!

Şeyx Mərvan

Nərdə əvvəlki qayeyi-əməlin?

Şeyx Sənan

(qəhramiz bir hiddətlə bağıraraq)

Durmayın, haydı, dəf olun, çəkilin!

Şeyx Sədra dərin bir heyrət və dalğınlıq içində düşünüb durur.

Müridlərdən birinci qısım

(böyük bir təsir və təassüflə)

Gedəlim, doğru Kəbəyə varalım,
Xaliqi-kainata yalvaralım.
Bəlkə şamil olur da mərhəməti,
Şeyxi eylər ihatə məğfirəti.

İkinci qısım

(Mərvan və Nəimlə bir yerdə)

Şeyximiz atdı hökmi-Quranı,
Şeyximiz satdı dini, imanı,
Öncə islamə bir mürəvvic ikən,
Xaç asıb çıkdı dinü məzhəbdən.

Birinci qısım

Gedəlim, Haqqa iltica edəlim,
Gedəlim, şeyx için dua edəlim...

İkinci qısım

Gedəlim, ta ki biz də səpmiyalım,
Gedəlim, biz də xaçə tapmıyalım...

Şeyx Sənan

Gediniz, gərçi hiylə ya təzvır
Sizcə xoş... bəncə eşq yüksəkdir!..

Bütün şeyxlər və müridlər çəkilməyə başlar. Yalnız Şeyx Sədra ən arkada qalaraq şaşkın və dolğun baxışlarla ağır və mütərəddid adımlarla uzaqlaşib gedər.

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

I SƏHNƏ

Bir buçuq sana sonra, son baharda mehtablı bir gecə... Səhnənin ucunda domuz yatırılmağa məxsus bir dam... Damın qapısı önündə 2-3 domuz yatmış, yan tərəfdə bir su dəstisi var. İçəriyi sönük bir işıq aydınlatır. Pək kənarda Xumarın odası gözə çarpar ki, pəncərəsindən saçılmaqda olan incə bir aydınlıqla nəzəri-diqqəti cəlb edər, ətraf ağaclıqdır.

Serğö əlində şərab dəstisi, taxtadan yapılmış bir qədəh və 2-3 əkmək olduğu halda türkü çağıra-çağıra yarımşərxoş və laübalı bir tevr ilə domuz damından çıxar.

Serğö

(gökə bakaraq)

Gök yüzünü bəzər parlak yıldızlar,
Yer yüzünü bəzər gülyüzlü qızlar,
Gözəl eşqində gönül yanar-sızlar,
İnsaf, mərhəmət yok namərd fələkdə...

(Əlindəkiləri yerə bırakıb qapının önündə oturur, şərabdan bir qədəh döküb içərək)

Uf, işıqlandı gözlərim ancaq.

(Şeyx Sənanı çağırır)

Ey, çoban şeyx! Nerdəsin? Bana bak!

Şeyx Sənan

(gürcü çobanlarına məxsus bir qiyafətdə, saçı-sakalı uzanmış olduğu halda bağça tərəfindən gələrək)

Burdayam, Serğö!..

Serğö

Gəl yeyib-içəlim.

Şeyx Sənan

Sən ye-iç, arkadaş, bən ac deyilim.

Serğö

Gəl, canım, başqa bir şərabdır bu...

Şeyx Sənan

Adətim səncə bəllidir, yahu!

Serğo

Əziz akşamdır, iştə, gəl...

Şeyx Sənan

Vaz keç!

Serğo

(qədəhi dolduraraq)

Bir qədəh gəl Xumarın eşqinə iç!

Şeyx Sənan

Allah, Allah! Şu zəhrimar əcəba
İçilir şeymi?

Serğo

Söylənib durma,
Gəl, düdük çal da, ya masal söylə,
Ya gözəl bir hekayə nəql eylə.

Şeyx Sənan

Yenə halım bir az fəna... Əfv et!

(Bir tərəfə gedər)

Serğo

(şərabdan bir qədəh içərək, qəhqəhə ilə)

Pək gözəl, anlaşıldı dərdin, get!..

(Daha bir qədəh döküb içərək türkü çağırmağa başlar)

Coşğun şərab eşq odunu söndürməz,
Yar saçından bir tel kəsib göndərməz,
Tale bana göz verir, işıq verməz,
İnsaf, mərhəmət yok namərd fələkdə...

Bu sırada bağcanın bir guşəsindən köpək havlaması eşidilir.

Əcəba başqa bir adam mı?

(Bağıraraq)

Kim o?

Özdəmir

(əlində xurcun, Oğuzla bərabər gələrək)

Biz idik, başqa kimsə yok, Serğo.

Serğo

Vay, əfəndim, nasılsınız?

Özdəmir

Eyyiz.

Serğo

Buyurun...

Özdəmir

Şeyx nerdə?..

Getməliyiz.

Serğo

Yalnız Allah bilir onun yerini.

Özdəmir

(xurcunu Serğoya verir)

Bunu ver şeyxə; həm də şeylərini
Tez boşaltın... haman dönüb gedəriz.

(Sürətli adımlarla çəkilib gedərlər)

Serğo

Hiç mərağ etmə, cəbəcə edəriz.

Xumar Nina ilə bərabər əlində bir qab yemək olduğu halda odasından çıxıb gələrək.

Xumar

Bana bak, Serğo!

Serğo

Söylə, sultanım!

Xumar

Şeyx yatmışımı?

Serğo

(heyətlə)

Hiç yatarmı, canım?!
İştə daim onun təbiəti bu...
Hiç düşünməz nədir yemək, uyku?
Gecə yıldıza, ayla söhbət edər,
Düşünür daima sabaha kadar.

Xumar

(yeməgi Serğoya verdiyi sırada)

Mümkün olduqca hörmət eylə ona,
Hər nə əmr etsə, gəl də, söylə bana.

Nina

Pək nəzakətli zat imiş Sənan.

Xumar

(Nina ilə bərabər odasına doğru yüyürərək, onu təsdiq ilə)

Əvət, ən möhtərəm, nəcib insan...
Hələ dursun kəmalı, mərifəti,
Onda var sanki evliya sifəti.

Serğo dərhal xurcunu alır, boşaltmaq üçün domuz damına girər.

Şeyx Sənan

(bir tərəfdən çıxar, Xumarın getdiyini görünəcə)

Gediyor iştə nazlı cananım,
Gediyor aşınayi-viddanım,

Gediyor işte dinü imanım,
Gediyor səbrü taqətim, canım...

(Məhzun və müttəəssir baxışlarla domuz damına yaxlaşır)

Serğo

(çıkarak)

Arkadaş! Gəl, yemək gətirdi Xumar.

Şeyx Sənan

İstaham yok...

Serğo

Gəl!

Şeyx Sənan

İstəmöz israr,
Yorğunam, sıtma var canımda bir az.

(İçəri girər)

Serğo

Azacıq yatsanız fəna olamaz.

(Ətrafa)

Görünür dərdi tazələndi yenə,
Çünki canan göründü gözlərinə.

Simon

(iki dəliqanlı ilə bərabər gələrək)

Serğocan, Serğo!

Serğo

Vay, Simon gəl...

Simon

Sus!
Nerdə Sənan?!

S e r ğ o

Zavallı pək əfsus,
Daima qəmli, daima düşkün...
Yatıyor iştə xastalandı bu gün,

S i m o n

Sən nə dərsin, şu dərbədər Platon
Şeyx Sənana qız veririmi?..

S e r ğ o

Simon!
O bir insan ki, pək fürumayə...
And içib Tanrı oğlu İsayə,
Basmış İncilə əl, inan, verəcək...

S i m o n

Şu hərif pək inadçıdır gerçək,
Qızı bədbəxt edib də öldürəcək.

S e r ğ o

(kafasını oynataraq)

Burda zənnimcə səhvin olsa gərək,
Çünki qız, başqa türlü bir xilqət,
Onu mütləq görən edər heyrət.
Şeyxə pək başqa bir məhəbbəti var,
Daim ikram edər də, hörməti var.

B i r i n c i d ə l i q a n l ı

Həp manastır deyib dururdu Xumar,
Nə çabuk fikri döndü?

S e r ğ o

(domuz damını göstərir)

Manəə var;
Bu uçuq dam Xumar için əlan
Daha qiymətlidir manastırdan.

Bu onun səcdəgahı, qibləsidir,
Şeyx onun heykəli-müqəddəsidir.

İkinci dəliqanlı

(*Simona*)

Şimdi fikrin nə? Şübhə qalmadı hiç,
Qız demək şeyxin oldu, sən vaz keç!

Serğ o

Şübhəsiz bitmək üzrədir müddət,
Şeyxi rədd eyləməz Xumar, əlbət.

Simon

(*qəhrxənd ilə*)

Diridir, ölməmiş Simon hala,
Ona fürsət verirmiyim?

(*Qayət həyəcanlı*)

Əsla!..

(*Cibindən para ilə dolu bir kisə çıxarır; əlində atıb tutduqdan sonra
Serğoya verərək*)

Doludur həp gümüşlə altın, al!
Bu onun qan bahası olsun, al!

Öncə Simon, sonra arkadaşları xəncərləri çəkərək şeyxin yatağına hücum etmək istərlər.

Serğ o

(*Simona*)

Nə imiş anladım sənin əməlin.

(*Hər üçünə*)

Şimdi olmaz, gedin də, sonra gəlin.

Bu sırada Öz də m ir gəlir, arka tərəfdə pusub onları dinlər. Nina da Xumarın odasından çıxaraq dərin bir heyrətlə bu əhvali tamaşa edər.

Birinci dəliqanlı

(*Simona*)

Doğru, pək doğru söylüyor, gedəlim,
Gecə keçsin, gəlib də öldürəlim.

Simon

Bəncə fürsət qanatlı bir quşdur,
Kim ki, əldən uçursa, sərxoşdur.

Haman hücum etmək istər. Nina böyük bir iztirab içində bakıb durur. Özdəmir çarçabuk Simonun biləyini yakalar, xəncər əlindən düşüverir. Dəliqanlılar isə hər biri bir tərəfdən Özdəmiri yakalayıb qımıldanmasına imkan verməzlər.

İkinci dəliqanlı (Özdəmirə)

Məhv olarsun, sakın, qımıldama, dur!

Bu sırada Oğuz gələrək ağır və məğrur bir baxışdan sonra arkadan hər əli ilə bir dəliqanlının boğazından tutub şiddətlə sıkar. Hər ikisi boğulacaq bir hala gəlirlər. Hər kəsi dəhşət alır.

Oğuz

İştə xainlərin cəzası budur!

Özdəmir (Simona)

Bir düşün, bir utan, qızar, yahu!
Səndə bilməm nasıl təbiət bu?
Şeyx, o bir möhtərəm, zərərsiz adam,
Həm misafir, qərrib və aciz adam...
Əcəba səndə yokmudur vicdan?
Böylə namərd olurmu hiç insan?!

Oğuz

Hanki xain bu nev edər rəftar?
Ah, namusa küsmüş alçaqlar!
Sizmi, Sənanımı ölməyə şayan?
Bak, şu xəncər verir cəvab əlan.

(Haman xəncərini çəkərək Simona hücum edər)

Özdəmir

(Oğuzu tutaraq ağır bir ahənglə)

Dur!.. Xayır, istəməz bu hiddəti kin,
Pəki, ondan nə fərqi oldu sənini?

O ğ u z

Qoy gəbərsin!

Ö z d ə m i r

Xayır, bu hiç olmaz.
Güclü gücsüzdən intiqam almaz.

(Simonla arkadaşlarına)

Dəf olun, haydı, durmayın!.. Lakin,
Lakin əsla unutmayın, şeyxin
Qanını içmək istəyən alçaq,
Ən nihayət əlimdə qəhr olacaq.

Hər üçü silahlarını alıb gedərlər.

Ş e y x S ə n a n

(domuz damından çıxarak)

Nə imiş? Söyləyin, nə var, əcəba?

Ö z d ə m i r

Öylə bir şey deyil, əfəndi baba!..

O ğ u z

(Serğonun əlindəki kisəyi alaraq)

Bu nə?

S e r ğ o

(kəkələyərək)

Bilməm... əvət, bu kisə... xayır...

O ğ u z

Şeyx için yoksa qan bahasıdır?

(Sərt və atəşli bir sillə eşq edər)

Ş e y x S ə n a n

Allah, Allah!.. Oğuz, nə yaptın sən?..

O ğ u z

Sana qəsd etdirən şu xaini bən,
Azacıq etmək istədim tədib.

Şeyx Sənan

Pək yazıq!.. Bir düşün, zavallı qərib...

(Gökə doğru)

Bu fəlakətlərin bütün səbəbi,
Hər bənim, bən... bağışla, ya Rəbbi!..

O ğ u z

(Serğoya)

Bakınıb durma, haydı, kisəyi al!
Gəl, işim var səninlə, gəl, abdal!

(Serğo kisəyi yerdən alıb Oğuzu izlər)

Ö z d ə m i r

Şimdi fikrin nədir, böyük şeyxim?
Zənn edərsəm olur nəticə vəxim.
Səni bunlar epeycə incidəcək,
Şübhəsiz, ən sonunda rədd edəcək.
Halınız həm də xeyli qorkuludur,
Kim bilir, bəlkə bir cinayət olur.
Qızı istərsəniz alıb gedəlim,
Həm də kim qarşı çıksa, məhv edəlim.

Şeyx Sənan

Özdəmir! Parça-parça doğransam,
Yenə bir böylə haqsız iş yapmam.

Ö z d ə m i r

Bir sözümlə yok bu rəyə qarşı bənim,
Lakin olduqca ehtiyat lazımlı...

Şeyx Sənan

Gediniz, çünki pək uzaq yolunuz,
Bəni Tanrım qorur, əmin olunuz!

Özdəmir

(xurcunu yerdən alır, şeyxin əlini öpərək)

Bir qəza vəqə olsa, şeyxim, inan,
Çıxarız hər yolunda var-yoktan.
Daima borcumuz itaətdir,
Bizcə hər əmriniz səadətdir.

(Çəkilib gedər)

Şeyx Sənan

Cümlə ikramü lütfünüz məlum,
Sağ olun, əskik olmayın, oğlum.

(Özdəmirin uzaqlaşdığını görüncə)

Uçurum, iştə hər tərəf uçurum!
Anlamam bən, nədir bu taleyi-şum?!
Nə fəlakət!.. Nədir bu, ya Rəbbi?!

Nina

(səssiz adımlarla çəkilir. Xumarın odasına girdiyi sırada)

Serğodur iştə həpsinin səbəbi.

Şeyx Sənan

(gökə doğru)

Deyil əsla bir iştika, bu nida!
Çünki ülvi Xumarın uğrunda
Hər bəla bəncə bir səadətdir,
Hər cəfa sanki bir məhəbbətdir.

Qapının önündəki dəstiyi alır, su gətirmək üçün bağçanın bir tərəfinə gedər. Azacıq sonra Anton ağ geyimdə digər tərəfdən çıxar, əbus çöhrəli bir gürcü də əlində yakıcı maye ilə dolu bir dəsti tutaraq onu izlər.

Anton

(yarım səslə)

Serğocan, Serğo!

Arkadaş 1

İstəməz, bir dur.

(Domuz damına bakarak)

İştə Sənan yataqda... Bak uyuyur.

Anton

Serğö!..

Arkadaş 1

Lazım deyil. Bırak, gedərim

Doğrayıb şeyxi, şimdi məhv edərim!

(Dərhal içəri fırlar)

Anton

(Qapıdan bakarak)

Daha vur! Bir də, bir də...

(Kəndi-kəndinə)

Şimdi Xumar

Bən kimim, ya nəyim, duyar, anlar.

Arkadaş 1

(çıkaraq heyvət və dəhşətlə)

Şu hərif anlamam nə sehr etmiş,

Bir təsadüf ki, iştə pək müdhiş!..

Ona hiç xəncər etmiyor təsir,

Yalnız icra olundu son tədbir.

Qapını qapar, bu sırada içəridə alev parlamağa başlar.

Anton

Yoksa atəşlədinmi?

Arkadaş 1

Öylə, əvət;

Yandı Sənan, kül oldu, getdi...

Anton

Fəqət,
Şimdi dilbər Xumara müjdə gərək,
Ta gəlib seyrə dalsın inliyərək.

Xumar Nina ilə bərabər odasından çıxar, onları görür-görməz böyük bir heyrət və təlaş içində baka qalırlar.

Arkadaşı

(Antona istehzal qəhqəhə ilə)

Şimdi Sənan yatıb da rüyadə,
Zevqə dalmış behişt-i-ələdə.

(Təlaş ilə)

Daha durmaq xatalı... Gəl, gedəlim...
Gedəlim, haydı...

Anton

Pək gözəl, gedəlim.

Sürətli adımlarla uzaqlaşirlar.

Xumar

Ah!.. Bunlar da bir cinayət arar.

Nina

Şübhəsiz, başqa bir fəlakət var.

Bu sırada şiddətli yel əsməsi, gök gurultusu, yanğın çatırdısı başlar. Ta pərdənin sonuna kadar dəvam edər.

Xumar

(Nina ilə bərabər şaşkın bir halda domuz damına yaxlaşaraq)

Anladım, şimdi anladım, bildim.

(Hiddət və təlaş ilə)

Serğo, gəl, Serğo! Nerdəsin?

Serğo

(görünərək)

Gəldim.

Xumar

Haydı, koş, durma!.. Gəl, tez aç qapıyı!

Nina

Xain, alçaq, ədəbsiz, aç qapıyı!

(Serğo qapıyı açdığı kimi yanğından hasil olan qızıl alev səhnəyi aydınladır)

Gir, çabuk gir, zavallı şeyxi çıxar!

Xumar

Durma, biçarə yandı, tez qurtar!

Serğo içəri girmək istər, fəqət cəsarət edəməz.

Qomşular

(üç-dört kişi gələrkə)

Söyləyin bir, nə var? Nə olmuş?..

Xumar

Aman!..

Yandı, məhv oldu binəva Sənan...

Qomşular

Bakalım, bəlkə yanmamış...

Nina

(hiddətlə Serğoya)

Cəllad!..

Xumar

A-h, biçarə şeyx!.. Aman!.. İmdad!..

Bitab olaraq düşəcək olur. Nina haman kəndisini dutar. Bu sırada Şeyx Sənan əlində dəsti bir tərəfdən çıxar, hər kəs heyrətindən dona qalır.

Şeyx Sənan

(pərəstişkarənə bir tevr ilə)

Şeyxi məhv oldu sanmayın zinhar!

İştə qarşıdayam, sevimli Xumar!

Kim ki, eşq atəşilə oldu hədər,
Onu yandırmaz öylə atəşlər.
Bəni öldürsələr də, bən yaşarım,
Tərk edib xəlqi Xaliqə koşarım..
Əbədiyyət bənim məzarımdır,
Çünki Sultani-eşq yarımdır.
Eşq için can nisar edən örlər
Əbədi bir həyat içində gülər.
Bəni həp parça-parça doğrasalar,
Ruhum ölməz, səmayi-eşqə uçar.
Uçar ən möhtəşəm fəzalar aşar,
Yenə cənnətdə həp səninlə yaşar.

Son beyt bitmək üzrə ikən haman pərdə qapanır.

Pərdə

II SƏHNƏ

Mədinədə həsir ilə döşənmiş bir oda... Ətrafda oturub dayanmaq için mindərlər və döşəklər... İki qapı... Bağçaya açılır iki-üç pəncərə... Günəş yeni doğmağa başlayır. Pərdə açıldıqda xidmətçi qara ərəb döşəkləri düzəldərək çıxar. Bu sırada Şeyx Hadi ilə Əbülülə daxil olur.

Şeyx Hadi

Çok şükür rəbbi-zülcəlalimizə,
Oldu qismət yenə Mədinə bizə.

(Pəncərələrdən birini açaraq)

Nə müqəddəs havası var... hər an
Nəfəs aldıqca qəşş olur insan.
Adəta ruhə bir səfa gəliyor,
Adəta qəlbə bir şəfa gəliyor.

Əbülülə

Şeyx Hadi! Nə dersiniz gerçək,
İstəyəm bir çıxıb xəbər bilmək.

Şeyx Hadi

Soruşub bir nə var, nə yok bilsən,
Bixəbər qalmayız həvadisdən.

(Pəncərəyi qapayaraq)

Yorğunum, bən də bir yarım saət
Uzanıb olmaq istərəm rahət.

(Əbülülə çıxdığı sırada)

Fəqət ilk öncə Şeyx Sənandan
Bir xəbər bil!..

Əbülülə

Pəki!

Şeyx Hadi

Unutma, aman.
Həm də Zəhrayı sor da, gör o nasıl?
Xastadır bəlkə, get əyadət qıl.

Əbülülə gedər. Şeyx Hadi əbasını yüzünə çəkərək uzanır. Bu sırada səhnənin işığı
çəkilib ucdakı ikinci pərdə kalkar.

Şeyx Sənən

*(atəslər, alevlər içində görünərək yarıməhzun, yarıməmnun
bir fəryad ilə)*

Yandım, Allah!.. Nədir bu işgəncə?
Həm nə dəhşətli, datlı əyləncə!..
Atəşi-eşq bir səadət imiş,
Bu da bir başqa türlü cənnət imiş.
Bəndə yok iştika, fəqət, ya Rəbb!
Yokmudur səndə mərhəmət, ya Rəbb!..
Gəliyor həp bu hiylələr səndən,
Bəni bilməm niçin yaratdın sən?!

Bəzi mevhum əllərdə xəncərlər, qılıclar parlayaraq Şeyx Sənana hücum edildiyi görülür.

Bir mələk

(gökdən enər kibi gələrək)

Hiç məraq etmə, möhtərəm Sənən!
Səni əsla unutmamış Yaratan.
Sana xaliq olub yeganə pənah,
Həm şəfaətçidir Rəsulullah.

Səni təqdis edər mələklər, inan,
Hiç təlaş etmə, gəl, böyük Sənan!

Şeyx Sənanın əlindən tutub kənara çəkmək üzrə ikən ikinci pərdə enər.
Səhnə aydınlaşır.

Şeyx Hadi

(sərsəm kibi kalkarak)

Əcəba?! Lailahə illəllah!
Bu nə dəhşətli hal?!

Şeyx Əbuzər

Ya Allah!

Şeyx Əbülləhyə və Şeyx Cəfərlə bərabər daxil olur. Qucaqlayıb öpüşürlər.

Şeyx Hadi

Buyurun!

Şeyx Əbuzər

Keyfiniz nasıl?

Şeyx Hadi

Eyyim.

Şeyx Əbuzər

Parlasın ictihadınız daim,
Sizə əcr eyləsin əta qadir.

Şeyx Hadi

Gördünüzmü Əbülülayı?..

Şeyx Əbuzər

Xayır.

Şeyx Hadi

Söyləyin bir nə var, nə yok, Zəhra
Eyiləmişmi?

Şeyx Əbuzər

Halı xeyli fəna,
Yaşır canlı bir cənazə kibi.

Şeyx Hadi

Sən böyüksün, İlahi, ya Rəbbi!

Şeyx Əbuzər

Yeməz-icməz, zavallı pək düşgün...
Ağlamaz, ağlatır cihanı bütün.
Həm seçilməz o bir müqəvvadən,
Ölüdür, köçməmiş bu dünyadən.
Daima türbəyi-Rəsulə gedər,
Yalvarıb Haqqa ərzi-hacət edər.

Şeyx Hadi

Daha kafi şu qəmli qissə, aman!
Azacıq söylə Şeyx Sənandan.
Yokmu hiç bir xəbər, gələn, ya gedən?

Şeyx Əbuzər

Yolçu var Məkkəyi-mükərrəmədən.
Söylənən sözlər olsa hər gerçək,
Şeyx Sənan, demək, yarın gələcək.

Şeyx Hadi

Çok şükür, çok şükür, böyük Tanrı!

Şeyx Əbuzər

Anlatıb sən də söylə bir barı,
Pək uzun sürdü adəta bu səfər.
Qardaşım, söylə bir nə var, nə xəbər?

Şeyx Hadi

Sormayın, sormayın nə halətdir,
Bu səfər bir yığın fəlakətdir.
Ah, əvət şimdi yalnız on kişidən
Sağ qalan bir Əbülüla, bir bən...

Hər üçü

(böyük bir yəs və heyrət içində ahəngi-məxsus ilə)

“İnna-lillahi və İna-ileyhi raciun”.

Şeyx Əbülləhyə

(dərin bir sükutdan sonra)

Nə fəlakətli hal, aman, ya Rəbb!

Şeyx Cəfər

Nə imiş, kim bilir, bu halə səbəb?

Şeyx Əbuzər

Nə təəssüflü bir xəbər... Eyvah!..

(Şeyx Hadiyə)

Hər nə keçmişsə eylə həp izah!

Şeyx Hadi

Kəbədən biz o gün ki, ayrıldıq,
Vəzü təbliğə başladıq artıq.
Gəzdik az-çok Yəmən diyarında,
Azacıq sonra atladıq Hində.
Edərək hər tərəfdə nitq irad,
Xəlqi dəvətlə eylədik irşad.
Eyləyib ərzi-əhtiramü səlam,
Bizi alkışlıyordu həp islam.
Başqa dinlərdə bir çox insanlar
Həp sorar, həp arardı bürhanlar.
Çünki pək güc deyildi ilzamı,
Həp qəbul etdi dini-islamı.

Şeyx Əbülləhyə

Əvət, islam yüksəlir, enməz.

Şeyx Cəfər

Nuri-haqq daima yanar, sönməz.

Şeyx Hadi

O civarlarda iştə bir müddət
Göstərib himmət, eylədik dövət.
Nagəhan başlayıb vəba, taun,
Sardı ətrafı, xalqı etdi zəbun.
Çarəsiz, biz də Hindi tərək edərək,
Geri döndük təəssüf eyləyərək.
Bəhri-Ümmanda sonra bir tufan,
Bir bəla qopdu, sarsılırdı cihan.
Gecədən keçməmişdi bir o kadar,
Oldu dəhşətlə rünuma məhşər.
Pək yakındık o dəmdə sahilə biz,
Sarsılıb durdu nagəhan gəmimiz.
Kocaman dalğalar hücum edərək,
Çıldırıp içqırırdı kükrəyərək.
Dəli yellər alay-alay koşaraq,
Gəminin yelkənilə çarpışaraq,
Kıldı həp parça-parça bir anda,
Hökm edib durdu yəs hər yanda.
Hər tərəfdən ucaldı ahü-fəğan;
Ağlayan, inləyən, düşən, bağırən,
Bir yığın binəva, səfil insan,
Yalvarıb Haqqa istiyordu aman.
Çırpınırkən xilas için həpimiz,
Daha dəhşətlənib qudurdu dəniz.
Topa tutmaqla yıldırım hər an,
Gurlayıb yolçularda qoymadı can.
Bir tərəfdən də parlayıb şimşək,
Xəlqi titrətdi həp qılıc çəkərək.
Gök dənizdən seçilmiyor əsla;
Yer bəla, gök bəla, mühit bəla...
Çarpışır yolçularla fırtınalar,
Hər kəsin gözlərində dəhşət var.
Son nəfəs iştə, yok ümidi-nicat,
Gəmimiz batmaq üzrədir, heyhat!

Şeyx Əbülləhyə

Bir təsadüf ki, həp fəlakət imiş.

Şeyx Cəfər

Bir umulmaz qəza ki, dəhşət imiş!..

Şeyx Hadi

(dəvam ilə)

Yolçular çarəsiz qalıb nagh,
İki-bir, üç-bir oldular həmrəh.
Gəmidən fırlayıb da çırpınaraq,
İstiyorlardı hər xilas olmaq.
Suda bir xeyli qol-qanat çaldıq,
Hər yorulduq da duyğusuz qaldıq.
Böylə müstər görüncə halətimi,
Söylədim kəlmeyi-şəhadətimi.
Çarpışırkən ümidü yəslə bən,
Gəldi bir səs bu anda sahildən.
Səs gələnin səmti izləyib buldum,
Allahın yardımilə qurtuldum.
Gecə bilməm nasıl keçib getdi,
Ən nihayət, günəş tülü etdi.
Baktım, əfsus, qurtulan bizdən
Yalnız bir Əbülüla, bir bən...

Şeyx Əbuzər

Tanrı qərq eyləsin də rəhmətinə,
Əfv qılsın Rəsulu hörmətinə.
Sizə səbri-cəmil edib ehsan,
Ömürlər eyləsin əta Sübhan.

Əbülüla

(daxil olaraq)

Şeyx Sədra yanında hər ixvan
Gəliyor...

Şeyx Hadi

Pək gözəl, fəqət Sənan?!

Əbülüla

Onu bən görmədim, xayır...

Şeyx Hadi
(*təlaş və heyrətlə*)

Əcəba!
Bir həqiqətimi gördüyüm rəya?!
(*Pəncərəni açıb gökə doğru bakarak*)

Ah, tar oldu gözlərimdə fəza,
Var imiş şeyximin başında qəza.

(*Məyus bir halda dalıb gedər. Şeyx Sədra öndə olaraq bütün şeyxlər və müridlər yorğun adımlarla daxil olurlar. Şeyx Hadi başını qaldırır. Gələnləri ağır və kəskin baxışlarla süzdükdən sonra Şeyx Sədraya*)

Söylə, Sədra, nə oldu şeyxinizə?
Əbədi bir vidamı etdi sizə?

(*Şeyx Sədra mütərəddid bir halda düşünüyor*)

Düşünüb durma böylə heyrətlə,
Söylə, aç!.. Hər nə varsa aç, söylə!..

Şeyx Sədra
Şeyxi bizdən ayırdı Gürcüstan,
Şimdi artıq o, başqa bir insan...

Şeyx Hadi
Sağ ya?

Şeyx Sədra
Əlbəttə!

Şeyx Hadi
(*gökə doğru*)

Çok şükür, ya Rəbb!

(*Şeyx Sədraya*)

Niçin ayrıldınız. Nə oldu səbəb?

(*Şeyx Sədra sükut edər*)

Söylə, gizlətmə!

Şeyx Mərvan

(*Şeyx Sədraya*)

Söylə, həp söylə!

Şeyx Hadi

(*Şeyx Mərvana*)

Haydı, sən söylə, sən dəvam eylə!

Şeyx Mərvan

Şeyximiz satdı dini, imanı,
Şeyximiz atdı hökmi-Quranı.
Hökmi-Quranı atdı bir qız için,
Həm şərab içdi, həm xaç asdı, bilin!
O qadından qaçan böyük Sənan,
Domuz otlatmaq üzrə oldu çoban.

Şeyx Hadi

(*mənalı bir ahənglə*)

Böylə gördükdə, şübhəsiz, həpiniz,
Ona nifrətlə duyğu bəslədiniz!

(*İstehzalı qəhqəhə ilə*)

Gəldiniz?.. Həm də Şeyx Sənansız!..
Cümləniz bir cəsəd ki, həp cansız.
Qaliba sizcə öylə bir ustad,
Olunur şimdi lənü tənlə yad?!

Şeyx Mərvan

Onu təkfirə kalkışan vicdan
Bir qəbahətmi işliyor?

Şeyx Hadi

(*qayət hiddətli*)

Mərvan!
Görmədim bən sənün kadar nankor,
Bir gözün kor deyil ki, vicdan kor.

(Hər kəsə də dərin bir sükut. Ümumə)

Sizdə insaf yok, həmiyyət yok!
Mürşidi-binəzirə hörmət yok.
Çünki yok ruhunuzda ülvyyət,
Qəlbiniz həp zəbuni-süfliyyət...
Tutsa afağı şöleyi-hikmət,
Onu duymaz dumanlı gözlər, əvət.
Şeyx Sənan, o şəmsi-ələmtab
Oldu kafir, xaç asdı, içdi şərab;
Hər nə yəpdisə, şübhəsiz, siz də,
Siz də həp yəpməliydiyiniz, siz də.
Siz də həp olmalaydiyiniz tərsə,
Məsiyətdənmi korkdunuz yoksa?!
Halbuki küfrü Şeyx Sənanın,
O fəzilətli piri-ürfanın
Sizin imanınızdan uladır,
Haq bilir, həm də bin qat əladır.

Ü m u m

Xeyli yalvardıq, işte rədd etdi.

Şeyx Mərvan

Bizi nifrətlə tərək edib getdi.

Şeyx Hadi

Həpiniz çünki kəcnəzər, xain,
Həm də zahirpərəst, bədbatin...
Sizdə olsaydı şübhəsiz vicdan,
Bilərək Şeyxi Kəbeyi-iman,
Ona hiç söyləməzdiniz azğın,
Onu zənn eyləməzdiniz sapqın.

(Şeyx Sədraya)

Söylə, Sədra, yalanmı söylədiyim?

Şeyx Sədra

Doğru, pək doğru, möhtərəm şeyxim!

(*Təbdili-tevr ilə*)

Şübhə yok, gərçi sizcə mənfuruz,
Lakin az-çok bu işdə məzuruz.

Şeyx Hadi

Məsələ?... Şərh edib də söylə nasıl?

Şeyx Sədra

Şeyxi tərک eyləyib tamam bir yıl
Gəzib ətrafı olmadıq məyus,
Dini təbliğə başladıq... Əfsus!..
Bir də döndük, bulunca Sənanı,
Gördük olmuş o bir domuz çobanı.
İki gün yalvarıb rica etdik,
Gecə-gündüz həp iltica etdik.
Yenə rədd etdi... Bakdım olmuş əsir,
Nə kadar yalvarılısa yok təsir.

Şeyx Hadi

Pək gözəl, siz qalaydınız orada.

Şeyx Sədra

İştə həp arkadaşlarım, burada
Qalalım söylədim də, bakmadılar.
Etiraz etdilər bütün... Naçar
Bən fəqət qalmaq istədim tənha,
Buldu Sənan bu fikri pək bica.
Ən nihayət, şikəstəpər, məyus,
Eylədik cümləmiz vida, əfsus.

Şeyx Hadi

Şeyx Sənan, o bir böyük ümman,
Onda yok qərü ibtida, payan.
Onu idrak için kəmal istər,
Əhli-zövq istər, əhli-hal istər.
Ah, əvət, şimdi gördüyüm rəya
Nə tuhaf lövhə, bilsəniz...

Şeyx Mərvan

(*Şeyx Nəimə müstəhzi*)

Əcəba?!

Şeyx Sədra

(*Şeyx Hadiyə*)

Lütf edib söyləyin, rica edərim.

Şeyx Hadi

Gördüm əlan ki, şeyx dərbədərim
Yanıyor... halı pək müşəvvəşdir.
Bütün ətraf alevdir, atəşdir.
Parlar əllərdə həp qılıc, xəncər
Titrədib şeyxi zəhrəçək eylər.

(*Hər kəsə dərin bir heyrət*)

Nagəhan bir gözəl, sevimli mələk
Endi gökdən təbəssüm eyləyərək.
Şeyxi qaldırdı səmti-balayə,
Ərşi-əlayə, qürbi-mövlayə.

Ümum

Şeyximiz rəhnümayi-irfandır!..

Şeyx Əbuzər

Şübhəsiz, lütfi-Haqqa şayandır.

Birinci şeyx

Ya niçin öylə şeyxi tərək etdik?

İkinci şeyx

Nə xəta eylədik, nə kəc getdik?!

Şeyx Hadi

Çünki siz korsunuz... O mənbeyi-nur...

Əbülüla

Fəqət ən son nədamət əfv olunur.

Birinci şeyx

Yenə həp şeyxə doğru koşmalıyız.

İkinci şeyx

Şübhəsiz, şübhəsiz buluşmalıyız.

Şeyx Sədra

(kafasını oynataraq, istehzalılı və mənalılı bir ahənglə)

Pək təbbi deyilmidir, əcəba?!
Azacıq tar olursa şimdili hava.
Sevinir hər tərəfdə şəbpərələr
Aldanıb qafilanə rəqs eylər.
Zənn edərlər günəş üful etmiş,
Büsbütün nuru məhv olub getmiş...
Bir kadar sonra parlayıb təkrar,
Bütün afaqı nuri-hüsnü yakar.
Ürkərək həpsi bunca şəşədən.
Şaşırır, diksinir... Nə batil zənn!..

Şeyx Hadi

Bir qəbahət bu, həm də pək müdhiş!
Başqa bir çarə yok, keçən keçmiş...
Fazladır bəncə vəqti kayb etmək,
Şimdili fürsətdən istifadə gərək.
Gedəlim türbeyi-Rəsula, gəlin,
Həm ziyarət, həm ərzi-hacət için.
Edəlim ərzi-əhtiramü səlam,
Edəlim həp şəfaət istirham.
Qoşalım sonra Şeyx Sənana,
Qoşalım rəhnümayi-irfana.

Ümum

Gedəlim, haydı durmayın, gedəlim,
Gedəlim, şeyxə can nisar edəlim.

Şeyx Hadi ilə Şeyx Sədra çıxar. Bütün şeyxlər və müridlər də onları izlər.

Şeyx Mərvan

(çıkdığı sırada Şeyx Nəimə)

Həpsi boş bir xəyalə aldanıyor,
Zülməti-küfrü nuri-həq sanıyor!..

Əbülülə

(ən arkada olaraq mənalı bir ahənglə, hər ikisinə)

Bir həqiqətdir işlə, gözsüzlər
Kor olur, nuri-Həqqı görməzlər...

Pərdə

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

I SƏHNƏ

İkinci pərdənin səhnəsində olduğu kibi, yol üzərində küçük bir balkon... Qarşıda çiçəkli bir bağça; mayıs... Pazar günü... Pərdə açıldıqda dörd-beş dəliqanlı gürcü sərxoş bir halda yoldan keçərlər. Bunlardan biri öndə çalğı çalar, biri də tuhaf və gülünc vəziyyətlərlə oynar, digərləri isə əl çalarlar. Nəna balkona çıxıb onları tamaşayə dalar. Dəliqanlılar çalıt-oynadıqları halda uzaqlaşib gedərlər. Bu sırada Xumar da çıxar.

Nəna

(Xumara)

Daima evdə sanki bir dutsaq...
Nə olur bir çıkıb hava alsaq?!
Şimdi var hər gönlüdə zəvqə həvəs,
Çalar, oynar da əylənir hər kəs.
Bak, cihan həp gülümsüyor, bir bak!
Sən fəqət, sən bu feyzdən pək uzaq...

Xumar

Bəni sən hiç mələmət etmə, gülüm!
Hər nə yapsam açılmıyor gönlüm.

Şu dilara, sevimli mənzərələr,
Artırır bəndə sanki hüznü kədər.

Bu sırada öncə əlvan geyinmiş qızlar və çocuqlar, sonra dəliqanlılar, nəşəli, munis bir ahənglə şarkı çağırır-çağırır gəlib keçərlər.

Qızlar və çocuqlar

Açmış mənəksə, sünbül,
Xəndan olur qızılgül;
Ötdükcə, sanki bülbül
Rəqs etdirir xəyali...

Dəliqanlılar

Hərdəm günəş gülümsər,
Süslər cihanı yeksər;
Məczub edər sərəsər
Ənzari-əhli-hali...

Qızlar və çocuqlar

Dünya tərəblə dolmuş,
Bir parça cənnət olmuş,
Hər ruh nəşə bulmuş,
Hər qəlb açıq, səfəli...

Dəliqanlılar

Hər gözdə bir məhəbbət,
Hər yüzdə bir səadət;
Həp əhli-zevqü işrət
Sərməstü laübalı...

Bu anda sürətli bir surətdə kilsədə çalınmaqda olan çan səsi eşidilməyə başlar.

Xumar

Nina, bak, iştə dinlə çan səsinə,
Dinlə ömrün şikəstə naləsinə.
Xalq bir yanda şarkılar çağırır,
Çalar, oynar da, həp gülər, bağırır.
Başqa bir yanda bir zavallı fəqət
Zövqi-dünyayə həp qalır həsrət.

Sarsılır cümlə əqrəbası onun,
Daima yaşlı, daima məhzun...

N i n a

Sən mərəq etmə, hiç sıkılma, Xumar!
Çünkü bir fərd ölür də, dördü doğar.

X u m a r

Doğar, amma doğub–doğurmaqdan
Nə çıxar sanki?!

N i n a

(*yola bakarak*)

İştə gəldi baban!

X u m a r

(*papası babası ilə bərabər görüncə, istirahla*)

Şu papas, ah! Pək xəyanətkar,
Yenə bəsbəlli bir xəyanəti var.

Hər ikisi içəri girər, təkrar çan səsi eşidilir.

P a p a s

İştə bak, dinliyormusun, Platon?

P l a t o n

Yenə kimdir ölən?

P a p a s

Zavallı Simon.

P l a t o n

Ah, yazıq! Söylə bir, nə oldu? Nasıl!

P a p a s

Aşiq olmuş Xumara tam iki yıl,
Ağlayıb sızlamış... fəqət naçar
Aqibət vermiş intiharə qərar.

Platon

Pək yazık!.. Başqa bir yigitti Simon.

Papas

Hələ biçarə Anton, ah, Anton!..
Sanki bitmiş də, yok həyat onda,
O da er-gec olur Xumara fəda.

Platon

Şeyx Sənanı mütməin etdim,
Çarə yok, söz verib yəmin etdim.

Papas

Bulunur şeymi öylə bir evlad!
Qızı bədbəxt edərsin, etmə inad!

Platon

(laübalı qəhqəhə ilə)

Pək tuhaf!.. Kim? Xumarmı?! Pək yanılış...
Fərq yok, onca bir demək yaz-qış.
Həp müsavidir, onca hüznü nəşat,
Onca birdir əvət, həyatü məmat.

Papas

Anlamam bən nədir bu lafı gəzaf,
Platon, səndə yokmudur insaf?

Platon

(Papasın qolundan tutaraq)

Pək gözəl... Anladım məramını, gəl!
Dinləriz hər nə olsa hökmi-əzəl.

Hər ikisi içəri girər. Şu sırada Şeyx Sənan zində və nurani bir sima ilə fəqət saçı, sakalı büsbütün ağarmış, əlində bir çoban dəğnəyi olduğu halda bağça tərəfində görünür, ağır və düşüncəli adımlarla balkona doğru ilərləməyə başlar. Bu anda Xumara da balkona çıkar. Şeyx Sənan Xumarmın qarşısında duraraq mənalı və söz söyləyəcək bir baxışla bakıb durur.

Xumar

Yoxsa bir xahişinmi var, Sənan?
Hər nə qəlbində varsa, eylə bəyan...

Şeyx Sənan

Söylə, ey aşınayi-viddanım!
Söylə, sən söylə, nazlı sultanım.
Söylə, sən söylə... bəndə taqət yok,
Bir də zənnimcə ərzə hacət yok.
Bəllidir çünki səncə hər halım,
Çünki sənsin pəriyi-amalım...

Xumar

(nazikanə)

Fikriniz pək dumanlı, pək mübhəm...
Nə demək istiyorsunuz, bilməm?..

Azacıq sükut.

Serğo

(gələrkək, Şeyx Sənana)

Soruşub bir yığın sarıqlı adam,
Səni, şeyxim, arardı biaram.
Qaliba həpsi əski yoldaşlar,
Azacıq sonra həp gəlir də çıxar.

Şeyx Sənan

(hiddətli və usanmış bir halda)

O domuzlar ki, otlatır Sənan
Şübhəsiz, fərqi yokdur onlardan.
İstəməm görmək, istəməm... Sən get
Yolda qandır, çevir, haman dəf et!

(Serğo dərhal uzaqlaşub gedər. Pərəstişkarənə bir vəziyyətlə)

Bir düşün!.. Nazənin, sevimli Xumar!
Bəllidir iştə səncə həp əsrar.

Getdi uğrunda dinü imanım,
Getdi həp fəzli şöhrətim, şanımlı.
Unutub cümlə hökmi-Qurani,
Oldum axırda bir domuz çobanı.

(Başını açaraq)

Sakkalım, həp saçım ağardı bütün,
İki yıldır ki, gülmədim bir gün.
Bəni yalnız yaşatdı bir rəya,
Öylə rəya ki, tatlı bir xülya...
Dərdi-həsərlə daima yanaraq,
Yaşadım bir xəyalə aldanaraq.
Söylə, əmrin nədir, gözəl mələgim?
Hədərsənmi şimdiki həp əməgim?

X u m a r

(səmimi və mütəəssir)

Möhtərəm şeyx!.. Ey böyük Sənan!

(Artıq sözüünə davam edəməz)

Ş e y x S ə n a n

Söylə, ruhum! Düşünmə, söylə, aman!
Söylə, əsla çəkinmə, söylə, Xumar!
Bəndə hər əmrə qarşı hörmət var.
Məzhər olduqca hər xitabınə bən,
Keçərəm sanki kəndi-kəndimdən.
Söylə, güldür bu ruhi-nalanı,
Gül, sevindir bu qəlbi-giryanı,
Bana səndən gəlırsə qəhrü itab,
Yenə gönlüm edər qəbulə şitab.
Sənin uğrunda məhv olub getmək
Ən böyük bir səadət olsa gərəkdir...

Bu sırada Papas, Platon və Nina balkona çıxırlar.

P l a t o n

(Xumara)

Yenə Sənan nə istəyir əcəba?

Şeyx Sənan

Tək vəfa istərim də, vədə vəfa.

Papas

Nə demək istiyorsun? İzah et!

Şeyx Sənan

(azacıq hiddətli və etinasız)

Sana race deyil sözü, keç get!

Papas

(Platona)

Zənn edərsəm şu dərbədə, məcnun.

Şeyx Sənan

(zəhrəxənd ilə)

Xəlqi məcnunlar ədd edər məcnun.

Platon

Soralım bir Xumara...

Papas

Olmaz, inan,
Xayı, əsla bu işdə yok imkan.
Bu hərif çünki tutmamış sözünü,
İzliyormuş həp əski yol-izini.

Platon

Nə diyorsun, canım?!

Papas

Əmin olunuz,
Görmədim böylə Tanrısız, yolsuz,
Yenə Quran okur, namaz qılar,
Yenə islamə qarşı hümrəti var.

Şeyx Sənan

(*Platona*)

Həp yalan, iftira!.. İnanma, sakın!

Papas

(*hücum ilə şeyxin köksünü açaraq*)

Hanı, göstər nə oldu, nerdə xaçın?

(*Xaçı bulamayınca, qayət hiddətli*)

İştə gördünmü? Sayğısız, xain!

Varmıdır sanki səndə məzhəb, din?

Şeyx Sənan

(*zəhrxənd ilə*)

Arif ol, arif!.. Atma vicdanı,

Ara qəlbində dini, imanı.

(*Papasın köksündəki böyük xaça işarətlə*)

Zahirin pək gözəl, fəqət nə çıxar?

Oynaşır batinində şeytanlar.

Papas

(*şaşkın və hiddətli*)

Ah, sus!.. İnsan qılıqlı şeytan, sus!

Şeyx Sənan

Sanki bən susdum, öylədir əfsus.

Papas

Haydı, get! Burda durma, get, dəf ol!

Get! Əvət, başqa bir pənah ara, bul.

Xumar

Ah!..

Platon

(*Papasa*)

Gəl, gəl!.. Zavallı şeyxi bırak!

Papas

(*Şeyx Sənan*)

Get, çəkil, durma!.. Sərsəri, alçaq!

Şeyx Sənan

Ah, alçaqımı? Sərsərimi?!

Papas

Əvət,

Sana layıq cəza budur, əlbət...

Dərhal Xumar ilə Platonu yakalar, bərabər içəri girərlər. Yalnız Nina dışarıda qalıb şaşkın bir halda düşünüb durur.

Şeyx Sənan

(*Xumarın getdiyini görüncə, suzişli və məcnunanə*)

Getmə, gəl!.. Nazənin Xumarım, gəl!

Daha yok səbrü ixtiyarım, gəl!

Bitdi, məhv oldu bənligim, heyhat!..

Bəndə yok qeyri arizuyi-həyat.

Getdi, həp söndü, getdi hər əməlim,

Gözəlim! Gəl də bir vida edəlim.

Gəl!.. Aman, gəl!.. Gecikmə gəl, mələgim!

(*Geri çəkilib yol üzərində münfəil və mütəhəssir bir halda bakarak*)

Əlvida!.. Əlvida!.. Gözəl mələgim!..

(*Mütərəddid və məcnunanə adımlarla sağ tərəfdən çəkilib gedər*)

Xumar

(*çıkarak, Ninaya*)

Nərdə Sənan? Nə oldu?

N i n a

Getdi, Xumar!
Getdi, məcnuni-eşqin etdi fərar.

X u m a r

O böyük qəlbi qırdıların?.. Aman,
Onu təhqir edən nasıl insan?

(Yola doğru enərək, şeyxin getdiyi tərəfə)

Ey böyük şeyx! Ey böyük Sənan,
Azacıq bəklə, getmə, getmə, aman!..

Haman koşaraq şeyxi izlər. Nina kəndisi də Xumarı izlər. Bu sırada Özdəmirlə
Oğuz öndə olaraq Şeyx Hadi bütün şeyxlər və müridlərlə bərabər yolun sol
tərəfindən çıxırlar.

Ü m u m

(həyəcanlı bir ahənglə)

Nerdədir, nerdə rəhbəri-vicdan?
Söyləyin nerdə qibleyi-iman?
Şeyximiz nerdə, nerdədir Sənan,
Söyləyin nerdə Kəbəyi-irfan?..

P a p a s

(Platonla bərabər balkona çıxaraq)

Kimi istərsiniz? Nə var, nə xəbər?!

Ü m u m

Şeyx Sənanı lütf edib göstər!

P a p a s

Kim bilir nerdə şeyxiniz? Əlan
Dəf olub getdi, burda yok Sənan!

Ü m u m

(həyəcanlı və sarsılmış bir halda papasa)

Sana layıqımı böylə bir təbir,
Şeyxi həddinmi eyləmək təhqir?

Sana layıqımı böylə bir həzyan?
Bir düşün, bir düşün, səfil insan.

Platon

Arkadaşlar, küsura bakmayınız,
Azacıq burda bəkləyin yalnız,
Şimdi nerdəysə şeyxiniz Sənan,
Gəlir əlbət... gəlir çıxar əlan.

Qızlar, çocuqlar və dəliqanlılar bir yerdə qarışıq səslə tərənəsiz olaraq gəlirlər.
Hər kəs onlara mültəfit olur.

Açmış mənəkşə, sünbül,
Xəndan olur qızılgül,
Ötdükcə sanki bülbül,
Rəqs etdirir xəyali...

Bu sırada Nina böyük bir təlaş ilə sağ tərəfdən koşub gəlir və hər kəsin nəzər-
diqqətini cəlb edir.

Nina

Getdi, eyvah, getdi, getdi Xumar,
O da Sənana uydu, etdi fərar.

Platon

(böyük bir hiddətlə papasa)

İştə gördünmü? Sayğısız budala!
Bəni aləmdə eylədin rüsva...

Papas

(yoldan keçən gürcülərə)

Düşünün bir nə söylüyor Nina,
Daha durmaqda varmı bir mənə?!

Gürcülər

Fürsət əldən çıxar, haman gedəlim.

(Dərhal koşub gedərlər)

Şeyx Hadi
(yanındakılara)

Gedəlim, biz də şeyxi dərk edəlim

Ümum

Gedəlim, haydı durmayın, gedəlim!
Gedəlim, şeyxə can insar edəlim...

Onlar da həyəcanlı və sürətli adımlarla gürcüləri izlər. Artıq son beyt bitmək üzrə ikən pərdə qapanmış olur.

Pərdə

II SƏHNƏ

Qürub zamanı, bir tərəfdə Kür nəhri, bəridə, Kür boyunca yalçın bir qaya... Kənarda, qayanın ta ötəsində bir ormancıq... Görünməz tərəfdən qayanın təpəsinə yol varsa da, səhnə tərəfi fəqət bir uçurumdan ibarətdir.

Pərdə açıldıqda, uzaqlarda, səhrayı və məhzunanə bir çoban düdüğü iniltisi ruhları məczub edər.

Şeyx Sənan əlində dəgnək, başı açıq, saçları dağınıq, düşüncəli və yorğun bir halda qaya başında görünür. Ağır-ağır nəfəs alır, bir kaç adım ataraq dönüb geri bakar. Bir-iki dərin ah çəkib yeniyə alınının tərini silər. Bu sırada ixtiyar, nurani Dərviş ağaclıqdan çıxar. Şeyx Sənanı bu halda görüncə istehzal bir bakişdan sonra laübalı və ağır qəhqəhələrlə gülər. Şeyx isə ürkək bir tevr ilə Dərvişə bakmağa başlar.

Dərviş

Nə qiyafət bu! Söylə, söylə nə var?
Nərdə əvvəlki şeyxlər, xocalar?
Söylə, ey şeyxi-dərbəddər, bu nə hal?
Nərdə əvvəlki ehtişamü cəlal?

Şeyx Sənan

(yan tərəfə bakaraq, əlilə Dərvişə göstərir)

Yalnız şeyxlər deyil, hətta
Şimdi bak, izləyir papaslar da.
Bana olmuş cihan pərəstişkar,
Şimdi pək başqa bir cəlalim var.

Sanma islamə rəhbərim tənha,
Peyrəvimdir xristianlar da.

Dərviş

(Şeyxin göstərdiyi tərəfə bakarak, heyrətlə)

Bu gəliş bir hücumu andırıyır,
İştə bak, yokmu səndə əqlü şüür?!
Həpsinin yüz-gözündə qan coşuyor,
Həpsi bir intiqam için koşuyor.

Şeyx Sənan

(diqqətlə bakarak)

Ah, əvət, həpsi bivəfa, qəddar...
Qoşuyor həm də önlərincə Xumar!

Dərviş

Bir səbəbsiz deyil bu hiddətü kin?

Şeyx Sənan

İxtilaf, ixtilafi-məzhəbü din...

Dərviş

(yarım qəhqəhə ilə)

İştə gördünmü din nələr doğurur?
Nə bəlalar, nə fitnələr doğurur?
Din bir olsaydı yer yüzündə əgər,
Daha məsud olurdu cinsi-bəşər.

Şeyx Sənan

(uzaq üfüqlərə doğru, dəhşətli və yaralı bir ahənglə)

Şeyx, ya şeyx, gəl də seyr eylə,
Yandım atəşdə kəndi rəyimlə.
Bən qulaq vermədim dəgərli sözə,
Hər qadından gəlir nə gəlsə bizə.

Dərviş

(mütəbəssim)

Şu xəyali-xitab əcəb kimədir?

Şeyx Sənan

Ah, sağ olsaydı şimdi Şeyx Kəbir,
Ataraq seyr edərdi pək ələni,
Kəndi möcüzünəmə kəramətini.

Dərviş

Bakma, şeyxim, şu halı-pürqəminə,
Giriyorsun həqiqət ələminə.
Fəzli-haqq runümə kəmalında,
Parlıyor nuri-haqq cəmalında.
Səndə bir əhli-hal əlaməti var,
Səndə əlan Xuda qiyafəti var.

Şeyx Sənan

(usanmış bir tevr ilə)

Söylənib durma, sən də get, dəf ol!..
Get də bir başqa sayğısız ara, bul!
Əlverir, istəməz bu mevhumat,
Getdi, məhv oldu bənliyim, heyhat!..
Bəni sən eylədin bu dərdə düçar,
Get, çəkil, durma...

(Xumarın gəldiyini görəncə)

Ah, Xumar, Xumar!
Niyə gəldin? Deyil bu illətsiz?
Bəni məhv eyləməkmi niyyətiniz?

Xumar

(yaklaşarak)

Şeyx, ya şeyx! Durma, gəl qaçalım,
Gəl, aman, gəl qaçıb da qurtulalım.

Şeyx Sənan

(sərsəmcə)

Ah, bəndən nə istiyorsun? Get!..

Xumar

(bir az daha yaxlaşaraq)

Möhtərəm şeyx! İnadı gəl tərək et.

Dərviş

Fazladır, şeyxim, öylə bir təhqir,
Daha kafi... Nədamət əfv edilir.

Xumar

Əvət əfv et, küsura bakma, aman!
Səndədir gönlüm, ah, səndə... inan!
Pək müqəddəsdir iştə, bəncə, sənin
Hər şeyin, hərə təriqətin, dinin.

Şeyx Sənan

(Xumarın saçlarını oxşayaraq)

Bəni xatırlayıb da gəlmişsin,
Görünür bivəfa deyilmişsin.

Dərviş

(kafasını oynataraq, yarım qəhqəhə ilə)

Bəzi dilbər mələklərin, Sənan,
Halı bir kölgədən seçilməz, inan.
Onu təqibə başlayınca qaçar,
Yüz çevirsən, haman peşincə uçar.

Təkrar mənalı bir tərzdə kafasını oynataraq laübali adımlarla çəkilib gedər. Şeyxi düşüncə, Xumarı heyrət alır. Bu sırada yan tərəfdən Özdəmir lə Oğuz, bütün şeyxlər və müridlər koşaraq gəlirlər. Şeyx Sənanı qayanın төpəsində görüncə.

Ümum

İştə şeyx, iştə möhtərəm Sənan!
Sana çok-çok şükür, böyük Yaratan!..

Şeyx Sənan

(heyratlı və istehzalı bir təbəssümlə)

Sərsərilər, zavallı şaşkınlər!
Gediniz, haydı, haydı, azğınlər!

Şeyx Hadi

(Şeyx Sənanın saç-sakalının ağardığına diqqət edərək)

Həp dəyişmiş sevimli siması.

Şeyx Sədra

(Sənana)

Şeyxim, en gəl, xəterlidir orası.

Şeyx Sənan

Yüksələn məhv olar, fəqət enməz!

Nuri-haqq daima yanar, sönməz!

Şeyx Hadi

Şu soğukluq, şu iğbirar nədən?

Şeyx! Unutdunmu yoxsa bizləri sən?

En gəl, en gəl! Ziyarət eyliyəlim,

Sana həp məcarayı söyliyəlim.

Şeyx Sənan

Xayır, alçalmam, istəyən gəlsin,

Bəni hər kim seversə, yüksəlsin.

Əbülülə

Şeyxim, əfv eylə, çünki məzuruz,

Qürbət eldir, yol-iz nə, bilmiyoruz.

Şeyx Sənan

Kim yol-iz bilmiyorsa, dəf olsun,

Bəni ancaq bu hal edər məmnun.

Oğuz

(Şeyx Hadiyə)

Başqa bir yol da var, gəlin gedəlim.

Şeyx Hadi

Gedəlim, haydı, şeyxi dərk edəlim.

Ü m u m

(Oğuzu izləyərək)

Durmayın, durmayın... Haman varalım,
Gedəlim, bəlkə şeyxi qurtaralım.

Koşub gedərlər.

X u m a r

(ətrafa bakaraq böyük bir təlaş ilə)

Qaçalım, şeyx, göldilər, qaçalım,
Göldilər hər bizimkilər, qaçalım.

Ş e y x S ə n a n

Bak, Xumar! İştə hər tərəf uçurum...

X u m a r

İstəsən bən sənənlə məhv olurum.

Papas və Platon öndə olaraq, gürcülərlə bərabər qayanın üzərində görünürlər.
Xumar "Ah!" deyər Şeyx Sənanın qolları arasına sığır, gürcülərdən bir-ikisi
hücum etmək istər.

P a p a s

(gürcülərə)

Azacıq səbr edin...

(Xumara)

Xumar! Xumar!
Sana layıqımı böylə bir rəftar?
Bir düşün, bir düşün, nə yapdın sən?
Yüz çevirmişmidir Xuda səndən?

(Şeyx Sənanı işarətlə)

Ah! O, insan qılıqlı şeytandır,
Ayrıl ondan, o xain insandır!

X u m a r

Bu təmənnayı bir də etmə, sakın!
Can cəsəddən rəvamı ayrılısın?!

Platon

Qəhr olursun, Xumar, inan!.. Həm də
Bəni bədnam edərsən aləmdə.

Şeyx Sənan

(istirham ilə, Xumara)

Get, babandır, Xumar, itaət qıl!
Hər nə əmr etsə dinlə, hörmət qıl!

Xumar

İstəməm, şeyxim, iltiması bıraq,
İstəməm, sənsiz istəməm yaşamaq.

Papas

(batmaqda olan günəşi Xumara göstərərək)

Bak, qızarmış günəş, səbəb var ya!
Utanıb qaçmaq istiyor... Guya
O da qızgın sənin zəlalətinə,
O da küskün sənin bu halətinə.

Xumar

(acı təbəssümlə)

Bən də əlan əvət, enib gedərim,
Başqa bir kainatə əzm edərim.

Şeyx Sənan

(Xumarı qolları arasına alaraq)

Enməyiz, enməyiz, xayı, yalnız
Ərşi-əlayə yüksəlib uçarız.
Uçarız haqqa doğru bərqasa,
Nətkim uçdu həzrəti-İsa.

Papas

(hiddətlə, gürcülərə)

Nə durub bəklirsiniz əcəba?
Daha bakmaqda yok səmər əsla.

Gürcülərdən bir qismi hücum etmək istər, bu sırada Şeyx Hadi yanındakılarla bərabər koşub gəlirlər.

Öz d ə m i r

(hücümə hazırlaşan gürcülərə)

Dur, dur, əl sakla!..

O ğ u z

Dur!

Şeyx Hadi

Nə var?

P a p a s

Sənan

Qızı tərək etmiyor...

Şeyx Hadi

(heyətlə)

Tuhaf vicdan!..

Şeyx Sənan Xumara talibdir,

Xumar ondan ziyadə rəqibdir.

(Şeyx Sənanə doğru yaxlaşaraq)

Şeyx!..

Şeyx Sənan

Yaklaşma, dur... Çəkil asi!

(Barmağı ilə xəyali bir dairə yaparaq)

Çünki Beytülhəram demək burası.

Daxil olmaq yasaqdır əğyarə,

Sən ki, məhrəm deyilsən əsrarə!

Şeyx Mərvan

(bir adım iləriləyərək)

Şeyx!..

Şeyx Sənan

Dəf ol, çəkil... Səfil, abdal!

Papas

Allah, Allah! Nədir bu müdhiş hal?

Şeyx Sənan

(Xumara)

Söylə, əmrin nədir?

Xumar

Xilas olmaq!

Şeyx Sənan

(arkadakı nəhri göstərərək)

Uçurumdur pənahgah ancaq.

Platon

(tələş və həyəcan ilə)

Aman, Allah, bırakmayın...

Xumar

(Şeyx Sənana)

Qaçalım...

Şeyx Sənan

(nəhrə doğru bakaraq)

Uçalım, Haqqa doğru, gəl uçalım!

Platon

Ah, Xumar!

Xumar

Əlvida!..

Şeyx Sənan

Ya Allah!..

Hər ikisi əl-ələ verib nəhrə atırlar.

Gürcülər

Getdilər...

Şeyxlər və müridlər

Uçdular...

Platon

Aman, eyva-h!..

(Deyə biixtiyar nəhrə atılmaq istər. Oğuz mane olur)

Papas

(hiddətlə)

Platon!

Platon

Ah! Getdi, getdi...

Papas

(soğukqanlı)

Bırak!..

Platon

(çılğın bir halda)

İştə sənsin səbəb... Rəzil, alçaq!

(Xəncərlə papasa hücum edər, gürcülər mane olur)

Şeyx Hadi

(nəhrə tərəf bakarak)

Gədəlim, bəlkə var ümidi-nicat...

Şeyxlər və müridlər
Gedəlim...

Gürcülər
Haydı, durmayın!..

Platon
(*məyus*)
Heyhat!..

Pərdə

İLAVƏ

Aydın bir mayıs gecəsi... Kürdən azacıq kənarda çiçekli yeşil bir dağ kəməri.

Şeyx Sənan Xumarı qolları arasında tutmuş olduğu halda pək güc nəfəs alaraq, yorğun adımlarla dağın təpəsinə çıkmak istər. Fəqət yürüməyə təqəti qalmadığından, Xumarın duyğusuz, hərəkətsiz vücudunu yerə bırakır və başını dizi üstünə alaraq, dağınıq saçlarını okşamağa başlar.

Şeyx Sənan

Ruhum, ey qönçeyi-bahar Xumar!
Nazənin dilbərim Xumar, Xumar!
Sən niçin böylə duyğusuz qaldın?
Nə çətin yerdə uykuya daldın?

(*Böyük bir heyrət və məczubiyyətlə*)

Nə kadar şairanə, solğun nur!
Aman, Allah, nasıl da xoş uyuyur.

(*Alından öpərək*)

Bu ilahi sükuta qarşı, Xumar!
Həp mələklər olur pərəstişkar.
Xaliqi-hüsnü eşq, xaliqi-hiss,
Səni, hiç şübhə yok, edər təqdis.

(*Saçlarını okşayaraq*)

Uyu, ey gülnihali-qüdsiyyət!
Uyu, ey nazəndə heykəli-iffət!
Uyu, ey yari-məhcəbinim, uyu!
Uyu, ey tifli-nazəninim, uyu!

Şeyx Hadi

(*sürətli adımlarla gələrək*)

Şeyx, ya şeyx! Kalk, aman, gedəlim.

Şeyx Sənan

(*məcnunanə*)

Nə diyorsun, nə?.. Söylə kimsin, kim?

Şeyx Hadi

Səni itlaf için koşar cühəla:
Gedəlim, başqa çarə yok əsla.

Şeyx Sənan

Ah! Sərxoşmusun, nasıl gedəlim?!
Uyuyur iştə qayeyi-əməlim.

(*Şeyx Hadi daha yaxlaşaraq Xumarın nəbzinə baxmaq istər, Şeyx Sənan ona sərt bir sillə eşq edərək, hiddətlə*)

Xain, alçaq! Təcavüz etmə, sakın!
Bir düşün sən nə yaptın, ah, azğın!

Şeyx Hadi

Şeyx, bihudə etdiyin israr,
Çünkü pək çok uzakda şimdi Xumar.
Sana biganədir o tifli-əməl,
Onu səndən, əvət, ayırmış əcəl.

Şeyx Sənan

(*çılğın*)

Nə diyorsun, nə! Hiç ölürmü mələk?

Şeyx Hadi

Möhtərəm şeyx, bir düşün...

Şeyx Sənan

(*pək hiddətli*)

Nə demək?!

Varmı bir məqsədin, səfil insan!

Bu sırada Şeyx Mərvan gələrek yaklaşmaq istər.

Şeyx Hadi

(*Şeyx Mərvana*)

Gəlmə!..

Şeyx Sənan

Yaklaşma, ah, kor şeytan!

(*Hər ikisinə*)

Bizi məhv eyləməkmi məqsədiniz?

Gediniz, haydı, dəf olub gediniz!..

(Hər ikisi çəkilib bir tərəfdə durur. Şeyx Mərvan müğbər və hiddətli, Şeyx Hadi isə mütəəssif və mərhəmətli baxışlarla Şeyx Sənanın halını seyrə dalar)

Oyan artıq, Xumar, oyan, gedəlim,

Şu müləvvəs mühiti tərək edəlim.

Hər tərəfdən hücum edər əğyar,

Kalk, oyan, nazənin Xumar, Xumar!

(Xumarın əllərini alıb öpər, lakin bıraktıqda bihiss olaraq düşüverdiyini görüncə halı dəyişir, təkrar yüz-gözünü, saçlarını öpüb okşayaraq, şaşkın və sarsılmış bir halda)

Bizə düşmandır iştə hərə aləm,

Xumar, insaf et, of! Qılma sitəm.

(Bir kadar çılğın və sərsəmcə baxmaqda davam edər, sonra şiddətli, fəqət korkunc bir qəhqəhə ilə)

Yeni gülmək dilərdir taleyi-dun,
Ah, vəfasız mələk, niçin susdun?
Bəni atmaqımı istiyorsun? Ah!
Bana sənsən fəqət yeganə pənah.

(Təkrar zəhrxənd ilə)

Bu sükutunda başqa məna var,
Yenə küsdünmü? Söylə, söylə, Xumar!
Nazəninim! Düşün, deyilmi günah,
Atsa həmrəhi yolda bir həmrəh?

(Təbdili-tevr ilə)

Qaçamazsın, xayır, xayır... hər an
Səni izlər şu dərbədər Sənan.

*(Azacıq məcnunənə bəkişlərlə Xumarı süzdükdən sonra bütün-bütünə
sarsılaraq yaralı bir ahənglə)*

Kalk, oyan, dilbərim, aman, gedəlim,
Xumar, insaf et! Ah, oyan gedəlim!

*(Xumarı qaldırmaq istər, fəqət büsbütün ruhsuz bir cəsəd olduğunu
görünmə məyus və çılğın bir halda gökə doğru)*

Mərhəmət yokmu? Ey böyük Yaratan!
A-h, ədalət?!

(Xumara)

Xumar, ey afəti-can!

Yaralı və dərin ahlar çəkərək gah gökə, gah Xumara bakar. Sonra məcnunənə bir tevr ilə sırtaraq həm gülmək, həm də ağlamaq istər, lakin hiç birinə müvəffəq olamaz. Gözləri dışarı fırlanmış olduğu halda, Şeyx Hadi ilə Şeyx Mərvana hücum etmək istər. Birdən-birə dönüb Xumara bakar, təkrar sırtaraq fələkzədə bir sərxoş kibi yarımşöslə : "Ah!" deyər düşüverir.

Şeyx Hadi

Getdi, Sənan da söndü, getdi... əvət,
Söndü, məhv oldu şöleyi-hikmət.

Şeyx Mərvan

(yapma bir təlaş ilə koşarak)

Bakalım, bəlkə var ümidi-nicat...

Şeyx Hadi

Hiç təlaş etmə, çarə yok, heyhat!..
Onu yalnız bıraqmamışdı Xumar,
O, Xumarsız nasıl cihanda yaşar?
Bəllidir ay günəşdən ayrılmaz,
Günəş olmazsa, ay işiq salmaz.

Şeyxlər və müridlər

(koşub gələrk ahəngi-məxsus ilə)

Nə müdhiş səədət! Nə dilbər fəlakət!
Oyan, kalk! Oyan, ey əsiri-məhəbbət!
Oyan, şeyx! Oyan, şeyxi-sahibkəramət!
Deyil şimdİ əsla dəmi-istirahət.
Oyan, şeyx, oyan, şeyx, oyan, Şeyx Sənan!
Ayıl xabi-rahətdən, ey piri-irfan!

Gürcülər

(gələrk ahəngi-məxsus ilə şeyxlərə)

Nə oldu? Söyləyin, nə var?
Nədir bu hali-pürfəğan?
Bu levhə nuri-qəm saçar,
Nədir bu xabi-naz, aman?

(Xumara)

Oyan, ərusi-nevbahar!
Ayıl, ey afəti-cihan!
Oyan, Xumar, oyan, Xumar!
Oyan, oyan, Xumar, oyan!..

Şeyxlər və müridlər

Kavuşdun, böyük şeyx! O dilbər Xumarə,
Fələk vermədi fürsət amma... nə çarə.
Bahari-ümidin dönüb son baharə,
Nihayət vida etdin əğyarə, yarə...
Oyan, şeyx, oyan, şeyx, oyan, Şeyx Sənan!
Ayıl xabi-rahətdən, ey piri-ürfan!

Gürcülər

Xumar, oyan, gözəl mələk!
Nə tez dəyişdi halətin!
Pozuldu sanki bir çiçək,
Təravətin, lətafətin.
Vüsələ irmədin, demək
Gönüldə qaldı həsrətin...
Oyan, Xumar, oyan, Xumar!
Oyan, oyan, Xumar, oyan!

Dərviş

(dağın təpəsindən enərək, istehzalı qəhqəhələrlə)

Əcəba nerdə şeyx? Nerdə Xumar?
Allah, Allah, nə cahil insanlar?
Nə için anlamam şu ahü fəğan?

(Cənazələyə işarətlə)

Bunların fərqi varmı toprakdan?

Müridlər

(Dərvişə)

Səndə bir söz var, aç, bəyan eylə.

Gürcülər

Nə demək istiyorsun? Aç, söylə!..

Ümum böyük bir məraq ilə cənazələrin ətrafını sararlar.

Dərviş

(ümumə)

Pək tuhaf, bən nə söyləyim!.. Həpiniz
Adəta canlı bir cənazəsiniz.
Şeyx Sənan Xumarı izləyərək,
Rəqs edər gökdə şimdi, sanki mələk.
Sizdə yalnız gurultu, dəhşət çox;
Fəhmü idrak yok, bəsirət yok.
Hər kimin kor deyilsə vicdanı,
Görür əlan Xumarı, Sənanı.

*(Bu sözlərdən hər kəsə böyük bir şaşkınlıq gəlir. Dərviş əli ilə
üfüqlərə işarətlə)*

Bakınız, ərşə yüksəlir onlar,
Bakınız iştə Şeyx! İştə Xumar!

Hər kəs diqqətlə bakmağa başlar. Şeyx Hadi ilə Şeyx Sədra dalğın, Dərviş isə məğrur
və laübali bir vəziyyət alır.

Şeyx Mərvan

Həp yalan, saçma... Həpsi mevhumat...

Şeyx Nəim

Həm də axmaqca bir yalan...

Dərviş

Heyhat!
Hər kimin korsa qəlbi, vicdanı,
Edəməz dərk o nuri-yəzdanı.

Bu sırada səhnənin işığı çəkilir, ta ucda ikinci pərdə kalkar. Xumar ilə Şeyx Sənanın
qol-qola olaraq bulutlar içində uçuşduqları görülür.

Dərviş

(təkrar göstərir)

Bakınız iştə!..

Gürcülər

(təsdiq ilə)

Ah, əvət, onlar...

Müridlər

Uçuyor iştə Şeyx!

Gürcülər

İştə Xumar!

Dərviş

Uçuyorlar fəzadə sanki mələk.

Ümum

Uçuyorlar, əvət, gülümsüyərək...

Dərviş

Allah, Allah! Nasıl da cazibədar?
Akışır sanki gökdə yıldızlar,
İştə kayb olmaq istiyorlar...

Ümum

Ah!..

Bu sırada p a p a s gəlir, şaşırmış bir halda bakıb durur.

Müridlər

Ah! Kayb oldular, əvət...

Gürcülər

Eyva-h!..

Dərviş

Aldı ağuşə qaliba mələkut,
İştə kayb oldular, sükut, sükut!

Ucdakı pərdə haman qapanır, səhnə təkrar aydınlaşır.

P a p a s

(iləriləyərək qalın və çılğın bir səslə, ahəngi-məxsus ilə, ümuma)

Ey görgüsüz biçarələr!
Aldanmayın hər kahinə.
Ey duyğusuz avarələr!
Aldanmayın hər xainə.
Aldanmayın, aldanmayın!
Əfsunçudur, divanədir.
Aldanmayın, aldanmayın!
Həp sözləri əfsanədir.

Ü m u m

(papasa)

Sən bixəbərsin şübhəsiz,
Qəlbində yüz bin şübhə var.
Gördük fəqət biz cümləmiz,
Yüksəldilər, kayb oldular.
Təqdisə layıqdır, inan,
Həm Şeyx Sənan, həm Xumar.
Əfsus, edib əzmi-cihan,
Kayb oldular, kayb oldular!

P a p a s

(hiddətli)

Gümrah olan insan için,
Cənnətdə yok əsla məkan.
Aldanmayın, aldanmayın!
Uçmaq yalan, qaçmaq yalan...
Aldanmayın, divanələr!
Mümkün deyil, uçmaz bəşər.
Onlar nasıl bibalü pər
Göklərdə yüksəlmək dilər?..

Ü m u m

(uzaq üfüqlərə işarətlə)

Yüksəldilər İsa kibi,
İşgəncədən qurtuldular.
Ruhasına rəya kibi,
Kayb oldular, kayb oldular!
Yüksəldilər, yüksəldilər,
Cənnətdə rahat buldular.
Yüksəldilər, yüksəldilər.
Kayb oldular, kayb oldular.

S o n

İBLİS

Facia – 4 pərdə

ƏŞXAS

İblis –

Mələk –

İxtiyar şeyx – aksakal bir sövmənişin...

Xavər – ixtiyarın torunu

Arif – pərişan saçlı, sadə geyimli bir gənc

Vasif – gönüllü bir türk zabiti (Arifin küçük qardaşı)

Küçük zabit – Vasifin arkadaşı

Rəna – son dərəcə gözəl bir şəfqət həmsirəsi (türk)

İbn Yəmin – kırk beş yaşında qaraşın bir ərəb zabiti

Yaralı zabit – rus ordusuna mənsub bir gənc

Zənci çavuş – İbn Yəminin xidmətçisi və bir nəfər məyyəyət əskəri

Teyf – Rənanın məqtul babasının xəyalı

Elxan – zabit (əskəri qaçaq)

Zabitlər, əskərlər, haydutlar, rəqqasələr (ərəb), çinəanələr, teyflər, çalğı takımı və sairə...

İLK PƏRDƏ

Bağdad civarında ağaclıq, mənzərəli bir guşə... Bir tərəfdə dışarısı yeşilliklərlə mühat bir çardaq, içərisi həsirlə döşənməmiş sadə bir qülbəcik... Qülbənin iki pəncərəsi, sağda, solda və qarşıda birer qapısı var. Takçada bir takım kitablar nəzərə çarpar. Ağustos, ikinci çağı...Pərdə açıldıqda Arif bir tərəfdə, taxta bir karyola üzərində əlinə təkyə edərək, uzanıb düşüncəyə dalmış, səhnə qaranlıq, ətrafda gök gurultusu, şimşək çakışı, tranpet sədalari, top, tüfənk, bomba partlayışları... Qarşıda, səhnənin nihayətində iki böyük göz (pəncərə) atəşlər, alevlər içində dəhşətli bir müharibə təsvir edər. Bir kaç zabit əldə durbin müharibə komandasile məşğul... Gözlərin birində İblis, digərində Mələk görünür.Gurultudan sonra sükut...

İblis

(məmnun qəhqəhələrlə)

Dəryalara hökm etməkdə tufan,
Səhraları sarsıtmada vulkan,
Sellər kibi akmakta qızıl qan,
Canlar yakar, evlər yıkar insan...

(Qəhqəhə)

Mələk

Ya Rəbb, bu nə dəhşət, nə fəlakət?
Ya Rəbb, bu nə vəhşət, nə zəlalət?
Yok kimsədə insafü mürüvvət,
İblisəmi uymuş bəşəriyyət?!

İblisin müstəhzi və sürəkli qəhqəhələrilə bərabər yenə gök gurultusu, top, mitralyoz sədaları başlar. Sonra sükut...

İblis

(çilgim qəhqəhələrlə)

Toplar veriyor aləmə dəhşət,
Dəhşət!.. Qopuyor sanki qiyamət.
Yağmur kibi gökdən yağar atəş!..
Atəş!.. Qaralar, dalğalar atəş!..

Mələk

Ya Rəbb, azacıq lütfü inayət!
Qəhr olmada artıq bəşəriyyət.
Başdan-başa həp yer yüzü vəhşət,
İblis ilə həmrəngi-siyasət.

Gözlər qapanır, səhnə aydınlaşır.

Arif

(uykudan oyanır kibi alnını və gözlərini ovuşdurur. Yerindən kalkar, gökə doğru)

Dünyaları yokdan yaratan, ey ulu Tanrı!
Ey xaliqi-hikmət!
Duyduqca, düşündükcə olur qəlbimə tarı
Bin şübhəli illət.
Duyduqca, əvət, pərdəli hikmətləri hər an,
Bin türlü həqiqət,
Bin türlü müəmmalı həqiqət bana xəndan,
Həpsində də zülmət...
Bülbüllərin əlhanı, çiçəklərdəki əlvan
Ya şöleyi-əcram.
Olmaz şu bənim çıldıracaq gönlümə əlan
Bir mənbəi-ilham.

Ey varlığı yok, yokluğu vardan daha dilbər!
 Ruhum səni izlər.
 Lütf et, o gözəl çöhrəni bir an bana göstər,
 Gönlüm səni özlər.
 Uydum da Peyğəmbərlərə, qanunə, kitabə,
 Duydum yenə qəsvət.
 Başdan-başa həp qəhrü qəzəb, tövbə-inabə,
 Həp zəfə əlamət...
 Hər fəlsəfə bir vəlvələ, həp tatlı xəyalat,
 Yok rəhbəri-vidan;
 Sənsiz doğamaz qəlbimə, vicdanıma, heyhat,
 Bir şöleyi-irfan.
 En, gəl bana, yaxud bəni yüksəklərə qaldır,
 Gəzdir qonağında;
 Yerlərdə süründüm, yetişir, göklərə qaldır,
 Dindir qucağında,
 Qaldır bəni, bir seyr edəyim xoşmu, gözəlmi
 Cənnətdə mələklər?
 Qaldır bəni, ta görməyim insandakı zülmi
 Bak, yerüzü inlər.
 Ya Rəbb, bu cinayət, bu xəyanət, bu səfalət
 Bulmazmı nihayət?
 İnsanları xəlf etmədə var bəlkə də hikmət,
 İblisə nə hacət?

Yorğun və düşüncəli bir halda iskəmləyə oturur. Dərhal səhnənin işığı azalır. İblis sürəkli və istehzalı qəhqəhələrlə yerdən – alevlər içindən çıxır. Yaldızlı və əflatuni ridasının ətəkləri hərəkət etdikcə atəsrəng sima və əlbisəsi parlar, durur.

İblis

Arif! Bana bak, səndəmi evhamə qarıldın?
 Biçarə çocuq, səndəmi İblisə takıldın?
 Dahilər, ululəzm nəbilər belə bəndən
 Hiç vəchlə təxlisi-giriban edəməz kən
 Daim bəni təhqir edərək əyləniyorsun...
 Həp söyləniyor, söyləniyor, söyləniyorsun...
 Bir gün gəlir, əlbəttə, şü izan ilə sən də
 Baziçə olursun koca İblisin əlində.
 İblis, o böyük qüdrət, o atəşli müəmma
 Bir gün səni də kəndinə eylər kölə... amma

Heyhat, olamaz dərдинə bir kimsədən imdad,
İmdadə koşar, koşsa fəqət ah ilə fəryad.

Ridasının ətəklərini Arifin yüzünə sürər, laübalı qəhqəhələrlə çəkilib gedər. Səhnə
aydımlaşır.

Arif

*(şaşkın, sinirli bir tevr ilə saçlarını qarışdırır, içəri girməkdə olan,
İxtiyara həyəcanlı və müztərib)*

Gəl, gəl bana! Gəl, eylə bənim dərdimə çarə!

İxtiyar

Oğlum, yenə dərдин nə imiş, söylə, nə çarə?

Arif

(acı təbəssümlərlə)

Yar beynimi, aç qəlbimi! Eyvah açamazsın;
Qaç bəndən uzaqlaş, xayır, əsla qaçamazsın.
Bən çılgınım artıq, bana yaxlaşma, kənar ol!
Gəl, qaçma, xayır, dərdimə lütf et də, dəva bul.

İxtiyar

Oğlum, mədəni aləmi nifrətlə bıraktın,
Gəldin şu cədəlsiz, bədəvi aləmə çıktın.
İnsandakı haqsızlığı, zülmü unut artıq,
Qəlbindəki nifrətləri, vəhşətləri yak, yık.
Yüz, bin deyil İblisə uyan... həp bəşəriyyəət
Etmiş bu gün ev yıxmağa, qan içməyə adət.
Arif! Unut, oğlum, unut, artıq bəni dinlə,
Sən kəndini məhv eyləyəcəksin bu gedişlə.

Arif

(acı qəhqəhələrlə)

Mümkünmü unutmaq?! Dayanılmaz buna əsla,
Əsla dayanılmaz şu böyük vəhşətə... zira,
Yalnız deyil insanlara, vəhşilərə sorsan,
Onlar belə insandakı vəhşiliyə heyran.

(Gökə doğru, sinirli və həyəcanlı)

Bilməm şu cinayət, şu xəyanət, şu fəlakət
Bitməzmi, İlahi! Bu kadar səbrə nə hacət?

(Çılğın)

Ver, bir buyuruq ver də cəhənnəmlər açılsın,
Coşsun, bütün atəsləri dünyaya saçılsın.
Yaksın da, şu zalım bəşərin yurdunu yıxsın,
Həp yer yüzü bir ah olaraq göklərə çıksın.

Bu sırada dəhşətli gök gurultusu başlar. Gurultu ilə bərabər İblisin şiddətli qəhqəhələri eşidilir. İxtiyar məyus və düşüncəli bir halda qülbədən çıxır. Arif əli altında olaraq gurultu və qəhqəhələri dinlər. Eyni zamanda səhnənin işığı azalır. İ b l i s Arifin qarşısına keçiverir.

A r i f

(fəsinə qoyaraq, şaşkın)

Kimsin, nəçisin? Söylə nədir fikrə məramın?
Nərdən gəliyorsun, nə imiş şöhrətü namın?

İ b l i s

(məğrur qəhqəhələrlə)

Bən şimdi bir atəş, fəqət əvvəlcə mələkdim,
Həp xaliqə təsbih idi, təhlil idi virdim.
İlk öncə mələklər bəni təqdis ediyordu,
Adəm kibi bir sayğısız axır ləkə vurdu.
Alçalmadı, yüksəldi fəqət şöhrətü şanıma,
Allah ilə bir zikr edilir namü nişanıma.

A r i f

Artıq yetişir, anladım, izahə nə hacət,
Qarşımdakı İblis imiş, eyvah, nə dəhşət!
Həp qəhr oluyorkən şu cihan xain əlinlə,
Bilməm nəyə gəldin, nəyə gəldin bana söylə.

İ b l i s

Baktım, əziyor ruhunu həp qeydi-əsarət,
Gəldim, edəyim ta səni hürriyyətə dəvət.
Baktım, səni məhv etmədə bin türlü xəyalət,
Gəldim verəyim qəlbinə bir nuri-həqiqət.

A r i f

Uymam sana, hər mələnətin bəncə əyandır,
Dəf ol da, get, azğınları, sapqınları qandır.
Hürriyyətə əsla bəni sən irdirəməzsən,
Bir zülmət ikən nuri-həqiqət verəməzsən.

İ b l i s

(istehzal qəhqəhələrlə)

Lakin bu xəta... Atəşi-zülmət sanıyorsun!
Sən arif ikən halbuki pək aldanıyorsun.
Zülmət deyilim, iştə bənim hər sözüm atəş...
Atəş, özüm atəş, yüzüm atəş, gözüm atəş.

A r i f

Bən nura fəqət talibim, atəş nəmə lazım?!

İ b l i s

Atəşsiz, inan, nur olamaz sabitü qaim.
Atəş, günəş atəş, bəşəriyyət bütün atəş,
Hər bir hərəkət, məbdəi-xilqət bütün atəş...
Zərdüştü düşün, fəlsəfəsi, fikri, dəhası
Həp atəşə tapdırmaq idi zümreyi-nası.
Yalnız bunu dərk etdi o əllameyi-məşhur,
Yalnız o böyük baş, şu böyük kəşflə məğrur...

A r i f

(sinirli)

Məhv olsa da həp bənliyim uymam sana, dəf ol!

İ b l i s

Durmam gedərim...

(Qəhqəhə ilə çəkilir)

A r i f

Haydı, çəkil, iştə açıq yol!..

(Fəsinə bir tərəfə atıb əsəbi hallar keçirir. Səhnə aydınlaşır)

X a v ə r

(gəlir, həyəcan və təlaş ilə)

Söylə, Arif! Aman nə oldu yenə,
Yenə kimlər göründü gözlərinə?

A r i f

Sorma, hiç sorma, nazənin Xavər,
Bəni məhv etdi iztirabü kədər.

(Onu qolları arasına alır)

Sən, əvət sən də olmasan, heyhat!
Bəni bir gün boğar şu qanlı həyat.
Ah, o gözlər bilirmisin nə diyor?

X a v ə r

Nə diyor, söylə...

A r i f

Ruhu cəzb ediyor,
Söylüyor əski xatirətü bana.

(Ətrafa)

Sanki qarşımdadır gözəl Rəna.

X a v ə r

Bana bak, səndə gizli bir söz var...

A r i f

Onu hiç sorma, sevgilim!

X a v ə r

(ətrafa)

Qəddar!

Bu sırada İxtiyar ilə bərabər İbn Yəmin, Rəna, zənci çovuş və bir əskər,
əlində ufaq bir çanta daxil olurlar.

İbn Yəmin

(səmimi bir tevr ilə əlini İxtiyarın omuzuna qoyaraq)

Möhtərəm İxtiyar, nasıl keyfin?

İxtiyar

Hiç qənim yok, var olsun İbn Yəmin!

İbn Yəmin

(alınının tərəni silər)

Pək sıcak, həm də yol bu gün pək uzak,

(əskərə)

Çabuk ol, haydı, koş da atlara bak.

Əskər çantayı bir tərəfə bırakıb çıxar.

Arif

(diqqət və heyratla ətrafa)

Ah, o Rəna, nazənin afət!

Xavər

Yenə bir şeymi oldu, Arif?

Arif

Əvət.

(Rənaya yaxlaşaraq)

Söylə, Rənamı isminiz?

Rəna

(Arifin əlini sıkar, heyrat və sevinclə)

Arif!

İbn Yəmin

(Arifi süzər, ətrafa)

Bizə bir əngəl olmasın şu hərif?!

Arif

Bu gəliş, əfv edərsiniz, nerədən?

İbn Yəmin

(*məğrur və laübalı*)

Səhnəyi-hərbədən, mücadilədən.

Arif

(*acı təbəssümlə*)

Bir fəzilətsə öldürüb-ölmək,
Canavar bizdən əşrəf olsa gərək.

İbn Yəmin

(*istehzalı qəhqəhə ilə*)

İştə bir söz ki, büsbütün yanlış...
Yaşamaq istiyormusun, çarpış.
Hərbə koş, həp vuruş, ya əz, ya əzil!
Onsuz irmək murada pək müşkül.

Arif

(*istehzalı və azici bir təbəssümlə*)

Doğru, pək doğru bir düşüncə... əvət,
İştə hər əskər, iştə hər millət
Bu gün olmaqda həp bu fikrə şərək,
Hiç çəkilməz fəqət bu sərsəmlik.

İxtiyar

(*onun qolundan tutaraq*)

Arif, oğlum, bırak münaqişəyi,
Gəl, işim var səninlə...

Sağ tərəfdən çıxarlar.

İbn Yəmin

(*ətrafa*)

Ah, nə eyi...

(Rənağa)

Şu hərif feyləsofmu, ya dəlimi?
Sanki həp cəhldir bunun elmi.

R ə n a

Bəslənir hər gönüldə bir duyğu,
Nə yaparsın, onun da məsləki bu...

İ b n Y ə m i n

Bu da məsləkmidir, nədir, bilməm!
İştə bir kəcnəzər, zəki sərsəm!

Xavərin yüzündə naməmnun hallar.

R ə n a

Bəncə sərsəm deyil, o pək huşyar,
Neyləsin, hər bə qarşı nifrəti var.

İ b n Y ə m i n

Onu nerdən tanırsınız əcəba?

R ə n a

Pək yakın qomşumuzdu...

İ b n Y ə m i n

(ətrafə)

İştə bəla!

R ə n a

Əsli İstanbul əhlidir, lakin
Pək küçükkən zavallı dərbədər
Evi yanmış da, nəslə məhv olmuş,
Bir küçük qardaşilə qurtulmuş.
Onu da ən sonunda biçərə
Qeyb edib böylə qalmış avarə.

İbn Yəmin

(saətinə bakar, Rənaya)

Siz məhəbbət edin də biz çikalım,
Əcəba, bir nə var, nə yok bakalım.

(Çavuşla bərabər bir tərəfə çəkilir)

Rəna

(karyola üzərində gözünə ilişən iki kitabı göstərir)

Bu kitablar sənindir, əcəba?

Xavər

Əvət, Arif keçən yıl aldı bana.

(Kitabların alt tərəfdə bulunan rəsmli yüzünü birər-birər çevirib göstərir)

Xoca Nəsrəddinin lətifələri,
Bu da “Bin bir gecə” hekayələri!..

Rəna

(açıb yapraqlarını çevirərək)

Bana lütfən bir az sərin su...

Xavər

Pəki.

Dəstiyi alıb sol qapıdan çıxar.

İbn Yəmin

(dışarıda pəncərə önündə, çavuşa)

Pək düşündün, nə var?

Çovuş

Bəyim, hər şey,
Bir bəla iştə gördüyün Arif,
Çünki Rənaya pək yakın şu hərif.

Daha müdhiş bəla bizim əskər,
Korkarım, cümlə sirri faş eylər.
Bizi görmüş də çünki Rənanın
Babasın qətl edən zaman, xain!

Arif sağ tərəfdən daxil olur, onları dinlər.

İbn Yəmin

(kafasını oynataraq istehzalılı təbəssümlə)

Bir böyük ordu, bir yığın insan,
Bənim uğrumda oldu həp qurban.
Keyfə sərf eylədim də milyonlar,
Yenə devlətcə etibarım var.
Bən kimim, bir ərəb... nə zənn etdin?
Bir çocuqdanmı qorkar İbn Yəmin?

Gedərlər.

Arif

(Rənaya yaxlaşır, vurğunca bir tevrlə)

Nə səadət, nə xoş təsadüf, inan,
Səni gördükdə bitdi tabü təvan.
Gecə rəyalərimdə özlərkən,
Bu gəliş böylə ansızın, bilsən
Nə kədar zəvqü nəşə verdi bana,
Həklidir hər gönül tapınsa səna,
Burda qalsan, səninlə birləşsək,
Şübhə yok, sisli taleyim güləcək.

Rəna

(mütərəddid)

Bir xəyal iştə, kim bilir, qismət?!

Arif

Bir sözüüm var, küsura bakma fəqət,
Söylə, Rəna! Şu qanlı zabitlə
Nə rəyə, hanki səmtə, bir söylə?

Rəna

Şu yakınlarda hastalar varmış.

A r i f

Sakın aldanma, pək böyük yanlış;
İnanıb getmə, ah, o pək xain,
Burda qal, getmə, həm də sorma niçin?

R ə n a

Bəlkə həp söylədiklərin gerçək,
Pək güc amma vəzifədən dönmək.

(İşiq azalır, ağ sakallı, möhtəşəm simalı bir miralay xəyalı görünür.

Rəna şaşkın və həyəcanlı)

Ah, babam, bir də anlı-şanlı babam!
İntiqam almadan, inan yaşamam.

B a b a s ı n ı n x ə y a l ı

(mühib və ağır bir ahənglə)

İntiqam! İntiqam!..

(Çəkilir)

R ə n a

(əllərini xəyala doğru açaraq müztərib)

Aman, bu sual!

İ b l i s

(xaricdən məmnun qəhqəhələrlə)

İntiqam! İntiqam!..

A r i f

Aman, bu nə hal?

R ə n a

Babamın kim bulursa qatilini,
Ona bən səcdə eylərim ələni.
Bəni çöllərdə gəzdirən duyğu,
İntiqam eşqi... həp bu, yalnız bu.

A r i f

Görünür sizcə bəllidir qatıl?

R ə n a

Xayır, əsla bilinməyir o səfil,
Diyor İbn Yəmin “İnan bana sən,
Bulurum nerdə olsa qatili bən”.

A r i f

Bəncə bir hiylədir bu, dinləməyin.

X a v ə r

(dəstiyi gətirir, töküb Rənaya verir)

Buyurun, pək gözəl su, həm də sərin...

İ b n Y ə m i n

(İxtiyar və çavuşla bərabər dönər, su içməkdə olan Rənaya)

Gedəlim!

R ə n a

(kalkar, qülbədəkilərə)

Xeyli razıyım sizdən.

Çovuş çantayı alır.

İ b n Y ə m i n

Gər nəşib olsa evdət eylərkən.

Qalırız burda bəlkə üç-beş gün.

İ x t i y a r

Ah, o günlər bizimçin ən xoş gün...

Hər üçü çıxar. İxtiyar ilə Xavər də onları izlər.

X a v ə r

(Rənaya)

Gəlişin pək gözəl, fəqət gedişin

Umulur şey deyildi...

R ə n a

Allah için,
Yetiştir, fazla zəhmət etməyiniz.

X a v ə r

Nə olur, mümkün olsa getməyiniz!

A r i f

Getmə, pək doğru, getmə sən, Rəna!
(*Məhzun və sarsılmış bir halda iskəmləyə oturur*)

X a v ə r

(*geri dönər*)

Söylə, Arif, nə var, nə oldu sana?

A r i f

Ah, o, Rəna, o nazlı heykəli-nur,
Sanki qarşımda çırpınıb duruyor.
Ona bən yardım etməsəm gerçək,
Bəni vicdan əzabı məhv edəcək.

X a v ə r

İki söz sormağ istərim sana bən,
Əcəba, hiç sevərmisin onu sən?

A r i f

Sevərim başqa bir məhəbbətlə,
Əski, pək əski hissi-hörmətlə...

X a v ə r

Yok, inanmam, xayı, bu pək yanlış...
O nə halət, nədir o səs, o bakiş?
Sanki bir inqilab içində sənin
Çırpınıb durmaq üzrə həp bədənin.

Arif

Sən də Arif kadar düşünsəydin
Ki, nələr yapmaq istər İbn Yəmin,
Büsbütün sarsılırdı vicdanın,
Heyrətindən haman donardı qanın.

Bu sırada Vasiflə arkadaşını kiçik zabit, silahsız olaraq, yaralı bir rus zabiti gətirirlər.

Vasif

(kiçik zabitə)

Daha dur, tabı qalmamış artıq.

İxtiyar

(onların arkasından yetişib yardım edər)

Yaralanmışımı? Ah, zavallı, yazıq...
Gətirin, bir kadar rahatlınsın.

Arif

Ta əsir olmalı, o, ya qaçqın.

Vasif

Hasta bir rus əsiri, həm yaralı.

İxtiyar

Gəl qızım, tez sarıb da bağlamalı.

*(İxtiyarla Xavər yaralının alnını və qolunu sarıb içəri odaya
götürürlər)*

Arif

(Vasiflə kiçik zabitə)

Ah, nə munis, nə mərhəmətlisiniz,
Nərdə rast gəldiniz şu zabitə siz?

Vasif

Pək yakınlarda, yol kənarında,
Bakdıq, əhvalı xeyli pəjmürdə.

K ü ç ü k z a b i t

Bir əsir iştə, düşman olsa belə,
Yenə lazım müavinət edilə.

A r i f

Həp şu xislətdə olsa cinsi-bəşər
Hiç görülməzdi bunca vəhşətlər.

(Sol qapıdan içəri keçər)

K ü ç ü k z a b i t

Vasif, düşünür, həp düşünürsün, bu nə halət?
Məcnun olacaksın bu təbiətlə nihayət?

V a s i f

Bulmazsam əgər İbn Yəmin xaini əlbət,
Əlbət qalar üstümdə bu çılğınca təbiət!
Rəna, hələ Rəna!.. Onu iğva nə deməkdir,
Bir alçağa layıqımı o gülqönçeyi-bakir?

K ü ç ü k z a b i t

Türk ordusu ətrafə bu gün həmlə edərkən,
İranə və ya Qafqasa imdadə gedərkən,
Rus ordusu durmaz, çəkilirkən önümüzdən,
Vasif! Nə rəvadır ki, şu parlaq günümüzdən
Feyz almayaraq biz olalım qəflətə mail,
Satmaz, satamaz milləti şəxsiyyətə aqil.

V a s i f

Əfsus ki, hiçdir sonu, türk ordusu varsın,
İstərsə bütün Hindi də, Əfqanı da sarsın,
İstərsə bütün qarşı çıkan manei yıxsın,
Turanı basıb bağına Altaylara çıxsın,
Mümkün deyil, əsla olamaz naili-amal,
Etdikcə xəyanət əli bu milləti pamal.

K ü ç ü k z a b i t

Lakin saparaq başqası eylərsə xəyanət,
Seyr eyləyərkən həp baka dursunmu şu millət?

Vasif

Türk ordusu daim basaraq ölkələr almış,
Ən sonda siyasətdə basılmış da bunalmış.
İdraki sönük başçıların qəfləti ancaq
Etmış, edəcək milləti həp əldə oyuncaq.

(Ani bir düşüncədən sonra kəskin və şiddətli)

Turana qılıcdan daha kəskin ulu qüvvət,
Yalnız mədəniyyət, mədəniyyət, mədəniyyət...

Küçük zabit

(geri dönməkdə olan Arifə)

Yahu, buradan kimdi bir az öncə keçənlər?

Arif

Bir atlı ərəb zabiti, bir qızla bərabər...

Vasif

Gördünmü? Gecikdik də qaçırdıq avı əldən.

Küçük zabit

İnsan nə kadar qaçsa da qurtulmaz əcəldən.

Vasif

Gəl, durma, hənuz əldə bir az fürsətimiz var.

Küçük zabit

(yarımqəhqəhə ilə)

Artıq sən əmin ol, bu gün avcundadır onlar.

Hər ikisi yüngül təmənnalarla qülbədən çıxar və sürətli adımlarla İbn Yəmin hərəkət etdiyi tərəfə doğru yürürlər. Arif durduğu yerdə baka qalır. Şaşkınlıqla qarışıq böyük bir hüzn və kədər ruhunu sarmağa başlar. Bu sırada səhnənin işığı azalır. İblis istehzalı və şiddətli qəhqəhələrlə qarşısına çıxar.

Arif

Dəf ol, yenə gəldinmi?

İblis

...Əzizim, çocuq olma!
Arif! Bana bak, əczi bırak, hissə qapılma.
Çarpışmaq için lazım ikən mərdə cəsərət,
Bilməm, niçin olmuş sana qalib əsəbiyyə?
Bən həpsini duymağdayım, inkar nə lazım?
Rəna – o sənin şimdi bütün ruhuna hakim.
Hakim o sənin hissinə, idrakinə... əfsus
Ayrılsan izindən olur əğyar ilə mənus...

Arif

Qandırmaq için Arifi həp nafilə israr,
Hər haldə xainsin, inanmam sana zinhar...

İblis

Lakin şu inadınla pərişan olacaksın,
Bir gün gələcəkdir ki, peşiman olacaksın,
Əfsus, nədamət sana verməz səmər əsla.

(Əlində bir tabança ilə bir kisə altın tutaraq)

Al bunları... bas bağrına, Arif, eyi saxla!
Bunlar edəcək etsə nihayət səni məsud,
Al! İştə bu atəş, bu da ən sevgili məbud!

(Tabançayı bir kərə havaya boşaltaraq)

Al! İştə bu atəşlə gəlir qəlbinə qüvvət,
Yalnız bu verir qarşı duran xəsminə dəhşət.

(Kisədəki altınları səsləndirib oynadaraq Arifə verir)

Bak, səsləniyor, iştə sədayi-pəri-Cibril!
Bunsuz olamaz kimsə, inan, məqsədə nail.

Arif

*(İblisin vermiş olduğu tabançayı və altınları yerə atar, son dərəcə
qızğın və usanmış bir halda)*

Dəf ol yetişir, eyləmə əsla bəni təltif!
Möhtac deyil altına, ya kurşuna Arif.

İblis

Təkrar edərim, zəfi bırak, aldanıyorsun,
Həp aldanıyorsun, bana bak, aldanıyorsun!

(Qəhqəhələrlə çəkilir)

Arif

(tərəddüd və düşüncədən sonra)

Heyhat, o mələk qəhr edilirkən,
Layiqmi durub seyr edəyim bən?

(Kəskin bir əzmlə)

Yok getməliyim, həm də bu saət,
Bəndən ona hörmət və məhəbbət...

(Ridasını "pelerin" və fəsini alıb haman dışarı fırlar)

İblis

(gəlir, istehzalı qəhqəhələrlə)

Get, lakin o hörmət və məhəbbət
Bir gün doğurur qanlı ədavət.
Get, bəllidir insandakı xislət,
Sizlərdəki ülfət; sonu vəhşət,
Sizlərdəki şəfqət; sonu nifrət,
Sizlərdəki rəhmət; sonu lənət!..

Sürəkli qəhqəhələr...

Pərdə

İKİNCİ PƏRDƏ

Ərəb zevqinə uyğun süslü bir salon... Qarşıda, sağda və solda birər qapı və bir kaç pəncərə... İblis xidmətçi ərəb qiyafətində ötəyi-bəriyi düzəltir.

İbn Yəmin

(qarşıdakı qapıdan gələrək)

Bana bak, durma, əzizim, çabuk ol,
Durma get, haydı, imamı ara-bul.
Söylə gəlsin də nikah qıymaq için.

İblis

Baş çavuş zənn edərim getdi dəmin.

İbn Yəmin

Pək gözəl, gəlsə, haman söylə bana.

İblis

Söylərim, lakin əmin ol, Rəna,
Bir kadar göstərəcək istiqna.

İbn Yəmin

Nə vəzifən, deyil aid bu sana.

İblis

Əmrə borcumdur itaət, heyfa,
Onu məcbur edəməzsən, zira
Böylə bir cəbri hökumət duysa,
Çəkəkəkdir başımız türlü bəla.
Çünki var başqa günahın da sənin,
Orduya, devlətə çıkdın xain.

İbn Yəmin

(mütərəddid, diplomatca bir təbəssümlə)

İştə pək doğru və məntiqli cavab,
Sən vəkil ol, nə dilərsən, onu yap!

(Gəldiyi qapıdan çıxar)

İblis

(məğrur qəhqəhə ilə, yalnız)

Əvət, İblis, o böyük sənətkar
Həm yapar, həm də yıkar, qüdrəti var.

Bu sırada V asif ilə küçük zabit sağ qapıdan daxil olur, ətrafi süzməyə başlarlar.

Bu cəsərət nə demək? Ey, bana bak!

Vasif

(istehzal qəhqəhə ilə)

Bir oteldir deyə sandıq bu qonaq.

İblis

Əcəba, sahibi kimdir otelin?

Vasif

Bir ərəbdir, adı da İbn Yəmin.

İblis

(qızğın)

Sayğısızlıq yetişir, haydı gedin!

Vasif

(silah çəkərək)

Şımarık abdala bak, dur! Nə dedin?

Küçük zabit

(mane olur)

Vasif! Allahı seversən də bırak!

(Geri çəkilməkdə olan İblisə)

Dur, təlaş etmə, özizim...

Vasif

Alçaq!

Nərdə Rəna, onu göstər!

İblis

(istehzal təbəssümlə)

Nə demək!

Varıyor İbn Yəminə o mələk.

Vasif

Onu qandırmış o xain, lakin

Bən sağ olduqca bu iş namümkün!

Küçük zabit

(*mülayim*)

Arkadaş, gərçi o sərsəm məğrur,

(*Vasifi göstərir*)

Qızın ən sevgili məşuqu budur.

İblis

Ah, ayaq səsləri var, tez çəkilin,
Çəkilin, sonra, bir az sonra gəlin.

Vasif

(*arkadaşına, xüsusi*)

Gedəlim, ən eyi yol: hər ikimiz,
Azacıq sonra misafir gəliriz.
Şu hərif çünki yakın dostumdur,
Bəlkə bir rənglə iş həll olunur.

Küçük zabit

(*çıkarkən İblisə*)

Şimdi var bir sana ümmid ancaq,
Çarə bul, yoxsa o qız məhv olacaq.

İblis

(*məğrur qəhqəhə ilə, yalnız*)

Bəndən imdad umuyor cümlə cihan,
Biri zalım, biri məzlum insan.

Rəna

(*sol qapıdan daxil olur*)

Bu ziyafət nə demək, söylə niçin,
Sana hiç açmadımı İbn Yəmin?

İblis

(*yarımqəhqəhə ilə*)

Bilmiyormuş kibi davranmaq nə?!
Bu ziyafətdir əlamət düğünə.

Səni təzvic ediyor İbn Yəmin,
Şimdi əmr etdi nikah qılmaq için.

R ə n a

(həyəcanlı və şaşkın)

Süs, aman, sus! Nə rəzalət?!

(Etimadsız)

Əcəba!

Yok, çəkilməz bu xəyanət əsla.
Bəni bilməm ki, nə sanmış şu hərif,
Ah, pək doğru diyormuş Arif.

(Son dərəcə təhdidkar)

Hiç mərağ etmə, duyar, şimdi duyar,
Şimdi anlar ki, əvət, bəndə nə var.

Gəldiyi qapıdan çıxar. Bu sırada Arif fəslə olaraq, yüzünü gözəlcə tərəş etdirmiş olduğu halda, sağ qapıdan girər. Rənanın qapıyı kapayıb getdiyini görəncə büsbütün şaşırır.

İ b l i s

Bana bak, hey səni sərsəm, budala!
Bu cəsarət sana nərdən, əcəba?

A r i f

(Rəna çıxdığı qapıya işarətlə)

Ondan, ah iştə o dilbər qızdan,
Şimdi burdan süzülən yıldızdan.

İ b l i s

Söylə, dərdin nədir, aydın söylə!

A r i f

Mərhəmət qıl da, aman, lütf eylə,
Söylə Rənaya ki, Arif gəlmiş.

İ b l i s

Anladım dərdini, lakin bu zor iş...
Ona nail olur ancaq onlar
Ki, avuclar dolusu altını var.

A r i f

Bəndə yok altın, əzizim, zira
Uymamış sərvətə gönlüm əsla.

İ b l i s

(yarımqəhqəhə ilə)

Altının yoksa silahın var ya,
Bəni öldür də qavuş sonra ona.

A r i f

Yok, silahım da yok, insaf eylə,
Sanma vəhşi bəni sən bir öylə.

İ b l i s

(mənalı bir qəhqəhə ilə)

Pək gözəl, anladım, ancaq Rəna,
Qismət olmaz bu təbiətlə sana.
Üzülüb durma, çəkil get, zira
Qüvvətə, altına tabe dünya.

(Arifdə məyusca bir dalğınlıq. İblis mülayim qəhqəhə ilə)

Nəyə daldın, niçin oldun məyus?

A r i f

Çünki yok bir şeyim əfsus, əfsus!

İ b l i s

Bir şeyin yoksa da gönlün var ya,
Bana ver gönlünü...

A r i f

Əsla, əsla!..
Bunu hiç umma, sakın Arifdən,
Vermişim gönlümü yalnız ona bən.

İblis

(ətrafə)

İştə şərqin mütərəddid çocuğu!
Şaşkın, abdal, əsəbi yavrucuğu!

Arif

(masa üzərindəki şərab qədəhini yakalar)

Ah, aman! Bir içim olsun, bana su!

İblis

(sürəhiyi alıb qədəhi rakı ilə doldurur)

Al iç!

Arif

(yarıya kadar içər. Yüz-gözünü bürüsdürür)

Eyvah, nə dəhşət, yahu!
Su deyil, səmli bir atəşdir şu.

İblis

(başqa bir şüşədən böyük bir qədəh dolusu ərğəvani şərab verir)

Bu fəqət tatlıdır, al iç!

Arif

Nədir o?

İblis

İç də bak, sonra duyarsan nə imiş,
Ən gözəl töhfə, keşiş göndərmiş...

Arif

(bir kadar içər, qədəhi məmnun və nəşəli bir bakişla süzərək)

Ah, əvət, sanki şafak dalğalı nur...

(İçib bitirdikdən sonra, niyaz ilə)

Şimdi Rənayı çağırırsan nə olur?

İblis

Onu sən pəkmi sevərsin?

Arif

(cibindən bir ciğara çıxarır)

Sorma,

Sızlayan gönlümə atəş vurma!

(İblis ciğarayı atəşlər)

Ta çocuqkən seviyordum onu bən.

İblis

(qarıya işarətlə)

Gəliyor iştə o gül qönçədəhən.

Arif

Ah, aman, halı nasıl hüznəvər,

Gözlərindən saçılır şimşəklər.

Rəna

(əlində bir kaçı parça kağız daxil olur, heyətlə)

Arif, Arif! Nə için gəldin sən?

Arif

Sorma bəndən, onu sor qəlbindən.

İblis

Şu kağızlar nə içindir, yavrum?

Rəna

Onu bunlar edəcəkdir məhkum.

Arif

Əcəba, kimdir o xain, miskin?

Rəna

Səncə pək bəlli hərif: İbn Yəmin.

A r i f

(kağızları göz ucilə süzərək)

Şu xəyanətləri sən övvəldən
Biliyorkən susuyordun, bu nədən?

R ə n a

Bəni qandırdı da sandım o dəni,
Bulur əlbət babamın qatilini.
Sonra bəkdım ki, o bir başqa səfil!..

A r i f

(ətrafa)

Bəlkə həp kəndisi cani, qatil...

(Rənaya)

Bana ver onları, Rəna! Bana ver.

(Kağızları almaq istər)

R ə n a

(İblisi göstərir)

Hələ səbr et bakalım bir bu nə der.

İ b l i s

Ver, əvət ver, o nə lazımsa yapar.

A r i f

Bana ver, şimdi o azğın canavar,
Bulur əlbəttə cəza, qurtulamaz.

(Kağızları alır, sürətli adımlarla gəldiyi qapıdan çıxar)

R ə n a

(müztərib)

Ah, lakin o hərif pək kurnaz...

İblis

Hiç təlaş etmə, quzum, dinlə bəni,
İki bildik soruyorlardı səni...

Rəna

(sözünü kəsərək)

Kimdir onlar?

İblis

Biri olduqca yigit,
Vasif ismində gözəl bir zabit.

Rəna

(şad və məmnun)

Ah, gerçəkmi bu söz?

İblis

Pək gerçək,
Bana söz verdi, əmin ol, gələcək.

İbn Yəmin

(daxil olur, İblisə)

Əcəba sevgili Rəna nə diyor?

İblis

Bəyim, izhari-məsərrət ediyor.

İbn Yəmin

(İblisin omuzunu okşayaraq)

Xeyli məmnunum, əzizim, səndən.

Rəna

(kinayəli və acı təbəssümlə)

Hastaya baxmaq için gəlmiş ikən,
Bir ziyafətdə bulunmaq nə tuhaf!

İbn Yəmin

Yokmudur səndə, gülüm, hiç insaf?!
Yaralı əskərə bakmaksə məram,
Əskərim bən də, böyük həm də yaram,
Yar da aç, qəlbimə bak, sonra inan,
Çünki hala akıyor, kəsmədi kan.

Rəna

(məhzun)

Ah, təmin ediyordun da bəni,
Bulacaqdın babamın qatilini.

İblis

O da mümkün, o da mümkün, Rəna!
Bir düşün, bən nə dedim şimdi sana?
Həp sevin, gül mələgim, çünki bu gün,
Ələ düşməz... nə səadətli düğün!..

(Mənalı qəhqəhə)

Çavuş

(daxil olur)

Gəliyor işte misafirlərimiz.

İbn Yəmin

(Rənaya)

Get, gülüm, sonra məhəbbət edəriz.

(Misafirləri qarşılamaq için karşiki qapıdan çıkar)

İblis

(Rənaya)

Hiç məraq etmə, əmin ol, o bənim
Ən itaətli qulumdur daim.
Durma get, bəklə də fürsət dəmini,
Bəlkə rüyadə görür bir də səni.

İstehzal qəhqəhə... Rəna sağ qapıdan çıxar. İbn Yəmin ilə bərabər Vəsif, arkadaş
və iki-üç zabit daxil olurlar.

İ b n Y ə m i n

(*öndə olaraq tatlı qəhqəhələrlə*)

Hay, hay, buyurun, nə xoş təsadüf!

(*Vasiflə küçük zabiti misafirlərinə göstərir*)

Bir arkadaşımdır işte Vasif.
Aylarca əgərçi ayrı düşdük,
Qismət bu, yenə bu gün görüşdük.

V a s i f

(*İbn Yəminə*)

Xoşbəxt olaraq ziyarətindən,
Gönlüm nə kadar sevindi bilsən!

İ b n Y ə m i n

(*misafirlərə*)

Bən hər b ediyorkən ordumuzda
Gördümsə beş-on sevimli sima,
Vasif, şu gönüllü, şanlı zabit,
Bir yıldıza bənziyordu sabit.

B i r i n c i z a b i t

Dünyayı saran bu qanlı kavğa
Bir xeyli yigitlər etdi peyda;
Yok şübhə, bu türlü nevcavanlar,
Olduqca dəyərli qəhrəmanlar.

İ b n Y ə m i n

Kavğada kolay müvəffəq olmaq,
Tale və casərət olsun ancaq.

Otururlar.

B i r i n c i z a b i t

(*yarımsərxoş, İbn Yəminə*)

Yahu, bu nasıl dügün, ziyafət?!
Məscidmi bu, ya ki, bəzmi-işrət?

İkinci zabit

Gerçək, bu nə? Oynayıb çalan yok,
Bir nəşələnilib də zevq alan yok.

İbn Yəmin

Dur, həp olur, onsuz olmaz əlbət,
İsmaqlamışam, gələr bu saət.

Çavuş

(gəlir, askərcə təmənnə edər)

Rəqqasələr əmrə müntəzirdir.

İbn Yəmin

Gəlsinlər, əvət, haman xəbər ver.

Çavuş çıxar.

Birinci zabit

Gəlsinlər, əvət, dəyişsin əhval,
Gülsün azacıq pəriyi-amal.

İkinci zabit

Tam beş sənədir ki, rahib olduq,
Ciddiyyət içində həp boğulduq.

Rəqqasələr daxil olur.

İbn Yəmin

(çalğıcılarla)

Çal, haydı çal, etmə fevti-fürsət!
Çal, durma sənindir işlə nevbət.

Birinci zabit

Çal, sızlayıb inləsin o tellər,
Çırpınsın onunla həp gönüllər.

İkinci zabit

Çal, məclisə zevqü nəşə gəlsin,
Çal, ta ölülər də rəqsə gəlsin.

Çalğı başlar, rəqqasələr aşağıdakı şarkıyı həmahəng olaraq söylər və rəqs edərler.

Şarkı

Hər şey sənindir, ey qafil insan!
Gülgün şəfəqlər, rəngin çiçəklər.
Hər şey sənindir, ey cahil insan!
Parlaq günəşlər, dilbər mələklər.

Yalnız sənin, yalnız sənin hər türlü nemət;
Gənclik, gözəllik, eşqü ülfət, hər səadət.
Sür daima zəvqü səfa, fevt etmə fürsət,
Bir gün gələr, əsla səmər verməz nədamət.

Beş günlük ömrün rəyayə bənzər,
Dal eyşi-nuşə, hiç gəlmə huşə.
Daim gül, əylən, olma mükəddər,
İç badə, həp gəl cuşü xüruşə.

Sərməsti-eşq ol, ey gözüm, qəsvət nə lazım?
Bir gün gələr, əldən çıxar zəvqi-xərabat.
Al nəşə hər şeydən, əvət, qəflət nə lazım?
Bir gün gələr, əldən düşər peymanə heyhat!..

Rəqs bitmək üzrə ikən Ariflə bərabər əli silahlı iki kanun nəfəri daxil olur.

Birinci kanun

(kəskin və amiranə bir tevr ilə rəqqasələrə)

Sakit, dağılın!..

Musiqi susar, rəqqasələr ikər, üçər salonu tərk edərler.

İbn Yəmin

(heyratlı, kanunlara)

Nədir bu rəftar?

Arif

(İbn Yəmini göstərir)

Tam kəndisi, işte! Ah, qəddar!

İbn Yəmin

Lakin çəkilmirmi bu həqarət?

(Silah çəkmək istər)

Birinci kanun

Həp nafilə bunca qeyzü hiddət,
Əlan səni istiyor hökümət,
Gəl!..

Arif

Bəllidir etdiyın xəyanət.

İbn Yəmini alıb götürürlər. Arıflə misafirlər də bərabər çıxar.

Vasif

(ən arkada qalır, küçük zabitə)

Bak, şimdi də fevt edilsə fürsət,
Daim qalırım vüsələ həsrət.

(Sol qapıdan girmək istərlər. Rəna qarşılılarına çıxar. Vasif pərəstişkar bir tevr ilə)

Rəna, Rəna! Sevimli afət!
Gəl, durma aman, edilsə qəflət
Mütləq səni məhv edər şu xain,
Olmaz daha kurtuluş səninçin.

Rəna

(sevinc ilə)

Vasif, gedəlim!..

(mütərəddid)

Fəqət bu müşkil,
Heyhat, bulunmadıqca qatil...

Vasif

(sözünü kəsərək)

Sən gəl, bulunur o bir gün əlbət.

İ b l i s

(*gəlir*)

Rəna, daha durma, iştə fürsət!

R ə n a

Lakin babam!..

V a s i f

Ah, gəl, aman, gəl!

Çıkarlar.

İ b l i s

Get, get, daha durma, artar əngəl.

A r i f

(*daxil olur, son dərəcə məmnun*)

Xain yakalandı ən nihayət.

İ b l i s

(*yarımqəhqəhə ilə*)

Eşq olsun, əvət, böyük məharət!

A r i f

Rəna hanı? Söylə gəlsin!

İ b l i s

Əfsus,

Bir zabitə uydu getdi...

A r i f

(*çılğın*)

Ah, sus!

İ b l i s

(*əlilə onun omuzunu okşar*)

Yahu! Bana bək, şaşırma əsla,
Rəna, o mələk əlində hala...

A r i f

(böyük bir təlaş ilə)

Bir söylə, nə səmtə getdi onlar?

İ b l i s

(qapıdan onlar getdiyi tərəfi göstərir)

Bak, qarşıda işlə xurmalıq var...

A r i f

(sözünü kəsərək)

Bildim, yetişir, o, bəlli bir yol.

(Dərhal dışarı fırlar)

İ b l i s

Get, durma!

(İstehzalı qəhqəhə)

Fəqət, yazıq! Əmin ol,
Bəklər səni bir yığın cinayət,
İzlər səni bir yığın fəlakət.

(Qəhqəhə)

P ə r d ə

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Səhnə ilk pərdədə olduğu kimi ixtiyar şeyxin çardağını – qülbəsinə göstərir. Şeyx dışarıda, çardağın altında təsbih çəkərək dalib getmiş... Son bahar, öylə, sisli hava...

X a v ə r

(yaralı zabitin alnındaki və qolundakı sarğını açar)

Pək şükür, işlə həp sağaldı yaran,
Bak, nasıl mərhəmətlidir Yaratan.

Yaralı zabit

Ah, sağaldıqca artıyor kədərim,
Bəni məhv eyliyor düşüncələrim.
Yada gəldikcə ailəm, yurdum,
Sarsılır istirahətim, uykum.
Hələ sən, ah sən! Sənin kədərin
Bəndə bir iz bıraktı xeyli dərin;
Çünki yalnız bənimplə uğraşaraq,
Aqibət düşdün Arifindən uzaq.

Xavər

Hiç məraq istəməz, xayır, haşa,
Bana sən mane olmadın əsla.
Şu qəza doğdu bir təsadüfdən,
Bəni tale ayırdı Arifdən.

Bu sırada iki türk zabiti gəlir.

İxtiyar

Mərhaba!

Birinci zabit

Mərhaba, əfəndi baba!

İkinci zabit

Qülbənizdə su varmıdır əcəba?

İxtiyar

Vardır, əlbəttə, həm də xeyli sərin,
Buyurun, bir kadar də rahət edin.

İçəri girərlər. İxtiyar su döküb verir. Xavərlə yaralı zabit bir guşəyə sığınır durur.

Birinci zabit

Pək sıcaq, qalmamış təvan artıq,
Ayrılib ordudan fəna susadıq.

Alının tərini silib sudan içər. İxtiyar ikinci zabit için də döküb vermək istər.

İkinci zabit

Dur, babam, dur, aman, rica edərim.

(Kəndisi döküb içər)

Birinci zabit

(yaralı zabiti süzərək)

Bana bak, ixtiyar, şu zabit kim?

İxtiyar

Bir əsir, iştə ordudan aralı.

Xavər

Kimsəsiz bir zavallıdır, yaralı.

İkinci zabit

Bir lehistanlıdır bu, ya bir rus.

Birinci zabit

Kim bilir, bəlkə, bəlkə bir casus.

Yaralı zabit

Əfv edərsin, xayı, nə bir rusum,
Nə lehim bən, nə kirli casusum.
Bir müsəlman, kazanlı bir türküm,
Bəncə bir ya həyat, yaxud ölüm.

Birinci zabit

Başqa millətdən olmuş olsaydın,
Yenə mümkündü əfvün... Ah, azğın!
Türk olub türkə atəş etmək için
Yalnız bir cəzayə layıqsın.
O da edam...

Xavər

(tələş və həyəcan ilə)

Aman, əfəndim, inan,
O deyil öylə suçlu bir insan.

İxtiyar

Xayır, evladım, olmayın əsəbi,
Başqa, pək başqadır onun qəlbi.

Yaralı zabit

(acı qəhqəhələrlə)

Nə tuhaf! Ta küçük yaşımdan bən
Millətimçin zəfərlər özlərkən,
İştə tale! Bənim asılmam için
Şimdi siz hökm edərsiniz, lakin
Sizə bən vermək istəməm zəhmət...

(Dərhal cibindən bir tabança çıxarır və kəndi kafasını nişan alır)

Xavər

Ah, aman!..

İkinci zabit

(onun biləyini yakalar)

Dur, təlaşə yok hacət.

İxtiyar

Ah, çılğın, bütün cihan çılğın!
Bu günün arkasında yokmu yarın?

Bu sırada bir qara ərəb zabiti gəlir, məmnun və laübalı qəhqəhələrlə gülməyə başlar.

Birinci zabit

Nə imiş arkadaş, nə var, nə xəbər?
Varmıdır yoxsa başqa fəthü zəfər?

Ərəb zabiti

(daha çılğınca qəhqəhələrlə)

Bitdi artıq bütün səfərbərlik,
Bitdi həp qəhrəmanlıq, əskərlik.
İştə rahət zamanı gəldi bizə,
Dönüyor ordu kəndi ölkəmizə.

Birinci zabit

Niçin, anlat, niçin bu?

(Ətrafa)

Ah, canavar!

Ərəb zabiti

Açıvermiş hüdudu bolqarlar,
Kövkəbi-tale eyləmiş də üful,
İngilislərlə dolmuş İstanbul.

(Hər kəsdə təəssür və heyrat)

Yaralı zabit

Sus yetər, ah, xain alçaq, sus!

Ərəb zabiti

(istehzal və məmnun qəhqəhə ilə)

Sanki bən susdum, öylədir əfsus.

Birinci zabit

Bu hərif iştə daima bayquş.

İkinci zabit

Zənn edərsəm, o həm də pək sərxoş...

Yaralı zabit

(sinirli və qızğın)

Ah, ərəb, cismi, ruhu, qəlbi ərəb,
Həm də məmnun... nədir bu halə səbəb?

(Acı qəhqəhədən sonra)

Ya! O sərxoşmu? Yok, inanma, xayır.
İştə!

Dərhal qəlbəgahindən nişan alır, tabança açılır.

Ərəb zabiti

Ah!..

(Deyə sol əli ilə yarasını tutar, sağ əlilə cibindən tabançayı çıxarıb qarşı qoymaq istərsə də müvəffəq olamaz. Silahı hiddətlə bir tərəfə atar və iztirablar içində tərki-həyat edər)

Yaralı zabit

İştə bak nasıl ayılır?

Bu sırada dışarıdan İblisin məmnun və sürəkli qəhqəhələri eşidilir.

İxtiyar

Sən nə yaptın, nədir bu hal, oğlum?!

Yaralı zabit

Sadə, bir bayquş ağzı susdurdum.

(Zabidlərə)

Bir küsur, iştə, bulsanız haqsız,
Bəni edama şimdi haqlısınız.

(Əlindəki silahı təqdim edər)

Birinci zabit

(silahı rədd ilə)

Bu xəbərdən sevinci çoxdu onun,
Ona layıqdı müjdə bir kurşun.

İkinci zabit

(istehzal təbəssümlə)

Pək yorulmuşdu hərbdən, əlbət,
Etmək istərdi bir kadar rahət.

Yaralı zabit

Daha durmaq xəta, haman gedəlim,
Bu xəbər düz də olsa fərz edəlim,

Bir mücahid dönərmə özmindən?
Ah, bən, şimdə ölmək istərkən
Yaşamaq istərim də bir müddət...

Birinci zabit

Biz yaşarsaq, əvət, yaşar millət.

Bu halda dışarıdan aşağıdakı marş eşidilir.

Marş :

Türk oğlu sözündən dönməz,
Məhv olur da sürüklənməz,
Həp yüksəlmək dilər, enməz,
Çarpışır yaşar.

Yurdumuzun arslanları,
İzlər durur düşmanları,
Fırtınalı dənizvarı
Həp coşub daşar

Əngin fəza çardağımız,
Al şəfəqlər bayrağımız,
Korku bilməz oymağımız,
Haqq için koşar.

İkinci zabit

(marşı dinlədikdən sonra hər ikisinin qolundan tutar)

Gedəlim, yok gecikmənin səməri.

Yaralı zabit

Gedəlim, Haqqa doğru, arş iləri!

Gedərlər.

İxtiyar

(yoldan keçən bir nəfərə cənazəyi göstərir)

Oğlum, bana yardım eylə bir an.

Xavər

(mərhəmətli və mütəəssir)

Bir hiçlə zavallı oldu qurban.

İxtiyar

Yok kimsədə mərhəmətlə vicdan,
İnsanlığı həp unutdu insan.

(Cənazəyi qaldırıb götürürlər)

Xavər

(yalnız)

İblisə uyub da əhli-ələm,
Həp yer yüzü qanlı, cümlə sərsəm...

İblis

(bir guşədə aksakal abid qiyafətində görünür, yarımqəhqəhə ilə)

İnsandakı nəfsi-şümə daim
İblis olur ancaq olsa hakim.

Bu sırada Vasiflə Rəna təlaş içində gəlirlər.

Rəna

Allah için eyləyin inayət,
İzlər bizi bir yığın fəlakət.

Vasif

(etinasız)

Yok qorkuya ehtiyac...

Rəna

Aman dur!
Tərk et də inadı, olma məğrur.
Bak, arkadaşın çocuqluğundan
Bir kurşuna oldu şimdi qurban.

Vasif

Hər türlü qəzayə razıyam bən,
Korkmam fəqət öylə bir dəlidən.

Xavər

Kimdir əcəba o xain, alçaq?

R ə n a

Xavər, onu sorma, yer ver ancaq.

X a v ə r

Aldınsa da Arifi əlimdən,
Hər yardıma iştə hazırım bən.

(Qülbəyə daxil olurlar. Xavər onları daha içəri keçirmək istər)

İ b l i s

(bırakmaz)

Dur, getmə, sakın, o türlü yerlər,
Hər şübhəyi cəlbü dəvət eylər.

(Qülbədəki həsiri bir tərəfə çəkər, ufaq bir qapağı qaldırır da Rənaya)

Gir, haydı qızım, şu yerdə saklan!

*(Rəna aşağı enər. İblis qapağı endirib təkrar üzərini həsirlə örtər,
Vasifin qolundan tutub ormanı göstərir)*

İştə, sana də geniş bir orman!

Bir tərəfə çəkilirlər. Kayb olduqları kibi Arif fəssiz olaraq gəlir. Xavər ona doğru koşar, yaxlaşdığı sırada birdən-birə küskün və şaşkın bir tevr ilə ürküb geri çəkilir.

A r i f

Xavər, bana bak, zavallı Xavər!
Bir söylə, nədir bu hali-müztər?
Ağuşuma koşmaq istiyorkən,
Ürkdün nə için bu sərsəridən?

X a v ə r

Koşdum sana sevdiyimdən, amma
Bakdım ki, sevilmiyənlər əsla,
Layiq deyil olmağa həmağuş,
Ürkdüm də, çəkildim iştə mədhuş.

A r i f

Artıq yetişir bu sərzenişlər,
Əfv eylə, küsura bakma, Xavər!

X a v ə r

Xavər sana etsə də pərəstiş,
Heyhat, dönərmi bir də keçmiş?!
Oldun sənələrcə həp ənisim,
Bəsləndi sənənlə fikrü hissım.
Kölgən kibi həp peşincə koşdum,
Eşqinlə qanatlamıb da uçdum.
Lakin bəni bir nikahə satdın,
Birdən-birə həp unutdun, atdın.
Arif! Niyə susdun, ah, böylə,
Bir söylə, düşünmə, söylə, söylə!

A r i f

Susmaq, o da başqa türlü fəryad,
Həp bənliyim oldu sanki bərbad.

X a v ə r

Bən hiç, o zavallı ixtiyarı
Bir ləhzə düşünmədin də barı.

A r i f

Dur, qəlbimi bir də yakma artıq,
Arif fəqət intihara layıq..
Bəndən babana səlam edərsin,
“Gəlmişdi də şimdi getdi” dersin.

(Gedəcəkdir olur)

X a v ə r

Lakin yenə hanki bir diyarə?

A r i f

Bir hiçliyə doğru, bir məzarə.

X a v ə r

(bir az yaxlaşır)

Hiçliklə məramın işte, Xavər!
Qülbəm dəxi bir məzarə bənzər.

Yok, getmə, babam gəlir bu saət,
Dur bir verəyim xəbər...

(Gedər)

A r i f

Nə hacət!
Bən yerlərə keçmək istiyorkən,
Bilməm ki, nə bəkləyir o bəndən?

(Cibindən yarıdolu bir raqı şişəsi çıxarır)

Of! Qəmlərimə təsəlli ol sən,
Hər dərdi unutmaq istərim bən.

Son damlasına kadar içib şişəyi bir tərəfə atar. Ətrafı süzdükdə gözüne ilişən tabaıçıyı yerdən alır, kurşunlarına diqqət edir. Bu halları kənardan seyr edən İblis isə məmnun və istehzalı qəhqəhələrlə gülər. Arif dalğın və sinirli bir tevlə öz alnını nişan edər, yaxlaşmaqda olan İblisi görüncə şaşırıb durur.

İ b l i s

Yahu! Bana bak, nədir bu halət?
Parlar kibi gözlərində dəhşət.
Dur, səndə var iştə saklı bir hal,
Həm zənn edərim məraqlı bir hal.
Aşiqmisin, oğlum, aç da söylə,
Əlbət, bulunur da bir vəsilə.

(Kəndinə işarətlə)

Bir çarə arar şu piri-hikmət,
Var bəndə, əvət, böyük kəramət.

A r i f

Hiç sorma başımda macərə çok,
Dərdim, kədərim böyük, duyan yok.
Bir afətə, bir nigarə uydum,
Bir qəmzəli işvəkərə uydum.
Əfsus, o bənimplə könlü birkən
Bir ləhzədə aldılar əlimdən.

İ b l i s

Lakin nə tuhaf, o nazlı afət
Etmiş sana iltica bu saət.

Arif

Ey mürşidi-pir, inayət eylə,
Əylənmə bənimlə sən də böylə.
Bən çəkdiyim iztirabü möhnət,
Yetməzmi, bu sözlərə nə hacət?!
Heyhat, o mələk, o şeri-pərran
Mümkünmü ənisim olsun əlan?!

İblis

Bir yanda durub da bəlkə, dərhal
Parlar sana da pəriyyəi-amal.

(Qülbəyə daxil olur, həsiri bir tərəfə atar)

Arif

(bir guşədə bəklər)

Görsəm onu bir də, bir də görsəm...

İblis

Dur, söyləmə!..

(Qapağı açar, başını qaldıran Rənaya)

Ah, nuri-didəm!
Halın nə kadar də qəmli, küskün,
Bir şey yemək istəməzmi gönlün?

Rəna

Lütfən azacıq su ver...

İblis

(boş dəstiyi alır)

Pək əla,
Yok dəstidə hiç su, yokmuş əsla.
Saklan, yenə haydı, görməsinlər,
Saklan, bakalım, nə oldu Xavər.

Qapağı endirir və üzərini həsirlə örtər, qülbədən çıxarlar.

A r i f

(İblisin ayaqlarına qapanır, son dərəcə həyəcanlı)

Bir Xızrmı, ya mələkmisin sən?
Yalnız bunu bilmək istərim bən.

İ b l i s

Hiç sorma, o sirri şimdi sorma!
Gəl, gəl bəri pək yakında durma!

Arif mütərəddid adımlarla bir kədər çəkilir. İblisin uzaqlaşdığını görüncə təkrar içəri girər, həsiri qaldırır, bu sırada X a v ə r gəlir.

A r i f

(səndələyərək)

Gəldinmi?

X a v ə r

Əvət...

A r i f

(sərxoşca və istehzalılı qəhqəhə ilə)

Nə xoş təsadüf!

X a v ə r

Arif! Nə ararsın orda, Arif?!

A r i f

Saklanmada burda bir mücevhər,
Gönlüm onu şimdi bulmaq istər.

X a v ə r

Hər söylədiyin birər müəmma...
Yok orda bir öylə şey, yok əsla.

A r i f

Var, var o məzar içində bir hur,
Zülmətdə yaşar o nəcmi-pürnur.

Qumral saçı sanki şeri-mənsur,
İnsan oluyor görünçə məşhur.

X a v ə r

Arif! Nə çabuk dəyişdi halın?
Bilməm ki, nədir sənin xəyalın?

(Bodrum qapısının üzərinə çıxarak mane olmaq istər)

A r i f

(sərxoşca bir kabalıqla onu itər)

Çık get, yetişir!..

X a v ə r

(sinirli)

Xayı, bu evdən
Sən getməlisin fəqət, deyil bən.

(Təbdili-tevr ilə)

Yok, getmə, əvət qal, ah, lakin,
Lakin onu həp unut!..

A r i f

(sərxoşca qəhqəhə ilə)

Namümkün?

X a v ə r

Yok, yok, onu hiç bırakmam əsla.

A r i f

Sən əski inadın üzrə hala!

X a v ə r

Bir kərrə düşün də, ah qəddar!

A r i f

(şiddətlə bağıır)

Dəf ol, daha etmə fazla israr.

X a v ə r

Sərxoşmu, nəsin? Gəl, istə əvvəl
Məhv et bəni, olmayım da əngəl.

A r i f

(son dərəcə hiddət və nifrətlə itər)

Dəf ol dedim...

X a v ə r

Ah, ədəbsiz, alçaq!

A r i f

*(vəhşi bir hücumla boğazından yakalayıb boğar. İblisdə alçaq və
məmnun bir qəhqəhə)*

Al!.. İştə... budur cavabın ancaq...

Xavər iztirab və dəhşətlər içində əbədi bir sükuta varır. Arif üzərini həsirlə örtər, ufaq bir düşüncə və tərəddüddən sonra bodrumun qapağını açar.

R ə n a

(heyətlə başını qaldırır)

Sənmisən, Arif?!

A r i f

(onun əlindən tutub çıxarır)

Çabuk ol, durma, gəl.

R ə n a

(arkası cənazəyə olaraq)

Nərdə idin?

A r i f

(*səbirsiz*)

Gəl, gedəlim, sorma gəl!
Gəl, çabuk ol, gərçi sən atdın bəni,
Arif unutmaz səni, atmaz səni.
Gəl gedəlim, gəlmədən İbn Yəmin...

R ə n a

(*bodruma işarətlə*)

Gəlsə də zənnimcə bu yer pək əmin...

A r i f

Burda durulmaz, çəkilib qaçmalı,
Qaçmalı, vəhşətdən uzaqlaşmalı...

Hər ikisi təlaş və iztirab ilə uzaqlaşıb görünməz olur.

İ b l i s

(*sürəkli və şiddətli qəhqəhələrlə*)

Qaçmalı, əlbəttə, uzaqlaşmalı,
Başqa cinayətlərə yaxlaşmalı.

(*Qəhqəhə*)

Siz nə kadar bəndən uzaqlaşsanız,
Yer deyil, əflakə uçub qaçsanız,
Qarşılaşıb birləşiriz daima,
Ayrı deyil, çünki biriz daima.

(*İçəri girər, qapağı endirib üzərini həsirlə örtər*)

İ b n Y ə m i n

(*Qara çavuşla bərabər gəlir, alnının tərini silər. Kəndinə işarət edərək qəhqəhə ilə*)

Bir kocaman orduyu iğfal edən
Aciz imiş sanki kiçük hiylədən.

(İstehzal qəhqəhə)

Həbs edəcəkmış bəni üç sərsəri!..

(Qızğın)

Dur bulayım bir şu ədəbsizləri,
Anlatırım onlara cürət nədir,

(cibindən beş-on altın çıxarıb oynadaraq)

Saçdığım altındaki qüvvət nədir.

(Dışarı çıkmakda olan İblisə)

Ey! Bana bak, nerdə bizim ixtiyar?

İblis

Şimdi gəlir, yoxsa bir əmrinmi var?

İbn Yəmin

Durma, haman bul, ona var çox sözüüm.

(Qülbəyə girər, Xavərin cənazəsini görünəcə)

Ah, o nə? Yanlış görüyormu gözüm?!

(İblisi yakalayıb əlindəki silah ilə təhdid edər)

Var şu cinayətdə yəqin bir səbəb,
Söylə, onun məhvinə kimdir səbəb?

İblis

(kəkələ)

Bilməm, əfəndim, xayı, əfsus, əvət...

(Təbdili-tevr ilə)

Həp şu dəni vəhşətə bais fəqət...

(Sükut və tərəddüd)

İbn Yəmin

Kim əcəba, kimdir o xain, rəzil?

İblis

İşvəli Rənayə uyan bir səfil.

İbn Yəmin

Nerdədir onlar?

İblis

Savuşub getdilər,
Şimdi, əvət, şimdi fərar etdilər.

İbn Yəmin

İştə şu dəhşətli xəbər pək fəna...

(Düşünür)

İxtiyar

(gəlir, Xavərin cənazəsini görüncə)

Ah o nə, eyvah, nə olmuş ona?

*(Məyus və şaşkın baxışlarla cənazəyə yaxlaşır, qollarını köksündə
çapraz edər, titrək və acı bir fəryad ilə)*

Söylə, aman, söylə, mələk Xavərim!
Kim?.. Sana kim qıydı, aman, söylə kim?

(Qucaqlayıb öpər)

Döndü qaranlıq gecəyə gündüzüm,
Uf, daha fərq etməyir əsla gözüm.

(Təbdili-tevr ilə)

Tərk edərək biz bütün insanları,
Məskən edindik fəqət ormanları;
Görmiyəlim ta mədəni vəhşəti,
Zülmü, cinayətləri, süfliyyəti.
Qaçdığımız qəhrü fəlakət izi
Buldu, əvət, buldu nihayət bizi.

(Sinirli və çulğın)

Ah, köpürdükcə şu xain bəşər,
Yer yüzü daim qusacaq zülmü şər.

Məzhəbə dönmüş də bütün kainat,
Qeyri çəkilməz şu müləvvəs həyat.

(Ətrafindakılara, qızğın)

Ya siz?! Ey insanlığı təhqir edən
Duyğusu, vicdanı sönlüklər!.. Həmən
Dəf olun, artıq bana rahat verin!

(Gökə doğru)

Nerdə?.. Fəqət Tanrıyı bir göstərin
Ah, ona var söylənəcək sözlərim...

(Cənazəyə acı fəryad ilə)

Yavrum! Aman, nazlı, mələk Xavərim...

Qülbədəkilər pərişan və mütəəssir adımlarla çıxırlar. İxtiyar şiddətlə ağlar və Xavərin dağınıq saçlarını koklayıb da titrək əllərilə okşar, sönmüş gözlərini öpər, hərəkətsiz başını qolları arasına alır. Çılğınca baxışlarla gökə doğru baxmaqda davam edir. Eyni zamanda pərdə ağır-ağır enməyə başlar.

Pərdə

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

Ormanda bir cığır... Ətrafda iki-üç kötük, qüruba yarım saat var. Pək uzaqda həzin bir ahənglə bir kədar ney, yaxud çoban düdüyü çalınır. Sonra ağacların arasından silah və kurşunlar kurşanmış köylü türk qiyafətində iki haydut çıxar.

Birinci haydut

Tale bizə hər nədənsə küskün,
Bir av ələ keçmiyər bütün gün.

İkinci haydut

Qismət nə isə gələr, əmin ol,
Ətmək yeyəcək, qəm etmə, pək bol...

Birinci haydut

Bilməm, bu da bir həyatımı, yahu?
Bir gün bizə varmı rahat, uyku?

İkinci haydut

(istehzalı qəhqəhə ilə)

Haydut və qaçaq olunca insan,
Xoş görməli böylə halı hər an.

(Uzaqdan ıslık səsi eşidilir)

Birinci haydut

Islık çalıyor bak, arkadaşlar.

İkinci haydut

(yola bakar)

Gəl, durma!.. Çəkil, çəkil, gələm var.

Haman ağaclığa çəkirlər. Ariflə Rəna gəlir.

Arif

Rəna! Daha dur, yoruldun artıq,
Acsın bilirim, otur da azcıq,
Rahət edəlim, düşünmə, gəl-gəl!

(Bir kötük üzərinə oturur. Əlindəki ətməklə dolu məndili açar)

Rəna

Pək korkuyorum ki, arta əngəl

Arif

Bilməm ki, niçin təlaş edərsin?

Rəna

Arif! Gedəlim, düşün nə dersin?

(Kənardə ıslıq çalınır, bir kurşun atılır. Rəna diksinir, təlaş ilə)

Kurşun səsi!..

Arif

Şübhəsiz çobanlar...

Rəna

Yok, onlar inan ki, yol vuranlar...

A r i f

(laübalı qəhqəhə ilə cibindən bir revolver çıxarır)

Hiç korkma, yanımda həm silah var,
Həm altın... Əvət, nasıl da parlar!..

Bir avuc altın çıxarır, əlində oynatıb cibinə qoyar. Haydutlar arka tərəfdə, ağcalar arasında görünür. Heyrətlə onları dinlərlər.

R ə n a

Nərdən sana anlamam bu sərvət?

A r i f

(məğrur qəhqəhə ilə)

Bir arkadaşımдан oldu qismət.
Yoldaşdı bənimlə bir yəhudi,
Pəncəmdə həlak olub boğuldu.
Sərrfaf idi, həm də xeyli zəngin...

Kənardan İblisin mənalı və istehzal qəhqəhələri eşidilir.

R ə n a

Sus, bir ləkədir bu söz səninçin;
Beş altına qarşı bunca vəhşət?!

A r i f

(sözünü kəsərək)

Vəhşət deyil, iştə bir cəsarət,
Lakin o da səndən, ah, səndən...

(Rənaya sarılmaq istər)

R ə n a

(geri çəkilib, sərt bir baxışla)

Dur, böylə nəvaziş istəməm bən.

Haydutlar ortaya fırlar.

Birinci haydut

Bir tilkiyə bak bə! Hiç səninçin
Layıqmıdır öylə gövərçin?

Rəna

Ah, iştə fəlakət!

Arif

Etmə qəsvət!

Silahını çıxarır. Rəna qolundan tutub bırakmaz.

Birinci haydut

(tüfəklə nişan alır)

Altınları ver!

İkinci haydut

(istehzalı qəhqəhə ilə Arifə)

Aman, nə cürət?

Arif

Siz kimsiniz?

Birinci haydut

İştə boş suallar...

Biz – çöllərə hökm edən krallar...

Baş mərkəzimiz şu vəhşi orman,

Bac verməli kim keçərsə burdan.

Arif

İnsanlığı atdınız mı?

Birinci haydut

...Kafi!..

Altınları ver, bırak da lafi.

Arif

(beş-on altın çıkarır)

Al! Qaldı bir az bizimçin ancaq.

İkinci haydut

(xəncərini Arifin köksünə dayar)

Ver həpsini!

Rəna

Ah!..

Deyə mane olmaq istər. Birinci qolundan tutub şiddətlə bir tərəfə itər. Bu sırada omuzunda əski siyah pelerin-plaş, vəqarlı, müsəlləh, zabit qılıqlı, qalın bıyıklı, gur, qara sakallı, zində və mühib simalı Elxan ağaclar arasından çıxar.

Elxan

(hayduqlara)

Ədəbsiz, alçaq!

(Hər ikisi geri çəkilib donaqalır. Elxan qızğın)

Sizdən daha mərhəmətli qaplan,
Yahu, utanın da bir şu qızdan.

(Ariflə Rəna)

Əfv edin, onlar işlə pək canavar;

(Ətrafda ıslıq səsi eşidilir, iki kurşun atılır, Elxan hayduqlara)

Durmayın, haydı, bir bakın da nə var,
Bəkçilər zərrə qəflət eyəməsin,
Ələ bir av keçərsə siz gətirin.
Bana bak, kim tökərsə haksız qan,

(kəndinə işarətlə)

Ən ağır bir cəza verir Elxan.

Rəna

Ah, əfəndim, nə mərhəmətlisiniz,
Sizə qəlbən təşəkkür etməliyiz.

A r i f

Parlıyor çöhrənizdə fəzli zəka,
Sizə haydut denirmi? Yok, əsla!

E l x a n

(səmimi qəhqəhə ilə)

Doğru, pək doğru... hiç yanılmadınız,
Deyiləm haydut, işlə bən yalnız
Etdim isyan, bir əskəri-qaçağım,
Yurdum orman, mağaralar yatağım.

A r i f

Bir səbəb var ya?

E l x a n

Var əvət, miskin
Bir ərəb zabit, işlə bir xain...
Bən açarkən onun xəyanətini,
Bakdım asdırmaq istəyir o bəni.
Bırakıb ordugahı... ah, nə deyim!
Böylə haydutca gün keçirmədiyim.

Bu sırada gedən haydutlar iki-üç çingənə ilə İbn Yəmini silahsız olaraq götürürlər. Elxan onu görüncə tanıır.

Gəl, yakın gəl! Adın nədir? Söylə!

R ə n a

Ah, əfəndim!

E l x a n

(Rənaya)

Dur, etməyin acele.

(İbn Yəminə)

Söylə kimsən? Adın nə?

İ b n Y ə m i n

...İbn Yəmin.

Elxan

(Ariflə Rənaya yarımqəhqəhə ilə)

Bəni asdırmaq istəyən bu ləin!
İştə bir av ki, izlər avçısını.

(İbn Yəminə)

Oldu məmnun gönül, görüncə səni.

İbn Yəmin

(diz çökər)

Aman, əfv et! Küsurluyam, Elxan!

Elxan

Hiç təlaş etmə, sayğısız qarlan!
Çünki yok üzrə ehtiyac artıq.

(Çingənlərə)

Siz niçin gəldiniz?

Birinci haydut

Bəyim, azacıq
Rəqs edərlər də gönlünüz açılır.

Elxan

Bən deyil, rəqs için o pək bayılır.

(İstəhzalı qəhqəhə ilə İbn Yəminin qolundan tutub göstərir)

Düşünür, iştə bak, nasıl qəmgin,
Oynayın, nəşələnsin, əylənsin.

Bir qız aşağıdakı sözləri okur, oynar.

Kanto:

Bən bir qızım həp ruhumu yaldızlar
Gündüz çiçəklər, gecələr yıldızlar.
Karlı dağlar bənim, }
Yeşil bağlar bənim, } 2 dəfə
Bənsiz quşlar uçmaz, }
Bənsiz güllər açmaz. }

Dün bir çoban sevdim pınar başında,
Bir əksiyyəti yox gözündə, qaşında.
Fələk ayrılı saldı,
Bən köçdüm, o qaldı, } 2 dəfə
Şimdi bənsiz yaşar,
İrmaq kibi coşar.

Of, bir qayğı bilməz çingənəyim bən,
Güldən-gülə uçan pərvanəyim bən.
Unut, yavrum, unut, } 2 dəfə
Bak, işte hər bulut
Söylər unut onu,
Çünki hiçdir sonu...

Rəqs bitmək üzrə ikən şiddətlə gök gurlar. İblis ağaclar arasından çıxar.

İblis

(məmnun qəhqəhələrlə)

Bir levhə ki, işte pək bəyəndim.

Elxan

Yahu, səni kim bıraktı?..

İblis

(məğrur bir tevr ilə əlini köksünə qoyaraq)

Kəndim!

Arif

(Elxana)

Bir mürşid o, sahibi-kəramət.

(İblisin əlini öpər)

Xoş gəldin, aman, nə mutlu saət!..

Rəna

(dəxi öpər)

Yormuş sizi şübhəsiz bu yollar.

İblis

(yarımqəhqəhə ilə)

Yok, zənn edərim ki, səhviniz var,
Dağ, daş, uçurum, dəniz və orman
Əngəl olamaz önümdə bir an.
Bir şəhpər açıb da nəgəhani,
Bən teyy edərim bütün cihanı.

Elxan

Kimsin, əcəba, səndə ki var böylə məharət?

İblis

Bən hiçlə doğan bir ulu qüvvət, ulu qüdrət,
Bir qüdrəti-küliyyə ki, aləm bana bədxah,
Dünyadə əgər varsa rəqibim o da: Allah!..

(Qəhqəhə)

Hər din ilə, məzhəblə, siyasətlə cihanda
Hər fırtına qopmuşsa, əvət, bən varam onda.
Hər yerdə ki, vardır əzəmət, qəhr ilə dəhşət,
Hakimdir o yerlərdə şu qarşıdakı xilqət.

Elxan

Çöhrəndə, əvət, nuri-dəha olmada məşhud,
Derdim, bən əsatirə inansam, sana məbud.

İblis

(laübalı qəhqəhə ilə)

Məbud deyil, aləmi sarsan ulu mevcud;
Mevcud deyil, bəlkə vücudi-ədamalud.

Elxan

Olduqca müşəvvəşsə də əfkarü məqalın,
Bir abidi pək andırıyor zahiri-halın.

İblis

Röya kibi hər an olaraq zahirü qaib,
Bəni Şərqdə abid olurum, Qərbdə rahib.

Bir qazi olub, gah edərim fitnələr icad,
Bir mürşid olub, gah edərim aləmi bərbad;
Bəzən oluram bir papa! Cənnət satıram bən,
İsa dirilib gəlsə də qorqar qəzəbimdən.
Xilqətdəki hər məsələ, hər nöqtəyi-mevhum,
Hər fəlsəfə, hər məzhəbü məslək bana məlum.
Bəzən olurum bir çoban, azadə bir insan,
Bəzən olurum zülmü fəsad aşiqi-sultan.
Bir piri-zəbun olduğum əsnadə dilərsən,
Təbdili-qiyaftlə haman gənc olurum bən.

Səhnənin işığı çəkilir, gök gurlar. İblis omuzundakı əbayı, başındakı sərpuşu və uzun, ağ sakalını qoparıb atar. Səhnə yarımdınlaşır. İlk pərdədəki əzəmət və dəhşətilə, qorkunc və sürəkli qəhqəhələrilə hər kəsi heyrdə bırakmış olur.

Ətrafdakılar

(qorku və heyratla geri çəkilərək)

Ah, iştə fəlakət!.. O nə surət?.. Nə qiyaft?..

Elxan

(onlara)

Yok, zənn edərim, bunca təlaş etməyə hacət.

Arif

Eyvah! Ona yaxlaşmayın əsla, odur İblis;
İblis o, əvət, cümlə fəlakətlərə bais...

(Getdikcə acı və əsəbi hallar keçirir)

İblis

(heyratlı qəhqəhələrlə ətrafa)

Şərqi əsəbi çöhrəsi bilməz ki, nə yapsın,
Bilməz ki, sağır göklərə, yaxud bana tapsın.

(Arifə)

Sən həm əl öpər, həm də qaçarsın, şu nə halət?
İlk öncə məhəbbət, fəqət ən sonda ədavət...

Xaricdən acı qəhqəhələr eşidilir.

Elxan

Bu nasıl qəhqəhə? Kimdir o, bakin?

Birinci haydut

(yola bakar)

Bir səfil işlə, o çılğın, şaşkın...

Bu halda İxtiyar – Xavərin babası – başı açıq olaraq pərişanhal və məcnunənə bir qiyafətdə ağacların arasından çıxar.

İxtiyar

(həyəcanlı və çılğınca bir fəryad ilə)

Ah, bilməm ki, bu aləm nerəsi?
Bana bir söylə, cəhənnəm nerəsi?
Şu sönük qəlbimə atəş dilərim,
Ağlamaq istər ikən həp gülərim.

(Çılğınca bir qəhqəhədən sonra)

Ah, Xavər! Sana kim qıydı, gülüm!
Bən dururkən sana layıqımı ölüm?
Onlar, eyvah, o səfil insanlar,
Qəlbi, vicdanı sönük qaplanlar!..

Elxan

(sözünü kəsərək)

Söylə, aç söylə, bilinsin dərdin,
O sönük qəlbi ısındırmak için,
Nə dilərsin yaparım, etmə kədər...

İxtiyar

İntiqam istərəm, ancaq bu qədər!..

Elxan

Söylə kimdən? Əcəba kimlərdən?

İxtiyar

Tarıdan, yırtıcı sərsəmlərdən,
Şu batan qanlı günəşdən, gökdən.
Hiçliyin qəhqəhəsindən...

(Gökə doğru)

Ey sən!
Sən ki, fəxr etmədəsin ədlinlə,
Bu nə xilqət, bu nə hikmət? Söylə?

İblis

(mənalı qəhqəhə ilə)

Fazla, həp fazla bütün qəhrü niyaz,
Üzülüb durma, o hiç aldırmaz.
Bir çocuqdur ki, o pək biperəva,
Bir oyuncaqdır onunçin dünya;
Həm yapar, həm də qırar əylənərək.

(Qəhqəhə)

Bu da bir başqa məraq olsa gərək...

Elxan

Bir xəyal iştə – mühal olsa da – bən
Tanrı olsaydım əgər, gerçəkdən,
Ya bu insanları xəlq etməz idim,
Əgər etsəm, yaşatırdım daim
Şadü məsud... o da olsaydı mühal
Yakarak həp kül edərdim dərhal.

(Qəhqəhə)

Sanki sərsəm yaşayışdan nə çıxar?!
Bəncə bilmərrə bütün insanlar
Həp gözəl olmalı, yaxud çirkin,
Həp fəqir olmalı, yaxud zəngin,
Həp həkim olmalı, yaxud nadan,
Həp mələk olmalı, yaxud şeytan.

İblis

(yarımqəhqəhə ilə)

Səni pək aldatıyor hissiyyat;
Öylə yekrəng olaraq keçsə həyat
Bıkar insan, yaşamaqdan yorulur,
Yaşayış bəlkə də mənasız olur.

İxtiyar

(*müztərib*)

Bana imdad edin, eyvah, imdad!
Əmr edin şimdi bulunsun cəllad.

İblis

Bulunub gəlsə o xain, əcəba
Nə yaparsın?

İxtiyar

Veririm türlü cəza,
Didərim, parçalarım, məhv edərim.

İblis

(*istehzal qəhqəhə ilə*)

Bən sən olsam, onu həp əfv edərim.
İbn Yusif diri olsaydı, əvət,¹
O da əfv etməni istərdi fəqət.

İxtiyar

Atdım insanlığı, oldum canavar,
İntiqam istərəm, ancaq bu kadar!..

Xavərin xəyalı

(*görünür və çəkilib gedər*)

İntiqam!..

İxtiyar

İştə o, dilbər mələyim!
Getmə dur, bən də bərabər gələyim.

Çılğınca qəhqəhələrlə onu izlər. İslıq səsi eşidilir.

Elxan

Gör o kimdir?

¹ Yaxud: Şimdi İsa diri olsaydı, əvət.

Birinci haydut

(yola bakar)

O da bir başqa yigit,

(İbn Yəmini göstərir)

Şuna düşman kəsilən bir zabit...

Vasif və İbn Yəminin çavuşu iki nəfər başqa haydutla gəlir.

Elxan

(Vasifə)

Gəl, yakın gəl!.. Əcəba söylə niçin

Şuna kin bəsləyərək izlərsin?

Hic mərağ etmə, əzizim, burası

İştə haydut və qaçaqlar yuvası!..

Rəna

Söylə, həp söylə!

Vasif

(Rənaya)

Şu zalım xunxar

Babanın qatili olmuş...

Rəna

(İbn Yəminə)

Canavar!

Vasif

(yanındakı əskərə işarətlə)

Bana anladı şu sadıq əskər.

(Cibindən iki məktub çıxarır)

Bu kağızlar dəxi isbat eylər.

Rəna

Ah, aman!..

Elxan

İstəməz artıq həyəcan,
Yerdə qoymaz qanı adil Yaratan.

İblis

(istehzalı qəhqəhə ilə)

Əvət, əzsən də, əzilsən də, əvət,
Yenə adildir o müdhiş qüvvət!

Rəna

(qoynundan kiçük bir xəncər çıxarır. İbn Yəmini yaralamaq istər)

Qara əfi!..

Elxan

(onun əlini yakalar)

Ona əl vurma, sakın!
Daha xoşdur yara bağlarsa qadın.
Onu öldürsə şu məsum əllər,
Can çəkişdikcə, inan, ruhu gülər.
Azacıq bəklə, bulur şimdi cəza.

İbn Yəmin

Ah, bəyim!..

Elxan

(növbətçiyə)

Al bunu, söylətmə daha!

İbn Yəmin növbətçinin göstərdiyi yerdə çəkilib durur. Şu sırada ıslıq səsi eşidilir. Müxtəlif qiyafətli dört-beş qaçaq önlərində bir papas, bir xaxam, bir iranlı şeyx və iranlı qiyafətində ixtiyarca, qara çarşafı hasta bir qadın, on yaşında qanbur, qaşlarıtökülmüş, gözləri məyub, sakat bir çocuğun əlindən tutmuş olduğu halda gəlirlər.

Elxan

(onları gətirən növbətçilərdən birinə)

Şu həriflər əcəba kim? Söylə!

Növbətçi

(birər-birər göstərir)

Şu papas ermənidir, vaxtilə
Ermənistanə daşırmiş kurşun,
Həm də İncil deyə!..

Elxan

(istehzalı qəhqəhə ilə əlini onun omuzuna qoyaraq)

Ya!.. Eşq olsun.
Nerədən aldın o hissiyyatı,
Verdi İncilmi bu təlimatı?

Papas

(xaç çəkərək)

Ah, suçum varsa da, əfv eylə bəni.

Elxan

Bəlkə, dur, şimdi bulur hak yerini
(Növbətçi onu da İbn Yəminin yanına götürür)

Şu hərif kim əcəba? Həm nə əbus...

Növbətçi

Bu, fransız tərəfindən casus...
Ərəbistanı köpürdən şu adam
Bir yəhudi... sanırım həm də xaxam...

Elxan

(əlilə onun sırtını oxşar, acı qəhqəhə ilə)

Bu da Tevratə uyan bir dəccal!

Xaxam

(ayaqlarına qapanır)

Ah, əfəndim!..

Elxan

Yetişir, kalk, abdal!

(O da kalkıb papasın yanına keçər. Elxan növbətçiyə)

Bildik artıq, bu, siyasət güdüyor.

(Şeyxə işarəylə)

Ya bu əmmaməli şeytan nə diyor?

Növbətçi

İngilis dəlləlidir, İranda

Nəşri-əfkar ediyormuş...

Elxan

Əcəba?!

Şu dəni məsləki bir söylə, xocam,

Hanki Quran sana etmiş ilham?

Şeyx

(yalvarır)

Bəni aldatdı, bəyim, nəfsi-həris,

Çaldı vicdanımı xain İblis.

İblis

(qızğın qəhqəhə ilə)

İftira!.. Həm də nə abdalca yalan!

Şeyx

(diz çökər)

Ah, aman!

Elxan

(çizməsilə rədd edər)

Sus, yetər, ağ başlı ilan!

(O da xaxamın yanına keçər)

Növbətçi

(tüfəki ilə şeyxin omuzundakı heybəyi göstərir)

Doludur heybəsi altın, sərvət.

İblis

(qəhqəhə ilə)

Onların Tanrısı altındur, əvət.

Xəstə qadın

(qolundan tutduğu sakat çocuğu göstərir, Elxana)

Bəyim! Allahı seversin, lütfən
Bizə yol ver, gedəlim erkəndən.

Növbətçi

Kərbəlayə gediyorlar bunlar
Bu qadın hasta, sakat oğlu da var.

(Burnu sarılı çocuğu göstərir)

Çürüyüb burnu dökülmüş yaradan.

(İnildəyən anasına işarəylə)

Bu da həp öylə, inildər hər an.

Elxan

Bunca zəhmət nə içinmiş əcəba?

Növbətçi

Gediyorlar alalar bəlkə şəfa.

Elxan

Yokmu İranda həkim?

Xəstə qadın

Var, pək çok...
Dərdimiz mühlik imiş, çarəsi yok...

Elxan

Var, gözəl çarəsi var, dur orada,
Bulunur dərdinizə şimdi dəva.

(Onlar da əvvəlkilərin yanına keçər)

İblis

(Kafasını oynadaraq heyrət və hiddətlə)

Dərdə bak, millətə bak, niyyətə bak!
Ölülərdən ölülər feyz alacaq!

Elxan

(ətrafdakı haydutlara)

Haydı, atəş!..

Tüfəklərin tətiiyi çəkilir, papas xaç çəkər, şeyx ilə xaxam şaşkın bir halda gözələrini
gökə dikər.

Şeyx

(müztərib)

Aman, Allah!..

Xəstə qadın

(təlaş ilə)

Bir dur!

Elxan

Xayı, ən kəskin əlac işte budur,
Yaşamaqdan daha xoşdur ölüm...

Xəstə qadın

Ah!..

Elxan

Hazır ol! Bir, iki, üç...

Nişançılar ortada sıraya duranları yaylım atəşilə kurşuna dizərlər.

Həpsi

Ah, eyvah!..

(deyə yaralı fəryad ilə yerə sərilir)

İblis

(istehzalı və atəşli qəhqəhələrlə)

Xilqət atəşlə yaşarkən, heyhat!
Bunlar atəşlə qılar tərki-həyat.

Elxan

(Vasifə İbn Yəminin cənazəsini göstərir)

Bana bak, izləməsəydin də dəmin,
Ələ keçməzdi, inan, İbn Yəmin.
Xeyli məmnunim, əzizim, səndən,
Söylə, yavrum, nə dilərsin bəndən?

İblis

(Rənayı göstərir)

O gözəl afətə məftun şu çocuq.

Elxan

(Vasifə)

İştə sən, iştə o... hiç maniyə yok...

Vasif

(Rəneyə yaxlaşır)

Nərdəsin, söylə, nə oldun, Rəna?
Qurtaran kim səni? Bir söylə bana.

Rəna

(Arifi göstərir)

İştə, karşında...

Vasif

(Arifin əlini sıkar)

Təşəkkür edərim...

Arif

(soyuq bir tevr ilə əlini çəkər, müstəhzi təbəssümlə)

O bənim kəndi vəzifəm...

V a s i f

Nə derim!
Yapdığın bəncə böyük bir xidmət.

A r i f

Bu təşəkkürlərə hiç yok hacət.
O bənim kəbeyi-vidanımdır,
O bənim sevgili cananımdır;
Bəndən ancaq qoy o olsun məmnun.

İ b l i s

(məmun qəhqəhə ilə, ətrafə)

Leyli birkən ikiləşmiş Məcnun.

R ə n a

(Vasifə xüsusi)

Çünki sərsəmdir o, aldırma, bırak!

V a s i f

(Arifə)

İstəməz bunca çocuqluq, bana bak,
Ya sənin olmalı Rəna, ya bənim.

A r i f

(ətrafə)

Şübhə yok, ah, o gözəl dürri-yetim
Bəndən ayrılsa həyatım bitəcək.

(Vasifə)

Onsuz ən tatlı təssəli ölmək...

(Revolverini çıxarır)

E l x a n

Hiç təlaş etmə, əzizim, bir dur!
Bakalım sevgili Rəna nə diyor.

R ə n a

(*Arifə*)

Sən bənim əski pərəstişkarım.

(*Vasifi göstərir*)

Bu isə ən yeni bir dildarım;
Haqqı əfsus, edəməm bən inkar,
Çünki Tanrım ilə bənim əhdim var.
Bulsa hər kim babamın qatilini,
Bil ki, məmnun edər ancaq o bəni.

İ b l i s

(*Vasifə işarətlə*)

Əvət, əlbəttə, onundur Rəna.

A r i f

(*İblisə qızğın*)

Yetişir vəsvəsə, vəz etmə ona.

(*Rənaya*)

Nə demək!.. Sən bu çürük lafi bırak!
Yok, bu mümkün deyil əsla, bana bak!
Bir düşün, əldə dururkən şu silah,
Böylə təhqirə dayanmam...

İ b l i s

Hah, hah!..
Söz qəvinindir, əvət.

R ə n a

Arif!

A r i f

Sus!

(*ətrafa, təhəssür ilə*)

Ah, bir Vasifi görsəm... əfsus!..

(həyəcənli və müztərib)

Qardaşım, sevgili Vasif, bana gəl!
Səni görsəm, bəni qorkutmaz əcəl.

Vasif

(etinasız bir tevr ilə revolverini çıxarır)

Pək gözəl, qismətimiz hər nə isə,
Yetiştir Tanrıdan ancaq o bizə.

İblis

(kinayəli qəhqəhə ilə gökə doğru)

Qismət ondadır, əvət!..

Vasif

(ətrafə)

Ah, fəqət,
Qardaşım Arifə qaldım həsrət.

(Yaralı bir ahənglə)

Nərdəsin? Gəl bana, Arif!.. Əlan
Kim bilir, bəlkə əcəl verməz aman.

İblis

(acı qəhqəhə ilə ətrafə)

Nə tuhaf! Bir ananın evladı,
Bilmədən bir-birinin cəlladı.

Arif

(silahını qaldırır, qızğın)

Haydı!..

Rəna

(ortalığa girər, təlaş ilə)

Eyvah!

Vasif

Çəkil!

A r i f

Durma, çökil!

İ b l i s

Hazır ol: Bir, iki, üç...

(Silahlar açılır)

V a s i f

(düşər)

Ah!..

İ b l i s

(Arifə)

Səfil!

R ə n a

Vasif! Eyvah!..

(Cənazə üzərinə kapanıb ağlar)

A r i f

(şaşkın)

Nasıl? Vasifmi?!

İ b l i s

(acı qəhqəhə ilə)

Öylə ya, Vasif!.. O Vasif ki, səni

Eşqi yıllarca əsir etmişdi,

Sana kurban oluyor, bak, şimdi,

A r i f

(Şaşırır, Vasifə yaxlaşır, dəlicəsinə tədqiq edər, son dərəcə həyəcanlı)

Qardaşım, ah, o, əvət!

(Qucaqlar)

Vasif, oyan!

Ah, visalın nə yaman oldu, aman!

Şu vidain daha müdhiş... Vasif!
Dur, bərabər gedəlim...
(*Əlindəki silah ilə intihar etmək istər*)

R ə n a
(*mane olur*)

Of, Arif!

Biixtiyar silah Arifin əlindən düşər, Vasifə bakıb qorqar, geri çəkilər. İblisi sərsəmcə bakişlarla süzüb durur.

İ b l i s
(*məğrur qəhqəhələrə*)

Bir zamanlar cəbərut aləminə
Həp uçar, həp öyünürdün də, bu nə?
Vurulub bir qıza pabus oldun,
Xırsız oldun, meyə mənus oldun.
Haqqı, vicdanı bıraktın, getdin.

(*İxtiyar getdiyi tərəfə işarətlə*)

O səfilin qızını məhv etdin.
Tökülən qanlara həp düşman ikən,
Oldun öz qardaşının qatili sən.

A r i f
(*çilgim*)

Ah, bu sözlər bəni həp qəhr ediyor!

Bu sırada həzin və rəqsavər bir musiqi səsi eşidilir və günəş batmağa başlar.

İ b l i s
Dinlə! Bir bak, şu həzin səs nə diyor!

Ağaclar arasından bir takım iskeletlər çıxar, kəfənpuş olduqları halda süzülərək, qıvrılaraq rəqs edərlər.

Arif pək az sürən rəqsi seyr ilə, qorkunc bakişlar, məcnunənə və şaşkın qəhqəhələrə ölülər arasında dolaşib durur. Kənardan kəndinə doğru gəlib, geri çəkilən Xavərin xəyalını görüncə acı bir fəryad ilə.

Arif

Eyvah, ölümlər rəqs ediyor, iştə, fəlakət!
Vasif belə, Xavər belə rəqs etmədə... heyrət!
Hətta, şu üfüqlərdə sönən qanlı günəş də
Həp rəqs edərək kayb oluyor, seyr edin, iştə!..

Musiqi susar, rəqs bitər, ölümlər səhnəyi tərk edər.

İblis

(şiddətli və istehzal qəhqəhələrlə)

Həp rəqs ediyor qanlı günəş, qanlı üfüqlər,
Həp rəqs ediyor halə qəmər, pənbə şəfəqlər.
Rəqs etmədə həp şerü dəha, hüsnü lətafət,
Rəqs etmədə yıldızlı fəza, ruhi-təbiət.
Hər fəlsəfə, hər dinü təriqət, bütün adət
Rəqs etmədə həp olsa xəyal, olsa həqiqət.
Həp rəqs ediyor hüznü sürur, eşqü fəlakət,
Həp rəqs ediyor xeyirlə şər, elmü cəhalət...
Rəqs etmədə hətta ol görünməz ulu məbud,
Rəqs etmədə hətta o, vücudi-ədəmalud.

İblis sözlərinə dəvam etdiyi sırada Arif əsəbi, xırçın hərəkətlərlə, donuq və məcnunana baxışlarla nəzəri-diqqəti cəlb edər.

Rəna

Artıq yetişir... Söyləmə, İblis!

Ümum

(coşğun, İblisə)

Sənsin bu cinayətlərə bais.

Birinci haydut

Səndəndir, əvət, cümlə xəyanət.

Ümum

Lənət sana... Lənət sana, lənət!

İkinci haydut

Ah, şimdi cəza bulmalı İblis!

Ü m u m

Qəhr olmalı, məhv olmalı İblis!

Hər tərəfdən hücum etmək istərlər.

İ b l i s

(gah istehzalı və məğrur, gah çılğın və qorkunc qəhqəhələrə)

İblis!.. O böyük ad nə kadar calibi-heyrət!
Hər ölkədə, hər dildə anılmaqda o şöhrət.
Hər qülbədə, kaşanədə, viranədə İblis!
Hər Kəbədə, bütxanədə, meyxanədə İblis!
Hər kəs bəni dinlər, fəqət eylər yenə nifrət,
Hər kəs bana aciz qul ikən, bəslər ədavət.
Lakin bəni təhqir edən, ey əbləhü miskin!
Olduqca müsəllət sana, bil, nəfsi-ləimin,
Pəncəmdə dəmadəm əzilib qıvrılacaqşın,
Daim ayaq altında sönüb məhv olacaqşın.
Bənsiz də, əmin ol sizə rəhbərlik edən var:
Qan püskürən, atəş sovuran kinli krallar,
Şahlar, ulu xaqanlar, o çılğın dərəbəglər,
Altın və qadın düşkünü divanə bəbəklər.
Bin hiylə quran tilkü siyasilər, o hər an
Məzhəb çıxaran, yol ayıran xadimi-ədyan;
Onlarda bütün fitnəvü şər, zülmü xəyanət,
Onlar duruyorkən bəni təhqirə nə hacət?!
Onlar, əvət onlar sizi çignətməyə kafi,
Kafi, sizi qəhr etməyə, məhv etməyə kafi...
Bən tərək edərim sizləri əlan nəmə lazım!
Hiçdən gələrek, hiçliyə olmaqdayım azim.
İblis nədir?
– Cümlə xəyanətlərə bais...
Ya hər kəsə xain olan insan nədir?
– İblis!..

Şiddətli və sürəkli qəhqəhələr içində yerin dibinə çəkilir, Arif əlilə saçlarını yakalar və məcnunənə bir tevr ilə bakıb durur. Ətrafdakılarda da eyni şaşkınlıq dövmə edər.

P ə r d ə

S o n

PEYĞƏMBƏR

Dram – 4 pərdə

BİSƏT, DƏVƏT, HİCRƏT, NÜSRƏT

BİSƏT

Aydın və yıldızlı bir gecə. Məkkə yaxınlığında Hira dağı... Ətrafında mağaralar, yalçın qayalar, sarp enişlər, korkunc uçurumlar... Peyğəmbər əli altında dərin düşüncələrə dalmış... O, kırq yaşında, gözəl, vəqarlı bir sima... Alnı, köksü, omuzlarının arası geniş; rəngi gül rənginə mail əsmərimsi və nurani... Saçları nə pək qıvrırcıq, nə də pək düz; sakalı bir tutam sık və tam... Biləklər, qollar qalın və qüvvətli... Böyük başlı, hilal qaşlı, çəkmə burunlu, dəyirmi çöhrəli, orta boylu, iri kəmikli, kiprikləri uzun, iki qaşının arası açıq, fəqət bir-birinə yakın. Gözləri qara və böyücek... İştə o dalğın və müəmmalı gözlər, gecənin sükütunu okşayan həzin və bayılıcı bir ud zümzüməsini dinləyərək, uyuyor kibi, kəndindən keçmiş. Bu sırada pəmbə, mavi, mənəksə nurlar içində altın qanatlı, füsunkar bir mələk gökdən enər və ilahi bir ahənglə Peyğəmbərə xitab etməyə başlar.

Mələk

Ulu dahi, sən ey böyük rəhbər!
Kalk, oyan! İştə hər tərəf, hər yer,
Həp təbiət dalıb da röyayə,
Cəlb edər ruhu şərü sevdəyə,
Gecə, yıldızlərilə pürxülya,
Səni dinlər sükut içində fəza...

Peyğəmbər

(başını qaldırır, heyrat və iztirab ilə)

Yenə röyamı gördüyüm əcəba?
Sən nəsin, söylə?

Mələk

Bənmi? Hiç sorma!
Əzəliyyət şəfəqlərində açan
Tazə bir qönçə, pənbə bir yıldız.
Əbədiyyət üfüqlərində uçan
Tanrı qoynunda bəslənən bir qız.

Şerü hikmət, zəka ilahəsiyəm,
Ulu dahilərin nədiməsiyəm.
Ayrı olsaq da iştə hər ikimiz
Bir rübabın inildəyən səsiyiz.

Peyğəmbər

Nə için gəldin anlamam yenə sən?

Mələk

(gökə doğru)

Ona qaldırmaq istərəm səni bən.

Peyğəmbər

Ah, sən daima gəlir də bana,
Sonra həp göstərirsən istiğna.
Bən kiməm, söylə?! Sən nəsin? Göstər!

Mələk

Bən mələk, sən də, sən də Peyğəmbər.

Peyğəmbər

(şaşkın, geri çəkilir)

Ya! Demək sən mələkmisən? Heyrət!

Mələk

Bən sənəm, sən də bən, şaşırma, əvət
Bən sənənin əqlinəm, fəqət daim
Bu qiyafətlə zahir olmadayım.

Peyğəmbər

Gəl, yakın gəl, aman, nə dilbərsin!
Yok, sakın, gəlmə, dur, nə söylərsin.
Yenə sarsıldı müztərib ruhum,
Dur, aman, sanki qəlbi-məcruhum
Şövqü həsrətlə rəqs edər, sizlər,
Onu bir qəhr-xəndə yaldızlar.

Qopuyor ta içimdə bir tufan,
Beynim atəş saçıb durur hər an.
Yanıyır bənliyim, düşüncələrim,
Çarə bul, yoxsa məhv olub gedərim.

M ə l ə k

Ən gözəl çarə: iştə əzmü səbat,
Olma əsla əsiri hissiyyat.
Bırakıb əczi durmadan yüksəl,
Yüksəl, ey şanlı kahraman, yüksəl!
Ərşi-lahutə doğru aç şəhpər,
Daima yüksəl, ey böyük rəhbər!

P e y ğ ə m b ə r

Yok, qanat yok! Bən iştə bir aciz
Yolçuyam kimsəsiz, təsəllisiz.
Çevrəm ıssız mağaralar, yalçın
Qayalar, sarp enişlər, ah, azğın
Uçurumlar, alev sçan ovalar.
Ruhu qəsvətlə yıldırın havalılar...
Bir çəmən yok, akar su yok, heyhat!
Göz, qulaq burda duymaz eşqü həyat.

M ə l ə k

(gökə doğru)

Bak, şu zəngin fəza, şu kuytu dəniz...
Nə kadar xoş, nasıl gözəl, ləkəsiz...
Uçuşur hər tərəfdə yıldızlar...
Rəqs edir sanki nazənin qızlar.
Həp birər şeir, sən də bir şair,
Hər tamaşası eşqə aiddir.

P e y ğ ə m b ə r

Ah, şu elmasparələr sərpon
Gecə pək möhtəşəm... fəqət onu bən
Seyrə daldıqca sanki məhv olurum.
Qəlbim oynar da, çırpınır ruhum.
Anlamam bir şu ölçüsüz, şu dərin,
Şu qaranlıq, çiçəkli pədə niçin?

Bəni yalnız düşündürən bu məal.
Həp şu, yalnız şu, daima bu sual.
Şu siyah çarşaf ən böyük əngəl,
Uça bilsəydim, iştə ən əvvəl
Onu yırtar da, parçalar da həməən
Qovuşurdum o hüsni-mütləqə bən.

M ə l ə k

Onu dərk eyləmək kolay... Ancaq
Ver içindən gələn sədayə qulaq.
Dinlə həp kainatı, seyr eylə,
Hər günəş ondan iştə bir şölə...
Hər ufaq zərrə, hər kiçik yaprak
Sana söylər bu rəmzi pək parlaq.

P e y ğ ə m b ə r

Bəncə dünyada ən seimli dilək
Ona koşmaq, onunla birləşmək...

M ə l ə k

O da mümkün, düşün də hak yolu tut,
Atalardan qalan nə varsa unut!
Yık xurafatı, əski bütləri qır,
Kim yol azmışsa Haqqa doğru çağır.
Mərdivanlar yapıb gönüllərdən,
Parla, yüksəl vücudi-mütləqə sən!

P e y ğ ə m b ə r

Öylə bir əsr içindəyəm ki, cihan
Zülmü vəhşətlə kovrulub yanıyır.
Yüz çevirmiş də Tanrıdan insan,
Küfrü hak, cəhli mərifət sanıyır.
Dinləməz kimsə kalbi, vicdanı,
Məhv edən haklı, məhv olan haqsız...
Başcıdır xalqa bir yığın canı,
Həp münafiq, şərəfsiz, əxlaqsız.
Gülüyor nura daima zülmət,
Gülüyor fazla qarşı fisqü fücür.

Ah, ədalət, hüquq və hüriyyət
Ayaq altında çeynənib gediyor.

Mələk

Əlverir səndə olsun əzmü səbat
Şu qaranlıq mühiti, get, parlat!
Haqqı anlat da, olma hiç məyus.

Peyğəmbər

Bəni bir kimsə dinləməz əfsus.

Mələk

Tanrı fərmanıdır şu, get söylə!

(Gökə işarətlə)

Söylə ancaq onun lisanilə.

Peyğəmbər

Hanki möcüzlə? Bən ki, pək aciz
Bir qulum kimsəsiz, müdafiəsiz.

Mələk

(altın qablı bir kitab verir)

Haqqı təbliğ için sənin ancaq
Rəhbərin sənəti-kəlam olacaq.
Saçma, həp saçma başqa möcüzələr,
Şu kitab işlə ən böyük rəhbər:
Bəhs edər busədən, məhəbbətdən,
İncilər sərper elmü hikmətdən.

Şu sırada bir iskelet gah korkunc və boğuc, gah müstəhzi və soyuq qəhqəhələrlə, toprak rəngində bir ridayə bürünmüş olduğu halda Peyğəmbərin qarşısına çıxar.

İskelet

Nə kadar şairanə, tatlı xəyal,
Həp çocuqluq, əvət, xəyali-məhal!

(Ridasının altından sıyrılmış bir qılıc çıxarır)

İnqilab istəyirmisən, bana bak!
İştə kəskin qılıc, kitabı bırak.

Parlayıb durmadıqca öldə silah,
Əzilərsin qanın olar da mübah.
Eyləməz yardım incə hikmətlər,
Həp sönər busələr, məhəbbətlər.
Əvət, ancaq qılıcdadır qüvvət!
Bundadır hak, şərəf və hürriyyət!

(Çəkilmək istər)

Peyğəmbər

Sən nəsin? Söylə!

İskelet

Bənmi? Piri-nədim.
Rəmzi-tarix, o feyləsofi-qədim.
Qucağım oldu hər dəhayə beşik,
Səni bən etmək istərəm təbrik.
Əvət, alnında parlayan yıldız
Bəni cəlb etdi, şimdi sən yalnız
Dinləyib dərsi hikmət al bəndən.
Yoksa gönlündə yapığın gülşən
Açmadan həp solub xərəb olacaq,
Umduğun hər dəniz sərəb olacaq...

Acı qəhqəhələrlə çəkilir. Peyğəmbər sarsılmış bir halda düşüncəyə dalar.

Mələk

(tatlı təbəssümlə)

Yenə bilməm niçin-niçin daldın?
Nə düşündün, niçin şaşıb kaldın?
Sevgidən xoşmu səncə atəşi-kin?
Yok, qılıc söz kadar deyil kəskin.
Tanrı keçmişdə həp kan istərkən,
Şimdi məmnun fəqət məhəbbətdən.

Peyğəmbər

Bən məhəbbət əsiriyəm... hər an,
Hər zaman özlərim bir öylə cihan
Ki, bütün kainatı eşq olsun.

Gönül uçduqca etila bulsun.
 Rəqs edib orda möhtəşəm bir hiss,
 Yasa batsın da, ağlasın iblis.
 Qandan əsla görülməsin də əsər,
 Saçsın al qönçələr şəfəqli səhər.
 Orda yüz bulmasın işkəncə, kədər,
 Okşasın ruhu pənbə röyalar.
 Bana gülsün də həp o nazlı xəyal,
 Ah, o, yalnız o qayeyi-amal...
 Onu duymaq, duyurmaq istərkən,
 Gərirəm hər bəlayə köksümü bən.
 Daş, dikən, ok, qılıç, tokat, yumruk –
 Həpsi xoş, hər nə gəlsə dönmək yok...
 Kin, qərəz fişqırarsa vulkanlar,
 Büğz, ədavət saçarsa tufanlar,
 Çarpışır, of deməm, əvət bəni sən
 Çəkinər sanma hiç mübarizədən.
 Çünki həp bənliyim, kəmalım onun,
 Hər düşüncəm, bütün xəyalım onun.
 Bəni həp cəzb edər o incə məal.
 Ah, o, yalnız o qayeyi-amal!..

Peyğəmbər son sözləri söylərkən əllərini köksündə çarpaz edərək diz çökür, məftun və məczub bir tevrlə başını gökə doğru qaldırır. Mələk isə ilahi bir bakişla, ağır və duyulmaz bir hərəkətlə yüksəklərə çəkilir.

DƏVƏT

Bir zaman sonra, Məkkədə geniş bir yol, uzaqda qara örtülü Kəbə...Yol kənarında bütçü dükanı, qanbur bir ixtiyar əlində böyüçük bir büt yonur. Dükanın önündə dəxi satış için bir kaç danə hazır büt qonulmuş... Qarşıda gözəl yapılı, böyük qapılı bir ev gözə çarpar. Evdən ud səsi eşidilir.

İxtiyar

(səsinə eşidilən ud səsinə uyduraraq aşağıdakı şarkıyı söylər)

Dün gənc idim, bu gün oldum ixtiyar,
 Hər zamanın bir hökmü, bir halı var;
 İnsanların ıssız ruhunda parlar
 Hər gün yeni bir büt, yeni bir Tanrı...

Dün bir səfil idim, bu gün bəxtiyar,
Hər anın bir zevqü, bir məlalı var.
Kəndi əlim, kəndi duyğum hazırlar
Hər gün yeni bir büt, yeni bir Tanrı...

Ud susar. Bu sırada biri sadə geyimli T o p a l, digəri zəngin qiyafətli N ə i m
iki müştəri gəlir.

T o p a l

Mərhaba, ixtiyar baba!

İ x t i y a r

Mərhaba, oğlum, mərhaba!
Gəl bakalım nerdəsiniz?
Artıq bizi tərək etdiniz.

T o p a l

(bütləri gözdən keçirir)

Sorma, ixtiyar, hiç sorma,
Gönlüm pək darılmış sana.
Səndən hər çeşit büt aldım,
Uğursuz çıkdı şaş qaldım.
Oğul istədim, qız verdi,
Ah, çəkilməz bu qız dərdi.

N ə i m

(məmnun qəhqəhəylə)

Fəqət biləkis bənimki,
Hiç bir zaman görmədim ki,
Oğul istəyim, qız versin.
Şükür, taleyim pək zəngin...
Dört oğlum, tək bir qızım var,
Qız deyil, bir ay parçası!
Hər görəni şaşırıb donar;
Bir mələk, bir gül qonçası.

Peyğəmbər dalgın və düşüncəli bir halda gəlir, onları dinlər.

Topal

Onunçün rəhmətlik baban
Nəim ad qoymuşdur sana.
Bən adsız, sakat bir insan,
Hər kəs Topal diyor bana.
Pək uğursuz bənim Tanrım,
Hər yıl qız doğurdu qarım.
Cümləsini diri-diri
Gömdüm məzarə... Ah, biri
Pək gözəldi, acımadım,
Fəqət sonra oldum nadim.

*(Cibindən taxtadan yapılmış bir büt çıxarır, ixtiyarın önünə atar,
sinirli və darğın)*

Hər kötülük işlə bundan,
Şu bayquş bütdəndir, inan.

İxtiyar

Xayır, oğlum, küfr etmə, dur,
Bənim əlim uğurludur.
Həp gülbələr, kaşanələr,
Ən müqəddəs bütخانələr,
Bən yapıdığım sənəmlərlə
Süslənmişdir... Bəni dinlə!

(Əlində yonduğu bütü göstərir)

Bunu al da, hiç bir zaman
Bundan sana gəlməz ziyan;
Oğul verir, sərvət verir,
Tükənməz səadət verir.

Peyğəmbər

(gökə doğru həyəcanlı)

Ulu Tanrı, ey qüdrətli Yaratan!
Bu sözlər həp sana qarşı bir isyan...
Şu sayğısız azğınlara qorku ver,
Ah, acı da, bunlara bir duyğu ver.
Bir göz ver ki, hak nurunu duysunlar,
Bir gönül ver, doğru yola uysunlar.

(Ətrafindakılara)

Vətəndaşlar! Yeter, sapkınlıq yeter!
Yalançı kahinlər sizi məhv edər.
Əcdadınız doğru yoldan sapmışlar,
Daşdan, taxtadan büt yapıb tapmışlar...
O mənasız yolu həp unutmalı,
Unutmalı, hak yolunu tutmalı.
Bütün məbudların fəvqündə parlar
Yalnız gözəgörünməz bir Tanrı var.
Odur həp varlığın əvvəli, sonu,
Bütün kainat təqdis edər onu.

İ x t i y a r

(sinirli)

Yahu nə istərsən bəndən?
Söylədiyin bütün saçma...
Çəkil dükanın önündən,
Müştəriyə əngəl olma!

P e y ğ ə m b ə r

Şu büt yapan əllərinlə
Yarınkı hak divanında
Cəvabın nə olur, söylə?

T o p a l

(istehzalı qəhqəhəylə)

Görünməz Allah yanında
Bizim əsla işimiz yok,
Çünki yüzümüz pək qara...

P e y ğ ə m b ə r

Əfv edər, onun lütfi çox
Peşiman olan qullara.

N ə i m

(sinirli)

Ey Abdulla oğlu! Artıq
Dinləməkdən usandıq biz.

Peyğəmbər

Günəş parlaqsa da, yazıq!
Pərdələnmiş gözləriniz.

Nəim

(qara örtülü evi göstərir)

Yahu utan bir Kəbədən,
Kəbədəki Tanrılardan.
Üç yüz altmış büt var ikən,
Bir Tanrıya uymaz insan.

Peyğəmbər

(Kəbəyə işarətlə)

Fəqət şu öyüdü məbəd
Bir panayır¹ qaynağıdır:
Yoxsul ərəbçin müəbbəd
Bir ticarət ocağıdır.
Şu duyğusuz bütlər dəxi
Dilsiz birər dəllal demək;
Görünməz Tanrı halbuki
Yersiz, yurdsuz olsa görək.

Bu sırada ortaboylu, parlaq nasiyəli, qılıc quşanmış bir gənc Peyğəmbərə doğru gəlir.

Topal

İştə, Əbu Talib oğlu!

Nəim

(Peyğəmbəri süzərək)

Əvət, bunun əmoğlusu!

(Əbu Talib oğluna)

Yakın gəl! Baban nüfuzlu,
Şanlı bir nəslin ulusu...

(Həyəcanlı)

¹ Panayır – yılda 1-2 dəfə, bir kaç gün davam edən böyük bazar

Məkkə xalqı: qadın, erkək
Hörmət bəsləyirdi ona.
O da mərhəmət edərək,
Böyük arka oldu buna.
Şimdi o ölmüş də bunun
Yardımcısı, arkası yok.
Ögüd verin uslu dursun,
Söylənib durmasın da çok.

Əbu Talib oğlu

Sizin duyğunuz həp sönük,
Yarasa nurdan nə anlar?
Tanrı elçisi pək böyük...
Nə söylərsə hikməti var.

Nəim

(kafasını oynadaraq)

Əvət, bildik sən də bunun
Ayrılmaz bir kölgəsisin.
Ar olsun sana, ar olsun!
Gör kimsin, kimin nəsisin.

Əbu Talib oğlu

(qılıcını yarıya kadar çəkər, qızğın bir tevrlə)

Azğın hərif, sus! Yoksa bu
Qılıc həddini bildirir.

Peyğəmbər

(qolundan tutub bir tərəfə çəkər)

Gəl, ey Əbu Talib oğlu!
Haqq onlara cəza verir.

Əbu Talib oğlu

(həyəcanlı)

Ah, sanki beynimdəki qan
Bir alevdir yakar bəni.
Şu cahillərdə yok vicdan,
Təhqir etdirmə kəndini.

Peyğəmbər

Tanrı əmridir, əzizim,
Alim, cahil eşitməli.
İştə vəzifəmiz bizim
Hər acıya səbr etməli...

Əbu Talib oğlu

(Əli qılıcının qəbzəsində titrər və qınına işarətlə)

Lakin şu qalıc nə zaman
Şu məhbəsdən qurtulacaq?

Peyğəmbər

Bəklə, dur, böyük Yaratan
Nə əmr etsə o olacaq.

Gedərlər.

Topal

Bən Əbu Talib oğlunu
Bunca qəhrəman bilməzdim.
Bir çocuq sanırdım onu,
Cəsur deyilmi, ya Nəim?!

Nəim

Cəsur, aslan kibi cəsur!
Əvət çox ar olsun bizə,
Biri çocuq, meydan okur,
Biri gülər dinimizə.

Topal

Görünür yeni din için
Az-çok hörmət bəsləyən var.

Nəim

Ona iman edənlərin
Çoku – çocuqlar, qadınlar...

Topal

Əbu Bəkr için sözün nə?
Can veriyor yeni dinə.

Nəim

O da aksakal bir çocuq,
Hiç kimsəyə təsiri yok...

Topal

(ixtiyarın əlinədkı bütü göstərir)

İxtiyar! Sən şunu yap da,
Bən gedəyim, acıqmışım.

İxtiyar

Akşamçağı uğrayıb da
Alırsın, haydı, qardaşım!

Gedərlər. Bu sırada yuca boylu, uzun və xurmayı saçlı, son dərəcə gözəl, məğrur və əzəmətli bir qız – Şəmsə öz həbəşi nədiməsilə gəlir, qarşıdakı evə daxil olur. İçəridən incə və həzin bir ud səsi eşidilməyə başlar.

Nəim

(heyətlə)

Şəmsə – gözəl müğənniyə,
İştə musiqi pərisi;
BəklİYəlim bir saniyə,
Ah, nə xoşdur onun səsi.

Topal

Baş kahin diyor, məbudlar
O səsdən pək zəvq alıyor.
Həm nə gözəl əşarı var,
Lakin okurmu? Pək məğrur.

Nəim

(evə işarətlə)

Baş rəisin qaynı burda
Böyük bir düğün yapıyor.
Zənn etməm ki, gözəl Şəmsə
Bu məclisdə bakıb durur.

Şəmsanın səsi

Bən istərim şəfəqlər çiçəklərdən,
Ay günəşdən, insanlar mələklərdən,
Nə gözəllik varsa, çalsın da birdən,
Həpsi bir bakişda şıkarım olsun!

Topal

Ah, bu təsadüf nə əla!

(Çalğıyı dinlər)

Aman, nə incə bir pərdə!

Nəim

İştə gördünmü, bən əsla
Yanılmam böylə şeylərdə.

Şəmsanın səsi

Bən istərim hər nə var uzaq, yakın;
Böyük dahilərin, qəhrəmanların,
Bütün ruhu bir çöhrədə parlasın,
O da bənim pərəstişkarım olsun!

Nəim

Qulaq verdinmi sözlərə,
Şəfəqlərdən tac istiyor.
Tuhaf qız! Sığmıyor yerə,
Göklərdən də bac istiyor.

Musiqi dəyişir, rəqs ahəngi başlar.

Topal

Bən acım, getmək istərim.

Nəim

Çıldırıldınmı? Dur, hələ dur.
İş dəyişdi zənn edərim.
Bak, misafirlər çıxıyor.

Topal

(diqqətlə bakar)

Zəngin ixtiyarı, gənci;
Görünür pək kibar məclis...

Nəim

Öylə ya, iştə birinci,
İkinci, üçüncü rəis!

Birinci, ikinci, üçüncü rəis və digər kibar qiyafətli misafirlər, yarımşərxoş bir halda, çıkmağa başlar. Çalğı takımı da onları izlər. Ətrafdan səsə bir çox qadın, erkək, çoluq-çocuq toplaşır. İki-üç qadın rəqs edər, hər kəs əl çalar. Rəqs bitdiyi sırada Peyğəmbər dalğın adımlarla bir tərəfdən çıxar.

Birinci rəis

(ortayaşlı, top sakallı, Peyğəmbəri görür-görməz istehzalı qəhqəhələrlə)

Şuna bak, halətü rəftarına bak,
Gökdən enmiş, sözü kəskin, parlak!
Əski adətlərə kin bəslər imiş!
Tanrıdan gəlmiş o, Peyğəmbər imiş!

Çalğı susar.

Peyğəmbər

(əzəmətli, kəskin bir ahənglə)

Əvət, ondan bütün əsrari-nihan,
Bana vermişdir o idrakü bəyan.
Tanrının hikmətidir cümlə cihan,
Varmı təkzib edəcək bir insan?!

İkinci rəis

(gənc, silahlı, gözəl)

Pək gözəl natiq imişsin, yahu!
Bir masal söylə, beş-on ayət oku!

Üçüncü rəis

(ixtiyarca və kosa)

Gəl bir az söylə çoban Musadan,
Babasız, gökdə uçan İsadan!

(İstehzal qəhqəhə)

Sən də uçdunmu?! Aman, lütf eylə,
Hopla bir seyr edəlim.

(Kəndi hoplar)

Bak, böylə!

(Düşəcək olur, təkrar sərxoşca qəhqəhələrlə doğrulur)

Peyğəmbər

Bana az tən edin, ey əhli-fəsad!
Ən böyük düşmanınız cəhlü inad.
Yetişir zevqü səfa, çünki rübab,
Yetişir içdiyiniz qanlı şərab.
Bu kadar uydunuz iblisə, yetər,
Ayılın, qəflət ölümdən də betər...
Ayılın, bir bakın aləmdə nə var?
Sizi həp məhv edəcək şübbü qumar.
Sonu hiçdir, uçurumdur bu yolun,
Hak şərabilə bir az sərxoş olun!
Fikriniz parlayaraq incəlsin,
Ruhunuz rəqs edərək yüksəlsin.
Tanrı eşqilə coşan tatlı şərab
Böylə etməz sizi bədməstü xərab.
Şimdi aslan kibi hər kəs qızğın,
Sonra vəhşi canavardan azğın,
Daha az sonra domuzdan miskin;
Budur əhvalınız axırda sizin!

İkinci rəis

(sinirli və həyəcanlı)

Ah, o bilməm ki, nə sanmış da bizi,
İştə təhqir ediyor cümləmizi.
Ona hər gün beş-üç abdal qanıyor,
Hər nə söylərsə həqiqət sanıyor.

(Qılıcı çəkərək)

Yetişir, xaini məhv etməliyiz,
Sayğısız, həm də müzəvvir, dinsiz.

Üçüncü rəis

(mane olur, yarımistehza)

Dur, təlaş etmə, xayır, bəncə o, bir
Dəlidir, bəlkə də sərsəm şair.

Peyğəmbər

(acı təbəssümlə)

Şairim, bəslədiyim sidqü səfa,
Çırpınıb izlədiyim nuri-dəha.
Daima ruhumu okşar cəbərut,
Şerü ilhamımı dinlər mələkut.
Bən fəqət hüsni-Xuda şairiyim.
Yerə enməm də, səma şairiyim.

Birinci rəis

(istehzalı qəhqəhədən sonra)

Ərəbistanda nə çoxdur şair,
Sana uçmaqda deyil kimsə nəzir.
Qorkarım şəhpərin axırda yanar,
Azacıq sonra düşüncən də donar.

Peyğəmbər

Bənzəməz şairə Peyğəmbərlər,
Onların hər sözü hikmət söylər.
Bana ilham edər ancaq Tanrım,
Onun eşqilə uçar duyğularım.
O olurkən bana munis, rəhbər,
Niyə yansın da qırılsın şəhpər?

Üçüncü rəis

(arkadaşlarına)

Yetişir, bən sizə kaç körrə dedim,
Xastadır beyni, tədavi lazim.

Peyğəmbər

Bana gülməkdəsiniz gərçi bu gün,
Var yarım sizlər için qorkulu gün.

O zaman işte ölənlər dirilir,
Kim nə yapmışsa cəza çəkdirilir.

Birinci rəis

Yaşamaq, ölmək?! O, hər günkü oyun,
Bir də ən sonra dirilmək nə cünun,
Nə də axmaqca yalan, tatlı masal!
Buna iman edər ancaq abdal.

Üçüncü rəis

Səndən arif daha çoklar var ikən,
Səni seçmiş əcəba Tanrı nədən?

Peyğəmbər

Çünki bən aşiqi-divanəsiyim,
Bən o hüsnün dəli pərvanəsiyim.
Gərçi tənqid edənim çok, lap çok,
Bəni Haqq ilə duyan yok, hiç yok.

İkinci rəis

Doğrudur bəlkə sözün, lakin biz
Sənin Allahını görmək diləriz.

Peyğəmbər

Ən küçük zərrə, ən böyük aləm
Tanrı eşqilə rəqs edib duruyor.
İncə bir rəmzdür o, pək mübhəm,
Hər böyük qəlb o rəmz için vuruyor.

Yüksələn Haqqa yaxlaşır ancaq.
Onu duymaz sürüklənən həşarat.
Bir günəşdir o, möhtəşəm, parlaq,
Nuru hiç dərk edərmi kor, heyhat!

Nərdə parlarsa hak, şərəf, vicdan,
Eyilik, doğruluq, gözəllik, inan,
Orda var sevgi, orda var iman,
Orda var şübhəsiz böyük Yaratın!

Nəim

(açıq bulunan böyük qapıdan bakar, Topala)

İştə seyr et, baş rəisin
Nüfuzlu məğrur hərəmi!
Hiç əskik olmaz xalq için
Onun ehsanı, kərəmi.

Topal

Gerçəkdən pək böyük qadın!
Əli açıq bir rəisə...
Dün böyük bir büt, saf altın
Hədiyyə etmiş Kəbəyə.

Bu sırada içəridən dörd nəfər çıplaq köləyə yüklənmiş bir taxti-rəvan çıxar. Üzərində Rəisə – Baş rəisin hərəmi oturmuş. Taxti-rəvanın sağ və solunda iki gözəl cariyə yürür. Arkada bir zənci əlindəki qırbacla çabuk yürümələri için ara-sıra kölələrin sırtına şatlatıb durur. Rəisə görüldükdə hər kəs təzim edər. Peyğəmbər isə kəskin baxışlarla onu süzməyə başlar.

Rəisə

(məğrur və istehzal təbəssümlə camaata)

Nə var yenə, şu əfsunçu
Yeni bir şeymi söylüyor?

İkinci rəis

Əvət, bu kurnaz oyunçu
Getdikcə tüğyan eyliyor.

Peyğəmbər

(taxti-rəvanə bakaraq)

Bilməm atıb heyvanları
Omuzlarda gəzmək niçin?
Şu zavallı insanları
Yük altında əzmək niçin?
Halbuki zənginlə yoxsul
Bir topraktan yaratılmış.
Bir sultanla bir qara qul
Eyni çamurdan yapılmış.

R ə i s ə

(kəndi-kəndinə)

Ah, o gözlər bir ok kibi
Ta qəlbimə saplanıyor.
O bir fəzilət sahibi...
Xor bakanlar aldanıyor.

(Peyğəmbərə)

Ey, bana bak, söylənmə çox,
Satın aldım bunları bən.

(Köhləri göstərir)

Altın versəm, hiç şübhə yok,
Sən də əsirimsin həməən.
Nasıl ki, altınla öncə
Satın aldı karın səni.
Yaşı keçmiş dul Xədicə
Söndürdü kəndi nəfsini.
Hiç öyünmə, əvət, altın
Sən deyil, susdurur həтта
Sənin hiçdən uydurduğun
O görünməz Tanrıyı da!

P e y ğ ə m b ə r

(həyəcanlı)

Xayır, xayır... Sakın, əsla
Aldanma! Parlaq vicdanlar,
Böyük duyğular pək başqa...
Altına satılmaz onlar.
Hakdan keçib, altın deyə,
Vicdanını satan səfil,
Yəhudi köpəyindən də
Alçaqdır, alçaq... eyi bil!
İnsanları bir-birindən
Ayıramaz altın, gümüş.
İştə bizi ayırd edən
Yalnız bilgidir, düşünüş...

Bu sırada birisi arka tərəfdən Peyğəmbərin başına xurma yarpaqları ilə örülmüş dikənlə bir tac qoyar. Ətrafdakılar istehzalı qəhqəhələrlə gülməyə başlar.

R ə i s ə

(əлиндəki yelpazə ilə kölələrə “get” işarəti verir, gedərkən camaata)

Nə mərəqdır sizdə bilməm,
Hər kəs gülər, həm də dinlər.

Camaatdan bir kaç qadın və çocuq Peyğəmbəri daşa basar.

C a m a a t

(kin və nifrətlə)

– Haydı, məcnun!
– Haydı, sərsəm!
– Haydı, yalançı Peyğəmbər!

P e y ğ ə m b ə r

(dikənlə tacı bir tərəfə atar, həyəcanlı, fəqət bir kədər məyus)

Ah, insanlıq nasıl enmiş...
Nasıl enmiş də, alçalmış!..
Vidənlərin nuru sönmüş,
Gönlələri vəhşət almış.

Peyğəmbər hənuz söyləməyə başlarkən camaat birinci rəisin işarətilə çalğı çala-çala, oynaya-oynaya rəisə getdiyi tərəfə doğru ilərilər və onun sözləri gurultuya qarışaraq anlaşılmaz olur. Çocuqlar və qadınlardan bir qismi yerdən daş parçaları alıb atar, qəhqəhələr, məsqərəliklər və kinayəli təvrlər ilə uzaqlaşib gedərlər. Peyğəmbər əli alınında, məyus baxışlarla onların arkasınca bakıb düşünür.

N ə d i m ə

(geridə qalıb da şaşkın baxışlarla düşünüb duran Şəmsaya)

Şəmsa! Pək düşündün, yavrum,
Aman, gəl, nə olmuş sana?

Ş ə m s a

Anam, babam, qardaşlarım,
Hər kəs kin bəslərkən ona
Ah, o gözlərdəki qüdrət
Həp təsxir edər gönlümü.

Nədimə

Pək böyük ondakı cürət,
İnan, yaklaşmış ölümü.

(Şəmsanın qolundan tutar, gedərlər)

İxtiyar

*(bütləri toplayıb içəri qoyar. Qapını qapayıb gedərkən Peyğəmbəri
süzər və istehzal qəhqəhəylə)*

Uslanmadınsa, get, yenə
Bildiyin saçmayı söylə.
Kimsə uymaz sözlərinə,
Məyus olursun hər böylə.
Əmin ol ki, Lat və Üzza¹
Bir gün həddini bildirir.
Əlbət, sana layıq cəza
Hər nə isə çabuk verir.

Peyğəmbər

(acı bir həyəcan ilə)

Erkək, qadın, çoluq-çocuq
Hər kəs əylənib, gediyor.
Sözlərimin təsiri yok,
Hər rast gələn tən ediyor.
Hər kəs gülər bana... Şaka
Sanırlar Tanrı əmrini.
Bir avuc əshabdan başqa
Hiç kimsə dinləməz bəni.

Gedər. Şu halda hava qaralmağa başlar. Nurani mələk tatlı təbəssümlərlə Peyğəmbərin qarşısına enər.

Mələk

Ey Tanrı elçisi, məyus olma, dur!
Ümidsizlik sana hiç yaraşmıyor.
İnan, ümiddir qayələr qayəsi,
Acıdır ümidsizliyin meyvəsi.

¹ Lat və Üzza – iki böyük büt adıdır.

Ümitsiz bir insan, ümitsiz millət,
Səfil və bədbəxt olur ən nihayət.

Peyğəmbər

Lakin bana qarşı həp kin bəslənir,
Ah, münafıqlər həp gülər, öylənir.

Mələk

Əvət, gözlər kordur, qulaqlar sağır,
Vicdanlar kabadır, tənələr ağır.
Fəqət sağır qulaqları açmalı,
Dikənli yollara güllər saçmalı.
Əvət, açmalı kor olmuş gözləri,
Əvət, dinlətməli acı sözləri.
Yıldızlar oynarkən hak qucağında,
Düşün, nə əhd etdin Hira dağında?!
Ey böyük yalavac, inan ki, sussan,
Bəsbəlli tarix görər böyük ziyan.

Peyğəmbər

(məczub)

O yüksək bakışlar, aman,
Nə tatlı, həm nasıl məsrur!
Ümitsiz gönlümə hər an
Qönçə əməllər sərpiyor.
Sənin küçük bir lütfünə
Layiq olan hiç susarmı?

(Gökə doğru)

Bir gönül ki, uysun ona;
Gülünc alaydan qorkarmı?

Mələk

Hiç qorkma, hak sözü söylə,
Durmuş yürekləri çarpdır!
Issız ruhları atəşlə
Yok, çəkinmə! Yolun hakdır.

Durma, get, acı olsa da
Tanrı buyruğunu anlat.
Hər qonaqda, hər qülbədə
Söylə! Zülməti aydınlat!

Peyğəmbər

(çəkilib gedən Mələyə qarşı diz çökərək)

Xayır, susmam, gedər Haqqı söylərim,
Ölümdən çəkinmə, səni dinlərim.
Çünki sən o şəfəqdən bir parçasın,
O fidandan dərilmiş bir qonçasın.
O günəşdən ayrılmış bir yıldızsın.
Tanrı gülüşündən doğmuş bir qızsın.

İskelet

(bir guşədən qarşısına fırlar, şiddətli və istehzal qəhqəhələrlə)

Xayır, çəkinmə, get inandır, inan!
İnanmaqla bəxtiyar olur insan.
İnan! Fəqət tapdığın ulu Tanrı
Sən kəndinsin, deyil o səndən ayrı.
Əvət, sən o küllün cüzüsün, inan!
Əfsus cüz uzaqdır külli sarmaqdan.

(Gökə işarətlə)

O uzaqdır rənglərdən, sifətlərdən,
Uzaq... həp dinlərdən, təriqətlərdən.
Hər mühit onu bir çeşit yaratmış,
Hər kəs qaranlıq dama bir daş atmış.
Hər kəs ona bir ad qoymuşdur gerçək,
O qaranlıq işıq fəqət pək yüksək...
Onu göstərmək istəyəndə də şaşkın,
Rədd etmək istəyəndə sərsəm də azğın.
Çırpınmamaq istərsin aldan, inan!
Yazıq sana, yazıq, zavallı insan!..

(Acı qəhqəhələrlə çəkilir)

Hava aydınlaşır. Peyğəmbər dalgın baxışlarla düşünür.

Ş ə m s a

(Nədimə ilə bərabər geri dönər. Peyğəmbəri o halda görünəcə)

İştə o, bak, dalmış yenə,
Ah, nə həşmətli bir sima!
Rəngi mail kül rənginə,
Hər bakışı bir müəmma...

N ə d i m ə

Pək gözəl, qaməti mevsun,
Köküs geniş, qollar qalın.
Göz qara, kipriklər uzun,
Böyük başda açıq alın...

Ş ə m s a

Çok zaman diyorlar dalar
Baş dönmədən bayğın düşər.
Sanki şimdi o halı var,
Başqa aləmdə seyr edər.

N ə d i m ə

Nə çok məraq etməkdəsin,
Gönlün çokmu sevər onu?

Ş ə m s a

Ah, nə sönük sənin hissini,
Hər qadın onun vurğunu.

N ə d i m ə

İştə bak, getmək istiyor,
Həp düşünür, o həp dalğın.

Ş ə m s a

(yaklaşır)

Sözüm var sana, getmə, dur!

P e y ğ ə m b ə r

(başını qaldırıb baktır)

Nə istərsin, gözəl qadın?

Ş ə m s a

(sarsılmış və sinirli)

Qadınımı? Ah, böyük təhqir...
Hər kəscə bəllidir adım.
Bən bir qızım, həm də bakir,
Hənuz kimsəyə varmadım.
İncilər, altın, gümüşlər,
Hər türlü sərvət bir yana,
Hər kəs məcnun kibi izlər,
Məftundur həp gənclik bana.
Gönül vermədim kimsəyə,
Bir xilqəttm iştə nadir...
Düşün, bakir bir qönçəyə
Qadın demək pək xətdir.

P e y ğ ə m b ə r

Halbuki o qönçə bikri
Hər gün binlərcə göz əmər.
Öyündüyün biki, ey pəri,
Sönər, hər gün bir az sönər.
Evlad eşqilə çırpınan
Bir qadın könlü, şübhəsiz,
Sayğısız qızlarından
Daha bakir, həm ləkəsiz...

(Peyğəmbər gedər. Şəmsa onu izləmək istər)

N ə d i m ə

Bırak, yüz vermə bir böylə.

Ş ə m s a

Ah, əvət məhv olmalıdır.

(Bir az tərəddüd... sonra)

Xayı, o bənim əlimlə
Ölümdən qurtulmalıdır.

(Nədiməyə)

Sən çəkil, bir yanda bəklə!

(Nədimə çəkilir. Kəskin bir səslə uzaqlaşan Peyğəmbərə)

Getmə, dur!

Peyğəmbər

Nə imiş, söylə?

Ş ə m s a

Qandırılmış xalqı baş kahin,
Hər kəs səni arar...

Peyğəmbər

Niçin?

Ş ə m s a

Peyğəmbərə ölüm deyə
Gözlər həp atəş saçıyor.

Peyğəmbər

Sus, inanma hiç kimsəyə,
Peyğəmbərə ölüm yokdur.
Onun üstündə göklərin,
Yuca Tanrının gücü var.
Daş bütələrə tapan kahin
Bir gün gələr Haqqı anlar.
Əvət, o cansız məbudlar
Bir gün gələr ki, qəhr olar.
Qəhr olur, devrilir, batar,
Hər kəs onlardan qurtular.

Ş ə m s a

(usanmış bir halda)

Ah, sən bizim məbudlardan
Nə istiyorsun, bilməm ki?!

Peyğəmbər

Çəkil, ey hak yoldan azan
Vəhşi səhrələr çiçəyi!..

(Yüzünü çevirib, sinirli adımlarla uzaqlaşır)

Ş ə m s a

(iki-üç adım izlər, qarşısına keçib getməsinə mane olur. Məğrur və amirana bir tevr ilə)

Getmə, dur! Aç gözlərini,
Bak gör bən kimim, bən nəyim?
Hiç düşündürməzmi səni
Vurğun gönlüm, gözəlliym.

P e y ğ ə m b ə r

(başını qaldırır, diqqətlə süzər, pərəstişkar bir ahənglə)

Əvət, gözəl!.. Şairlərin
Tatlı xülyasından gözəl.
İlk baharda səhərlərn
Pənbə röyasından gözəl!..

Yıldızların sevdasından
Yaratılmış bir çiçəksin.
Gözəlliyn mənasından
Daha dilbər bir mələksin.

(Gökə işarətlə)

Fəqət bir Tanrı ki, sana
Böylə bir gözəllik vermiş.
Nədən xor bakarsın ona,
Niçin etməzsən pərəstis?

Ş ə m s a

Ah, bilməm ki, şu qaranlıq,
Şu əngin boşluqda nə var?
O bir dərin hiçlik artıq,
Sağır hiçlikdən nə çıxar?

P e y ğ ə m b ə r

Halbuki saysız işıqlar
O qaranlıqdan parlıyor.
Görüb duyduğun varlıqlar
O hiçlikdən feyz alıyor.

Ş ə m s a

Bən istərim qəlbindəki
Tanrı eşqi unutulsun.
Gönlümdə çırpınan sevgi
O eşqin yerinə dolsun.

P e y ğ ə m b ə r

Çəkil, artıq sərsəmlədin,
Dəf ol da sus, ah, uğursuz!
Mərmər köksündəki qəlbin
Daş bütələr kadar şüursuz...

(Çəkilmək istər)

Ş ə m s a

(önünə keçərək)

Şimdi mələk dərkən bana,
Bu təhqir bilməm ki, niçin?

P e y ğ ə m b ə r

Çəkil, bu da azdır sana,
Çünki şeytan bir mələksin.

(Gedər)

N ə d i m ə

(gəlir)

Sən ona hörmət bəslərkən,
Nifrətlə: “Sus, çəkil!” – diyor.
Qurtuluş yolu söylərkən,
Səni həp təhqir ediyor.

Ş ə m s a

(kinli)

Pək məğrur... Əvət, mütləqa
Kəsməli onun dilini.

(Mülayim)

Lakin... o gözlər daima
Söndürür bəndəki kini.

Ah, o gözlər daim qara
Elmas kibi parlar durur.
Arkasında hikmət, dəha
Dənizləri həp mevc vurur.
Bəni ən çox əsir edən
Onun parlaq sözləridir.
Ah, insanı həcv edərkən
Belə o pək zərif şair...

N ə d i m ə

O yalnız şairsə, düşün,
Sən həm şeirsin, həm şair.
Hüsnün, gözəl səsin, bütün
Hicaz ölkəsində nadir...

Ş ə m s a

Bən hiç... ən böyük şairlər
Ona qarşı diz çökməli.
İmrüülqəys kibi ərler
Susmalı, boyun bükməli...
Əvət, bizdə nə çox şair,
Onlara bir zənbil xurma,
Ya şərab, ya bir altın ver,
Mədh edərlər səni... Ama
O düşmandır yaltaqlığa,
Həp kindən, qərəzdən qaçar.
Geniş ruhu sanki fəza...
Daim yüksəklərdə uçar.

(Məyus və həyəcanlı)

Əfsus bütləri, Kəbəyi
Həp rədd edər, iştə bəla!
Həm pək sevər Xədicəyi,
Bunu əfv edəməm əsla!

N ə d i m ə

(ətrafa bakar)

Bak, gəldilər baş kahinlə
Xəttab oğlu önlərində.

Qızmış böyük, küçük, kölə,
Etidal yok hiç birində.

Öndə baş kahin, rəislər və ortayaşlı, yüce boylu, silahlı Xəttab oğlu olduğu
halda camaat gəlir, hər kəs kinli bakişlarla ətrafı süzməyə başlar.

Baş kahin

Nerdə, yahu, onu bir göstəriniz!
Əcəba nerdə o xain dinsiz?

Xəttab oğlu

Kim bilir, bəlkə də qorkub qaçmış.

Şəmsə

(Nədiməyə)

Yok, o qorkaq deyil əsla, yanlış...

İxtiyar

(gəlir, dükanın qapısını açaraq)

Burda dalmışdı o xülyayə dəmin.

Birinci rəis

İştə qorkub da sovuşmuş miskin!..

İkinci rəis

O fəqət bəncə bir aciz, sərsəm...

Üçüncü rəis

Bən də əsla ona mənə verməm.

Baş kahin

(yola bakar)

Baş rəis! Ah, nə kadar halı fəna,
Bakalım bir o nə söylər əcəba?

Baş rəis gəlir. Hər kəs əyilir. Sükut...

Baş rəis

(öndə duran rəislərə şiddət və həyəcan ilə)

Arkadaşlar! Nə demək bunca sükut?
Niyə bakmaqdasınız həp məbhut?!
Pək küçük sandığınız bir miskin,
Bəsləyir bizdəki adətlərə kin.
Hiçə endirmədə həp dinimizi,
Gülüyor bütlərə, saymaz da bizi.
Onun ancaq yuca göklərdə yaşar,
Əl vurulmaz yeni bir Tanrısı var.
Öylə bir Tanrı ki, gözlər görməz,
Cismi yokmuş da nə cevhər, nə ərəz...
Doğurub-doğmaz o bimislü şərik,
Həm məkansız... Nə kadar sərsəmlik?!
Söylüyor həp bir imiş şah və gəda.
Bu səbəbdən uyaraq həp füyqara,
Həp zəiflər, kölələr, cariyələr
Onu dinlər, ona hörmət bəslər.
Ah, o bir gün düşünüb yol bulacaq,
Bizə qalib və müsəllət olacaq...

Xəttab oğlu

(istehzalı təbəssümlə)

Bir xəyal iştə, əvət, tatlı xəyal.

(Hiddətlə qılıcı çəkər)

Şu qılıc əldə dururkən, bu mühal...
Hörmət etdim də Bəni Həşimə bən,
Öncə vaz keçdim onun qətlindən,
Nə kadar olsa da əcdadı ulu.

(Əlini köksünə vurur)

Sağ bırakmaz onu Xəttab oğlu.
Qəhrəmanlar bana aciz qul ikən,
O nasıl qurtulacaq pəncəmdən?
Hiç məraq etməyin, əlan gedərim,
Onu bən parçalarım, məhv edərim.

(Qılıcını qınına qoyub sərt və qızğın bakişlarla uzaqlaşır)

Baş rəis

İbn Xəttabın, əvət, şöhrəti var,
Qəhrəmandır nəyə əzm etsə yapar.

(Kənardə duran orta yaşlı Səidə)

Sən də get, durma, Səid! Göz-qulaq ol!
Yardım et qaynına, Peyğəmbəri bul.

Camaat dağılır.

Səid

(Uzaqlaşan baş rəisə təzim ilə)

Pək gözəl...

(Ətrafa)

Ah, canavar, ah, ədna...
Görəyim qəhr olasın sən də, o da...

Gedər. Nədimə ilə geridə qalan Şəmsə həyəcanlı hallar keçirir.

Şəmsə

Yok, bu mümkün deyil əsla... əsla,
Onu məhv etmədə yok bir məna.

Nədimə

Şimdi Peyğəmbərə kin bəslər ikən,
Bu təlaşın, əcəba söylə nədən?

Şəmsə

Ah, o şahincə bakişlar hər an
Çırpınan ruhumun üstündə uçar.
O gözəl səsdəki qüvvət, həyəcan
Sızlayan gönlümə bir şölə saçar.
Seyr edərkən onu qarşımda dəmin,
Söndü həşmət, əzəmət, söndü qürur.
Onu sevdimmi? Bilinməz... Lakin
Bəni bir duyğu əzib qəhr ediyor,

O yanan qəlbə qavuşmaq dilərim,
Ona koşmaq dilərəm.

*(Sinirli adımlarla Peyğəmbər getdiyi tərəfə doğru ilərilər, Nədimə də
kəndisini izlər)*

HİCRƏT

Eyni şəhərdə məzarlıq. Kənarda bir evciyəz, iki-üç xurma ağacı. İkinci çağı...
Ev sahibi Səid tələş ilə gəlir, qapıyı şiddətlə çalar. Qapı açılır. Onun otuz yaşını
keçməyən qarısı – Xəttab qızı qarşısına çıxar.

Xəttab qızı

Səid, yüz-gözünü saran
Bu tələş niçin, əcəba?

Səid

Əhd etdi qardaşın əlan
Dəhşətli bir qurultayda...

Sükut...

Xəttab qızı

Aman, nədir əhd etdiyi?
Bu tələş, bu susmaq niçin?

Səid

Xəttab oğlu and içdi ki,
Peyğəmbəri məhv eyləsin!

Xəttab qızı

(sarsılmış və qorkulu)

Ah, bu kərkunc xəbər bəni
Bir yıldırım kibi vurdu.
Tanrı qurutsun əlini
Yok, o artıq pək qudurdu!

Səid

Bilsə hələ sən də, bən də
O dinə iman etmişiz;
Hiç sağ bırakmaz, ilk öncə
Bizdən öc alar şübhəsiz.

Uzaqdan Xəttab oğlu görünür.

Xəttab qızı

İştə kəndisi! Şərrindən
Ya Rəbb, sən sakla bizləri.

Xəttab oğlu

(kinli adımlarla yaxlaşır)

Səid! Sizdən varmı görən
Hiç o düzmə Peyğəmbəri?

Xəttab qızı

Yok bir kimsənin xəbəri.

(Səidi göstərir)

Nə zəvcim görmüş, nə də bən.

(Hər ikisi içəri girər)

Xəttab oğlu

(əli qılıcının qəbzəsində, qızğın)

Xayır, əsla o sərsəri
Qurtulmaz bu pəncəmdən.

(Bu sırada Əbu Talib oğlu sürətli adımlarla gəlib keçər)

Dur, ey Əbu Talib oğlu,
Bu sürətlə sən nerəyə?

Əbu Talib oğlu

Gediyorum, Tanrı qulu,
Peyğəmbərlə görüşməyə.

Xəttab oğlu

Sizlərdəki həsəb-nəsəb
Bəlli, hər kəscə möhtərəm.

Əbu Talib oğlu

(onun sözünü kəsərək)

Fəqət bəncə elm, ədəb
Həsəb-nəsəbdən müqəddəm...

Xəttab oğlu

Sözlərimi kəsmə, dinlə!

Əbu Talib oğlu

Dinliyorum, əvət, söylə.

Xəttab oğlu

Bəncə atıb yeni dini,
Əcdadınla öyünməli...

Əbu Talib oğlu

İnsan deyil əcdadını,
Yalnız Haqqı düşünməli.

Xəttab oğlu

Nə istərsiniz əcəba
Gözə görünməz Tanrıdan?

Əbu Talib oğlu

Görmədiyim bir Tanrıya
Bən əyilməm hiç bir zaman.

Xəttab oğlu

Nərdə gördün, onu nərdə?

Əbu Talib oğlu

Hər zaman iştə hər yerdə,
Əvət, göstərir hər səda,
Hər hərəkət onu daim.
Bir şey görmədim ki, onda
Tanrıyı görmüş olmayım.

Xəttab oğlu

(yarımistehza)

Sən bu fəvqəladə yolu
Lütf edib də öyrət bana.

Əbu Talib oğlu

(eyni ahənglə)

Bir çocuq, ey Xəttab oğlu,
Öyrətməz bunu sana.

Xəttab oğlu

(mənalı təbəssümlə)

Fəqət diyorlor Peyğəmbər
Tapınırkən Tanrısına;
Daim izhari-əcz edər,
Heyrətlə der: “ma ərəfnə”...

Əbu Talib oğlu

İzhari-əcz edən arif
Ən böyük idrak əhlidir.

Xəttab oğlu

(məğrur və istehzal baxışlarla)

Dursun! Xaliqini hərif
Bu gün məzarda ögrənir.

Əbu Talib oğlu

(əli qılıcının qəbzəsində titrər)

Sakit ol, onun məzarı
Deyil yerdə, göklərdədir.
Ona yalnız yuca Tanrı
Öz qucağında yer verir.
Həm də onu, inan bana,
Hər yigid qılıcı kəsməz.
Dünya dağılsa da ona
Əsla ölüm yeli əsməz.

Xəttab oğlu

(istehzal qəhqəhəylə)

Fəqət rəngin pək dəyişdi,
Gönlün kavğamı istiyor?

Əbu Talib oğlu

Xayır, çünki qan dökməyi,
Böyük Tanrı mən ediyor.

Xəttab oğlu

Bu bir yaldızlı hiylə ki,
Həp qorkudan nəşət eylər.

Əbu Talib oğlu

Sakin! O sevməz hiyləyi,
Nə söylərsə doğru söylər.
Abdulla oğlunu əsla
Qorkudacaq bir qüvvət yok,
Hiç öyünmə keçmiş ola;

(Əlini köksünə qoyaraq)

Onun yardımçısı pək çox...

Xəttab oğlu

İştə qəhrəman bir çocuq!
Ərəbsin, eşq olsun sana!
İnan, səndəki məğrurluq
Ciddən xoş göründü bana!
Lakin tutub öz əhdimi
Bən məhv etməliyəm onu.

(İstehzal təbəssümlə)

Tanrıdan xəbər gəldimi,
Ararsan Xəttab oğlunu.

(Məğrur və əzəmətli adımlarla uzaqlaşır)

Əbu Talib oğlu

(sinirli)

Ah, Peyğəmbərin bu helmi
Həp düşmanları güldürür.
Yok, bu dərd yakar gönlümü,
Çok sürməz bəni öldürür.

(Kəskin bir əzm ilə)

Xayır, bən Xəttab oğluna
Yüz verməm tüğyan eyləsin.
Bırakmam şü cəllad ona
Güldən ağır söz söyləsin.

(Sürətli və kinli adımlarla eyni yolu izlər)

Bu sırada digər tərəfdən azğın yüzlü, canavar gözlü bir ərəb hənuz beş-altı yaşına
varmış qızının qolundan tutub qızğın adımlarla məzarlığa doğru yürür.

Ərəb

Artıq usandım, gəl, yetər!

Qız

(acı fəryad ilə)

Annəciyim!.. Ah, nəreyə?

Ərəb

Sən də bacın kibi gəbər!
Qızlar məhkumdur hiçliyə!

Qız

(yalvarır)

Aman, babacığım, aman!

Ərəb

Gəl, yetər!..

(Hiddətlə sürüklər)

Q 1 Z

(qorkaraq çağırır)

Ah, annəciyim!

Ə r ə b

Gəl, ölümdür sənin cəzan,
Artıq yok fazla ətməyim.

Q 1 Z

Ah, bırak anamı bir də
Görəyim, sonra vur, öldür.

Ə r ə b

Haydı sən dəf ol, gəbər də,
O da həsrətindən ölür.

(Boş məzarın içinə atar)

Q 1 Z

Ah!

Ə r ə b

(məzarın üzərini iki-üç böyük daşla qapar)

İştə... Sus, yetər, bana
Qız evladı lazım deyil.

Q 1 Z İ N S Ə S İ

Annəciyim...

Ə r ə b

(mütəəssir)

Bədbəxt ana...
Şimdi yavrusundan qafil...

(Peşman və məhzunca bir tevrlə əli alnında düşünür, sonra)

Ah, nə duyğusuzmuş Tanrım,
Bir gün taleyim gülmədi.

Niçin bilməm, niçin karım
Qız doğururkən ölmədi?!

(Qızğın və sinirli)

Xayır, bən oğuldan başqa
Evlad istəməm, istəməm.
Qız və qadın insanmı ya?
Yok, bən qıza evlad deməm.

*(Kinli adımlarla çəkilib gedər. O getdiyi kibi, Səid ilə Xəttab qızı
təlaş ilə qapını açıb çıxarlar)*

Xəttab qızı

(Səidə)

Aman, durma, nerdə olsa
Peyğəmbəri get ara, bul!
Ah, qardaşım onu bulsa,
Hiç sağ bırakmaz, əmin ol!

Səid

Şaşırma, ey Xəttab qızı,
Qardaşın gərçi qəhrəman.
Peyğəmbər o imansız
Bir sözlə susdurur, inan!

Xəttab qızı

Hər işdə ehtiyat eyi,
Get, xəbər ver evlərinə.
Haman get bul Xədicəyi,
Zövcəsidir, bilsin yenə.

Peyğəmbər uzaqdan görünür.

Səid

(bakar)

Çok şükür, iştə kəndisi!

(Xəttab qızına)

Sakın, bir şey söyləmə, dur...

Kayıbdan bir səs: "Annəciyim..."

Xəttab qızı

Çocuq səsi,
Ah, bu səs nerdən geliyor?

Səid

(tələş ilə Peyğəmbərə yaxlaşır, əyilib əlini öpdükdən sonra)

Aman, ey Tanrı elçisi!
Bir cəllad arayır səni.

Kayıbdan bir səs: “Annəciyim...”

Peyğəmbər

Çocuq səsi.

Kayıbdan bir səs: “Annəciyim...”

Peyğəmbər

Bu səs bəni
Xərab etdi, ah, nə həzin!..

Ana

(acı fəryad ilə koşub gəlir)

Aman, yavrum, mələk yavrum,

Peyğəmbər

*(xarab olmuş bir məzara yaxlaşır. Üzərindəki böyük daşı bir tərəfə
çəkib bakar)*

İştə bir qız! Yardım edin,
Yardımlı əmr etmiş Tanrım.
Ah, görünür diri-diri
Məzara gömmüslər bunu.

Ana

Əvət, xain bir sərsəri
Məhv etmək istiyor onu.

*(Səid məzara enər, qızı yukarı qaldırır, Peyğəmbər yardım edib
çıkarır)*

Of, yavrum...

Q 1 Z

Ah, annəciyim...

(Qucaqlaşırırlar)

Peyğəmbər

(anaya)

Dur, yüksəltmə fəryadını,
Söylə, bən bilmək istərim
Şu məsumun cəlladını.

A n a

Cəlladı iştə pək aydın,
Kəndi alçaq babasıdır.

(Yaralı bir ahəng ilə)

Onca bir qız, ya bir qadın
Uğursuz baş bəlasıdır.

Peyğəmbər

(müztərib və həyəcanlı)

Qadın, qadın?! Onu duymaq, duyurmaq istərkən
Yakar düşüncəmi bir şölə, bir zəhərli dikən.
Bütün həyatı çiçəkləndirən fəqət o... niçin,
Niçin əzilsin o, bilməm niçin sürüklənsin?!
Qadın – günəş, çocuq – ay... nuri ay günəşdən alır.¹
Qadınsız ölkə çabuk məhv olur, zavallı qalır.
Qadın əlilə fəqət bəxtiyar olur şu cihan.
O bir mələk... onu təqdis edər böyük Yaratan.
O pək sevimli, gözəl, incə, nazlı bir xilqət,
Onun ayaqları altındadır fəqət cənnət.
Qadın gülərsə şu ıssız mühitimiz güləcək,
Sürüklənən bəşəriyyətdə qadınla yüksələcək...

A n a

Haydı, gəl gedəlim, quzum.

¹ Yaxud: O bir günəş ki, bəşər zevqi, ruhu ondan alır.

Q 1 z

Ah, babamdan qorkuyorum.

P e y ğ ə m b ə r

Allah əsirgəsin, aman!
Vəhşiləri keçdi insan.

A n a

Qorkma! O hiç görməz səni!

Q 1 z

Görsə öldürəcək bəni.

A n a

Evdə yok, bizi tərək etdi,
Şimdi yol kəsməyə getdi.
Korkma, annən dilənər də,
Verməz səni o namərdə.

P e y ğ ə m b ə r

Tanrı yardımçınız olur,
Azğın cəzasını bulur.

(Evi göstərir)

Bak, şu evdə yaşayanlar
Pək mərhəmətli insanlar...
Bunlarda qan var, vicdan var,
Yüce Tanrıya iman var.
Burda qalın hər ikiniz,
O cəlladı görməyiniz.

A n a

(qızı ilə bərabər Peyğəmbərin ayaqlarına kapanır)

Allah səndən razı olsun.

(Peyğəmbər qollarından tutub qaldırır)

S ə i d

Gedin, bir az rahat bulun.

Xəttab qızı

Gəlin, hiç məraq etməyin.

Peyğəmbər

(mənalı bir bakişdan sonra)

Məhəbbətdir ən böyük din.

İçəri girərlər.

Xəttab qızı

(Peyğəmbərə)

Aman, buyursanız siz də...

Peyğəmbər

Xayır, bən getmək istərim...

Xəttab qızı

Bir az saxlanımız bizdə,
Qəzəblənmiş bəradərim...

Peyğəmbər

(sözünü kəsərək)

Lakin Tanrının qəzəbi
Onunkindən daha müdhiş...

Xəttab qızı

Ah, qorkarım, pək əsəbi,
Bəlkə doğar çirkin bir iş.

Peyğəmbər

Sən get, şu kimsəsizləri
Avut, barındır, əkmək ver.
Böyük Tanrı Peyğəmbəri
Hər an bələdan hifz edər.

Qadın onun əlini öpər, müzterib bakişlarla içəri girər və qapıyı qapar. Bu mənzərəyi uzaqdan görünən Nəim ilə Topal seyr edərlər.

Nəim

Yazıq şu Xəttab oğluna,
Peyğəmbərə kin bəsliyor.
Həmşirəsi uymuş buna,
Din içində din bəsliyor.

Peyğəmbər dalğın adımlarla məzarlıqda bir daş üzərində oturub düşünür. Bu sırada qız, oğlan bir yığın çocuq aşağıdakı şarkıyı söyləyərək gəlir və hər parça bitdikdə əl çalar, oynarlar.

Çocuqlar

Diyor gökdə bağçalar var,
Orda çiçəklər nur saçar,
İnsan mələk kibi uçar...
İstəməm, masaldır onlar,
Bən vuruldum yalnız sana
Vətən! Ah, sevgili ana!

Dün bir quş gördüm yaralı,
Düşmüş yurdundan aralı.
Dişlərdi köksünü çalı,
Söylərdi sanki hər halı;
Vəhşi qartal qıydı bana,
Vətən! Ah sevgili ana!

Bir kaç çocuq ıslıq çalaraq yerdən daş parçaları alıb Peyğəmbərə atar, o çəkilib getmək istərkən Baş kahin yanında birinci, ikinci, üçüncü rəis və iki kahin olduğu halda qarşı tərəfdən çıxarlar.

Baş kahin

(Peyğəmbəri göstərir, istehzal bir tevlə)

İştə əngin fəzaların
Qəhrəman nümayəndəsi!
İştə Latü Üzzaların
Böhtançı bir xanəndəsi!

Birinci rəis

Görünür bizdən bıkmış da,
Şimdi başqa yol gediyor.

Diriləri bırakmış da,
Ölülərə vəz ediyor.

İkinci rəis

Tuhaf!.. Bən Xəttab oğlunu
Sadiq bilirdim əhdinə.
Hənuz sağ bırakmış bunu,
Əski keyfindədir yenə.

Üçüncü rəis

Küsur yok onda, hər kəscə
Bəllidir ki, o pək cəsur...

(Peyğəmbərə işarətlə)

Bəlkə hərif sehr etmiş də,
Yalnız ona görünmüyor.

Peyğəmbər

Sus! Allahın Peyğəmbəri
Pək uzaqdır o işlərdən.
Onun sehridir sözləri
Varmı qarşılıq söyləyən?!

Baş kahin

(son dərəcə qızğın)

Bilməm niçin sarsılıb da
Göklər yerə dökülmüyor?
Bilməm niçin sovrulub da
Şu dünya alt-üst olmuyor?
Ah, o məbudlar ki, bizə
Altın verir, şöhrət verir,
O bütlər ki, ölkəmizə
Həyat verir, qüvvət verir;
Hiç rəvamı dünki yetim
Onları təhqir etsin də,
Biz kənardan seyr edəlim,
O sağ qalsın yer yüzündə?!

Bu sırada ətrafda qadın, çoluq-çocuq toplaşib dinlər.

Peyğəmbər

Xayır, aldanma, ey zavallı bəşər,
Səncə qalibmi xeyrə fitnəvü şər?
Əlverir qəflət, istəməz tüğyan,
Səni er-gec həlak edər isyan.

(Yerdən bir avuc toprak alıb havaya savurur)

Sən nəsin? İştə bir avuc toprak!
Bak, düşün! Kibri at, qüruru bırak.
Əyri yoldan çəkil, fəsadı unut!
Əvət, ancaq düşün də hak yolu tut.

(Məzarları göstərir, qızğın və həyəcanlı)

Var, səninçin də böylə bir gün var,
Bir gün əldən çıxar şu altınlar.
Həp susar tapdığın sənəmlər, əvət,
Yardım etməz güvəndiyin şöhrət.
Həp sönər duyduğun şərəf, iqbal;
Tanrıdan başqa hər nə varsa, xəyal!

Üçüncü rəis

Arkadaş, söylənmə artıq,
Biz dinləməkdən usandıq.
Vaz keç də sən bu sözlərdən,
Qarşılıq hər nə istərsən:
Altın, riyasət, gözəl qız,
Hər şey verməyə hazırız.

Peyğəmbər

Yoksulluq ən böyük sərvət,
Qarşımda hiçdir rəyasət.
Xayır, istəməm, gözəl qız,
Sevgilim Tanrıdır yalnız.
Çünki ən son pənəh odur,
Ona tapanlar qurtulur.
Hətta günəşi sağıma,
Ayı soluma qoysanız;
Fikrimdən dönəməm əsla,
Bir qul yaşarmı Tanrısız?

(Gedəcək olur)

Baş kahin

Getmə, bir dur, ah, nerəyə?

Peyğəmbər

Haqq əmrini yetirməyə;
Kim eşitsə nicat bular.
Kim rədd etsə həlak olar,
Hak sevən arxamca gəlsin;
Korlar qəhr olub əzilsin.

(Saymazca və məğrur adımlarla uzaqlaşır)

Baş kahin

Ah, şu uğursuz sakei
Yakar bəni atəş kibi.

(Camaata heyrət və hiddətlə)

Həp bakar, həp susarsınız,
İsyən etməzmi qanınız?
Məzarlıqda yatanlarla
Yok sizin fərqliniz əsla.

Camaatdan

- Ah, o xain məhv olmalı!
- Şimdi cəzayı bulmalı!
- Haydı, yoldan çevirməli!
- Susdurmalı, öldürməli!

Qadınlar və uşaqlar yerdən daş parçaları alır. Nəim ilə Topaldan başqa hər kəs gurultu ilə Peyğəmbər getdiyi tərəfə doğru yürür. Eyni zamanda gök gurlar.

Topal

Haydı gəl, biz də bərabər gedəlim,
Gəl şu Peyğəmbəri bir seyr edəlim.

Nəim

Fazladır bəncə şu yersiz həyəcan,
Nə imiş sanki o bədbəxt insan...

Ş ə m s a

(Nədimə ilə bərabər gəlir)

Bu nə, yahu, bu nə dəhşət əcəba?
Sarsılır hər təməmindən dünya.

N ə i m

(müstəhzi)

Göklərin elçisi merac ediyər,
O böyük baş içimizdən gediyər.

Ş ə m s a

Nə demək? Anlamadım, söylə, nə var?

T o p a l

Verdi hər kəs onu edamə qərar.

Gök gurultusu kəsilir.

Ş ə m s a

(Nədiməyə)

Pək yazıq! Gəl bakalım bir şu nə hal,
Ah, o layıqmı ki, olsun pəmal?

(Sürətli adımlarla camaat getdiyi tərəfə gedərlər)

N ə i m

(istəhzalı təbəssümlə, Şəmsəyə)

Hiç məraq etmə, o artıq getdi,
Çünki göklərdəki tufan bitdi.

T o p a l

(qarşı tərəfə bakar)

Şuna bak!..

N ə i m

Kimdir o?

Topal

Xəttab oğlu.

Nəim

(bakar)

Nə də qızğın! Gözü al-qanla dolu...

(Kinli baxışlarla gələn Xəttab oğluna)

Bunca hiddət əcəba, söylə, nədən?

Xəttab oğlu

Onu öldürməyə əzm etdim bən,
Kimə sorsam, buradan keçdi diyor.
Araram, yok, görünür, sehr ediyor.

Nəim

(istehzal təbəssümlə kafasını oynatır)

Onu öldürmə, xayı, başqası var,

(Evi göstərir)

Burda bir zəvc ilə bir zəvcə yaşar...

Xəttab oğlu

Şu qadın bəlli, bənim həmsirəm.

Nəim

İştə Peyğəmbərə onlar məhrəm,
Çıkmıyor hieç birinin gərçi səsi.
Yeni din aşiqidir hər ikisi;
Öncə onlardır, əvət, məhv olacaq...

Xəttab oğlu

(qılıcını yarıya kadar çəkər, son dərəcə sinirli)

Sus, Nəim! Ah, nə diyorsun, bana bak!
Kəbə məbudlarına and olsun,
Doğru çıkmazsa sözün, məhv oldun!

Nəim

Xayı, əsla; bana layıqmı yalan?

(İstehzalı qəhqəhəylə)

Şanlı Peyğəmbəri əlan buradan,
Bak, şu evdən çıxıyorkən gördüm.

(Topal ilə bərabər uzaqlaşır)

Xəttab oğlu

(çilğın)

Ah, ölüm! Onlara dəhşətli ölüm!..

(Qapıyı çalmağa başlar. İçəridən gələn xoşahəng bir qadın səsi diqqətini cəlb edər, durub dinlər)

Eşidilən səs

Ulu Tanrı, o görünməz Yaratan

Əmr edər yalnız ədalət, ehsan.

O, fəna işləri, fəhşiyatı

Nəhy edər, varlığının isbatı

Şu təbiət, şu məhəbətli fəza...

Onca birdir: ulu, zəngin, füqəra.

Qapıyı bir daha şiddətlə çalır. Səid ilə rəfiqəsi çıxar. Xəttab qızı əlindəki bir parça dərinə haman qoltuğunda saxlar.

Xəttab oğlu

(Səidə)

Bana bak, doğrumu, əcdadımızın

Bırakıb dinini oldun xain?

(Sükut)

Niyə susdun, niyə susdun böylə?

Şaşırıb durma, cəvab ver, söylə!

Xəttab qızı

Fazla israr ediyorsun, yetiştir.

Xəttab oğlu

(Səidə)

Səni zənn etməz idim bunca həqir.

(Qılıc parlar)

İştə, al!

(Araya girən həmşirəsinin başı yaralanır, fişqıran qan alnını və köksünü boyar)

Xəttab qızı

Ah, yaralandım, eyvah!

Xəttab oğlu

Söylə, həmşirə! Bu söz doğrumu, ah?!

Xəttab qızı

Doğru, pək doğru, əvət, Peyğəmbər
Bizcə ən şanlı, böyük bir rəhbər¹.
Onun Allahına iman etdik,
Duyğusuz bütlərə isyan etdik.
Qorkumuz yok, eyi bil, hər ikimiz
Haqq için can ilə başdan keçəriz.

(Köksünü açar)

İştə öldür! Acıdan qurtuluruz,
Qavuşub Tanrıya məsud oluruz.

Xəttab oğlu

(əvvəlki mətanəti söndüyü halda, həmşirəsinə)

Bir takım ayət okurdun da dəmin,
Onu göstər bana!

Xəttab qızı

Olmaz!

¹ Yaxud: sərvər

Xəttab oğlu
Bu niçin?

Xəttab qızı
Etmədin bəlkə riayət, hörmət?

Xəttab oğlu
Edərim.

Xəttab qızı
And iç!

Xəttab oğlu
İnan!

Xəttab qızı
İştə!

(Yazılı dəri parçasını çıxarıb verir)

Xəttab oğlu
Əvət!

(Şaşkın və vurulmuşcasına okur)

“Ulu Tanrı, o görünməz Yaratıcı
Əmr edir yalnız ədalət, ehsan.
O fəna işləri, fəhşiyatı
Nəhy edər, varlığının isbatı
Şu təbiət, şu məhabətli fəza...
Onca birdir: ulu, zəngin, füqəra”.

(Sarsılmış bir halda)

Nə ilahi, nə müqəddəs ilham!
Duyduğum yok şu fəsahtəhdə kəlam.
Bəni əfv eylə, mələk həmişirəm,
Doğru din... qalmadı əsla şübhəm.

(Həmişirəsini qolları arasına alır və əlindəki məndil ilə yarasının qanını silər)

Yaranı şimdi sarıb bən gedərim,
O böyük dahiyə iman edərim.

(İçəri girirlər)

Azacıq sonra Peyğəmbər qana boyanmış və başı sarınmış olduğu halda Şəmsə ilə
Nədimənin yardımı ilə gəlir.

Şəmsə

(Nədiməyə)

Daha dur, bir kadar etsin rahat.

Peyğəmbər

(əlini ağzına götürür, acı bir fəryad ilə)

Dişlərim! Ah, qırılıb oldu sakat.

(Böyük bir daş üzərinə oturur)

Şəmsə

(əlini onun omuzuna qoyaraq)

Ağrıdır, bəlkə bir az sonra keçər,
Ölmədin, iştə bu dünyayə dəyər.

Peyğəmbər

Səni pək başqa tanırdım, lakin
Bir mələkdən daha munis qəlbin.
Duyğusuz bütlərə vurğun cühələ
Daha xoşdur sana aciz qul ola.

Şəmsə

Latü Üzza səni qurtardı dəmin,
Yenə təhqir ediyorsun, bu niçin?

Peyğəmbər

(sinirli)

Latü Üzzamı? Çəkil, sus, dəf ol!

Şəmsə

Uçurum – izlədiyin qokulu yol.

Peyğəmbər

Qorku yok, izlədiyim hak yoludur,
Yaratan, öldürən ancaq bir odur.
Hər nə mevcud isə xilqətdə onun,

(Şəmsaya işarətlə)

Bu gözəllik, bu lətafət də onun.

Şəmsə

Bana bak!

Peyğəmbər

(əli ilə rədd edər)

Haydı, çəkil get, yetişir.

Şəmsə

(məğrur və istehzal təbəssümlə)

Bir gözəl bunca edilməz təhqir.

Peyğəmbər

Bən gözəllərdə gözəl ruh ararım,
Ruhu düşkünləri çirkin sayarım.
Bir gözəl lövhə ki, yapmış rəssam,
Daha xoşdur ona məftun olsam.
Tanrı eşqilə yanan Haqq nuru
Səndə yok, durma, çəkil get, doğru,
Zahirin xoşsa da bədbatınsın,
Bu gözəlliklə, əvət, çirkinsin.

Şəmsə

(pək fəna sarsılır)

Yok, bu təhqirə dayanmam əsla.

(Nədiməyə)

Gədəlim.

Peyğəmbər

İştə açıq yol!

Ş ə m s a

(hiddət və nifrətlə ətrafa)

Budala!

(Peyğəmbərə)

İstədim bən səni məsud edəyim,
Duymadın qəlbimi, artıq nə deyim?

P e y ğ ə m b ə r

Bəni Haqq düşmanı məsud edəməz,
Tanrısız bir qızın eşqində nə həzz?

Ş ə m s a

Düşman olsam da sənin Tanrına bən,
Sana hörmət duyaram, ah, bilsən!

P e y ğ ə m b ə r

(sözünü kəsərək əli ilə rədd edir)

İstəməm... öylə məhəbbət, hörmət
Doğurur bəndə tükənməz nifrət.

Ş ə m s a

(acı təbəssümlə Peyğəmbərə)

Nə gönül varmış, əvət səndə, nə hiss.

(Nədimə ilə bərabər uzaqlaşır)

P e y ğ ə m b ə r

Saçların pək uzun, əqlin naqis.

Ş ə m s a

(dönər, məğrur və sərt bir baxışla)

Naqis olsam da kəmalın bəndən,
Varlığın, həm də zəvalın bəndən.

(Gedərlər)

Hava qaralmağa başlar. Mələk nurlar və təbəssümlər içində Peyğəmbərin qarşısına enər.

Mələk

Ey ulu Tanrı elçisi!
Gökdən sana müjdələr var.
Yüksək mələklərin səsi
Hər birdən səni alqışlar.
Mübarək alnında açan
Eşqin qanlı qönçələri;
Çiçəkləndirəcək, inan,
Ən parlaq səhifələri.
Böyük dahilərin payı
Hər olmuş mızraq, qılıç, ok.
Onlardakı fırtınayı
Susdurmaz daş, dikən, yumruk.
Qrxma, söylə! Şəfəq sökər,
Bir gün qaranlıq sıyrılır;
Hər kəs qarşında diz çökər,
Xain silahlar qırılır.
İzlədiyin pənbə yıldız
İssız bir hiçlikdən gülər.
Səndən insanlara yalnız
Sevgili, tatlı busələr.

(Çəkilir)

İskelet

(boş məzardan çıxar, qorkunc və istehzal qəhqəhələrlə)

Busə, həp busə! İştə şerü xəyal,
Busə, həp busə! Daima bu sual?!
Busə pək tatlıdır mələklər için,
Sevgi xoşdur duyan yürekler için.
Busədən həzz edərmi bir qaplan?
Sevgi anlarını hiç zəhərli ilan?
Qanıçən, kinli, möhtəris qartal
Kırlı dırnaqlarilə bulsa məcal,
Qoparıb parçalar, didər, əsəbi
Şu məhəbbətlə çırpınan qəlbi.
Busədən xoşlanarmı hiç canavar?
Vəhşi insan da öylə həp qəddar!

(Əlindəki stıyrılmış qılıcı oynadaraq)

Boş xəyal... Əldə parlamazsa silah,
Tanımaz Haqq sayğısız gümrah.
İştə hər ölkə, iştə hər millət
Həp qılıcdan alır şərəf, qüvvət.
Parlar ancaq onunla izzəti-nəfs,
Qaplar onsuz həyatı hüznilə yəs,
Son sözü: boş düşüncədən ayrıl,
Bəsə istərmisən, silaha sarıl.

(Sürəkli qəhqəhələrlə çəkilir)

Peyğəmbər

(yalnız)

Ah, nə dəhşət, nədir şu sisli xəyal?
Yenə rəyamı gördüyüm, bu nə hal?

Mələk

(tatlı təbəssümlərlə enər)

Hiç mərağ etmə, ey böyük rəhbər!
Oku altın kitabı, etmə kədər;
Zəfər istərmisən, bu şəhri bırak,
Köç!.. Haman başqa yurda köç!.. Ancaq
O zaman sözlərin qəbula keçər.
Yok çıxan yerdə bir mataə dəyər.
Hər dəha başqa bir cihan istər,
Kimsə olmaz evində Peyğəmbər.

Çəkilir. Hava işıqlanır.

Əbu Talib oğlu

(sürətli adımlarla gəlir. Peyğəmbəri qucaqlar)

Bu nə? Ey fəxri-kainat, eyvah,
Gözlərim kaş ki, kor olaydı da, ah!
Görməyəydim şu halı... Söylə sən
Düşmanın hanki duyğusuz, xain?

Peyğəmbər

Düşmanım varsa Tanrı düşmanıdır,
Şu akan qan da işte Haqq qanıdır.

Əbu Talib oğlu

(əli qılıcının qəbzəsində titrər)

Daha səbrim tükəndi, söylə, aman,
Hərb için hökm yokmu Allahdan?

Peyğəmbər

Bəklə, dur! Hiç təlaşa yok hacət,
Xainin bir cəzası var əlbət.

Bu sırada Xəttab oğlu evdən çıxar. Peyğəmbəri görünə heyrətdən donaqalır.

Əbu Talib oğlu

(sarsılmış bir halda qılıc çəkmək istər)

Sağ bırakmam, xayı, şu azqını bən!

Peyğəmbər

(sərt və kəskin bir baxışla Əbu Talib oğluna)

Dur! Unutdunmu Tanrı hökmünü sən?

(Xəttab oğluna)

Gəl, yakın gəl, durub şaşırma, əvət,
Bəllidir bəncə etdiyin niyyət.

Xəttab oğlu

(yaklaşır)

Nə imiş niyyətim?

Peyğəmbər

Bənim ölümüm!

Xəttab oğlu

Əcəba yokmu səndə qorku?

Peyğəmbər

Ölüm,
Bəncə bir cismin inqilabı demək,
Həm də pək fazladır məraq etmək.

Xəttab oğlu

Titriyorkən bütün cihan bəndən,
Bu cəsərtlə pək böyüksün sən.

(Qılıcını çəkərək)

Söylə, hər kimsə düşmanın gedəyim,
Öc alıb bir vuruşda məhv edəyim.
Bak şu almas qılıc bu gün ancaq
Sənin uğrunda parlayıb duracaq.

Peyğəmbər

İstəməm başqa türlü yardım bən,
Etiqad eylə tək o Tanrıya sən.

Xəttab oğlu

Hakdır, əlbət, inandığın Yaratan,
Ona qəlbimlə eylədim iman.

(Təzim ilə Peyğəmbərin əlini öpər, o da qarşılıq olaraq onu öpüb qucaqlar)

Peyğəmbər

(böyük bir sevinc ilə)

Cümlə dünya verildi sanki bana,
Versin Allahım əcri-xeyr sana.

Xəttab oğlu

(Əbu Talib oğlu ilə qucaqlaşib öpüşür)

Pək böyükmüş güvəndiyin qüdrət,
Bəni, ey şanlı qəhrəman, əfv et.

Peyğəmbər

Öpüşüb birləşin ki, hər ikiniz
Hak yolun ən dəyərlı rüknüsünüz.

Dini-islamə yok zaval artıq,
Haqqı təbliğə başlayın apaçıq.

Səid ilə Xəttab qızı çıxar. Peyğəmbəri o halda görüncə təlaş ilə ona yaxlaşırlar.

Xəttab qızı

Nə qiyafət şü, ah, aman, ya Rəbb?

Peyğəmbər

(gökə işarətlə)

Hər onun eşqidir bu halə səbəb.

Əbu Talib oğlu

(Peyğəmbərə pək həyəcanlı)

Hər nə zülm etdilər durub baddıq,
Şimdi yok səbrə ehtiyac... Artıq
Çırpınır intiqam için gönlüm,
Ya zəfər, Haqq və ya şərəfli ölüm!..

Peyğəmbər

Daha dur, öylə bir düşüncə əbəs...
Bugünün hökmü başqadır: hər kəs
Xəbər etsin də kəndi bildiyinə,
Başlayın cümlə yol tədarükünə.
Gecə erkən beşər-üçər hərımız
Şuradan ayrı-ayrı köçməliyiz.

Xəttab oğlu

Hazırız cəngə, gəlsə hər dünya,
Bu təlaş anlamam niçin əcəba?!

Peyğəmbər

Tanrıdan çünki böylədir fərman,
“Köç!” – əvət “köç!” – diyor böyük Yaratan.

Gök gurlar, qaranlıq çökər.

İskelet

(acı qəhqəhələrlə Peyğəmbərin qarşısına fırlar)

“Köç!” Əvət “Köç!” Fəqət unutma, sakın,
Ərəb evladı şimdi pək çılğın...
Rəhbərin əldə həp kitab olsa,
Sana olmaz zəfər nəсіб əsla.

(Ridasının altından çıxardığı parlaq qılıcı Peyğəmbərə uzatır)

İnqilab istəyirmisin, bana bak!
Şu qılıcdır o fikri parladacaq.
Xasta bir üzvə bənzər amili-şər.
Kəs də, bulsun şəfa vücudi-bəşər.

Peyğəmbər

(qılıcı alır, mənalı və kəskin bir ahənglə)

Əvət, ən doğru, ən gözəl ayin:
Əhli-viddanə – busə, xainə – kin!..

NÜSRƏT

Səkilz yıl sonra. Məkkədə baş rəisin evi, altın şamdanlarda rəngarəng mumlarla donatılmış, Misir və Şam qumaşlarıyla süslənmiş sandaliya və xalılarla döşənilmiş böyük bir qəbul odası... Sağda və solda birər qapı, qarşıda girilmək için basamaklarla enilir geniş bir qapı və iki böyük pəncərə... Gecə... İştirak edən əşxasın sima və qiyafələrində səkilz-yıllık bir dəyişiklik gözə çarpar. İki xidmətçi qara qul ötəyi-bəriyi düzəltərək konuşurlar.

Birinci xidmətçi

Bana bak, arkadaş! Nə var, nə xəbər?
Yeni möcüzümü yaptı kahinlər?
Bu tədarük niçin, nədir bu təlaş?
Söylə, anlat, deyilməyiz sirdaş?

İkinci xidmətçi

Yolçu varmış Mədinədən, əlan
Gəliyor baş rəis Əbu Süfyan.
Məkkə əşrafı həp qadın, erkək,
Onu bəsbəlli görməyə gələcək.

Birinci xidmətçi

Şu səfərdən nədir murad əcəba?
Görünür bunda var böyük məna.

İkinci xidmətçi

Ya səbəbsiz deyil, əvət, bu səfər,
Bir düşün, kaç yıl oldu Peyğəmbər,
Gündə bir hər b için qiyam ediyor,
Gündə bir başqa məcərə güdüyor.
Qurtulub qaçdı Məkkədən, o zaman
Ona bir çoklar etdilər iman.
Oldu yardımçı həp mədinəlilər,
Bütün ətrafa şimdİ hökm eylər.
Baş rəis iştə ehtiyat edərək
Getmiş, etsin onunla bir dərnək.
Yapa ta öylə bir müahidə ki,
Kalka düşmanlıq ortadan, bəlki...

Birinci xidmətçi

Çok yazıq baş rəis əfəndimizə,
Yüz verir hər zavallı kimsəsizə.
Bu tənəzzül rəvamı? Sanki ona
Gediyor, gör, kimin ayaqlarına.

İkinci xidmətçi

Sakın, aldanma, kimsəsiz deyil o,
Var onun arxasında bir ordu.
Hər nə əmr etsə cümlə baş vuruyor,
Bütün ətrafı titrədib duruyor.

Birinci xidmətçi

(yarıaçılmış sağ qapıdan bakar)

Pək mükəddər, fəqət rəisə xanım,
Gəliyor iştə, bak!

İkinci xidmətçi

Bırak, a canım!
Nəmə lazım, haman vəzifənə bak,
Çabuq ol, haydı!.. Yoksa çok qızacaq.

Hər ikisi məşğul olur. Rəisə gəlir, öyilirlər.

Rəisə

(birinci xidmətçiyə)

Bana bak, sən bulun fəqət burada,
Hər nə lazımsa, yap, bakıb durma!

(İkinci xidmətçiyə)

Sən də çıx, bəlkə, gör nə var, nə xəbər,
Hər misafir, gəlirsə ol rəhbər.
Bir də Şəmsə gəlirsə ixbar et,
Bana gəlsin...

İkinci xidmətçi

Pəki, baş üstünə...

Rəisə

Get!

Xidmətçi çıxar. Dışarıda bayquş ötməyə başlar. O ötdükcə rəisənin halı dəyişir, getdikcə həyəcan və qorkusu artar.

O nə? Hər an ötüb durur bayquş...
Söylüyorlar o pək uğursuzmuş.
Şu yaman səs bəni xərab ediyor,
Bənləyim sanki məhv olub gediyor.

(Bayquş təkrar ötər)

Ah, nə dəhşətli səs, nasıl mənhus,
Bəni daim bu səs qılar məyus.

(Sağ qapıdan çikarkən)

Baş rəisdən gəlirsə bir müjdə,
Vəqti kayb etmə, gəl, haman bana de.

Xidmətçi itaətlə təzim edər. Rəisə çıxdığı kibi, öndə ikinci xidmətçi olaraq birinci, ikinci, üçüncü rəis daxil olur, oturlar. Xidmətçi yenə geri dönür, digəri isə şərbət gətirir.

Birinci rəis

Nə qaranlıq! Aman, nə yaşlı gecə!
Sanki gök bir siyah ipəkli peçə...

Saklıyor bizdən öz çiçəklərini,
Süzülüb parlayan bənəklərini.

İkinci rəis

Pək tuhaf, böylə sisli bir gecədə
Baş rəis anlaşılmıyor, nerədə?
Şu gecikmək bilinmiyor ki, nədən?
O gəlib çıkmalıydı pək erkən.

Üçüncü rəis

Bəncə bunlar keçib gedən şeylər...
Ah, o, yalnız o düzmə Peyğəmbər
Dün bəlırsız, ufaq qıvılcım ikən,
Bir böyük yangın oldu... bir hiçdən
Yaradıb anlı-şanlı bir ordu,
Bizi təhdidə başlamaqdadır o.
Qapılıb gah Ömər siyasətinə,
Güvənir gah Əli şücaətinə.
Dinləyib həp Mədinə əhli onu,
Sardı ətrafı, kəsdi Şam yolunu.
Soydu, öldürdü, yakdı, yıkdı bütün,
Hərb açıb oldu daima üstün.
Qorkaraq, xeyrə mənəfəət umaraq
Ona yeltəndi bir yığın alçaq.
Qara xalq uydu cümlə dəvətinə,
Kimsə şəkk etmiyor rəsələtinə.

Birinci rəis

Pək tuhaf! Bilgisiz, müəllimsiz
Bir çocuqkən nasıl da parladı tez.

İkinci rəis

Görünür Şamə eylədikdə səfər,
Ona vermişdi düşüncə rahiblər.

Üçüncü rəis

(əlilə onları rədd edər)

Yok, Əbu Talibin geniş çadırı
Bəncə darülülumdən yukarı...

Orda alim, həkim, ədib və zərif,
Ən böyük şair, ən dərin arif.
Hər tərəfdən akıb gələn səyyah
Söhbət eylərkən... ibn Abdullah
Kəsbi-elm etdi həp ağızlardan,
Oldu bir dahi iştə dünkü çoban.

Birinci rəis

(təəssüflə)

Onu kim öldürürsə yüz dəvəlik
Bir böyük sərvət, iştə, vəd etdik.
Məkkədən qaçdı... qaçdı qurtuldu,
Sonra getdikcə həp zəfər buldu.

İkinci rəis

(əli qılıcının qəbzəsində, qızğın)

Bəncə hiç kimsənin qəbahəti yok,
Ah, əvət, bir bənim suçum pək çok...
Hanı ya? Siz də vardınız, bir gün
Bir məzarlıqda pək öyündü... düşün...
Susayıb Məkkə xalqı həp qanıma,
Qadın, erkək hücum edərdi ona.
Etmədim bən tənəzzül öncə... fakat
Sonra, atdım beş-on dəyərli tokat.

(Qılıcını yarıya kadar çəkər, təkrar qınına sokar)

Bitirirkən qılıcla həp işini,
Gəldi Şəmsə o anda tutdu bəni.
Öncə pək qızdı, sonra yalvardı,
Onu pəncəmdən aldı, qurtardı.

Üçüncü rəis

Şu gözəl afətin də halı tuhaf;
Həm saçar lütf, mərhəmət, insaf,
Həm də kin bəslər, intiqam izlər.
Ona rast gəlsə şimdi Peyğəmbər,
Şübhəsiz kəndi məhv edər də onu,
Mərhəmət duymadan içər qanını.

Bu sırada dışarıdan ikinci xidmətçi gəlir. Şəmsə əzəmətli və məğrur adımlarla onu izləyərək daxil olur. Məclisdəkilər təmənna edər, o da yüngülcə salamlar və ikinci rəisi yarım bakişla süzərək sağ odaya, hərəmxanaya keçər.

Birinci rəis

Bak, günəş izləyir siyah gecəyi,
Bu təsadüf, aman, nə xoş, nə eyi...

İkinci rəis

Sisli xülya peşincə rəqs edərək,
Parlayan şerə bənziyor o mələk.

Üçüncü rəis

Bəncə müzlüm bulutlar arkasına
Saklanan bir pəri kadar rəna...

(İkinci rəisə)

O keçərkən səhər nəsimi kibi,
Səni pək süzdü, yokmu bir səbəbi?

İkinci rəis

Qəlbədən qəlbə şübhəsiz yol var,
O bakişlar, aman, nə cazibədar!
Doğurur hər gönüldə bir həyəcan,
Görsə hər kim, haman qalır heyran.
Ah, o ağ pənbə bir gövərçin ki;

(İstehzal təbəssümlə)

Ulu Peyğəmbərin bənimsədiyi
Yuca göklərdə, bağı-cənnətdə
Bir mələk yok şu hüsni-surətdə...

Bayquş ötər. Baş kahin arkasında camaat – qadın, erkək daxil olur. Məclisdəkilər təzim ilə yerindən kalkar. Yenə bayquş ötməyə başlar. Sükut...

Baş kahin

(həyəcanlı)

Nə fəlakət, bu nə dəhşətli zaman?!
Dağılıb məhv olacaq sanki cihan.

Gördüyüm qorkulu röya nə bəla!
Bayquşun ötməsi ondan da fəna.

Birinci rəis

O nə rəyadır, əfəndim, əcəba?

Baş kahin

Ah, dəmin uykuya daldım odada,
Bir də bəkdim qarışıb durdu hava.
Sarsılır ta təməmindən dünya,
Gurlayıb gök, çəkərək şimşəklər,
Yıldırım Kəbəyi alt-üst eylər.
Devrilib bütlerimiz həp birdən,
Kül olub göklərə sovruldu həməən.

Sükut...

Birinci rəis

(*ikinciyə*)

Şübhəsiz bunda böyük məna var.

İkinci rəis

Bəlkə gördüklərinin əksi çıxar.

Üçüncü rəis

(*arkadaşına*)

Kim bilir, bəlkə də uydurmuş onu.

(*Baş kahinə*)

Uykudur, xeyr olur, əlbəttə, sonu.

Öndə baş rəisin hərəmi və Şəmsə olaraq bir kaç xanım və Nədimə sağ qapıdan girər. Hər kəs əyilir. Sükut...

Bu sırada xidmətçiylə bir kahin təlaş içində daxil olur. Baş kahinə təzim edər.

Baş kahin

Nə xəbər? Söylə çabuk, söylə nə var?!

Kahin

Kəbədən şimdiciə büt çalmışlar!

Baş kahin

Hanki бүtdür? O nasıl büt əcəba?

Kahin

Böyük altın büt, əfəndim, hanya?

(Rəisəyi göstərir)

Onu yapdırdı xanım kaç sənədir.

Baş kahin

(çılğın)

Dilin-ağzın qurusun, sus, yetişir.

O bizim Tanrıların ən gözəli...

Onu kim çalsa yakındır əcəli...

Rəisə

Bu xəyanət, bu cəsaret, nə ağır,

Xain, əlbət ki, cəza bulmalıdır.

Baş kahin

Yarın erkəncə edilsin təftiş,

Kimsənin həddi deyil, bəncə bu iş.

Yenə ondan, yenə Peyğəmbərdən,

Çünki casusları var hər yerdən.

Tam səkiz yıldır o tüyğən ediyor,

Həm də getdikcə müsəllət, məğrur...

Son zamanlar susuyor gərçi, bunun

Sonu bir fırtınadır pək coşğun...

Bakadursun da Qureyş evladı,

Yarın, əlbət, yucalır fəryadı.

(Acı təbəssümlə)

Latü Üzzayı bırakdıq məmnun,

Bizə ar olsun, əvət, ar olsun.

Birinci rəis

Baş rəis işte yakındır, gəlsin,

Bakalım fikri nədir bizlər için.

Baş Kahin

Ah, kor olsun fələyin gözləri, kor
Nəyə varmış da Qureyşin işi gör.
Başçımız sülhü səlamət güdüyor,
Gör gedib kimlə müdara ediyor.
İşə bak! Dünkü yetim, dünkü çoban
Saçıyor aləmə dəhşət, həyəcan.

Ş ə m s a

(cəsarət və mətanətlə)

Lakin əfsus o deyil dünkü yetim,
Şimdi bir şanlı komandan, hakim!
Hər siyasətdə müdəbbir və müdir,
Bir həkim istə o, bəzən şair.
Şərü qanunda böyük qüdrəti var,
Güclüdür çünki, nə istərsə yapar.
Ona hər gün gəliyor heyrətlər,
Yeni məbudunu təqdis eylər.
Bütpərəstlərimi fkat? Hər yerdə
İsəvilər də, yəhudilər də
Ona iman ilə ağış açıyor,
Kimi korkub da təməllüq saçıyor.
Onu ilk öncə küçük sandıq biz,
Halbuki şimdi təlaş etmədəyiz.

Sükut...

Birinci rəis

(Şəmsayı məftun və möhtəris baxışlarla süzən ikinci rəisə, xüsusi)

Ona az bak...

İkinci rəis

(məczub)

Nə lətafət!..

Birinci rəis

Yetişir.

İkinci rəis

Ah, o artıq bəni etmiş təsxir.

Birinci rəis

Bakıyor həp sana məclisdəkilər.

İkinci rəis

Of! Bu akşam nə gözəl!

Birinci rəis

Bakma, yetər!

İkinci rəis

O nə halət, nə məhabət, nə cəmal?

Birinci rəis

Topla bir kəndini, yahu, bu nə hal?

Bayquş ötər, gök gurlar, sükut...

Rəisə

Ah, yenə o bayquş səsi,
Bir fəlakət var şübhəsiz!
Ah, yenə gök gurlaması,
Bunlar deyil təhlükəsiz!
Latü Üzzanın qəzəbi
Dünyaları titrətiyor.
Hiç altın büt çalınırımı?!

(Bayquş ötər)

Ah, yenə bayquş ötüyor,

Şəmsə

Hər fəlakət ölkəmizə
Yalnız bir yerdən gəliyor.
Əvət, hər nə gəlsə bizə
Həp Peyğəmbərdən gəliyor.

Əcəl qanat gərib onu
Qəhr edərkən bən qurtardım.
Dişləri qırıldı, alını
Yaralandı da, bən sarıdım.
Ah, əvət, bir zərbə daha
Vurulsaydı məhv olmuşdu.
Bən razı olmadım, yoxsa
O çokdan Haqqı bulmuşdu.
Acımasaydım bən ona,
Əvət, bu gün sağ qalmazdı.
Bəyəndiyi qadınlarla
Zevqə, cünbüşə dalmazdı...

İkinci rəis

(əli qılıcının qəbzəsində titrər və hiddətlə bağırır)

Ah, əvət, ar olsun! Bizə
Bütün dost, düşman gülüyor.
Böylə sürüklənməkdənsə,
Qəhrəmanca ölüm xoşdur.
Qureyş evladına yazıq,
Həpsi durub bakmaq istər.
Ya şərəf, ya ölüm! Artıq
Yətər şu miskinlik, yətər.

Baş kahin

Ah, şu müqəddəs yurdumuz
Düşmanlara oyuncaqmı?
Üç yüz altmış məbudumuz
Bir Tanrıdan qorkacaqmı?

Kahin

(yanındakına)

Baş kahin yanıldı sanki,
Nerdə şimdiki üç yüz altmış?
Birini çıkmalı, çünki
Böyük altın büt çalınmış.

Ş ə m s a

(*çılğınca və sinirli*)

Vətəndaşlar! Onun qanı
Yalnız bənim boynumadır.
Hiç təlaş etməyin, onu
Bir qız öldürməyə qadir.

İki gənc qardaşım, babam
Onun əmrilə məhv oldu.
Hiç unutmam bir yıl tamam
Anam saçlarını yoldu.

Əvət, Əbu Talib oğlu
Onun sözlərinə uydu.
Qılıcdan keçirib qutlu
Bir evi erkəksiz qoydu.

Bunca kavğa əl vermədi,
Yenə qan salmaq istiyor.
Gizli hazırlanır şimdİ,
Məkkəyi almaq istiyor.

İnsafmı əkinçi, səfil
Mədinə xalqı yüz bulsun?
Cəngavər Qureyşin əsil
Evladına qalib olsun?

Yok, bən istəməm yurdumda
Uğursuz bayquşlar ötsün.
Qarğa, quzğun yapıb yuva,
Bacalar dərd, ələm tütsün.

Onu ölüm pəncəsindən,
Hər kəs bilir, bən qurtardım.
Yenə bən məhv eylərim, bən,
İstəməm kimsədən yardım.

Bu sırada Topal, xidmətçinin arkasınca məmnun qəhqəhələrlə daxil olur. Hər kəs onu şaşkın və məraqlı bir halda dinlər.

Baş kahin
Nə var? Baş rəis gəldimi?

Topal
Xayır, başqa bir xəbər var.

Baş Kahin
Sən də artırma dərdimi,
Söylə nə var, nə diyorlar.

Topal
(*istehzalı qəhqəhələrlə*)
Aydın olsun gözləriniz,
Çıkmış göklərə Peyğəmbər.
Şimdi cənnətdə şübhəsiz
Mələklərlə söhbət eylər.

Baş Kahin
Bırak artıq kinayəyi!
Açıq söylə!

Topal
Mədinədən
Gələn var, o söyləyir ki,
Bu günlərdə düşünürkən
Peyğəmbərin başı dönmüş,
Bir bayğınlıq gəlmiş ona.
Sonra bir mum kibi sönmüş,
Qavuşmuşdur Tanrısına.

(*Hər kəs məmnun*)

Ş ə m s a
(*təlaş ilə*)
Demək ki, ölmüş, öyləmi?

Topal
Əvət, köçmüş yer yüzündən.

R ə i s ə

Şükür, çok şükür!

(*Topala*)

Ən eyi,

Bir töhfə var sana bəndən.

Ş ə m s a

Xayı, xayı, bu şad xəbər

Hiç sevindirmiyor bəni.

Gönül başqa yolda istər

Peyğəmbərin ölməsini.

İntiqam atəşi bənim

Hala qəlbimi yakıyor.

Alevli beynimdə daim

Kinli şimşəklər çakıyor.

Gərçi gördüm də arkasız,

Öncə yeni həyat verdim

Lakin şimdi onu yalnız

Kəndim öldürmək istədim.

İ k i n c i r ə i s

Öylə bil ki, sən öldürdün

Yok təəssüfdə bir səmə.

(*İstəhzalı qəhqəhələr ilə*)

Halbuki Peyğəmbər bu gün

Cənnət bağlarında gəzər.

Orda yaqut, zəbərəcəddən

Möhtəşəm köşklər varmış.

Bütün ətrafı gül-bədən,

Gözəl fəriştələr sarmış.

Rəqs etdikcə huri-qılman,

O hər kəndindən keçiyor.

Elmas qədəhlərdə olan

Gülgün şərəblər içiyor.

O halda, bilməm biz niçin

Böylə nəşəsiz bakalım?

(*Rəisəyə bakar*)

R ə i s ə

(bir qıza)

Qızım! Söylə, şərab gəlsin!

(Qız içəri odaya keçər)

İ k i n c i r ə i s

(nəşəli bir tevr ilə məclisdəki şəxslərdən birinə)

Nə bəkliyorsun, a zalım!

(Ud çalınır)

M ə z k u r ş ə x s

(ərəb məqamlarına uyğun atəşli bir ahəng ilə okumağa başlar)

Of! Yakar gönlümü bir dərin sızı,
Yaralamış bəni bir pəri qızı.
Bən bir çoban, o bir çoban yıldızı.
Hər gecə busələr yollarkən ona,
Uzaqdan göz qırpıb gülümsər bana.

Aman, yavrum, çabuk qədəhlər dolsun,
Məclis güllər açıb bir cənnət olsun,
Mey sun, nəşə gəlsin, dərd unutulsun.
Bəlalı aşiqim elimdən ayrı,
Yaralı bülbüləm gülümdən ayrı.

Mey sun, gözəllər içsin qana-qana,
Ruhlarda qopsun atəşli fırtına.
Gözlər süzülün, saçılın hər yana
İncə qəhqəhələr gül dodaqlardan,
Çılğınca busələr al yanaqlardan.

X i d m ə t ç i

(gəlir, həyəcanlı bir tevrlə Rəisəyə)

Əfəndim! Şəhrin hər yanı
Atəş, alev, püskürüyor.
Xalqın işdən anlayanı
Əhvalı müşkül görüyor.

Birinci, ikinci, üçüncü rəis iztirab və təlaş ilə qarşığı basamaklardan çıxar, ətrafa
baxırlar.

R ə i s ə

Ah, şu uğursuz xəbərlər
Həp qəlbimi parçalıyor.
Hər kəs gəlir, bir söz söylər,
İnsan bütün şaş qalıyor.

B a ş k a h i n

Bəlkə Mısırdan, ya Şamdan
Gələn karvan atəş etmiş.

B i r i n c i r ə i s

Bən pək şübhələndim ondan,
Xayır, bu pək qorkunc bir iş.

R ə i s ə

Ah, bəlkə qızmış da bütlər
Yakmaq istər ölkəmizi?

*(İçəri gedən qız əlində qədəhlərlə dolu bir təpsi və şərab dəstisi gəlir,
rəisə əlilə rədd edir)*

Şərab istəməz, şu xəbər
Sərxoş etdi artıq bizi!

(Qız geri dönər)

Ü ç ü n c ü r ə i s

Hər halda bir qasid gedib,
Kəndi gözilə görməli.
Pək yakından diqqət edib,
Doğru xəbər gətirməli.

X i d m ə t ç i

(gəlir, təzim edər)

Baş rəis təşrif etdilər.

(Çıkar)

R ə i s ə

Şimdi hər şey anlaşılır.

B a ş k a h i n

Öylə ya, ən doğru xəbər
Hiç şübhə yok ki, ondadır.

B a ş r ə i s gəlir, hər kəs kəndisinə qarşı ehtiram ilə əyilir.

Sükut...

B a ş r ə i s

Bilin, agah olun, ey əhli-vatan!
Sizə bir müjdə gətirdim haktan.
Bəni kim dinləsə izzət bulacaq,
Kim ki, rədd etsə peşiman olacaq.

(Ətrafı saran atəşi göstərir)

Şu böyük yanğıni bir seyr ediniz,
İştə bir ordu ki, hiç görmədiniz.
Həpsi “qan”, “qan” deyə müştəqi-zəfər,
Onların rəhbəridir Peyğəmbər.
Onun ilk əmri budur, xaricdə
Dolaşib durmayacaq bir kimsə.
Çəkilib evlərə ya Kəbəyə biz
Dini-islamı qəbul etməliyiz.
Kim inad etsə haman məhv olacaq,
Mal və evladına həsrət qalacaq!..

R ə i s ə

(son dərəcə həyəcanlı)

Sana yas tutsun anan, sus, daha sus!

B a ş r ə i s

Sən bağır, hak budur əfsus, əfsus...

(Camaata)

Çarə yok, çünki iş-işdən keçmiş,
Seyr edib gördüyüm aləm müdhiş...
Gecə-gündüz o hazırlıq yaparaq,
Bir böyük ordu çıxarmış parlaq.
Yedi gündür yola çıkmış... birdən
Şəhri sarmış həpimiz qafil ikən,
Şimdi təhdid ilə: “Hak bəndə...” – diyor
Hər nə təklif olunur, rədd ediyor.

R ə i s ə

Ah, nə dəhşətli, fəlakətli xəbər!..

B a ş r ə i s

Sən hərəmxanəyə get, haydı, yetər!

R ə i s ə

(Topala çılğın)

Hanı uydurduğun abdalca yalan?!

T o p a l

(kəkələr)

Qomşumuz söylədi, and olsun, inan!

B a ş r ə i s

(onun sözünü kəsər, camaata)

Fazladır bəncə tərəddüd, yalnız
Çalışın məsələ bitsin qansız!

B i r i n c i r ə i s

Qan tökülməkdə, əvət, yok məntiq.

Q a d ı n l a r

(Rəisə və Şəmsadan başqa)

Ah, aman istəyəlim...

İkinci rəis

(əli qılıcının qəbzəsində, onlara)

Qorkaqlıq...

Etməsin sizləri əsla məyus.

(Camaata kəskin)

Başqa yol yok, ya ölüm, ya namus!

Üçüncü rəis

Pək böyük qüvvət ikən şimdi ona

Qarşı qoymaqla, xayır, yok mənə.

Şəmsə

Hiç məraq etməyin, əlan gedərim

Bən... onun şərrini bən dəf edərim

(Məclisi tərək etmək istər)

Baş rəis

(mane olar)

Xayır, aldanma qızım, ən eyi yol:

O böyük dinə inan, təslim ol!

Rəisə

(çılğın)

Sən inandınmı? Dilin lal olsun!

Baş rəis

(sinirli)

Əvət... Öl, çatla! Canın qurtulsun.

(Kəndi-kəndinə dalğın)

Ah, siyasət bunu icab etmiş.

Rəisə

Baş rəis, iştə rəzalət, getmiş.

Gör kimin dinini bulmuş məqbul,

Latü Üzza bunu eylərmi qəbul?

Baş kahin

Ah, demək Kəbəyə – bütlərdən iraq!
Başqa bir Tanrı müsəllət olacaq...

Baş rəis

(baş kahinə)

İxtiyar! Səndəmi uydun qadına?
Açayım həpsini dur şimdi sana.
Bən onun dininə uydumsa, demək
Bunda bir başqa səbəb olsa gərək.
Bəlli ya, pək sevərəm bən vatanı,
İstəməm məhv edə düşmanlar anı.
Sizi qorkutdumu Peyğəmbər adı?
O da əlbət, şu vətən evladı.
Burda hiç bir yeni şey varmı? Yənə
Qonacaqdır Qaradaş¹ büt yerinə.
Büt də bir daş, o da, adlar başqa...

(İstehzal qəhqəhədən sonra)

Dünkü bütخانə bu gün beyti-Xuda!..
Ərəbin var-yoku dün nəysə, bu gün
Olacaqdır daha yüz qat üstün.
Bir Hicaz əhli deyil, hər millət
Tökəcək Kəbəyə altın, sərvət.
Bırakıb yurdunu həp ac, çıplaq,
Sizə kor, duyğusuz ellər koşacaq..
Şimdi kərtənkələ yerkən bir ərəb
Sürəcək ömrünü püreyşü tərəb.
Yurdumuz başqa səadət bulacaq,
Səbəb ancaq şu böyük din olacaq...

Rəisə

(sinirli və qızğın)

Şu böyük din?! Əvət, ac, bir yalavac
Olacaqmı da bütün başlara tac.

¹ Qaradaş – Həcərül-əsvəd

Alacaq həftədə bir tazə qadın,
Sən də seyr eyləyəcəksin... şaşkın...

Ş ə m s a

Ah, o, “örtün” deyə əmr eyləyəcək,
Həp qadınlıq qara çarşaf geyəcək...

B a ş r ə i s

Bu xəta doğdu gözəl Ayişədən,
Ona isnad edilən bir ləkədən.
Söylüyorlar ki, o sarmış da bir az,
Əmr olunmuş ki, açıqlıq yaramaz.

R ə i s ə

Nə demək? Ayişə etmişsə xəta,
Həp qadın aləmi batsınmı yasa?

B a ş r ə i s

İştə qanun! Nə vəzifən?!

R ə i s ə

Məcnun!

Ş ə m s a

(acı və istehzal təbəssümlə ətrafa)

Qəhrəman ol da, nə yapsan, qanun!

R ə i s ə

(qızğın)

Zeydə “oğlum” der ikən, Zeynəbini
Boşatıb alma da bir qanunmu?

B a ş r ə i s

O da qanun, o da qanun... daha sus!
Şübhəsiz hikməti var...

R ə i s ə

(çılğın)

Ah, mənhus!

(Dışarıdan gurultu səsi eşidilir)

B a ş r ə i s

(birinci xidmətçiyə)

Bu nə səs? Çık da sorub anla, nə var!
Görünür Kəbəyə girmiş onlar.

Birinci çıkarkən, İkinci xidmətçi sürətli və şaşkın adımlarla gəlir, əyilir.

Nə için böylə şaşırın? Nə xəbər?

X i d m ə t ç i

İştə təşrif ediyor Peyğəmbər.

B a ş r ə i s

Çabuk ol, söylə buyursunlar...

(Xidmətçi təzim edib çıkar)

R ə i s ə

(sinirli)

Əvət,

Bayquşun ötməsi həkdir əlbət.

B a ş r ə i s

(ona)

Sən hərəmxanəyə get, çık, dəf ol!

Rəisə öncə mütərəddid, sonra kinli bakişlarla sağ qaptan çıkar.

B a ş k a h i n

(məyus, ətrafa)

Daha yok qurtulacaq hiç bir yol.

Ş ə m s a

(ətrafa, kinli)

Yok, bu mümkün deyil əsla, əlan
İntiqam almalıyım bən ondan.

B a ş r ə i s

(camaata)

Borcumuz yalnız itaət, təslim,
O böyük qüvvətə hörmət, təzim...

(*Dört-beş adım qarıya doğru yürür*)

Peyğəmbər belində qılıç, həmailində altın qablı kitab,¹ sağında Əbu Talib oğlu, solunda Xəttab oğlu, arkada iki mücahid bulunduğu halda daxil olur. Şəmsa ilə ikinci rəisdən başqa hər kəs ikiqat əyilir.

B a ş r ə i s

(*təzim ilə*)

Mərhaba, ey ulu hak Peyğəmbər!
Sana gülsün əbədi fəthü zəfər.
Məkkə səndən şərəf almaqda bu gün,
Yeri var göklərə fəxr etsə bütün.

Süküt...

P e y ğ ə m b ə r

O böyük Tanrıya binlərcə sənə...
Lütf edib əqlü zəka qullarına.
Bəni qılmış sizə ən son rəhbər,
O fəqət hak düşünən xalqı sevər.
Etsə bir ləhzə təfəkkür birisi,
Bəncə bin yıllık ibadətdən eyi.
Düşünün, oldunuz əvvəl qafil,
Uydunuz bütlərə alim, cahil,
Sarıb atəşli bəla şəhrinizi,
Gəldi Haqq ordusu tədibə sizi.

¹Altın qablı kitab – Quranın rəmzi mənasına alınmalı

Qırılıb bütləriniz oldu hədə,
Şimdi yok Kəbədə onlardan əsər.
Dəyişib dünkü sənəmlər yatağı,
Oldu Allah evi, vəhdət ocağı.
Etsə yardım edəcəkdir əlan
Sizə yalnız o görünməz Yaratan.
Qapanın səcdəyə hörmətlə bütün,
O böyük eşq ilə daim ögünün.

Şəmsa ilə ikinci rəisdən başqa hər kəs səcdə edər.

Xəttab oğlu

(hiddətlə onlara)

Əcəba varmı şu kibrin səbəbi?

Peyğəmbər

Halbuki şəxsə şərəfdir ədəbi.

Baş rəis

İştə gənclik, dəlilik... Əfv ediniz!

Əbu Talib oğlu

Xayı, əsla şu deyil hikmətsiz.

(İkinci rəisə)

Sən cavab ver, nə demək bunca qürur?

İkinci rəis

(istehzalı təbəssümlə)

Səni bilməm ki, nə etmiş məğrur?

Peyğəmbər

Bana bak, fikrini aç, söylə bana.

İkinci rəis

Yok sözüm, bən nə deyim şimdi sana,
İştə, sözdən daha kəskin şu silah.

(Qılıç çəkib Peyğəmbərə hücum edər, Əbu Talib oğlu dərhal biləyini yakalar və qılıcı Peyğəmbərin ayaqlarına atar, Xəttab oğlu isə onu mücahidlərə təslim edər)

Əbu Talib oğlu

Sayğısız! Şimdi qanın oldu mübah!

Peyğəmbər

Xain er-gec bulur, əlbəttə, cəza.

Xəttab oğlu

Haydı, çik! Alçaq, ədəbsiz, budala!

Mücahidlər götürürlər.

Baş kahin

(Peyğəmbərin ayaqlarına qapanır. Şəmsaya işarətlə)

Əfv edin, gərçi qəbahətli şu qız.

Peyğəmbər

(onun qolundan tutub qaldırır)

İxtiyarsın, səni qırmam, yalnız
Sana hörmətlə qanımdan keçdim.

Ş ə m s a

(baş kahinə məğrur və acı təbəssümlə)

Hiç təlaş etmə, əfəndim, şeyxim!
Doğru... borcumdu gözətmək ədəbi,
Şaşıb durduğumun var səbəbi.

Peyğəmbər

Nə səbəbirdir o, məraq etdim bən.

Ş ə m s a

Səni gördükdə qanım dondu həməni,
Qaldım artıq hərəkətsiz, bihal,
Adəta qalmadı təzimə məcal.

Nə için gizlətəyim hər kəsdən,
Daha əla tanıyırsan bəni sən.
Ah, deyil Tanrına, hətta sana da
Hazırım etməyə bu canı fəda!

(Peyğəmbərin ayaqlarına qapanır)

Peyğəmbər

(gökə işarətlə)

Səni əfv etdi o hüsni-əzəli,
O, gözəldir, sevər əlbət gözəli.

Şəmsə kalkar, təkrar təzim edib geri çəkilir.

Baş rəis

(xidmətçiyə)

Haydı, bal şərbəti təqdim ediniz.

Şəmsə

(Nədiməyə)

Gəl də, yardım edəlim hər ikimiz.

(Onlar da xidmətçilə bərabər sağ qapıdan çıxırlar)

Birinci rəis

(üçüncüyə)

Ah, bu qız iştə bir afət, fitnə...
Uymuyor sözləri hiç bir-birinə,
Gah kin, gah pərəstiş... bu nə iş?!

Üçüncü rəis

Bəlli, Peyğəmbərə dil vermiş imiş,
Gərçi hər gənclər onun məftunu,
O fəqət bəklədi illərcə bunu.

Uzaqdan dəhşətli gurultu və çarpışma səsləri eşidilir, sonra susar.

Peyğəmbər

(Əbu Talib oğluna)

Bən ki, hər b etməyə əmr eyləmədim,
Bu nə çarpışma, nə səs? Bak gör o kim?

(O çıxmaq istərkən bir mücahid içəri girər, təzim edər)

Nə imiş söylə, bu hay-huy nə demək?

Mücahid

Ordumuz Kəbə önündən keçərək
Yürüyorkən, bizə qırk-əlli nəfər
Qılıc əllərdə hücum eylədilər.

Peyğəmbər

Sonra!

Mücahid

Biz qarşı durub çarpışdıq,
Onların həpsi əzilmiş artıq.

Peyğəmbər

(gökə doğru)

Ən gözəl, Tanrı nə istərsə odur.

(Mücahidə)

Get, sakın, olmayın əsla məğrur,
Ediniz əfvi-ümumi elan.
Dökməyin qan, veriniz xalqa aman.

Baş rəis

Kəssə hər kim dökülən qan izini,
Qurtaran dahi odur yer yüzünü.

Baş Kahin

Ən böyük din, əvət, eylər fərman:
Daima ədlü məhəbbət, ehsan.

Birinci rəis

(açıq duran sağ qapıdan bakar, üçüncü rəisə)

İştə bir sirr...

Üçüncü rəis

O nasıl şey əcəbə?!

Birinci rəis

Baksana, gizlicə. Dilbər Şəmsa
Bir əlac atmada altın kasaya.

Üçüncü rəis

Kim bilir, bəlkə zəhərdir, olur a...

Birinci rəis

Bəlli!.. Peyğəmbəri təsmim edəcək.

Üçüncü rəis

Şimdi duydum o pərəstiş nə demək.

Xidmətçi təpsidə bir altın və bir kaç gümüş kasada şərbət gətirir.

Şəmsa

(altın kasayı Peyğəmbərə təqdim edər)

İştə bal şərbəti!

Peyğəmbər

(kasayı alır, mənalı bir baxışla süzər)

Var bunda şəfa,
Lakin əfsus, atəşim yok əsla...

(Şəmsaya)

Bunu sən iç, daha məmnun olurum.

Baş rəis

Bu şərəfdir sana, al, iç, yavrum!

Ş ə m s a

(kasayı alıb təpsiyə qoyar)

Sonra içsəm eyi olmazmı?

Ə bu T a l i b o ğ l u

Xayır,

Şimdi içməkdə nə mane vardır?

Ş ə m s a

İçəməm.

Ə bu T a l i b o ğ l u

(qızğın)

İçməlisin!

Ş ə m s a

Ah, vaz keç!

X ə t t a b o ğ l u

(ətrafa şübhəli)

Bir səbəb var...

(Şəmsaya kəskin)

İçəcəksən, al, iç!

Ş ə m s a

İçəyim... ah, içəyim...

(Əvvəl mütarəddid... sonra cəsarətlə içər. Bir kədərli halı dəyişir)

P e y ğ ə m b ə r

Dur, bu nə hal?

B a ş r ə i s

(Nədiməyə)

Yardım et!

Nədimə bir qızla bərabər Şəmsanın qolundan tutub sağ qapıya doğru götürürlər.

Ş ə m s a

(qapı yanında ölgün səslə)

Söndü ümid, istiqbal...

B i r i n c i r ə i s

Daha biçarədə yok hiss, idrak.

Ü ç ü n c ü r ə i s

(birinciyə xüsusi)

Edəcək zəhr onu bir anda həlak.

Ş ə m s a

Of... aman...

(Bayılıb təslimi-ruh edər. Xidmətçilərin yardımı ilə sağ qapıdan çıxarılır)

N ə d i m ə

Bitdi...

X ə t t a b o ğ l u

Bu pək qorkulu sirr.

P e y ğ ə m b ə r

Bütün əsrarı fəqət Tanrı bilir.

Sükut. Təpsidəki şərbətlər geri götürülür, xidmətçi girib əyilir.

B a ş r ə i s

Nə xəbər?

X i d m ə t ç i

Girmək için izn istər:

Üç xaxam, üç də papas.

Baş rəis

Gəlsinlər!

Xidmətçi bir-iki adım yürür, dışarı tərəfə bakaraq əlilə “gəliniz” işarəti verir. Üç yəhudi, üç nəsara rəis ruhanisi daxil olur. Peyğəmbərə təzim edərlər.

Baş xaxam

Yaşa, ey şanlı, böyük Peyğəmbər!
Tanrı versin əbədi fəthü zəfər.
Ordunuz saçdı bütün gözlərə nur,
Musəvilər sizi təbrik ediyər!

Baş papas

İsəvilər daha məmnun, daha şad,
Həpsi hörmətlə edərlər sizi yad.
Çünki dökdürmədiniz zülmə qan,
Verdiniz xalqa ədalətlə aman.

Peyğəmbər

Sizi, ey qövmi nəsara və yəhud!
Əski dinlər edəmərək pək məsud.
Çünki xudkam idi Musayi-bənam,
Məryəmin oğlu da pək digər kam.
Biri güdməkdə mənəfe, iqbal,
Birinə dutduğu hər şerü xəyal.
Biri əzməkdə bulur zəvqü səfa,
Biri hər duydu əzilməkdə şəfa.
Bəncə əzmək də, əzilmək də, xəta,
Haqqı sev, haqsızı dəf et! Zira
Yakışır Haqqa məhəbbət, hörmət,
Kinli cəllada ədavət, nifrət.

(Bir əlində sıyrılmış parlaq qılıcını, digər əlində həmaildən çıxarılmış kitabı tutar. Kəskin bir ahənglə bütün camaata)

Şu qılıc! Bir də şu mənalı kitab!
İştə kafi sizə... Yok başqa kitab...
Açar ancaq şu kitab el gözünü,
Siləcəkdir şu qılıc zülm izini.
Hak, vətən, zəvqi-səadət, cənnət,

Həp qılıc kölgəsi altında, əvət.
O da bilgiylə fəqət qiymət alır.
Bilgisiz bir qılıc ər-gec qırılır.
Kəsbi-irfan için erkək və qadın,
Çalışın, qəbrə kadar həp çalışın.
Gərçi xilqətdə bəşər birsə, yenə
Eş deyil bilməyən əsla bilənə.
Kişi irfan işığından parlar,
Şübhəsiz bilgidə Allah gücü var.
Əvət, arif düşünür, Haqqı bulur,
Aqibət kəndisi bir Tanrı olur.

*(Bu sırada billurin və ilahi bir ahənglə dıŕarıda əzan okunur.
Peyğəmbər qılıca dayanıb əzəmətli bir tevr ilə dinlər və məclisi dərin
bir sükut qaplar)*

Ə z a n s ə s i

Allahu əkbər... Allahu əkbər...
Allahu əkbər... Allahu əkbər...
Əşhədü ən la ilahə illəllah...
Əşhədü ən la ilahə illəllah...

S o n

Qeyd: Şu əsərdə bəzi cümlələr tırnacıq arasına alınıb da qailləri göstərilmək icab edərdi.
Fəqət məzkur cümlələr bəlli şəxslər, yəni əsil qailləri tərəfindən söyləndiyi için fəzlə
izahata ehtiyac görülmədi.

H.C.

TOPAL TEYMUR

Dram – 5 pərdə

ƏŞXAS

I

Topal Teymur ...

Dilşad – Teymurun hərəmi

Divanbəyi – baş vəzir

Akbuğa – Teymurun sərdarlarından

Orxan – binbaşı

Elmas – Divanbəyi qızı, Orxanın rəfiqəsi. Əsmər bənizli, şahin bakışlı...

Şair Kirmani – “Teymurnamə” müəllifi

Olqa – rus prenseslərindən sarışın və işvəkar bir qız

Sobutay – gənc zabıt

Qaraquş – təşrifətçi, çevik bir dəliqanlı

Dəmirqaya – qalın gevdəli, qalın səsli bir əskər...

İki mühib simalı, qalın yapılı növbətçi və sairə...

II

Yıldırım Bayazid ...

Meliça – Yıldırımın hərəmi

Əli paşa – sədri-əzəm

Şeyx Buxari – fəzil bir zat

Cülcə – qısa boylu, kiçik yapılı bir masqara

Nazim ağa – arıq, ucaboylu, qara ərəb (hərəm ağası)

Köylü qadın, iki masqara, şamlı qızı (rəqqasə), digər rəqqasə-sələrlər, cəllad və sairə...

BİRİNCİ PƏRDƏ

Səmərqənddə, Əmir Teymur sarayında Şərq zəvqinə uyğun süslü bir salon... Salonun içi Türkünstan, İran və Hindistan məfruşat ilə döşənilmiş... Dört guşədə gümüşdən yapılmış birər qartal, ortada altın sütunlar, yaldızlı masalar və sandaliyələr... Qarşıda böyük bir pəncərə, pəncərədən görünən son dərəcə bəxşli və çinçəkli gözəl bir bağça nəzərləri oxşar. Olqa pəncərə önündə ətrafi seyrə dalmış görünür. Dışarıda əskəri marş çalınır.

Orxan (*gəlir. Olqayı görür-görməz arkası sıra gələn Dəmirqayaya*). İştə yeni açmış Moskof çiçəyi!..

Dəmirqaya (*daima laübalı və qalın səslə*). Tuhaf şey? Hiç insandan çiçəkmi olur? Moskof qızı desənə...

Orxan. Ah, o çiçəkdən də lətifdir.

Dəmirqaya. Tutalım ki, lətifdir. Nəmə lazım, bən qarışmam.

Orxan. Dəmirqaya! Sən bir tərəfə çəkil.

Dəmirqaya. Niçin?

Orxan. Çünki onunla konuşmaq istərim.

Dəmirqaya. Pəki, bən sənin kölgən deyilmiyim? Səndən nasıl ayrıla bilirim?

Orxan. İnsan bəzi vaxt kölgəsini deyil, kəndisini belə unudur.

Dəmirqaya (*istehzal gülümsəyişlə*). Yoksa şimdiki kəndini unutdunmu?

Orxan. Haydı, çok söylənmə, çəkil.

Dəmirqaya. Çəkil dersin, çəkirim. Nəmə lazım, hiç qarışmam. (*Çəkilir*)

Orxan. Yenə gözəl Olqa nə düşünüyor?

Olqa (*Orxana doğru gəlir*). Ah, Orxan, sənmişin?

Orxan. Əvət, Orxan kəndisi səninlə bərabər deyilsə də, daima qəlbi, ruhu sənindir.

Olqa. Allah eşqinə şu əskərlər nerəyə gediyor. Bu hazırlıq niçindir, əcəba?

Orxan. Yeni bir müharibə varmış.

Olqa. Ah, müharibə, daima müharibə!.. Əcəba nerəyə, kiminlə?

Orxan. Onu yalnız Qızıl Qaplan bilir. Əvət, Əmir Teymurun planını bizim kibi küçük yaradılmışlar biləməzlər.

Olqa. Halbuki onun yüzündə hiç bir şiddət və həyəcan izi yok... Hər zamankı vəqar və ciddiyyəti, hər zamankı halı üstündə.

Orxan. Böyük qəhrəmanlar şiddət və qəzəb zamanlarında daha mülayim və həlim görünürlər.

Olqa. Orxan! Səndəmi gedəcəksin?

Orxan. Əlbəttə, hiç onsuз olurmu? Biz türklər çadır altında doğar, açıq səhralarda, qanlı müharibələrdə ölürüz.

Olqa. Rica edərim, yetişir, şu müharibədən, ölümdən çok söyləmə!

Orxan. Müharibədə ölənlər evdə ölənlərdən sayca daha azdır. Bəncə mübarizəsiz bir ömür, ömür deyil... Biz türklərə qürur və nəşə verən bir şey varsa o da müharibə, o da qalibiyyətdir. Unutma ki sən kəndin də fəth və zəfər səhralarında bulunmuş bir çiçəksin.

Olqa. Ah, sən bəni Moskofdan buraya niçin gətirdin, niçin?! Teymur sarayında həbs etmək içinmi?

Orxan. Xayır, sən burada məhbus deyilsin, bəlkə şahzadə xanımlar kadar hörmət və izzətə maliksin. Daha doğrusu böyük xaqanın möhtəşəm sarayını bəzəyən ən parlaq bir yıldızsın.

Olqa (*ətrafa*). Ah, mərhəmətsiz... (*Orxana*) Demək bəni yalnız bırakıb da gedəcəksin, öyləmi?

Orxan. Nə olur? Başqa qadınlar nasıl, sən də öylə...

Olqa (*ətrafa*). Ah, duyğusuz!.. Dur, bən sana şimdİ anlatırım.

Orxan. Çok düşünürsün, Olqa. Sana bir şeymi oldu?

Olqa. Daha nə olacaq? Sən bəni düşünmürsün, sən bəni sevmiyorsun.

Orxan. Xayır! Aldanıyorsun. Səni sevməmək, gözəlliyə qarşı kor olmaq deməkdir. Ah, nazlı gövərçinim! Nə kadar xırçın və sinirli imiş-sən. Gəl! Gəl də şü mavi gökləri andıran cazibəli gözləri, şü al şəfəqləri utandıran füsunkar dodaqları öpəyim. (*Qolları arasına alıb öpmək istər. Olqa geri çəkİlir*)

Olqa. Xayır, istəməm.

Orxan. Niçin?

Olqa. Çünkü gönül verdiyim bir qəlbə xəyanət etmiş olurum.

Orxan (*heyətlə*). Gönül verdiyin bir qəlbəmi?

Olqa (*kəskin*). Əvət!

Orxan (*onun əlini yakalar sarsılmış bir halda*). Söylə, o nasıl qəlb, o kimin qəlbİ imiş?

Olqa. Xayır, söyləməm. (*Ətrafa*) İştə bu söz onu qışqandıрмаq için kafi...

Orxan (*qızğın*). Söylə diyorum sana, o kim, bana qarşı çıkan o cəsarətli rəqib kimdir?

Olqa. Səndən daha böyük, səndən daha qəhrəman...

Orxan. Adını söylə!

Olqa. Xaqanlar xaqanı Topal Teymur...

Orxan (*həyəcanlı və qızğın*). Olqa, Olqa!.. Moskofdakı halını nə çabuk unuttun? Düşün ki, biz Moskofa girdiyimiz zaman hər tərəf kinli, amansız bir atəş içində yanıyordu. Ordumuz qaçanları izlərkən bən kanatlarımı yalnız sənin üzərinə gərdim, yalnız səni ölümdən qurtardım, əvət. Sən o zaman məsum bir qızcığızdın. Vəqtini xoş keçirib də eyi tərbiyə alman için Teymur sarayına gətirdim. İştə sən böyüdükcə bənim arzularım da çiçəklənməyə başladı. Əfsus ki, bu gün bəslədiyim vüsal ümidləri yerinə qarşıma acı bir ümitsizlik çıkıyor.

Olqa. O da səndən, sənin vəfasızlığından.

Orxan. Nasıl vəfasızlıq? Anlayamadım.

Olqa. Orxan, Orxan! Sən baş vəzirin qızı Elmasa uyduqca, o qısqanc və məğrur hərəmindən ayrılmadıqca, aramızdakı sevgidən bəhs etmək yersizdir.

Orxan. Niçin insaf etmiyorsun, o şimdi anadır. Bununla bərabər Elmas bizim sevgimizə əsla mane olamaz.

Olqa (*gülərək*). Xayı, yanılma, əzizim. O pək dəhşətli qadın...

Orxan. Qadınların incə təbəssümləri, dəhşətlərindən daha güclüdür. (*Olqanın əlini yakalar*) Şimdi bən ona mərhəmət ediyorum, fazla qısqanlıq edərsə kəndisi zərər görür.

Olqa. Demək bəni daha çox seviyorsun, öyləmi?

Orxan. Olqa, səni sevməmkmi olur? Unutma ki, Orxan sənin əsirindir.

Qaraquş. Dəmirqaya ilə bərabər pərdə arasında görünür.

Qaraquş. Ah, xain!.. (*Dəmirqayaya*) İştə gördünmü, get də Elmas xanıma xəbər ver.

Dəmirqaya. Gəl bəri, canım, nəmə lazım bən qarışmam.

Çəkirlər.

Orxan. Teymur son səfərində, Hindistana hücum edərkən Səmərqənd inzibatını gözətmək için bəni burada bıraktı. Ehtimal ki, yenə qalırım, o zaman istədiyimiz kibi zəvq və səfaya bakarız.

Olqa (*ətrafa bakar*). İştə Topal gəliyor. Yarın akşam səni çınarlı bağçada havuz kənarında bəklərim.

Orxan. Yaxşı... (*Gedir*)

Olqa (*yalnız*). Xayı, Orxan bənimdir. Onu kimsəyə verməm. (*Azacıq tərəddüd*) Ah, fəqət Elmas, baş vəzirin qızı Elmas!.. O bəni pək düşündürüyor.

Əli alında məhzun bir tevr ilə düşüncəyə dalar. Bu sırada Əmir Teymur gəlir. O, ortaboylu, qəvi bünyəli, yüksək alınlı, iri başlı, rəngi ağ, yüzü azacıq qanlı, omuzları geniş, parmakları yuvarlaq, qalçaları uzun, əzəlatı qayət sağlam bir şəxsiyyətdir. Vücudunun düzgünlüyündən ayağındakı aksaklıq bir o kadar gözə çarpmıyor. Səsi güclü və gurultuludur. Asya üsulu geniş və açıq ətəklə ipək kaftan (çapan) büründüyü halda baş örtüsü keçədən yapılmı məxruti bir külahdan ibarətdir. Külahın təpəsində inci və sair mücevhərat ilə süslənmiş uzunca bir yaqut püskül bulunur.

Teymur. Yenə Moskof erməğanı, gözəl rus qızı nə düşünüyor?

Olqa (*məhzun təbəssümlə*). Bəylə möhtəşəm bir sarayda bənim nə düşüncəm ola bilir?

Teymur. O halda yüzünü saran şu kədər bulutları nə demək? Bən solğun çiçəkləri hiç sevməm. Daima yeni açmış küllər kibi, daima gül

bənizli şəfəqlər kibi nəşəli olmanı istərim. Əvət, söyləyəcəyin sözləri hər zamankı şətəratilə gülərək, nazlanaraq söylə!..

Olqa. Bənim şətəratim böyük xaqanım qəzəbinə səbəb olur deyər əndişə ediyorum.

Teymur. Pəki, əndişə niçin?

Olqa. Çünki qəlbi hər b atəşilə alevlənən bir hökmdara qarşı gülmüsünmək cəsarəti həddim deyil...

Teymur. İştə pək yanlış düşüncə... Müharibə hazırlığı Teymuru qəzəbləndirməz, biləkis bayram tədarikü kadar xoşhal və məmnun edər.

Olqa (*sux və cazibəli bir əda ilə*). Lütf ediniz, əfəndim, iki aydır ki, Səmərqənd şən və şatır bir hal keçiriyor. Zərəfşan çayının oynaq dalğaları gönüllərə nəşə sərpiyor və xoşahəng ninnilərilə Bingül dərəsi şənliyini alqışlıyor. Fəqət nədənsə birdən-birə bu şənliklər kəsildi. İştə onunçin azciq mərağ etdim.

Teymur. Nasıl, Bingül dərəsi pək xoşmu?

Olqa. Ah, Bingül dərəsi başqa bir aləm... Adəta rəya kadar gözəl, cənnət kadar parlaqdır. Əvət, Bingül dərəsindəki zəvq və səfa məclisləri, yeşil ovalar içində qurulmuş çadırlar. Ərəbistan və İrana məxsus sıra pərdələr görülür şeylərdən deyil... Hələ Hindistandan gəlmə canbaz və oyunçular, mizahçı və lətifəçilər, rəqqas və rəqqasələr... Bir takım cirit oyunları. Pəhləvanların güləşməsi, yeşil-qırmızı rənglərlə boyanmış fillərin oynadılması, hər türlü xanəndə və sazəndə, hər çeşit yarış və əyləncə gerçəkdən insanı sərxoş ediyor. Hələ bu şənliyə əmir və şahzadələrin hərəmləri və bütün türk-tatar qızlarının iştirakı, hər tərəfdən gələn əncəbi səfirlərin belə nəzərini cəlb ediyor. Və hər kəs böyük Teymurun dəbdəbə və ehtişamını seyr etdikcə heyrətdən kəndini alamıyor.

Teymur. İştə məftunu olduğun şu mənzərələr, Səmərqənddəki möhtəşəm saraylar və ali mədrəsələr, böyük məbədlər və abidələr həp qalibiyyət əsərləri, həp fəth və zəfər tarixidir. (*Təbdili-tevr ilə*) Bana bak, Olqa! Sən səyahətdən zəvq alırmısın?

Olqa. Şübhəsiz, səyahət insanın gönlünü açan şeylərdən biridir.

Teymur. O halda səni kəndimlə bərabər götürəcəyəm.

Olqa. Nə rəyə, müharibə meydanını?

Teymur. Öylə ya! Görüləcək mənzərələrin ən gözəli hər b və qalibiyyət səhnələridir.

Olqa. Əvət, Orxan da öylə söylüyor.

Teymur (*mənalı təbəssümlə*). Ya?! Orxan pək gözəl düşünüyor. Demək bənimlə bərabər gedərsin, deyilmi?

Olqa. Böyük xaqanın arzusuna itaət və hörmət ən böyük səadətdir.
Teymur. Səndəki idrak və zəkadan pək məmnun oldum. Hər
rəmxanaya get, şimdi hökumət adamları buraya gələcək.

Olqa təzim edib çıxar.

Teymur (*əl çalar, Qaraquş gəlir*). Qaraquş! Orxan nerdə?

Qaraquş. Dəmin buradaydı, Olqa ilə görüşüyordu.

Teymur. Onu buraya çağır. Bir də Divanbəyi yaxud Akbuğa gəlir
lirsə xəbər ver... (*Gedər*)

Qaraquş (*təzim ilə*). Baş üstünə... (*Çəkilmək istərkən ətrafa
bakar*) İştə Elmas gəliyor, şimdicə qəlbinə bir kıvılcım atarım. (*Gələn
Elmasa*) Əfv edərsiniz, Orxan nerdə?

Elmas. Bən də sana sormağ istərim, dəmin burada imiş...

Qaraquş. Əvət, Olqa ilə bərabər idi, fəqət getdi.

Dilşad gəlir, duymazlar.

Elmas. Nə konuşuyorlardı?

Qaraquş (*azacıq sırıtaraq*). Məlum a, eşq aləminə əğyarın qarış-
ması eyi bir şey deyil...

Elmas. Nasıl eşq, nasıl, eşq?! (*Ətrafa*) Ah, çıldıracamım...

Qaraquş. Hər halda Orxan sizin ərinizdir. Onu siz bəndən daha iyi
tanırsınız. Lakin bən yenə onda küsur görmüyorum. Bütün qəbahətlər
qızda... Çünki Orxana dəli kibi sarılıyor.

Elmas (*ətrafa*). Ah, xain Orxan, dur, bən sana göstəririm.

Qaraquş. O öylə bir bəla ki, beş gün sonra Əmiri də məftun edər.

Dilşad. Nasıl? Əmiridəmi?

Qaraquş (*şaşkın bir halda kəkələr*). Xayı, xanım! Əmir...

Dilşad (*həyəcanlı və qızgın*). Qaraquş!

Qaraquş. Əfv edərsiniz...

Dilşad. Düşün ki, bana Qəməreəddin qızı Dilşad derlər. (*Ətrafa*)
Ah, sayğısız Olqa!..

Qaraquş. İştə Əmir gəliyor, bən Orxanı çağırmalıyım.

Dilşad. Get! (*Gedir*) Elmas! Sən şimdi Əmirə bir söz söyləmə.

Teymur (*gəlir, əyilir*). Dilşadı pək həyəcanlı görüyorum.

Dilşad. Xayı, həyəcana bir səbəb yok...

Teymur. Gözlərin daha başqa mənalar anlatıyor.

Dilşad. Ətraf qəzalardan ixtiyar bir köylü gəlmiş, bana şikayət
ediyordu. Pək sıkıldım da halım bir az dəyişdi.

Teymur. Əcəba köylünün şikayəti nə imiş?

Dilşad. Bu yılki buğday məhsulu az olmuş, hökumətə vergi verəməmiş, onunçün qəza hakimi Mamay xan zavallını qırbacla döydürmüş.

Teymur (*heyvət və şiddətlə*). Nasıl, nasıl?! İxtiyar köylünü qırbacla döydürmüş ha!.. Ah, qudurğan, şaşkın!.. O düşünmür ki, əhalini incidən bir hakim yavrusunu parçalayan bir heyvan kadar şüursuzdur. Zərər yok, yarın məsələ aydınlaşır, bu söz doğru çıxarsa, sayğısız hərifə ən şiddətli cəza verilir. (*Kəskin*) Əvət, qırbaçı kadar nüfuz və idarəsi olmayan bir hakim, hökumət naminə ən çirkin və silinməz bir ləkədir.

Dilşad. Köylünün dediyinə görə əkdiiyi yer təcrübədən çıkmamış bir səhra imiş, onunçün də eyicə məhsul alamamış.

Teymur. Zavallı Mamay xan, zavallı!.. Bən yarın onun kor göz-lərini açarım. Görünüyor ki, o, məmləkət qanunlarını unutuyor.

Dilşad. Halbuki qanunca bir adam məhsulsuz bir səhrayı şən-ləntirsə, ya bir kəhriz çıxarırsa, yaxud yeni bir bağça salıb bir viranəyi abad edərsə, o şəxs birinci yıl büsbütün vergidən azad olur. İkinci yıl kəndi istəyilə bir şey verirsə verir, verməzsə məcbur deyil. Üçüncü yıl, yalnız üçüncü yıl qanuna müvafiq vergi verməlidir.

Teymur. Xayı, Maymay xan aldanıyor. O düşünəmiyor ki, rənc-bərlər sıklıdıkca dövlət xəzinəsi boşalır, xəzinə boşalınca ordunun halı pozulur. Və şu pozuqluq da məmləkətin pərişanlığına səbəb olur. Hiç məraq etmə! Yarın, əvət yarın hak yerini bulur.

Dilşad. Əskik olmayın... (*Elmasa*) Gedəlim. (*Getmək istərlər*)

Teymur. Bana bak, Dilşad! Daha dur, sözüm bitmədi. Səni pək sarsılmış və həyəcanlı görüyürəm. Unutma ki, sən Teymur hərəmisin. Söylə, açıq söylə, yüz-gözünü saran şu fırtınalı bulutlar nədən iləri gəliyor?

Dilşad. Ah, şu aşüftə qız... Olqa!..

Teymur. Nə var, nə olmuş?

Dilşad. Zavallı Elmasa göz veriyor da, işıq vermiyor. Hər gün yeni bir sevgi, hər gün yeni bir tərənə. Bilməm ki, Orxandan nə istiyor?

Elmas. Hətta, əvət, hətta!.. (*Sözünü bitirəm*)

Dilşad. Ah, hər halda Olqa buradan dəf edilməli...

Teymur. Hiç sıklılma, Elmas, səni yüzən düşüncələr pək çabuk gedər. Sən Divanbəyi qızı və Orxan hərəmisin. Bən onların hər ikisini sevərim. Hələ səndəki vəqar, səndəki vəqar və əzəmət!

Elmas (*xəfif baş əyintisilə*). Təşəkkür edərim.

Qaraquş (*gəlir, əyilir*). Orxan əmri-hümayuna müntəzirdir.

Teymur. Gəlsin. (*Qadınlara*) Siz çəkilin. (*Gedirlər. Orxan gəlir, əyilir*) Orxan! Yakın gəl... (*Əlini onun omuzuna qoyar*) Sən həm

qəhrəman bir cəngavərsin, həm də siyasəti pək gözəl bilirsin. Səni bir işə təyin etdim, yarın yola çıkmalısan...

Orxan. İtaət borcumdur.

Teymur. Osmanlı sultanı Yıldırım Bayazidə elçi göndərdik, hənuz ondan bir xəbər yok. Hər halda bizim Bursada, Yıldırım paytaxtında bir gözçümüz bulunmalı; sarayın iç və dış yüzünü öyrənib hər ay bizə xəbər verməli. Divanbəyi lazım gələndə vəzifəni sana söylər. Ordumuz bir həftə sonra Mısır-Şam tərəflərinə hərəkət eyləyəcək. Sən də doğru, Bursaya gedərsən. Orada kəndini bana düşman göstərirsin, Yıldırıma məhəbbət bəslədiyən için buradan qovulduğunu söylərsin. Hətta bizimkilər də öylə bilməli... Çünki şəhrimizdə casus bulunur da tədbirimiz boşa çıxar.

Orxan. Yıldırım sözlərimə inanmazsa?

Teymur. Hiç mərəq etmə, inanır; çünki o çok məğrurdur. Məğrurlar isə həqiqəti görməzlər. Diyorlar, o, gözdən pək zəifdir, məğərsə qəlbi və düşüncəsi də kor imiş... (*Kəskin*) Əsla düşünmə, get, yarın için hazırlan, Dəmirqaya da sənənlə bərabər bulunsun.

Orxan. Lakin o, pək sadə adam... İşlərimə əngəl olur deyə ehtiyat ediyorum.

Teymur. Ehtiyat lazım deyil. O təcrübədən çıkmış sadıq bir əskərdir. Haydı oğlum! Vəzifə və cidiyyət!

Orxan. Böyük xaqanın əmri hər şeydən yüksəkdir. (*Əyilir, çıxar*)

Qaraquş (*gəlir, əyilir*). Divanbəyi, şair Kirmani, sərdar Akbuğa hüzura izn istiyorlar.

Teymur. Buyursunlar. (*Qaraquş gəldiyi tərəfə ehtiramkar bir işarət edər. Hər üçü gəlir, əyilirlər. Teymur nəvazişkar bir tevr ilə*) Divanbəyinin əhvalı?

Divanbəyi. Təşəkkür edərim.

Teymur. Şair Kirmani nasıl?

Şair. Əskik olmayın.

Teymur. Ordumuzun qəhrəman sərdarı Akbuğa nə halda?

Akbuğa. Akbuğa hər an yılmaz ordu ilə bərabər sarsılmaz xaqanın əmrini bəklər.

Teymur. Pək gözəl, oturun. (*Otururlar*) Aylarca Bingül dərəsində böyük şənliklər yapıq, epeycə zəvq və səfaya daldıq, bir kadar da müharibə şənliyi yapsaq eyi olamazmı?

Akbuğa. Bəncə müharibə meydanı düğün dərnəklərindən, eyşinuş məclislərindən daha xoş, daha ruhaşınadır.

Teymur. Buna sən nə dersən, şair? Bu gün gözümə pək nəşəli görünüyörsən.

Şair (*laübalı və yarımşərxoş bir qəhqəhəylə*). Şənlik... o da şənlik, bu da şənlik... Qavğa... o da qavğa, bu da qavğa... Yalnız, əvət yalnız arada bir fərq var ki, siz cəngavərlər insan qanına hərisiniz, biz şairlər gülgün şərəbə... Onda vəhşət və dəhşət var, bunda zevq və şətarət. Sizin hər b nərələriniz yurəkləri qoparır, insanları parçalatır, anaları ağlatır. Şairlərin eyş-nuş tərənələri isə kinləri, kədərləri öldürür. Yüzləri, gönülləri güldürür. Siz insan kafalarını qırarkən, biz də o kafalardan yapılma qədəhləri bir-birinə vururuq. Siz hər b və dəhşət qalibi, biz eşq və məhəbbət məğlubu. Fəqət bizim şü məğlubıyyətimiz o qalibiyyətdən daha üstündür.

Teymur. Bəxtiyar şair! Səni sərməst edən tatlı xəyal, yalnız xoş bir təsəllidir. Şununla bərəbar sən pək böyüksün, əvət, sənın kibi dəyərli simaların qədr və qiyməti anlaşılsaydı, bənim kibi topallar soldakı sıfır kadar mənasız qalardı. Siz yarasalar ölkəsində, korlar məmləkətində parlayan bir günəşsiniz. Əfsus ki, insan adını daşıyan ikiyaxlı həşarat pək kaba və pəku səfil bir şey... İştə şü kaba və miskin həşarətı uslandırmaq için, onların pas tutmuş kirli vicdanlarını yıkamaq için yalnız Teymur qılıcı lazım... Əvət, sevgili şair! İnsanlar mərhəmət və məhəbbətdən ziyadə dəhşət və qüvvətə tapınırlar. (*Akbuğaya*) Demək, ordu tamamilə hər bə hazır, öyləmi?

Akbuğa. Əvət, həpsi bir fərd kibi əmrə müntəzirdir.

Teymur. İştə kafi...

Şair. Şimdi nəyə, əcəba?

Teymur. Mısır və Şam üzərinə.

Şair. Fəqət bu siyasəti əsla düşünəmiyorum.

Teymur. Sən “Teymurnamə” müəllifi ikən bənim siyasətimə yabançı görünmək tuhaf deyilmə ya? (*Həyəcanlı*) Ah, Savə!.. Fazil Şeyx Savənin qətli nə çabuk unutuldu? Bən onu Ərəbistanə elçi göndərdim. Mısır hökmdarı alçaqcasına öldürtdü. Əcəba elçi də öldürülürmü? Xayır, xayır, Şeyx Savənin qanı yerdə qalmaz.

Şair. Fəqət azıq istirahət də lazım. (*Teymurun taxtı önünə sərilmiş kaplan dərisini göstərir*) İştə Hindistanda Qanq nəhri kənarında avladığım kaplanların dərisi hənuz qurumamış, Sultan Mahmud ölkəsində akıtıldığı qanların izi hənuz topraktan silinməmiş.

Teymur. Bən məğrurları əzmək için yaradılmış bir Allah bəlasıyam. Tökdiyüm qanlar da yalnız hak və ədalət namınadır.

Şair. Açıq söyləmək lazım gəlersə, bən qan tökülməkdə hiç bir hak və ədalət görəmiyorum.

Teymur (*məğrur təbəssümlə*). Əvət haklısın, çünki... şairsin.

Akbuğa. Şairlər də mənəvi həkimlərdir. Qan akıtmaqdanısa yara bağlamağı daha xoş görürlər.

Teymur. Bakalım Divanbəyi nə diyor?

Divanbəyi. Bana kalırsa xeyir və şər ikizdir. Məhəbbətlə ədavət bir-birinə bağlıdır. Lüzumundan fazla məhəbbət nifrət doğurduğu kimi, həddən aşırı qan tökülməkdə də bir fəzilət yok.

Teymur. Divanbəyi daha başqa düşünüyor, o daha etidalçı. Fəqət unutmamalı ki, hər səciyyə və şəxsiyyət birər qanun deməkdir. İştə bu gün şəxsiyyətim bana nə ömr edərsə, onu yapmaqdan çəkinməm. Bununla bərabər bən şimdüyə kadar qurultaysız, şurasız bir şey yapmadım, çünki şurasız bir məmələkət cahil bir şəxsə bənzər ki, tutduğu işlər, söylədiyi sözlər həp nədamət və fəlakət doğurur. Bən daima həkim və aqıl şəxsləri dinlədim, böyük sərdarlar ilə müşavirə yaptım. Yalnız herb ilə mübarizəyi deyil, sülh mənafeyini də düşündüm. Əvət, bən şu nihayətsiz ölkələri gah tədbir və siyasətlə, gah sülh və məhəbbətlə, gah təhdid və şiddətlə, gah əfv və mülayimətlə idarə etmək istərim. Bən hər işdə səbat və istiqaməti sevdiiyim kimi həzm və ehtiyatdan da xoşlanırım; lazım gəlirsə, bəzən düşmanlarıma qarşı səbr və təhəmmül göstəririm, bəzən də qafil və cahil görünməkdən zevq alırım.

Divanbəyi. Bakalım şura nə qərarə gəlir.

Teymur. Əminim ki, Ərəbistan səfərinə kimsə etiraz etməz. Çünki Bingül dərəsində dövlət kişilərindən pək çokunu dinlədim. Hər kəs bənim fikrimə iştirak ediyor. Bu xüsusda tərəddüd göstərən varsa, o da yalnız şair Kirmani ilə sənəsin. Şübhəsiz ki, iki gün sonra siz də əksəriyyətə tabe olursunuz.

Qaraquş (*gəlir, əyilir*). Sobutay hüzura izn istiyor.

Teymur. Hanki Sobutay?

Qaraquş (*Akbuğaya işarətlə*). Böyük sərdarın küçük qardaşı, Yıldırım Bayazidə göndərilən elçi...

Teymur. Gəlsin, bakalım nə cavab gətirmiş. (*Qaraquş kənara işarət edər. Sobutay gəlir, əyilir*) Xoş gəldin, oqlum, nasılsın?

Sobutay. Böyük xaqanın kölgəsi əskik olmasın.

Teymur. Osmanlı sultanından nə xəbər?

Sobutay. İştə göndərdiyi cavab... (*Məktubu təqdim edər*)

Teymur (*məktubu Divanbəyiyə verir, elçiyə*). Məktubu Divanbəyi okur, söylə, bakalım qəhrəman Sobutay! Sən nə gördün, sən nə eşitdin?

Sobutay. Yıldırım daima eys-ışrət düşkünüyü... Götürdüyüm məktuba qarşı acı qəhqələrlə güldü; həm də son dərəcə saymazlıq, soğuluq göstərdi.

Teymur. Demək bənim düşmanım Qaraqoyunlu əmiri Qara Yusifi yenə himayə etmək istiyor, öyləmi?

Sobutay. Yalnız Qara Yusifi himayə etmiyor, hətta Bağdad Sultanı Əhməd Cəlayiri də itihadə cəlb etmiş, həm də bizim əleyhimizə...

Teymur (*acı qəhqəhəylə*). Demək düşmanlarımız ilə itilaf yapıyor, bizi hiçə saymaq istiyor, öyləmi? (*Başını məktubdan qaldıran Divanbəyiə*) Pəki, nə yazıyor?

Divanbəyi. Təkrarə nə hacət?! İştə Sobutayın söylədiyi kibi: saymazlıq və soğuşluq... Başqa laf yok.

Teymur (*kinli*). Saymazlıq və soğuşluq... Nə gülünc həqarət! (*Hiddətlə yerindən kalkar*) Ah, saymazlıq və soğuşluq... Nə böyük cəsarət!.. Bən ondan qardaşca məhəbbət bəklərkən iştə aldığıım cavab! Qara Yusiflə Əhməd Cəlayir bəni gözəl tanıyırlar, fəqət Yıldırım!.. Yıldırım isə şərab düşkünü... Zərər yok, o da ayıldıqdan sonra tanır. Bən İrana ayaq basdım, ən böyük cəngavərlər qarşımda durmayıb Mazandaran çakalları kibi ormanlara qaçdılar. Moskofa hücum etdim, rus knyazları qorkudan şimal ayıları kibi ürküşüb dağılmağa başladılar. Hindistana yürüdüm. Sultan Mahmud ordusu Qanq nəhri kənarındaki kaplanlar kibi oklarıma şikar olub diz çökdülər. Əvət, bir gün gəlir ki, məğrur Yıldırım da paytaxtı Bursada Topal Teymuru qarşılar və o zaman... iştə o zaman sərxoşluğun nəticəsini və bənim kim oldumuğu haqqilə anlar.

Pərdə

İKİNCİ PƏRDƏ

Gözəl bir köşk... Ortada fəvvarəli bir havuz, havuz kənarında Kişmir və İsfahan səccadələri ilə ipək döşəklər, qədifə (məxmər) yasdıqlar və balıqlar, masa və sandaliyələr... Bağça başdan-başə türlü çiçəklərlə bəzənmiş, ta uzaqlarda sıra ilə ulu çinar ağacları nəzərləri okşar. Kənardan eşidilən həzin bir kamança səsi ruhlara nəşə səpər. Bir tərəfdə şərəblə dolu sürəhi və bir qədəh, soyulmuş və soyulmamış alma və şaftalı, digər tərəfdə qələm, dəvat, bir takım dəftər və kitablar bulunur.

Şair Kirmani yastığa yaslanaraq yazı ilə məşğul görünür. Olqa əlində böyük bir gül dəməti gəlir. Arka tərəfdən qədəh içərisinə bir gül bırakıb geri çəkilir.

Şair (*başını qaldırır, dolu qədəhi alıb içmək istərkən heyratlə*). Əcəbə bu gül nerdən? (*Ətrafa bakar, Olqayı görüncə qələmi bırakır*) Ah, nə böyük səadət!.. (*Ahəngi-məxsus ilə*) Badə, gül, bir də gül bənzil mələk!.. (*Yerindən kalkıb sandaliyəyə oturur*)

Olqa. Sizi rahatsız etdim, deyilmi?

Şair. Biləkis, şairləri rahatsız və müztərib edən bir şey varsa, o da gözəllərdən uzaq bulunmaqdır.

Olqa (*əlindəki dəməti təqdim ilə*). İştə şu gülləri yalnız şair için topladım.

Şair (*alır*). O halda şair son dərəcə bəxtiyardır. (*Olqaya işarətlə*) Müsəidənizlə şu qədəhi təbiətin ən canlı şeri şərəfinə içmək istərim. (*İçər*)

Olqa. Nuş olsun! Şu dəftərlər nə? Yoksa yeni bir ilhamı var?

Şair. Xayır, “Teymurnamə” yazıyorum.

Olqa. Pək gözəl. Böyük xaqanın tarixini yazmaq şərəfi hər kəsə nəsisib olmaz.

Şair. Halbuki, eşq və gözəllik tarixi yazan şairlər daha yüksəkdir.

Olqa (*gedəcək olur*). Müsəidənizlə...

Şair. Gediormusunuz?

Olqa. Əvət.

Şair. Nədənsə bu gün sizi pək düşüncəli görüyorum, səbəbini sora bilərmiyim?

Olqa. Səbəbi böyük bir haksızlıq.

Şair. Nasıl haksızlıq?!

Olqa. Allah eşqinə söyləyin. Orxan gerçəkdənmi Yıldırım mühibbi? Sizcə o Teymura xəyanət edərmi?

Şair. Hiç ümid etməm.

Olqa. İştə Orxanın xəyanəti hər ağızda söyləniyor. Ah, nə kadar böyük bir iftira, nə kadar fəna yanlış... Aman, əfəndim, Teymur sizə qarşı böyük hörmət bəslər. Lütfən Orxanı müdafiə ediniz.

Şair. Hiç təlaş etməyin, əlimdən gəldiyi kadar çalışırım.

Olqa. Əskik olmayınız. (*Xəfif baş əyintisilə çəkilir*)

Şair. İzzət və şərəflə... (*Ətrafa*) Bəxtiyar Orxan! Səadət pərisi üzərində qanat çalıyor da əsla xəbəri yok. (*Qədəhi şərəbla doldurur. Bu sırada Teymurla Divanbəyi gəlir*)

Teymur. Yenəmi şərəb, möhtərəm şair? Yenəmi şərəb?

Şair. Böyük cihangirin qanlı müharibələri ancaq qanlı şərəbla yazıla bilir.

Teymur. Kinayəmi, yenə kinayəmi? Əylənmək istədiyiniz cihangirin qəzəbi səni korkutamıyormu?

Şair (*laübbəli və tatlı təbəssümlə*). Hökmdarların hiddət və qəzəbi böyük bir məmləkəti alt-üst edər, fəqət kiçük bir şairi korkutamaz. Əvət, bən yalnız gözəllərin itab və sərzənişlərindən mütəəssir olurum.

Bəncə işvəkar bir qaşın çatılması, parlaq bir qılıcın çəkilməsindən daha mənalı, daha kəskindir.

Teymur. Sən çox içiyorsun, halbuki məmləkət qanunu və türk adəti bunu şiddətlə bən edər.

Şair. Şairlər isə, adət və qanun çərçivəsini qırıb parçalamaqdan daha çox zevq alırlar.

Teymur (*məmnun qəhqəhəylə*). İştə səni bana sevdiren də şu rindənə xislət, şu qürur və əzəmətdir.

Divanbəyi. Şair Kirmani böyük ruhşinasdır. O, pək gözəl biliyor ki, Teymur hökumətləri yıkar, məmləkətləri yakar, ən məğrur hökmdarları əzər, ən şücaətli qəhrəmanları kahr edər, fəqət dəyərli şair və ədiblərə, alim və fəzil şəxslərə qarşı da o nisbətdə hörmət və məhəbbət bəslər. İştə Səmərqəndin evləri, misafirxanələri deyil, şəhər ətrafındakı köşklər və bağçalar belə uzaqdan gələn fən və sənayeyi-nəfisə ərbabına kafi gəlməyir. Yalnız Şərq dövlətləri deyil, hətta Qərb hökumətləri də elçi və ticarət nümayəndələri göndərməkdən geri durmuyurlar.

Teymur. Tüccar və sənətkarlara daha çox sühulət və hörmət göstərməli. Çünki cihan, ancaq ticarət və sənəət sayəsində rifah bulur.

Divanbəyi. Əvət dün İspaniya səfəri də bu nöqtəyi qeyd ediyordu və böyük xaqanın fəzilət və məharətlərini saydıqca dili ağzına sığmıyordu.

Teymur. Avropalıların dilləri başqa, yürəkləri daha başqadır. Hər halda məmləkətimiz arslanlar yurdu, qartallar yuvası olaraq qalmamalı. Bəlkə dünyada ən parlaq maarif və mədəniyyət ocağı, ən zəngin sənaye və ticarət mərkəzi olmalıdır. Əvət, qoy düşmanlarımız görsünlər ki, türk evladı yalnız basıb-kəsməkdən deyil, yaşamaq və yaşatmaqdan da zevq alır. Yalnız yakıb-yıkmak deyil, yapmaq və yaratmaq da bilir. Bununla bərabər yaptıklarımız hiç bir şey deyil. Bu, yalnız mədəniyyətə doğru bir addım, gələcək üçün bir başlanğıcdır. Bizim başladıklarımızı gələcək nəsil ikmal etməli. Yalnız beş-on şəhər deyil, bütün məmləkət tərəqqi və gözəlliklər üçün birer nümunə olmalı. Əvət, biz təməl taşı atıyoruz. İştə bu təməl üzərində möhtəşəm binalar qurmaq və bu şüarı çiçəkləndirmək... ancaq yeni nəsəl, ancaq sarsılmaz gəncliyə aiddir.

Divanbəyi (*yazılan dəftərə bakarak*). Əcəba şair şimdi hankı vəqəni qələmə alıyor.

Şair. İştə son səfərlər... Türküstan ordusunun Kışmir səhrasındakı müvəffəqiyyətləri və sarsılmaz xaqanın Hindistanı fəth etməsi...

Teymur. Ümidvaram bu gün–yarın Mısır və Şam zəfərlərimiz də yazdığın tarixin ilavələri sırasına keçər. Məğrur Yıldırım inadında dəvam edərsə, o da tariximizə yeni bir fəsil artırmış olur.

Divanbəyi. Fəqət bən biləkis, Yıldırım məsələsinə əsla tərəfdar olmaq istəməm. Çünki hər ikiniz Turan aləminin birər qütbüsünüz. Şu iki qütb bir–birilə çarpışarsa, ortada fəlakətli bir uçurum açılmış olur. Və bu nifaqdan istifadə edərək ətrafı saran əcnəbi devlətlər türk dünyasına saldırmağa fürsət bulur. Bir də ordumuz bütün cihanı saracaq deyil a... Alınan ölkələri haqqilə idarə etsək daha böyük müvəffəqiyyətdir.

Teymur (*məğrur qəhqəhəylə*). Allah bir olduğu kibi, padşah da bir olmalı, şan və şöhrət izləyən bir hökmdar qarşısında cihan... nədir?

Elmas (*müztərib adımlarla gəlir*). Böyük xaqan! Sana şikayətim var.

Teymur. Kimdən?

Elmas. Ədalətdən dəm vuran Teymurdan.

Teymur. Niçin, yavrum, Teymur bir xətamı işləmiş?

Elmas. Əvət! Teymurun xətası kəndisi kadar böyükdür.

Teymur. Nə imiş əcəba?

Elmas. Sən qəhrəman bir mücahidi məhv ediyorsun.

Divanbəyi (*Elmasın qolundan tutaraq*). Şaşırdınmı, qızım, nə söylüyorsun?

Teymur. Söylə, Elmas, hiç çəkinmə, o qəhrəman kimdir?

Elmas. Bəni söylətməkmi istiyorsunuz? Əcəba Orxan nə yapmış ki, Səmərqənddən sürgün ediliyor.

Teymur. O asılmalydı, yalnız sənin ərin olduğu için sürgünə qərar verildi.

Elmas (*həyəcanlı*). Niçin, ah niçin?

Teymur. Çünki hökumətə xaindir. Yıldırıma qarşı məhəbbət bəslıyormuş...

Elmas. Yalan, iftira!..

Divanbəyi. Elmas!

Teymur (*Elmasa*). Bən qürur və cəsəreті pək sevərim, hər halda hörmətə layıqsın.

Elmas. Xayır, bən hiç bir nəvaziş istəməm. Yalnız ədalət istərim, ədalət!

Şair (*acı təbəssümlə, ətrafa*). Məsum bir maral yırtıcı qaplandan ədalət umuyor. (*Teymura*) Əfəndim, Elmas bəyimə mərhəmət ediniz. Orxan xain olamaz.

Teymur. Siyasət başqa, mərhəmət daha başqa bir şeydir. Siyasətdə mərhəmət yok! Əvət, Orxan sürgün edilməli.

Elmas. Ya bən! Ya qucağımdakı yavrucıgəz nə olur? Ah, qəlbiniz daşdanmı yapılmış?

Divanbəyi (*qolundan tutaraq*). Qızım sus!

Teymur (*kəskin*). Orxan asılmalıdır.

Elmas (*çilgınca*) O halda bəni də asdır, bəni də... (*Bihal olurcasına Divanbəyiə sarılır*). Ah, babacığım!..

Divanbəyi. Üzülmə, yavrum, Əmir əfv edər.

Dilşad (*gəlir, mənzərəyi görüncə, heyrətlə*). Elmas! Bu nə hal? Ah, səni pək müztərib görüyürəm.

Elmas (*məyus*). Xayır, hiç bir şey yok...

Teymur. Dilşad! Elmas təsəlliyə möhtacdır.

Elmas. Təsəllilərin ən gözəli ölümdür.

Qaraquş sürətlə gəlir, əyilir.

Teymur. Nə xəbər?

Qaraquş. Sərdar Akbuğa orduya rəsm-keçid yapıdırıyor. Bütün əyan, əşraf hazır. Əcnəbi elçi və nümayəndələri də təşrifinizə mün-təzirdir.

Teymur (*Divanbəyi ilə şair Kirmaniyə*). Əvət, gedəlim, beş dəqiqə bulunsaq, kafi.

Şair. Qaraquş! Bunları topla, kütübxanəmə götür.

Qaraquş kitab və dəftərləri toplar, onları izlər.

Dilşad. Elmas! Çocuqmu oldun, niçin özünü üzüyürsən!

Elmas. Ah, Orxan məhv oluyor, ona xain deniliyor...

Dilşad. Xayır, o xain deyil. Ona hiç bir şey olmaz. Burada yalnız anlaşılmaz bir səbəb var.

Elmas. İştə bu anlaşılmaz səbəblər bəni kahr ediyör.

Dilşad. İnan, burada bir sirr var. Bən Teymuru eyi tanıyürəm, o böylə qaranlıq bilməcələrdən pək xoşlanıyor. Sən Orxandan əmin ol və əsla düşünmə!..

Elmas (*ona sarılaraq*). Ah, nəcib ruhlu Dilşad! Bən yalnız sana inanıyorəm.

Bu sırada “Yaşasın Teymur! Yaşasın Teymur!” deyə Teymur uzaqlaşdığı tərəfdən gurultu və alqış sədələri eşidilir. Olqa qarşıdakı evdən çıxar. Dilşada doğru gəlir.

Elmas (*onu görüncə sarsılır, sinirli bir tevr ilə*). İştə!.. İştə bütün fəlakətlərə səbəb şu aşıftə prenses, şu xain afətdir.

Dilşad. Elmas! Onu bırak.

Elmas. Rica edərim bəni qınama. Ah, keçən gün Qaraquşun söylədiklərini unuttunmu? (*Olqaya yaxlaşır, çılgınca*). Bana bak, Olqa! Sən bizdən nə istiyorsun? Artıq yetişir, dəf ol! Türkünstan ovalarında, Səmərqənd bağçalarında yabancılara yer yok... Eşidiyormusun? (*Daha kinli*) Ah, bən bu sayğısız fitnəyi kəndi əlimlə boğmaq istiyorum. (*Boğazına sarılmaq istər*)

Dilşad (*mane olur*). Elmas, düşün ki, bu hal Əmirin sönməmiş qəzəbini daha ziyadə alevlendirir.

Elmas. Alevlendirsən, kimsədən korkum yok...

Olqa. Rica edərim, Elmas, bəni təhqir etmə! Bən də sənə kibi əsil bir ailəyə mənsubum. Həm də buraya kəndi ixtiyarımla gəlmədim, sevgili ərin gətirdi. Bu sözləri bana söyləməkdənsə ona və Əmir Teymura söylə.

Elmas. Ah, sən getdikcə şımarıyorsun. (*Sinirli və qızgın*) Xayır, bən kimsəyə söz söyləməm. Sən Teymurun da, Orxanın da əqlini çalmışsın. Bən sana kendim cəza verirəm, kəndim... Bana bak, ya ana yurduna getməlisən, ya məzaristana... Eşitdinmi? Ah, sərsəri məxluq!

Dilşad. Elmas! Artıq yetişir, gedəlim. (*Qolundan tutub götürür*)

Olqa (*yalnız*). Gedərim, əvət gedərim, fəqət yürəyində sağalmaz bir yara açıb da öylə gedərim. (*Sinirli adımlarla köşkə doğru yürür. Bu sırada Orxan qarşısına çıxır*)

Orxan. Olqa!

Olqa. Ah!..

Orxan. Nə oldun, səni qorkutdummu?

Olqa. Xayır, qorkutmadım. Sən bəni öldürdün, bəni məhv etdin...

Orxan. Olqa! Nə demək istiyorsun?

Olqa. Ah, Elmas bəni rüsvay etdi, o bəni rəzil etdi.

Orxan. Fəqət niçin?

Olqa. Səni sevdiyim için...

Dilşad ağaclar arasında görünür, dinlər.

Orxan. Olqa! Bən şimdi Səmərqəndi tərək ediyorum. İstərsən həzirlən bərabər gedəlim.

Olqa. Xayır, istəməm.

Orxan. Niçin?

Olqa. Çünki sən də məhv olursun, bən də...

Orxan. Teymurdanmı ehtiyat ediyorsun?

Olqa. Ah, əvət.

Orxan. Tələş istəməz, sən bəni dinlə; Gürcüstandan gətirdiyim ağ əlbisəyi geyərsən, kim görürsə erkək zənn edər. Daha durma. Şimdi gəlirim, bərabər çıxarız.

Dilşad (*ətrafa*). İştə ən gözəl fürsət! (*Çəkilir*)
Olqa (*mütərəddid*). Ah, Teymurun qəzəbi bəni bərk qorkutuyor.

Yenə kənardan gurultu və alqış sədaları eşidilir.

Orxan. Hiç mərəq etmə, qiyafətini dəyişdir də, ötəsi kolay...

Dəmirqaya (*gəzir*). Əmir təşrif ediyor.

Orxan (*Olqanın qulağına*). Daha durma, çabuk ol.

Olqa (*müztərib*). Ah, Orxan!

Orxan. Haydı çəkil... Bəklilyorum. (*Olqa çəkilir. Dəmirqayaya*)
Dəmirqaya! Yol hazırlığı nasıl?

Dəmirqaya (*alınının tərəini silərək*) Hər şey yolunda... Bu saat
çıka biləriz...

Orxan. Gündüz pək sıcaq. Bəncə mehtablı gecədə səfər etmək
daha xoş. Çünki hava bir kadar sərinləmiş olur.

Dəmirqaya. Nasıl istərsən öylə yaparız.

Orxan (*yola bakar*). Haydı, sən azıq kənarda dur.

Dəmirqaya. Dur dersin dururum, nəmə lazım... (*Çəkilir*)

Teymurla Divanbəyi gəlir.

Teymur. Oğlum, sən buradamınsın, işlər nə halda?

Orxan (*təzim ilə*). Bir az sonra çımaq istiyorum.

Teymur. Sakın xəbərlər gecikməsin. Para lazım olduqca bildir və
Yıldırım ölkəsinin hər tərəfində casuslar bulundur. Haydı, eyi yol,
uğurlar olsun!

Orxan. Hər xüsusda əmin olunuz. (*Təzim ilə çəkilir*)

Divanbəyi. Sağlıqla, oğlum, Elmas için mərəq etmə!

Teymur (*Divanbəyiyə*). Yıldırıma bir məktub daha yaz, yarın
Sobutay götürsün. Fəqət onun məktubu nə kadar kaba isə, bizimki də
bir o kadar nəzakətli olsun.

Divanbəyi. Bən də öylə düşünüyorum. (*Yola bakar*) İştə Sobutay
kəndisi də gəliyor.

Şair Kirmani, Akbuğa və Sobutay gəlir, əyilir.

Teymur. Qəhrəman Sobutay! Yarın bir məktub daha götür-
məlisin. Qoy Yıldırım anlasın ki, biz hər şeydən əvvəl barışıq və mə-
həbbət tərəfdarıyız.

Sobutay. Xayı, o pək məğrur pək inadçı adam.

Teymur. Bizim borcumuz itmami höcətdir. İnad edərsə kəndisi
zərər görür. Şimdi get, hazırlan, yarın həm məktubu, həm də lazım
gələn təlimatı Divanbəyidən alarsın.

S o b u t a y (*təzim ilə*). İtaət, xaqanım! (*Gedər*)

Teymur (*Akbuğaya*). Cəsur Akbuğa! Ordudan pək məmnun oldum. Biz də bir kaç gün sonra Mısıra doğru hərəkətə başlarız. Oğullarımızdan Pir Məhəmməd Mirza Hindistanı, Şahrux Mirza Xərzəm və Türküstanı, Miranşah isə Azərbaycan və Gürcüstanı idarə edir. Digər sərdarlar da hökumətimizə tabe olan başqa ölkələrə bakar.

Sandaliyəyə oturlurlar.

Qaraquş (*gəlir, əyilir*). Azərbaycandan, oğlunuz Miranşahdan Divanbəyiyyə məktub.

Teymur. Pəki, kendisinə ver.

Məktubu verir çıxar. Divanbəyi açar okur.

Akbuğa (*sairə*). Bu məktubda bir sirr var.

Şair. Şübhəsiz.

Teymur (*ətrafa*). Xayır, bu məktub uğurlu bir şeyə bənzəmiyor. Kim bilir yenə nə uyğunsuzluq var.

Divanbəyi. Məktubun məəlini ərz etməyə müsaidə buyurulurmu?

Teymur. Söylə!

Divanbəyi. Yenə isyan!.. Yenə azərbaycanlılar oğlunuz Miranşaha qarşı isyan etmişlər.

Teymur. Səbəb?!

Divanbəyi. Səbəb Miranşahın gevşəkliyi... idarəsizliyi.

Teymur (*qızgınca*). Ah, Miranşah, Miranşah! Əvət, onda azıcq tədbir və siyasət bulunsaydı, kimsə izindən çıkmazdı. Orasını idarə edəcək sağlam və düşüncəli bir baş lazım. Heyhat ki, Miranşah kibi şaşkınlr o düşüncədən pək uzaqdırlar.

Şair. Azərbaycan əşsiz bir cənnət bucağı tükənməz bir sərvət ocağıdır. Lakin əfsus, minlərcə əfsus ki, Miranşahlar oyuncağıdır.

Divanbəyi. Bəncə Azərbaycan xalqı yabancılara kölgə olmaqdan pək zevq alır və xarici təsirə daha çabuk qapılırlar.

Teymur. Pəki, burada xarici təsir nə ola bilər?

Divanbəyi. Bir takım qara qüvvələr...

Teymur. Məsələ, nə kibi?

Divanbəyi. Qaraqoyunlu əmiri Qara Yusif kibi...

Teymur. Nədən bəlli?

Divanbəyi. Məktubda örtülü işarətlər var. Ətrafdan gələn bəzi casuslar orada Teymur nüfuzunu qırmağa çalışıyor və xalqı Yıldırım dostu Qara Yusif tərəfinə çəkmək istiyormuş. Hətta bu da kafi

deyilmiş kibi Qara Yusif çeteləri Türkünstan ilə Ərəbistan arasındakı karvanların gediş-gəlişinə və ticarət işinə əngəllər çıxarırmış...

Teymur hiddətlə yerindən kalkır, yanındakılar da ona tabe olur.

Teymur. Ah, öyləmi, öyləmi?! Hiç zərər yok, biz səfər üstündəyiz. Er-gec həpsinin halı sorulur, hər kəs kəndi azgınlığına görə cəza bulur. Xayır, Qara Yusifdə bir tilki kadar cəsarət yok. Şübhəsiz ki, o həp Yıldırıma güvəndiyi için şu fitnələri qaldırıyor. (*Divanbəyivə*) İkinci məktubu gecikdirmə. Hər halda Yıldırım onu bizə təslim etməli. (*Qızgın*) Ah, Yıldırım! Yıldırım! Bən səninlə xoş keçinmək istərkən, sən çakalları, tilkiləri bənim üzərimə şımartıyorsun. Yok, bən hər sərsəriyə qarşı əyləncə olamam. Qara Yusif təslim edilməlidir, təslim! Yoksa ikinci məktubunda da saymazlıq və soğuluq göstərsə, o halda Yıldırımın kəndisiylə hesablaşmalıyım. (*Bir-iki adım yürür, təkrar dönər: kəskin və atəşli*) Əvət, Topal Teymuru saymayanlar, kəndi əllərilə kendilərinə məzar qazmış olurlar. (*Gedər, onunla bərabər səhnədəkilər də çəkilir. Havanın işığı bir kadar azalır*)

Dilşad (*Elmasla bərabər gəlir. Onun omuzun okşayarak*). Elmas! Sən uslu və düşüncəli bir qadınsın. Fəqət pək gənc, pək sinirlisin. İnan ki, pək sürməz yenə Orxanı Bingül dərəsində zevqi səfa məclislərində görürsən.

Elmas. Ah, bu gediş nə içinmiş? Yalnız onu bilsəydim.

Dilşad. Xayır, sən onu hiç bilmə! Hökumət sirrini bilənlər, yaxud bilib də açanlar Teymurun qəzəbindən əsla qurtulmazlar.

Elmas. Orxan ləkəlməsin də, bən hər şeyə razıyım.

Dilşad. Hiç mərəq etmə, sən Orxanı bəndən istə!

Elmas (*ona sarılaraq*). Ah, nə kadar alicənab və böyük ruhlusunuz.

Orxan (*gəlir. Dilşada qarşı əyilir*). Manemi oldum?

Dilşad. Xayır.

Orxan. Elmas! Ümid edirəm ki, bənim şu səfərimdən sıkılmazsın... Orxan xain deyil.

Elmas. Xayır, artıq sıkılmam. Nəcib Dilşadın iki sözü bənim iztirablarımı susdurdu.

Orxan (*Dilşada işarətlə, ehtiramkar*). O daima pərəstişə layıq bir fəzilət heykəlidir.

Dilşad. Elmas da, sən də bənim gözümdə qardaş kadar əzizsiniz.

Hər ikisi (*əyilir*). Təşəkkür edəriz.

Dilşad. Sakın, çok gecikmə. (*Mənalı təbəssümlə*) Həm də sən-dən bir şey istəriz.

Orxan. Nə arzu buyurulur?

Dilşad. Elmas yalnızdır. Gönlünü ona bırakıb da öylə getməlisin.

Orxan. Onun əksini düşünsəniz, Orxanı təhqir etmiş olursunuz.

Dilşad (*ətrafa*). Nə yaldızlı yalan. (*Orxana*) Bakalım, təcrübə həqiqətlərin həqiqətidir.

Orxan. Hər halda vücud ayrılığı gönül ayrılığı demək deyildir. Artıq bana müsaidə...

Dilşad. Yalnız Elmas içinmi gəldin, minimini oğlunu görməyə-cəkmisin?

Orxan. Hiç onsuz olurmu? Buyurun gədəlim.

Dilşad. Gerçəkdən pək sevimli çocuq. Bənim də görəcəyim gəldi.

Gedərlər. Gün batar, ay işığı ətrafı sarmağa başlar.

Dəmirqaya (*gəlir; onların uzaqlaşdığını görüncə*) Yahu, şu Orxan da hiç yol adamı deyil, sanki Elması hiç görməmiş. (*Dışarı çıxıb da təkrar içəri girən Olqayı görür, heyratlı*) O kim? Nə gözəl də geyinmiş. Sanki gürcü knyazdır, kim bilir, bəlkə Gürcüstandan Teymura yeni misafir gəlmiş. Nəmə lazım, kim olursa-olsun bən qarışmam.

Orxan (*çabuk geri dönər*). Dəmirqaya!

Dəmirqaya. Buyur.

Orxan. Burada erkək qiyafətində bir dəliqanlı görmədinmi?

Dəmirqaya. Əcayib şey! Dəliqanlı qadın qiyafətində olmaz a!..

Təbii erkək qiyafətində olur.

Orxan. Nə işə şaşırdım. Gürcü qiyafətli bir şəxs görmədinmi?

Dəmirqaya. Əvət, şimdi buradan çıkdı.

Orxan. Atlar hazırımı?

Dəmirqaya. Əlbəttə, hazır.

Orxan. Haydı sən get, bən də gəliyorum.

Dəmirqaya Pəki. (*Bir-iki adım yürür, ətrafa*) Görünür yenə Elması bəklıyor. (*Omuzlarını ataraq*) Bəkləsin, nəmə lazım. (*Gedər*)

Olqa (*çıkar*). Orxan! Getmiyəlimmi?

Orxan. Əvət, gədəlim. (*Mütərəddid bir düşüncədən sonra, onun əlini yakalar*). Bana bak, Olqa! Sən qal... İstərsən qal...

Olqa. Peşmanımı oldun?

Orxan. Xayır.

Olqa. Pəki, bu tərəddüd niçin?

Orxan. Çünki yol pək uzaq, həm də təhlükəsiz deyil...

Olqa. Xayır, bən nə yoldan qorkuyorum, nə də sənin düşündüyün təhikələrdən. Artıq karar verdim, gedi. Parça-parça doğrasalar da geri dönməm.

Dilşad ağaclar arasında görünür.

Orxan. O halda gedəlim.

Olqa. Ah, əvət, gendəlim.

Sürətli adımlarla uzaqlaşirlar.

Dilşad (*məğrur və məmnun*). Zavallı Olqa! Kəndi əlinlə kəndini fəlakət uçurumlarına yuvarladın, iştə bənim aradığım da bu idi. (*Şiddət və həyəcan ilə*) Əvət get, get də, dəf ol! Fəqət heyhat, çox sürməz ki, tatlı arzuların gözündə qalır. Qoca Teymurun dəmir pəncəsi köksünü didər, hiylə və xəyanətlə çarpan qəlbini Türküstan qartallarına yedirir.

Pərdə

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Bursada Yıldırım Bayazid sarayında süslü bir salon. Gecə... hər tərəf mumlarla donatılmış... Bir guşədə çini saxsıda... hənuz açmamış hərdəmbahar¹ gülü gözə çarpar. Yeni doğmuş ayla yıldızlar da uzaqdan görünərək şairanə bir mənərə ərz edər. Yüceboylu hərəmağası qara ərəb Nazim əllərini köksündə çapraz edərək düşünüb durur... Sultanın nədimlələrindən qısa boylu, ufaq cüssəli bir masqara – Cücə, Əmir Teymur qiyafətində daxil olur. Səssiz adımlarla arka tərəfdən hərəmağasına yaxlaşır. Ayaqlarını yerə vuraraq hoplar, ta ənsəsinə (peysərinə) tatlı bir sillə eşq edər.

Nazim (*diksinir, qızar, Cücəyi yakalamaq istər*). Ah, azğın Cücə! Sapkın Cücə!

Cücə (*qaçar, bir guşədə istehzalı qəhqəhələrlə hoplayaraq*). Əfv edərsin, Nazim ağa! Bən Cücə, sən qara qurbağa...

Nazim (*daıma sözləri ərəb şivəsinə uyğun bir tərzdə çəkərək, qızğın bir tevr ilə*). Allah, Allah! Sən artıq hədyan ediyorsun.

Cücə. Rica ediyorum ağzını bozma! Qarşındakı Cücə deyil, bəlkə cihangir bir xaqandır.

Nazim. İstər xaqan ol, istər şeytan. Ancaq həddini aşma, anladınmı?

Cücə (*sırıaraq*). Bağışla, Nazim ağa, azcıq sapıtdım.

Nazim. Allah, Allah! Bir boyuna bak da, utan, adətə mətbəx davsanlarına bənziyorsun.

Cücə. Əfəndimiz həzrətləri də tam mənasilə kəlısa mərdivəni... Qamətinə qurban olayım, bir az da uzansan Allahdan xəbər gətirəcəksin.

¹ Həmişəbahar

Nazim. Allah, Allah! Sən nə zəvzək hərifsen, hiç Məhəmməd ümməti də kəlisə mərdivəninə bənzətilirmi?

Cü c ə. Bağışla, bilmədim. Sən müsəlman bir ərəbsin, minarayə daha çox bənzərsin; çünki başının boşluğu, boyunun yucalığı, qəlbinin əyriyi minarədən seçilməz.

Nazim. Allah, Allah! Sən kafir oldun, dinə sataşdın.

Cü c ə (*eyni ahənglə*). Vallah–billah, ey ərəb qardaş, sən də pək şaşdın.

Nazim. Vay, sərsəm hərif, vay, dur bir səni yakalayım. (*Yakalamaq istər*)

Cü c ə (*qaçıb bir tərəfdə durur, qəhqəhəylə*). O sənin işin deyil, çünki səni yaratırkən Tanrı əqlini boyunun üstünə qoymuş. Əvət, sən əqli topuğunda bir qazsın, qaz...

Nazim. Sən nəsin, sən? Çox bildiyindən yastılaşıb qalmış bir tilkiyə bənziyorsun.

Cü c ə (*sırtaraq*). Bağışla, daha səninlə alay etməm. Ver əlini, barışalım. (*Yaklaşıb əlini uzatır*)

Nazim. İstəməm, rədd ol! (*Ətrafa bəkir, tələş ilə*) Ah, iştə Sultan əfəndimizlə hərəmi Meliça!..

Cü c ə (*bakar, istehzalı gülüşlə*). Əvət, Serb kralının həmsirəsilə itaətli qulu Yıldırım Bayazid!

Nazim (*şaşkın və qızğın*). Allah, Allah! Hiç Sultan əfəndimizə qul denirmi? Halbuki o, yer yüzündə zilli–Allah sayılır.

Cü c ə. Əvət, sənin kibi uzunqulaqların bərəkətindən...

İstehzalı qəhqəhələrlə çəkilir. Nazim arkasınca heyrotlə bakıb durur. Şu halda
Yıldırımla Meliça gəlir. Nazim əyilir.

Meliça. Aman, əfəndim, yenə nə olmuş? Pək rahatsız görünürsən?

Yıldırım. Bu gün yemək yeyirkən fazla şərab içdim də kafam bir dağ kadar ağırlaşmış...

Meliça. Başdakı şərab ağrısını yenə şərab çıxarır. (*Ərəbə*) Nazim ağa! Bir az şərab gətir. Hanı ya, Serbistandan bənim adıma göndərilmiş şərablardan olsun.

Yıldırım. Bir də sədr-i-özəm paşa gəlmişsə, xəbər ver!

Nazim. Baş üstünə. (*Əyilir çıxır*)

Yıldırım. Bən Serbistan şərabını pək sevərim, çünki səni bəsləyən abü hava ona da başqa bir lətafət vermiş.

Meliça. Serbistan bana ana qucağı isə, Yıldırım məmləkəti də məşuq ağışu kadar munis və ruhaşınadır.

Yıldırım. Sevgili Meliça! Sözlərin də vücudun kibi lətif və zərifdir.

Nazim (*gəlir*). Sədri-əzəm Əli paşa hazır. Əmri-hümayuna müntəzir.

Yıldırım. Söylə, buyursunlar. (*Nazim çıxar*) Əli Paşa gerçəkdən dəyərli bir zat. Həm dindar bir hökumət adamı, həm də bir ailə əzası kibi saraya məhrəm və bizimlə həmpiyalə...

Meliça. Əvət, o pək eyi adam. Ona qarşı bir qardaş kibi hörmət bəslərim.

Əli paşa (*gəlir, nəşəli bir tevr ilə təmənnə edərək*). Salam və ərzi-əhtiram!

Yıldırım. Əleykümsəlam! Buyurun, bakalım niçin gecikdiniz?

Əli paşa. Topal Teymurun dünkü məktubuna cavab yazıyordum.

Yıldırım. Nasıl yazdınız?

Əli paşa. Əmr etdiyiniz kibi. Əvvəlki məktubumuza nisbətlə daha soyuq, daha qızğın. (*Qoltuq cibindən çıxarır, təqdim edər*) Müətaliəsi arzu buyurulsa, işlə!

Yıldırım (*məktubu açır, aşırı dərəcədə gözlərinə yaxlaşdırır*). Əvət, pək gözəl.

Əli paşa (*ətrafa*). Hərif gerçəkdən kor. Az qalır ki, məktubu gözlərinə yapışdırırsın. (*Yıldırma*) İnsaf eyi bir şeydir, əfəndim, gör bizdən kibi istəyir. Hiç Qaraqoyunlu Əmiri kibi xeyirhah bir şəxs ona təslim edilirmi? Halbuki Qara Yusif, yaxud Sultan Əhməd Cəlayir bizim ən yakın dostlarımızdır.

Meliça (*heyətlə*). Aman, ya Rəbbi! Bu Teymur da pək şımarıq hərif.

Yıldırım (*mütaliəyə davam ilə*). Zərər yok, nə kadar şımarırsa o kadar ağır cavablar alır.

Meliça (*ətrafa*). Zavallı Yıldırım! Kor olduğunu bütün cihana elan edəcək. (*Yıldırma*) Aman, əfəndim, gözlərinizi mənasız şeylərlə yormayınız.

Yıldırım (*Əli paşaya*). Pək xoşuma getdi, əvət Teymura layıq bir cavab.

Bu sırada Nazim digər bir xidmətçiylə bərabər üzəri şərab, məzə və gül dәмəti ilə süslü bir masa gətirir. Xidmətçi çıxar.

Əli paşa. Rica edərim Teymuru bırakınız, bunları buraya niçin gətirdilər?

Yıldırım. Təbii, içilmək için.

Əli paşa (*qədəhləri doldurur, Meliçaya*). Müsəidənizlə, yarım-sərxoş isəm də, şövkətli Sultanımın ən sevgili hərəmi şərəfinə bir qədəh içmək istərim. Var olsun Meliça həzrətləri!

İçərlər.

Meliça. Doğrusu səmimiyyət və nəzakətiniz bəni heyran ediyor. Yıldıırım. Əvət, Əli paşa əmsalsız bir vücuddur. (*Əli paşaya*) İsrət xüsusunda sevgili Meliça bana ilk rəhbər isə, sən də ikinci müəllimsən. Nə yapalım, şərab dinimizcə günah isə də, amma nəşəli bir günahdır.

Əli paşa. Bəncə ibadət də lazım, isrət də. Tövbə qapısı daima açıqdır. (*Təkrar qədəhləri doldurur*)

Meliça. Siz diplomatlar şərabı da şəriətə uydurub öylə içərsiniz. Bana qalırsa şərabda hiç bir günah yok, baxısus Serbistan şərabı olursa!

Əli paşa (*nəşəli və mənalı bir tevr ilə*). Əvət, baxısus Serbstan şərabı olursa. (*Qədəhi qaldırır*) Yaşasın şanlı Yıldıırım Bayazid!..

Yıldıırım. Var ol, paşa həzrətləri! (*İçərlər. Meliça bir yudum içər, qədəh dolu qalır*)

Əli paşa. Hanı ya, bizim Cücə nerdə? O hər axşam məşhur bir hökmdar qiyafətində çıkardı.

Yıldıırım. Nazim ağa! Cücə nerdə?

Nazim. Bu saat. (*Əyilir, çıkar*)

Yıldıırım. Gəlsin, bakalım, nə oyun çıkarır.

Əli paşa. Bən istərdim ki, İspaniya kralı Üçüncü Genrix qiyafətində gəlsin, çünki O Teymura qarşı pək yaltaqlıq ediyor. Hətta elçilər göndəriyor, onunla ticarət müahidələri yapıyor.

Yıldıırım. Zənnimcə Teymurun kəndisini yamsılarsa daha xoş, daha məqbul...

Cücə kəndisini izləyən iki masqara qiyafətli arkadaşilə bərabər Teymur qiyafətində daxil olur. Ağır və komikcə adımlarla aksayaraq onlara doğru ilərilər və bir heykəl kibi qarşılarında dikilib durur.

Meliça (*gülməkdən kəndisini alamıyaraq, heyrətlə*). Ah, qorkdum, nə əcəyib şey! Əcəba bu kim, bu nə qiyafətdir?

Yıldıırım. Dur, kəndisinə soralım.

Əli paşa. Topal Cücə? Sən kimsin və nəçisin?

Cücə (*məğrur və əzəmətli*). Bana xaqanlar xaqanı, Turğay oğlu Teymur derlər. Bən Yeşil şəhərdə dünyaya atıldım, Səmərqənddə nəşvü nüma buldum. Babam Barlas qəbiləsinin hökmranı, kəndim Gürkan nəslinin baş qəhrəmanı... (*Yanıdakı masqaralarda sürəkli qəhqəhələr*)

Yıldıırım (*istehzal təbəssümlə*). Eşq olsun, eşq olsun!

Cü cə . Bən on iki yaşında ikən kəndimdə bir fərasət və böyüklük duymağa başladım. Bənimlə görüşənləri ciddi bir vəqar və hörmətlə qəbul edərdim. On səkiz yaşında binicilik və avcılığa həvəs etdim. Vəqtimin çoxunu Quran okumaqda, şahmat oynamaqda və at oynatmaqda keçirdim. Sonra Əmir Qazana yanaşdım, Hüseyin Kürd ilə savaşdım. İlyas Xocaya koşdum, vəzirilə pozuşdum. Oradan uzaqlaşdım, türkmanlara əsir düşdüm. Sonra bir çox arkadaşla buluşdum. Bəlucistanla vuruşdum. Gah qalib gəldim, gah məğlub oldum. Ayaqdan bir yara aldım, işlə böylə aksaq qaldım. (*Aksayaraq yürür, kəskin bir ahənglə*) Əvət, bənim yaralı Arslan, bənim Topal Kaplan.

Yanımdakı masqaralar istehzal, narın və sürəkli qəhqəhələrlə gülər.

Nazim (*heyratla, sözləri çəkərək, ətrafa*). Allah, Allah!..

Məliçə. Aman, nə gözəl natiq!..

Əli paşa. Əvət, dəhşət, dəhşət!

Yıldırım. Sonra nə oldu? Söylə, bakalım, sonra?

Cü cə . Sonra getləri boğdum, Cıgatay elini Mavərünnəhrdən qovdum, Səmərqəndə girdim, xalqdan hörmət gördüm. Qurultay çağırıdım, sözümü keçirdim. Bəlx şəhrinə vardım, Əmir Hüseyinin işini bitirdim. Təkrar Səmərqəndə döndüm. Əmir elan olundum. Qəmərəddinlə çarpışıb qalib gəldim; qızı Dilşad ağayı aldım. Xərzəmə girdim, qələlərini devirdim. Azərbaycan qucağıma atıldı, Kürdüstan təslim olaraq qurtuldu, Ermənistan və Gürcüstan xəracgüzarım oldu. Qaraqoyunlular isyan etdi, ayaq altında əzildi. Şah Mənsur tüğyan etdi, bir anda başı kəsildi. (*Son dəracə məğrur*) Əvət bənim cihangiri-dahi!.. Bənim hər b Allahı!..

Masqaralarda istehzal qəhqəhələr.

Nazim (*şaşkın, ətrafa*) Allah, Allah!

Yıldırım. Əvət, işlə Cü cə bir dahi!

Əli paşa. Daha doğrusu dahi bir Cü cə.

Yıldırım. Sonra... Daha sonra?

Cü cə . Bən dövlətimi təhəmmül və mürüvvətlə idarə etdim. Xəlqi ümid ilə qorku arasında tutdum. Bir çox nifaqlara rast gəldim, əziyyət və möhnətlər çəkdim, acı sözlər və töhmətlər eşitdim. Fəqət bəni tənqid edən şımarıq, qəlbi kor cahillərə əhəmiyyət belə vermədim. Yalnız çalışdım, təşəbbüs və fəaliyyətimlə hər kəsi süsdurmağa müvəffəq oldum. Hər işdə vətəndaşlarımla müşavirə etdim. Xain və fitnəçi vükəlayı yanıma uğratmadım. Daima məiyyətimdə əsələt və

nəcabət, əqil və kəyasət aradım. Daima ordu və rəiyyətin əhvalını eyiləşdirməyə çalışdım.

Yıldırım. Ya şu tökdüyün qanlara, şu qopardığın tufanlara nə mənə verəlim?

Cücə. Bən hak və ədalət nümayəndəsiyəm. Əgər bir məmləkətdə zülm və istibdad güclənirsə, kənardan bakıb duramam. Xəlqin əmniyyəti üçün zülmün kökünü qazımaq və o məmləkəti uslandıрмаq istərim. İştə buna görədir ki, Xorasana girdim, bütün İramı devirdim. Moskof tərəflərini sardım, Hindistana vardım. Əvət, bənim böyük Teymur... Bənim sarsılmaz imperator!..

Masqaralarda istehzal qəhqəhələr...

Nazim (*ətrafa*). Allah, Allah!

Əli paşa. Dəhşət, dəhşət!

Meliça (*kalkar*). Artıq bən gediyorum.

Yıldırım. Niçin? Cücənin sözləri səni qorkutdumu?

Meliça. Xayır! Lakin bu masqaralıqlardan içimə fənalıq gəliyor. Saydıqları yalan olsa belə, acı və dikənlidir.

Yıldırım (*Cücəyə*). Haydı, rədd ol, həmən şu biçimdə qiyafətini də dəyişdir.

Cücə və arkadaşları məclisi tərk edirlər.

Əli paşa. Aman, əfəndim! Cücə bu axşam dəhşətdir, dəhşət!

Meliça (*oturur*). Bırak, dəf olsun, insanın sinirlərinə tokunuyor.

Yıldırım. Pəki, şimdi nə istərsiniz?

Əli paşa. Müsəidə edilsə, Şamdan gələn ərəb qızını, gözəl rəqqasəyi seyr edəlim.

Meliça. Bən də eşitdim, hənzür görmədim.

Yıldırım. Nazim ağa! Şamlı qızı...

Nazim. Hazır! (*Əyilir, çıxar*)

Əli paşa. Pək mədh ediyorlar. Ərəblərin rəqsləri də iqlimləri kibi atəşlidir.

Yıldırım. Əvət, gerçəkdən pək atəşli.

Meliça (*istehzal təbəssümlə*). Sakın, paşa həzrətlərini yakmasın! Doğrusu, pək şasıriyorum. Sarayda serb və macar, rum və bolqar rəqqasələri dururkən bir də şamlı qızına nə ehtiyac vardı?

Yıldırım. Sənət və gözəllik hər kəsin kəndi zevqilə ölçülür. Saray rəqqasələri başqa, şamlı qızı isə daha başqadır.

Əli paşa. Əvət, gönül, nəyi seversə, o gözəldir. (*Ərəb musiqisilə ərəb rəqsi başlanır, şamlı qızının gəldiyini görüncə*) İştə atəşli bakişlar!

Nazim (*rəqs bitdikdə rəqqasənin süzülüb getdiyini görünə kəndini alamıyaraq şaşkın və coşğun bir səslə*) Allah, Allah! Bu nə məlahət! Bu nə lətafət!

Yıldırım (*mütləfiət olaraq gülər*) Nə oluyorsun, yahu! Pəkmü xoşuna getdi?

Nazim (*niyazkar*). Aman, Sultanım, küsura bakmayınız.

Meliça (*yarımqəhqəhəylə*). Zavallı adətə kəndindən keçmiş.

Əli paşa. Nə yapsın? İştə ərəb ruhu, ərəb zevqi! Yalnız o deyil, bən belə bayıldım.

Meliça. Ya, öyləmi? (*İncə və nəşəli qəhqəhədən sonra*) Aman, doktor çağırılım.

Yıldırım. Xayır, doktora hacət yok, o getdiyi kibi paşa həzrətləri ayıldı.

Əli paşa. Əvət gerçəkdən öylədir. (*Meliça kalkır*) Nə oldu, niçin kalkdınız?

Meliça. Artıq gedirim.

Yıldırım. Əli paşa da yeməkdə bərabər bulunacaq.

Meliça. Pək məmnun olurum. (*Gedir*)

Əli paşa. Əfəndimizin şu dərin səmimiyyətləri, bana bəxtiyarlıqdan daha yüksək bir nəşə verir.

Bu sırada Cücə hoplayaraq, mayallaq vuraraq əsil masqara qiyafətində girər.

Yıldırım. Yenəmi sən?

Cücə. Nə yapayım, məclis boş qalmaz a... Bir yerdən mələk çəkilincə şeytan girməli.

Əli paşa. Əhsən, əhsən! Cücə bu akşam dəhşətdir, dəhşət!

Yıldırım. Haydı al, mələyin içdiyi şu qədəhi yuvarla!

Cücə (*qədəhi alır*). Yaşasın həşmətli Serb kralının həmsirəsi Meliça! (*Şərabı burnunun üzərindən döküverir*)

Yıldırım. Nə yapıyorsun şaşkın hərif! Sən hənuz şərab içməsinidəmi öyrənəmədin?

Cücə (*Yıldırımı mənalı baxışlarla süzərək*). Bən əşirətdən yetişmə bir çoban oğluyum. Nə etməli, şimdüyə kadar ancaq qımız və ayran içməsinə öyrənə bildim.

Yıldırım (*ətrafa*). Acı bir kinayə.

Cücə. Şu yəqinlərdə bir serb qızı alacayım, iştə o zaman şərab içməsinə də ondan öyrənirəm. (*Əli paşayı mənalı bir baxışla gözədən keçirir*) Hətta bir takım siyasilər kibi, namaz qılarkən belə sərxoşluqdan vaz keçməm.

Əli paşa (*ətrafa*). Ah, bəni təhqir ha? (*Cücəyə, sinirli*) Şımarıq hərif, sən artıq həddini aşıyorsın.

Yıldırım. Zərər yok, o bu gün pək nəşəlidir, xatirini qırma! Yalnız səninlə deyil, bənimlə də əylənir. (*Cücəyə*) Bana bak, Cücə! Bənmi eyi hökmdarım, Teymurmu?

Cücə. Aman verilirmi?

Yıldırım. Söylə!

Cücə (*sırıtaaraq Yıldırımın qucağına*). O dəlidir, sən də abdal! (*Qəhqəhlə gülər*)

Yıldırım. Sus, ədəbsiz! O halda sən nə olursun?

Cücə (*sədri-əzəmə işarətlə*). Bən də sənin quyruğunun quyruğu... (*Qəhqəhə*)

Yıldırım. Pəki, sənin quyruğun?

Cücə (*Nazimi göstərir*). İştə! Seyr edə bilərsiniz. (*Qəhqəhə*)

Nazim (*ətrafa*). Allah, Allah! şu hərif çıldırmış. (*Salonu tərk edər*)

Yıldırım. Haydı, yetişir, dəf ol! Sən bu akşam zəhərli bir dikən, sərsəm bir eşək arısı, quduz bir köpəksin.

Cücə (*bayılırcasına qəhqəhələr qoparır, əlilə qarşısındakı pərdəyi göstərir və açar*). Əvət, bən zəhərli bir dikənim, iştə mayıs çiçəkləri! Bən bir eşək arısıyım, iştə serb və macar kələbəkləri! Bən quduz bir köpəyim, iştə rum və bolqar mələkləri!

Qəhqəhələrlə çəkilir. Alafraq musiqi başlanır. Rəqqasələr oynarlar. Rəqs bitdiyi sırada Nazim ağa sürətli adımlarla gəlir, Yıldırımın qulağına bir-iki söz söylər.

Yıldırım (*rəqqasələrə, hiddətlə*). Kafi! (*Qızlar çəkilir. Nazim ağaya*) Bunları al da, söylə, hər üçünü gətirsinlər.

Nazim kəndisini bəkləyən xidmətçilə bərabər dərhal işrət masasını alıb götürür.

Əli paşa. Gələn kimdir əcəba?

Yıldırım. Teymurun adamlarından üç nəfər casus yakalamışlar.

Əli paşa. Kim bilir, bəlkə casus deyil də əhli-namusdur.

Yıldırım. Zənn etməm, hiç zənn etməm. (*Qızğın*) Ah, azğın hərif, bir tərəfdən elçi göndərir, bir tərəfdən casus.

Bu sırada iki silahlı yeniçəri mühafizəsi altında Orxan, Olqa və Dəmirqaya daxil olur.

Yıldırım. Teymur casusları sizmisiniz?

Orxan. Əvət, öylə diyorlar.

Yıldırım. Buraya niçin göndərildiniz?
Orxan. Göndərilmədik, kəndi arzumuzla gəldik.
Yıldırım. Bu gəlişdən məqsəd?
Orxan. Məqsəd Topal Teymuru atmaq, ulu Sultanı tutmaq.
Yıldırım. Unutma ki, yalançılığın cəzası ölümdür.
Orxan. Bizcə yalançılıq ləkəsi ölümdən daha çirkindir.
Yıldırım (*Olqaya*). Pəki, sən söylə, yavrum, Teymurdan niçin qaçdınız?

Orxan. Çünki Teymur xudkamdır.
Yıldırım. Bırak kəndisi söyləsin.
Orxan. O dilsizdir.
Yıldırım (*Dəmirqayaya*). Adın nədir?
Dəmirqaya (*qalın səslə*). Dəmirqaya.
Yıldırım. Sən söylə bakalım, niçin gəldiniz?
Dəmirqaya (*laübalı Orxana işarətlə*). Orxan gəl dedi, gəldik.
Yıldırım. Bir səbəb yokmu ya?
Dəmirqaya. Əlbəttə var, fəqət gizli bir səbəbdir.
Yıldırım (*məraqlı*). Gizli səbəbmı? O nə imiş?
Dəmirqaya. Onu Orxan bilir. Nəmə lazım, bən qarışmam.
Yıldırım. Ya! Qarışmazsın, öyləmi? Artıq anlaşıldı, əvət, xəyanət. Cəllad, cəllad! (*Nazim çıxarkən*) Dün Teymurdan gələn elçi də hazır olsun, onun da boynu vurulmalı!

Əli paşa. Aman, sultanım, acele ediyorsunuz.
Yıldırım. Xayır, həpsinin boynu vurulmalı! Artıq Topal həddini keçiyor.

Əli paşa. Rica edərim, hiç elçi boynu vurulurmu?
Yıldırım (*qızgın*). Əvət vurulur, bən əmr edərsəm vurulur.
Əli paşa. Hiç olmasa bu hökmün icrasını yarına bırakmalı.
Yıldırım (*daha qızgın*). Yetişir, iltimasa hacət yok.

Bu sırada Nazim gəlir, cəllad və iki yeniçəri ilə bərabər Sobutay daxil olurlar.

Yıldırım (*Sobutaya*). Bana bak, bunları tanıyormusun? Doğru söylə, yoxsa ən yüngül cəza ölümdür.

Sobutay. Sobutay nə yalan söylər, nə də ölümdən qorqar.
Yıldırım (*sinirli və qızgın*). Sözümə cavab ver, bunları tanıyormusun?

Sobutay (*kinli və əzəmətli bir bakişla Orxanı süzərək*). Türküs-tanda tanırdım, fəqət Osmanlı paytaxtında xayır.

Yıldırım. Niçin?

Sobutay (*Orxanı işarətlə*). Çünki şu hərif vətən xaini. Bunlar da onun kölgəsi.

Olqa (*qalpağını qaldırır, saçları dağılır*). Aman, Sultanım! Mərhəmət! Orxan xain deyil, yalnız Teymur gözündə ləkəlidir; çünki sizə qarşı məhəbbət bəslərdi, onunçün də Türkünstanı tərk etdi.

Orxan. Olqa! Sən sus!

Yıldırım. Şu qadın kimdir?

Orxan. Moskof tərəflərinə hücum edərkən ölümdən qurtardığım bir qızçıqaz.

Sobutay (*acı və istehzal təbəssümlə*). Daha doğrusu Teymur sarayını süsləyən bir çiçək və sənin qandırıb da uçurduğun şux bir kələbək... (*Kəskin*) Lakin nirdə olursa-olsun xəyanət cəzasız qalmaz.

Yıldırım (*Sobutaya*). Sən sus! (*Yeniçərilərə*) Şunu kəndi odasına götürün. (*Əli paşaya*) Dəminki məktubu da ver, Teymura götürsün.

Sobutay verilən məktubu alır, yeniçərilərlə bərabər çıkar.

Əli paşa. Artıq məsələ aydınlaşdı.

Yıldırım. Xayır, daha var. (*Dəmirqayaya*) Sən söylə! Dəmin gizli səbəb diyordun, o nə imiş?

Dəmirqaya. Daha gizli bir şey qaldımı ya? (*Olqaya işarətlə*) Zatən həpsini açıb dökdü.

Yıldırım. Gizli səbəb yalnız onun dediklərimi?

Dəmirqaya. Daha nə olacaq, hiç qadınla səfərə çikilirmiyə? Nəmə lazım, kəndi işləri...

Yıldırım (*qızğın*). Nəmə lazım, nəmə lazım! Südəmə çocuqlar kibi iki sözdən fazla bir şey bilməz. (*Cəllada*) Haydı, ilk öncə bunu dəf et. (*Cəllad hazırlanır*)

Olqa. Ah!..

Orxan (*kəskin*). Xayır. Bu haksızlıqdır. O dilsiz və düşüncəsiz bir zavallıdır. Əsil edam ediləcək bənim, bən...

Yıldırım. Cəsarət səni məğrur ediyor. (*Cəllada*) Pəki, əvvəl onu susdur.

Olqa. Aman, əfəndim, mərhəmət, mərhəmət! (*Hiddətli içqırıqlarla ağlar, Sultanın ayaqlarına qapanır*)

Orxan (*şiddətli və istehzal qəhqəhələrlə gülərək*). Zavallı qızçıqaz! Sən haklı imişsən. Ah, Teymur, Teymur!..

Yıldırım (*vəzifəsini bitirmək istəyən cəllada*). Dur, əl saxla! (*Orxana*) Niçin güldün, niçin Teymuru xatırladın?

Orxan. O bənim biləcəyim iş, sən yalnız edam etdirə bilirsən.

Əli paşa. Xayır, bu səbəbsiz deyil.

Olqa (*başını qaldırır. Göz yaşını silərək*). Ah, səbəbini bən söylərim.

Orxan. Kalk! Hiç bir şeyə ehtiyac yok. Söyləmək lazımsa kəndim söylərim. (*Olqa kalkar*)

Yıldırım. Pəki, kəndin söylə! Şu qəhqəhələr niçindir, əcəba?

Orxan. Şu qəhqəhələr acı bir fəryaddan başqa bir şey deyil. Bütün dünya dəli Teymura səcdə edərkən, yalnız bən isyan etdim. Halbuki onun kiçik bir təhqirinə dayansaydım, şimdiki edama layıq görülməzdim.

Sükut...

Yıldırım (*mülayim*). Bu sözlərin nə dərəcədə doğru olduğunu bilmək istəməm. Bən hər ikinizi şu qızın göz yaşlarına bağışladım.

Olqa. Ah, kölgəniz əskik olmasın.

Əli paşa. Əvət, göz yaşları məsumiyyəti isbat için ən parlaq şahiddir...

Orxan. Lakin bir rica etmək istərdik.

Yıldırım. Söylə.

Orxan. Məsələ yalnız bağışlanmaqla bitmir. Biz artıq Teymur məmləkətinə dönəməyiz, sədaqətimizə qarşı şübhə edildiyindən təbii burada qalacağımız da şübhəli. Əgər müsaidə buyurulursa Mısır-Şam tərəflərinə keçəriz. Orda bizi himayə edənlər bulunur.

Yıldırım (*məmnun təbəssümlərlə yerindən kalkar*). Xayır, hiç bir yerə getməyəcəksiniz. Siz bənim oğlum, bu da qızımdır. Hər üçünüzün sədaqətinə şübhəm qalmadı. Haydı, Nazim ağa! Söylə, bir dairə ayırsınlar, misafirlərə ehtiram lazım.

Nazim cəllad ilə bərabər çıxar.

Orxan (*arkadaşları ilə bərabər əyilir*). Təşəkkür edəriz.

Yıldırım. Sədaqətiniz dərəcəsində mükafat görəcəksiniz. (Əli raşa ilə bərabər məclisi tərk edir)

Orxan (*ətrafa*). İştə ilk fəlakəti atladıq.

Olqa. Ah, pək qorkuyorum. Sobutay Səmərqənddə işlərin üstünü açacaq. Teymurun qəhrü qəzəbi belə yıldırım kimi üzərimizdə patlayacaq. Ah, o bəni niçin gördü?

Orxan. Hiç məraq etmə, bən Sobutayı görürəm. O pək nəcib qəhrəman. Kimsəyə bir şey söyləməz. Hətta Teymur duysa belə əhəmiyyət verməz.

Dəmirqaya (*bir tərəfdə*). Nəmə lazım, bən qarışmam. Ölülər ölürəm, qalırılar qalırım.

Olqa (*saksıda gördüyü yeşil fidancığazı göstərir*). Ah, o nə xoş, nə tərəvətli gül fidanı.

Orxan. İştə həmişəbahar gülü, bak, hənuz yeni-yeni qönçə verməyə başlayır.

Olqa. Əvət, pək gözəl...

Orxan. Bir gün gəlir ki, şu yeni qönçələr açar, bizim arzularımız da onunla bərabər çiçəklənməyə başlar.

Nazim (*gəlir, əyilir*). Buyursunlar. (*Önlərinə gedər*)

Orxan. Gedəlim. (*Nazimi göstərir*) İştə bu gecə qiyafətli məxluq bizi uğurlu və parlaq bir sabaha dəvət edir. (*Gedirlər*)

Pərdə

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

Eyni səhnə... Gündüz... Qarşığı böyük pəncərədən saray bağçasını süsləyən yeşil ağaclar, rəngarəng çiçəklər nəzərləri oksar. Salona qonmuş saksıdakı fidanın dal budaqları əvvəlkinə görə daha böyümüş və tam mənasilə açılmış gülləri aradan bir xeyli zaman keçdiyini xatırladır. Orxan bir tərəfdə əski Osmanlı yavərləri qiyafətində olaraq əli alnında düşünür.

Olqa (*saray xanımlarına məxsus bir qiyafədə gəlir. Orxanı bir kədər süzərək*). Orxan!

Orxan. Sənmisin, Olqa!

Olqa. Nə düşünürsün, mane oldum, deyilmi?

Orxan. Xayır...

Olqa. Niçin böylə dalıb gidiyorsun?

Orxan (*gül fidanını göstərir*). İştə hər tərəfdə gözəl qoku və nur saçan şu gülləri görüürmüsün? Bak, nə kədər dəyişmiş. Bunlar bir zaman yemyeşil tumurcuq halında idilər.

Olqa. Əvət, xatırlıyorum, “casus” deyər tam bizi yakaladıqları gecəydi.

Orxan. Bən o gecə, açmamış qönçələri gönlümüzdəki arzulara bənzətmişdim, deyilmi? İştə bu gün bütün istədiklərimiz yerini buluyor, onlar kibi çiçəklənməyə başlayır.

Olqa. Pəki, o halda bu düşüncələr nə?

Orxan. Olqa! Biz artıq burayı tərkməliyiz.

Olqa. Niçin? Halbuki burada səadət var.

Orxan. Xayır, biləkis səadət bizi başqa aləmdə gözlüyor.

Olqa. Fikrini hiç anlıyamıyorum. Sən Yıldırım kibi böyük bir padşah sarayında... Kəndin də ən sevgili yavərlərdən birisin. Daha nə istiyorsun? (*Gül fidanına yaxlaşır, qoklamağa başlar*)

Orxan (*ətrafa*). Ah, Teymur ordusu tərəfindən Sivas qələsi alt-üst edilmiş, Yıldırımın oğlu öldürülmüş... Daha burada durularmı?

Olqa. Orxan! Səndə bir sirr var; hər ay gizli məktublar yazıyorsun, əcəba onlar kimə və nerəyə?

Orxan. Sonra anlarsın, şimdici çabuk hazırlan! Nə olursa-olsun buradan çıkmalıyız.

Olqa (*tələş ilə*). Allah eşqinə nə olmuş, Yıldırımdan bir fənalıqımı gördün?

Orxan. Xayır. Fəqət bir takım padşahlar, hələ Yıldırım kibi sərxoşlar o dərəcə qorkunc ki, əsla inanılmaz. Əvət, kəndi qardaşını vəhşicə parçalatan bir hökmdar, yarın ufaq bir bəhanə ilə bizə də qızır, bizim də qanımızı döktürür.

Olqa. Bən şu şübhələrə hiç bir mənə verəmiyorum.

Orxan. Dedim ya, sonra anlarsın. Hazırlan, ehtiyat için bir çarşaf da al, yolda lazım olur.

Olqa. Pəki, lakin...

Orxan. Sus, işte gələn var.

Olqa (*bakar*). Əvət, Sultanın hərəmi Meliça. (*Məmnun təbəssümlərlə o gələn tərəfə doğru yürür*)

Orxan (*yalnız*). Vəzifə hər şeydən müqəddəsdir. Artıq sırası gəlmiş, Teymur mütləq hücumu başlayacaq.

Meliça (*Olqa ilə bərabər gəlir*). Ah, Olqa, Olqa! Sizin bana munis olmanız, bilsən nə kadar gönlümü açıyır.

Olqa. Fəqət bən... Bənim gönlümdəki sevinc daha böyük, daha dərindir.

Meliça. Sən nə kadar nəcib isən, (*Orxana işarətlə*) yoldaşın da bir o kadar qəhrəman və nəzakətlidir.

Orxan. Təşəkkür edərim.

Meliça (*ətrafa diqqətlə*). İşte Yıldırım. Aman, nə kadar halı pərişan...

Olqa. Əvət, bu günlər əfəndimiz pək düşünüyür.

Orxan. Nə düşünməsin?! Hiç Teymur ordusunun kabalıği çökür şeymi?

Yıldırım (*gəlir, təzim edərlər. Yanındakı Nazim ağaya*). Əli paşa nərdə? Çabuk buraya çağır. (*Nazim əyilir çıxar. Yıldırım sinirli*) Ah, Teymur! Teymur! Bən sənə bu dərəcə sayğısız olduğuna inanmazdım.

(*Daha qızgın*) lağımlar vasitəsilə kərastələri tutşdurmaq, Sivas kibi bir qələyi yandırır havaya sovurmaq sənin həddinmi? Ah, əsirlərin, qələ mühafizlərinin kafasını kəsdirməkmi? Ərtoğrul kibi bir evladı əlimdən almaqmı? Nə böyük cəsərət? Xayır-xayır... Bu tidənli zərbə, bu acı təhqir əsla unutulmaz. Ah, duyğusuz cəllad.

Orxan. Ehtimal ki, bu hərəkət onu saymadığın üçün bir ixtar, təbir caizsə, bir guşmaldır.

Bu sırada uzaqda aşiqanə bir ahənglə çoban qavalı-düdüyü çalınmağa başlar.

Yıldırım (*çılğın*). Nasıl? Bir ixtarmı, bir guşmalmı? Ah, nələr eşdiyorum?

Orxan. Əvət, ixlas və sədaqətim şu acı həqiqəti söyləməyə bəni məcbur edir.

Yıldırım. Bən üzərimə gələn kocaman Səlib ordularını kahr etdim. Fransa və Almaniya cəngavərlərini püskürtdüm. Lehistan, Avstriya və İtaliya əskərlərini bir hücumda əzdim. Hətta qorkusuz Jan kibi məşhur bir qəhrəmanı belə hiçə saydım. Şimdi Teymur kibi bir sərsərimi bəni qorkudacak? Ah, kor olsun fələyin gözləri. Gör kimlər bana meydan okuyor?

Meliça. Aman, Xaqanım! Kəndinizi pək üzüyorsunuz, vücudunuz bir kadar istirahətə möhtac.

Yıldırım. İstirahətmi! Zəhərli dırnaqlar qəlbimi parçalarkən istirahətmi? (*Çılğın*) Ah, canavar! (*Meliçaya*) Bizi yalnız bırak. (*Meliça Olqa ilə bərabər çəkilmək istərkən*) Söylə o çobanı susdursunlar.

Meliça. Pəki. (*Getmək istər*)

Yıldırım. İstəmöz, bırak çalsın.

Meliça. Pəki... (*Salonu tərək edərdər*)

Yıldırım (*pəncərəyə yaxlaşır, çobanı dinlər. Həzin və yaralı bir ah çəkərək*). Çal!.. Çal!.. Əvət, bəxtiyar çoban, çal!.. Nə Sivas kibi şəhərin əlindən getmiş, nə də Ərtoğrul kibi oğlun...

Əli paşa gəlir, düdük susar.

Əli paşa (*yapma bir təlaş ilə*). Əfəndimizi bir kadar kefsiz görüyorum...

Yıldırım (*acı təbəssümlə*). Əvət, kefli vəzirlərin sultanı daima kefsiz olur.

Əli paşa. Hər halda şevkətli xaqanın mərhəməti çəkərlərinin küsurundan daha böyükdür.

Yıldırım. Bana bak, sən Sivas vəqəsinə nə dersin?

Əli paşa. Yalnız çocuqca bir təcrübə. Mənasız bir təcrübə...

Yıldırım (*qızğın*). Açıq söylə, nasıl mənasız?..

Əli paşa. Çünki Teymur Sivas qələsinə təcavüz etməklə bərabər müharibəyi uzatmaqdan çəkinmiş... Görünür ki, əskərlərimizin şücaətini görmüş, eyicə bir dərs almış. Cəsarəti olsaydı, Sivası bırakıb da Mısır-Şam tərəflərinə keçməzdi.

Yıldırım. Sən sərxoşsun, bu gün-yarın Mısırı də alt-üst edər, Şamı da.

Orxan. Zatən etmiş.

Yıldırım. Ah, nə söylüyorsun?

Orxan. Hətta geri belə dönmüş və Aras çayını keçib Azərbaycana daxil olmuş. Əvət, o şimdi Qarabağın sərin yaylalarında, otlu-çiçəkli ovalarında istirahət və şənliyə məşğuldur.

Əli paşa (*müztərib, ətrafa*). Ah, dəhşət, dəhşət!..

Yıldırım (*Əli paşaya*). Pəki, bu xəbəri sən niçin şimdiyə kadar bana söyləmədin?

Əli paşa. Çünki həm hastasınız, həm də əhəmiyyətsiz bir şey...

Yıldırım (*pək həyəcanlı və qızğın*). Nasıl?! Əhəmiyyətsizmi?! Xayırxayırx. Hiç də öylə deyil. Sən Teymura qarşı Mısır-Şam hökumətlərilə ittifaq yapacağına, Bursa meyxañçilərinə şərab ismarlamağa məşğul olmuşsun.

Nazim (*gəlir, əylir*). Şeyx Buxari həzrətləri.

Yıldırım. Gəlsin. (*Nazim çıxar, Yıldırım ətrafa*) Şeyx fazil və möhtərəm bir zat. Onun bu gəlişi hiç də mənasız deyil.

Şeyx Buxari (*köylü bir qadınla daxil olur. Təzimdən sonra*). Əfv edərsiniz, əfəndim, cəsarət ediyorum. Lütfən şu köylü qadını dinləyin. Anadolunun şu yoxsul anasına qulaq verin də, görün nələr söylüyor.

Yıldırım (*qadına*). Söylə!

Qadın. Kocamla oğlum xaç qavğasında öldü, ah, ölürkən yüz-lərini görmədim, məzarlarına belə həsrət qaldım. Bəni yaşadan ancaq bir təsəlli idi; onlar vətən uğrunda şəhid olmuşlardı.

Yıldırım. Dərdin nədir, onu söylə?!

Qadın. Yetişmiş bir qızım vardı, adı Lalə idi, onu yaşatmaq için hər zəhmətə qatlarırdım. Tarlamızı sürərkən bir tərəfdən alaca öküzü, bir tərəfdən də kəndimi qoşaraq heyvanla bərabər çalışıyordum. Laləciyimə, bir danəcik yavruma yeyəcək-geyəcək tədarik ediyordum.

Yıldırım (*azacıq sərt*). Sonra?

Qadın (*həyəcanlı*). Sonra azğın yeniçərilər, sənin o kaba və sərxoş əskərlərin öküzümü aldılar. Bırakmaq istəmədim, incitdilər. Yalvardım,

döydülər. Bən hiç... Əvət bən hiç... (*Yaralı fəryad ilə*) Qızım! Ah, yavrum! Canavarlar yardımsız bir quzuya hücum edər kibi onu sardılar, ağlamasına, çırpınmasına bakmadılar, cəllad kibi alıb götürdülər. (*Çılğınca*) Ah, Laləciyim! Ah, yavrum! (*Yıldırımın ayaqlarına qapanır*)

Yıldırım (*son dərəcə qızgın*). Cevab ver! Əli paşa, cavab ver!

Qadın (*çılğın*). Ah, sərxoşlar! Canavarlar!

Şeyx Buxari (*ətrafa*). Sərxoş bir amirin məmurları da ancaq sərxoş olur.

Yıldırım (*kəskin*). Bulunsun, şu qadının qızı bu saət bulunsun!

Orxan. Gəliniz, validə.

Qadın (*göz yaşını silərək*). Ah, yavrum... mələk yavrum! (*Təkrar ıçqırıqlarla ağlar*)

Orxan. Gəliniz, xəyanət cəzasız qalmaz. (*Qadınla bərabər çıxar*)

Şeyx Buxari (*ətrafa*). Zavalı qadın! Bilməz ki, yalvardığı padşahın içdiyi şərəblər, yalnız yoxsul köylünün tökülən al qanlarından, qanlı göz yaşlarından tədarük olunur.

Nazim (*gəlir, əyilir*). Teymur elçisi!

Yıldırım. Gəlsin! (*Sinirli*) Yenəmi elçi! Yenəmi Teymur elçisi!

Sobutay yazlıq əlbisədə gəlir, əyilir, məktubu verir.

Yıldırım (*Əli paşaya*). Al, oku! (*Sobutaya*) Bu məktub nerdə yazılmış?

Sobutay. Azərbaycanda, Qarabağ yaylasında...

Yıldırım. Çık bəklə, cavabını şimdi alırsın.

Sobutay. İtaət! (*Əyilir, çıxar*)

Əli paşa (*qısa bir mütləidən sonra, heyrətlə ətrafa*). Dəhşət, dəhşət!

Yıldırım. Nə yazıyor, şimdi nə yazıyor?

Əli paşa (*okur*). Tanrı qulu Teymurdan Sultani-Rum Yıldırım Bayazidə.

Yıldırım. Uzun laf istəməm, yalnız məktubun məalını söylə!

Əli paşa. Yazır ki, bən sizi bir türk xaqanı olaraq sayarım və zatınıza qarşı hörmət bəslərim, fəqət siz bəni saymazsanız aramız soğuyur və şu soğuluğun nəticəsi pək acı olur.

Orxan gəlir.

Yıldırım. Sonra? Sonra?

Əli paşa (*yarımbakışla məktubu süzərək*). İştə bu bənim son məktubum və son təklifimdir. Qaraqoyunlu əmiri Qara Yusif ordan

uzaqlaşmalı... Şahzadələrinizdən biri məmurən yanıma göndərilməli... Bən ona evlad kibi bakacağımı şimdindən vəd eylərim, fəqət məktubuma müvafiq cavab gəlməzsə, hücum edəcəyim şübhəsizdir. Ona görə də hazırlanmanızı ixtar edərim.

Yıldırım. Mühəribəmi? Ah, mühəribəmi? (*Acı qəhqəhəylə*) Gör bizi nə ilə qorkutuyor. Zavallı Topal! Görünüyor ki, qarşısındakını unutuyor. (*Pək qızğın*) Xayı, onun cavabı mühəribədən başqa bir şey deyil.

Şeyx Buxari. Zənnimcə qəzəb və hiddət əfəndimizin yanlış mühakimələrə sevgi ediyor. Teymur da sizin kadar qəhrəman, sizin kadar cəsur və sarsılmaz bir hökmdar. Boş yerə türk evladının qanını dökürməyin və ətrafınızı saran düşmanları kəndi fəlakətinizə güldürməyin.

Yıldırım. Xayı, mirim! Bən şimdiyə kadar sənin acı nəsihətlərini dinlədim. Əfsus ki, bundan sonra idinləməyəcəyim, çünki şu məktubun məalı təhqirlərin ən acısıdır.

Şeyx Buxari. Əvət, biliyorum acıdır, hətta bənim sözlərim ondan da acıdır. Fəqət onunla çarpışacağına, kəndi nəfsinlə mübarizə et. Cəsarət ediyorum, mümkünsə rəqqasələrə uyma! Serbistan prenesi nüfuzuna qapılma! Və sərxoş vəzirələr alət olma!..

Əli paşa (*ətrafa*). Ah, bu nə həzyan?

Yıldırım. Əvət, şeyxim! Acı da olsa, sözlərində bir həqiqət var. Lakin Teymura qarşı susmaq əsla əlimdən gəlməz. Çünki o bəni tanımayı, yaxud tanımaq istəmiyor. Hər halda bən kəndimi ona tanıtma-lıyım. Əli paşa, cavab yaz?

Əli paşa kağız-qələm hazırlar.

Orxan (*təzim ilə*). Müsəidə buyurulursa, bən də iki söz söyləmək istərim.

Yıldırım. Söylə!

Orxan. Əfəndimizin iradəsi, əlbəttə, bir həqiqətdir. Şeyx həzrətlərinin tevsiyəsi isə daha xeyrxahanə bir məsləhətdir.

Yıldırım. Bən həpsini düşünüyorum, artıq bizimki məsləhətdən keçmiş. (*Qızğın*) Cavab yaz!

Əli paşa. Əmrinizə müntəzirim.

Yıldırım. Yıldırım Bayaziddən kəlbi-əqur Teymura!

Məclisdəkilər (*heyvət və dəhşətlə ətrafa*). Nasil? Kəlbi-əqurmu!

Yıldırım. Yazdınımı? Kəlbi-əqur Teymura.

Əli paşa. Əvət, kəlbi-əqur Teymura.

Yıldırım. Yaz, mühəribə biz mühəribədir. Hər kim sözündən qaçarsa, qadımı üç təlaq ilə boş olsun.

Əli paşa (*yazır, ətrafa*). Ah, fəlakət! Dəhşət!

Yıldırım. Ötəsini kəndin bilirsin, iş tən bənım deyəcəyim şü!

Şeyx Buxari (*müztərib və həyəcanlı*). Əfəndim! Əfəndim, müsaidə buyurun. Bu cavab adabi-münazirəyə əsla müvafiq deyil. Həm də hiç bir hüsni-təvil qəbul etməz. Əvət, bu bir xəta, bu bir təcaüz ki, hiç bir hökmdarın şanına yakışmaz.

Yıldırım. Artıq yetişir, rica edərim, kimsə qarışmasın.

Şeyx Buxari (*yenidən kalkar, getmək istər*). Pəki, Sultanım, qarışmam, lakin şü cavabınızla böyük bir məsuliyyəti-tarixiyyə altında qalacaqsınız. Bana müsaidə...

Yıldırım. Buyura bilirsiniz. (*Şeyx Buxari çıxar. Yıldırım istehzalı təbəssümlə kafasını oynatır*) Əvət, bu məktubla Yıldırım böyük bir məsuliyyət – bir məsuliyyəti-tarixiyyə altında qalacaqmış!..

Orxan. Hər halda Şeyx bədxah bir şəxs deyil.

Yıldırım. Nə olursa-olsun, bənım iradəm qətidir. (*Kalkır*) Bana bak, Orxan! Sən bu vəqtə kadar bizdən hörmət və məhəbbət gördün... və o sayədə Anadoluda yaşayan tatar-türkmən qəbilələrinə böyük nüfuzun var.

Orxan. Əfəndimizin lütfündən.

Yıldırım. İş tən onlara icrayi-təsir etməli. Yarın orduya səfərbərlik əmr edəcəyim. Bakalım Teymur bizə qarşı nə yapar? Fəqət, sakın, vəzifəndə müsamiyə etmə! (*Çıkmak üzrə bir kaç adım yürür*)

Orxan. Bəncə vəzifə hər şeydən müqəddəsdir. Amirim uğrunda başdan keçməyə hazırım.

Yıldırım. Haydı, arslanım, iş başına! Unutma ki, səni daha böyük rütbələr bəklıyor. Əli paşa! Sən də məktubu elçiyə ver, bəndən son hədiyyə olaraq Teymura götürsün.

Əli paşa. Baş üstünə!

Çıxırlar.

Orxan (*yalnız*). Ah, Teymur, kəlbi-əqur! (*Acı və istehzalı qəhqəhəylə*) Əvət, daima sərxoşların təsəllisi həzyan, aciz və zəiflərin silahı isə söyüş və qarğışdır. (*Yıldırımın getdiyi tərəfə kinli və qızğın*) Fəqət, ey məğrur və əyyaş sultan! Əmin ol ki, yarın, əvət yarın o koca qəhrəmanın dəmir pəncəsində bir ilan kibi qıvrılacaqsın. Həm də umulmaz bir məğlubiyyətlə zəbun və pərişan olacaqsın.

Pərdə

BEŞİNCİ PƏRDƏ

Ankara ovası, Teymur çadırı... Gündüz. Çadırın önündə qalın gevdəli, gürbüz, yaylı-oklu iki nəfər növbət bəklilərək konuşurlar.

Birinci növbətçi. Yahu, bütün dünya çarpışıb vuruşmaqdan yoruldu da, şu Topal bir türlü yorulmaq bilmiyor.

İkinci növbətçi. Yalnız şikayətimi? Nə çabuk usandın, əzizim?

Birinci növbətçi. Mısır və Şamda döktüyümüz qanlar hənuz qurumamış. Şimdi də Ankara qavğası, Ankara bəlası!.. Nə demək? Beş gün rahatlanmaq yokmu ya?

İkinci növbətçi. Pəki, Qarabağın çiçəkli ovalarında, Azərbaycanın o cənnət kadar gözəl ruhlu bir guşəsində sürdüyün zevq və səfalar yetişmədimi?

Birinci növbətçi. Nə demək! Biri üç ay yaşayışdan zevq alırsa, altı ay da hər bə etməlimi?

İkinci növbətçi. Şuna bak, müharibə kəndisi də bir zevq deyilmi ya?

Birinci növbətçi. Bırak Allahı seversin. (*Bir kaç adım aksayaraq yürür*) Şam ətrafında vuruşurkən ayağıma bir də ok dəydi də hala aksıyorum, hala gecələr ağrıdan uyuyamıyorum.

İkinci növbətçi (*gülərək*). Zərər yok, saf mal sahibinə bənzər. Teymur da aksaqdır, sən də... yalnız aranızda bir fər q var ki, sən qarğasan, o qaraquş...

Birinci növbətçi (*qızğın*). Sus bə, sərsəm hərif!

İkinci növbətçi. Pək gözəl, o qarğa olsun, sən qaraquş.

Birinci növbətçi. Xayı, onu da istəməm.

İkinci növbətçi. Pəki, o halda nə istərsin?

Birinci növbətçi. Nə istəyəcəyim, bak şu Ankara müharibəsi bənim hiç xoşuma getmiyor. Nə var, nə yok, Teymur Yıldırımını yenəcəkmış... Pəki, bənim xeyrim nə olur? Mısırdə, Şamda hiç olamazsa əlimizə paradan-maldan bir şey keçdi. Burda qalib gəlirsək. (*Əlini avucuna vuraraq*) Söylə, bakayım, şu avcuma nə girəcək? Ankaranın quru, boş səhrasını?

İkinci növbətçi (*istehzalı qəhqəhəylə*). Vay, yəhudi dəllalı, vay! Sən müharibəyə yəğma içinmi gəldin?

Birinci növbətçi. Nə demək! Topal ad qazansın da arada bənim canım getsin, öyləmi?

İkinci növbətçi. Sus, artıq yetişir; şu sözlər bir türkə yaraşmadığı kibi, bir əskərə hiç yaraşmaz.

Birinci növbətçi. Nə demək? Sanki əskər insan deyilmi ya? (*Sinirli*) Əvət, nə demək! Ölüb-öldürən biz, gülüb-əylənən onlar! Çarpışıb-vuruşan biz, ad-san qazanan onlar! Ac-çılpaq qalan biz, zev-qü səfaya dalan yenə onlar!

İkinci növbətçi (*gülərək*). Yahu, sayıqlıyormusun, onlar kimdir, əcəba?

Birinci növbətçi. Onlar, iştə saraylarda keyf sürən azğın padşahlar, dəli xaqanlar... Sərvət və səadət içində gülümsəyən kurnaz vəzirlər, yaramaz vəkillər... Eysü nuş ilə vət keçirən hoppa şahzadələr, çilgün dərəbəylər...

İkinci növbətçi (*məğrur qəhqəhəylə*). Anlaşıldı, əvət anlaşıldı. Bu düşüncələr hər qorkaqlıqdan iləri gəlir. (*Əlilə onun omuzuna vuraraq*) Bana bak, hiç mərağ etmə, bu gün-yarın Yıldırım basılır, yenə Səmərqəndə dönəriz.

Birinci növbətçi. Xayır, bu qavğadan gözüm hiç su içmiyor. Yıldırım pək qəhrəman diyorlar.

İkinci növbətçi. Əcəba, onun nəsi qəhrəman imiş?

Birinci növbətçi. Nə demək! İştə kaç gündür yüz-yüzə duruyoruz. Hərif müharibəyi bırakıb da şikara çıkmış. Pəki, bundan nə çıkar? Demək o kadar məğrur ki, bizi saymaq belə istəmiyor.

İkinci növbətçi. Zərər yok, o bizi saymazsa, biz onu sayarız. (*Boru səsi eşidilir*) İştə Əmir gəlir. (*Bakar, heyrətlə*) O nə? Sanki yüz-gözündən atəş saçılıyor.

Teymur müharibəyə məxsus qiyafətdə gəlir. Divanbəyi, şair Kirmani və Akbuğa onu izlər.

Teymur (*son dərəcə kinli və qızgın bir ahənglə*). Teymur – kəlbi-əqur! Teymur – kəlbi-əqur! Öyləmi, ah, öyləmi?

Şair. Ehtimal sərxoş imiş. Yoksa koca bir sultanın ağızından öylə söz çıkmaz.

Divanbəyi. Əvət, ehtimal ki, sərsəm və hasta imiş, yoksa şu hədyan əqli başında olan bir zata yaraşmaz.

Teymur (*çılğın*). Əvət, ehtimal ki! Ehtimal ki?! Lakin bana da Turağay oğlu Teymur derlər. Onu sərxoşluqdan ayrılmaq, sayğısız kafasını uslandırmaq pək kolay... Ah, Yıldırım, Yıldırım! Nə kadar dəhşətli olsan, Hindistanda avladığım kaplanlardan müdhış deylsin.

Şair (*ətrafı*). Əvət, kaplan yırtıcıların ən vəhşisidir, fəqət kaplanları parçalayacaq daha böyük vəhşilər var ki, o da insanlardır.

Teymur. Qaraqoyunlu əsirəti İsfahan civarında bizə şəbxun yapıdılar, əskərlərimdən üç bin kişi öldürdülər. İştə qarşılıq olaraq bütün

İsfahanı alt-üst etdim. Kəllələrdən qüllələr yapdırdım. Zərər yok, bir az sonra Yıldırım da bəni tanıır. (*Pək kinli və sinirli*) Ah, kəlbi-əqur! Kəlbi-əqur! Nə həzyan... nə cəsərət!

Şair. Əfsus ki, cəsurların, həzyanı həzyançıların cəsərəti kadar gülünc və mənasızdır.

Teymur. O həzyanlar hiç... hərifdəki azğınlığa bak ki, şimdi də bəni saymıyor, hər bə girişəcəyinə şikara çıkıyor.

Akbuğa (*istehali təbəssümlə*). Əvət, gerçəkdən pək sayğısız... Pək məğrur...

Şair. Fəqət məğrurlar pək çabuk sərnigun olur.

Sobutay sürətli adımlarla gəlir, əyilir.

Teymur. Nə var, Sobutay?

Sobutay. Böyük xaqanın əmrilə ava çıkan on beş bin nəfər Yıldırım əskəri bizimkilər tərəfindən ortaya alınmış və bir saldıırışda həpsi əzilib dağılmış.

Teymur. Yıldırımdan nə xəbər?

Sobutay. Yalnız Yıldırım qəhrəmanca bir çevikliklə aradan çıkmış və beş-on nəfər məyyətilə qaçıb qurtulmuş.

Teymur. Bən qəhrəmanları pək sevərim.

Sobutay. Bir də Yıldırım şikarda ikən su yollarını da kəsdik, təbii ordu susuz qalınca daha çabuk təslim olur.

Teymur. Pək gözəl tədbir. Bunu kim düşündü?

Sobutay (*Akbuğayı göstərir*). Böyük sərdar Akbuğa.

Teymur. Zətən hər bə zamanı hiylə də müvəffəqiyyət vasitələrindən biridir.

Şair (*ətrafa*). Bən yalnız Kərbəladakı ərəb Şimirini tanırdım, məgərsə türkdən də Şimir çıkarmış!

Teymur. Akbuğa! Daha durmaq lazım deyil, ordu hücumu keçməli. Sakın Yıldırımı yaralamasınlar. Ona söyləyəcək sözlərim var. Yigid Sobutay! Sən də qafil olma! Hər kim onu diri yakalarsa, kəndisini böyük mükafat bəklıyor.

Akbuğa. Xətti-hərəkətimiz nə yolda olacaq?

Teymur. Onların sağ cinahı açıqdır. İştə oradan bizim sol cinah mərkəzi əhatə etməli. Onların sol cinahı isə pək zəif. Əminəm ki, bəzə qarşı duramayıb çabuk pozulur. Haydı, arslanım! Cəsərət və mətanət!..

Akbuğa və Sobutay əskərcə təməna edər, sürətli adımlarla gedərlər.

Şair (*ətrafa*). Qardaş qardaş qanı içiyor. İştə siyasət və rəyasət bəlası!

Teymur. Orxan gəlmədi, bu bəni pək düşündürüyor. Hər halda o, bu gün bizim tərəfə keçməliydi.

Divanbəyi. Kim bilir, bəlkə keçmiş də bizimkilər tərəfindən yakalanmış...

Teymur. Hər tərəfə buyruq ver, ona ilişməsinlər. (*Şair Kirmaniyə*)
Gəl, bakalım, şair! Sən də bir tərəfdə seyr et, müharibəyi yakından tamaşa etmənin zevqi daha başqadır. (*Gedirlər*)

Elmas şaşkın və müztərib adımlarla gəlir. Teymur getdiyi tərəfə bakar.

Elmas (*ətrafa*). Orxan, ah, Orxan! Sən Elması unuttun, fəqət Elmas səni görmək üçün hər b səhnələrində dolaşır. (*Teymur getdiyi yolu izlər*)

Birinci növbətçi (*arkadaşına*). Bu Divanbəyi qızı da pək tuhaf Səmərqəndin gözəl köşklərini bırakıb da Ankara çöllərindən nə istiyor, bilməm ki?

İkinci növbətçi. Səncə kavğa meydanı yalnız erkəklərə məxsusmu?

Birinci növbətçi (*istehzalı qəhqəhəylə*). Nə demək! Odanı kavğa etməyə gəlmiş?

İkinci növbətçi. Gülərsən ya... Hiç atalardan eşitmədinmi?! Çingizin anası bir qadın ola-ola at belinə mindi. Bütün qomşu ölkələri sıksırdı və kocaman bir səltənət qurdu.

Birinci növbətçi. Nə demək, bu da Çingizin anasını?

İkinci növbətçi. Nə fərqi var, qadın qadındır. Bu da o cinsdən, bu da o nəsiləndən. Arslanın erkəyi, dişismi olur?

Birinci növbətçi. Fəqət bana qalırsa, öydüyün şu diş arslan müharibə için deyil, başqa bir av için gəlmiş olmalı... (*Yola bakar*)
Gözün aydın, iştdə Dəmirqaya gəliyor.

İkinci növbətçi. O ki Orxanla bərabər Yıldırım yanına qaçmışdı.

Birinci növbətçi. Nə demək! Orada yaşamamışlar da geri dönmüşlər.

Elmas (*Dəmirqaya ilə gəlir*). Allah eşqinə söylə, Orxan nə oldu? Nərdə qaldı?

Dəmirqaya (*qalın və yonulmamış səslə*). Onun yanında...

Elmas. O kimdir?

Dəmirqaya. Kim olur-olsun, nəmə lazım, bən qarışmam.

Elmas. Ah, nasıl?! Orxan gəlmədimi? Səninlə bərabər deyilmi?

Dəmirqaya. Hiç Teymurun qorkusundan gələ bilirmi? Moskof qızını qaçırıb da Topala görünə bilirmi?

Elmas. Yok, Teymur onu bağışlar.

Dəmirqaya. Zənn etməm, hiç zənn etməm.

Elmas. Sus, Allah eşqinə sus! Bütün qanım başıma toplanıyor, beynim alevlər içində yanıyor. Demək o buraya gəlməyəcək, öyləmi?

Dəmirqaya. Bən ki, onun qəyyumu deyilim, istər gəlsin, istər gəlməsin. Nəmə lazım, bən qarışmam.

Elmas. Nasıl olursa-olsun bəni Orxanın yanına götür.

Dəmirqaya. Dedim ya, bən qarışmam.

Elmas (*ətrafa*). Aman, ya Rəbbi, şu hərifin qəlbi daşdanmı yapılmış? (*Dəmirqayaya*) Bən buraya yalnız Orxan için gəldim. Nərdə olsa onu bulmalıyam.

Dəmirqaya. Acım, bir az yemək yeyəlim də, sonra...

Elmas. Zərər yok, gəl ye-iç, sakın, yakarı bırakacak deyilim.

Dəmirqaya. Nəmə lazım, hiç bırakma! (*Gedərlər*)

Bu sırada kənardan boru və çarpışma səsləri eşidilir.

Birinci növbətçi. Demək müharibə qızıxdı, işlə çarpışıb vuruşuyorlar.

İkinci növbətçi. Əvət, gurultu getdikcə artıyor.

Birinci növbətçi. İşlə, Orxan da Əmir ilə bərabər gəliyor.

İkinci növbətçi. Görünür Dəmirqaya Elması aldatıyormuş.

Kənardan eşidilən gurultu, çarpışma səsi azalır. Teymur, Divanbəyi, şair Kirmani və Orxan gəlirlər.

Teymur. Söylə, Orxan, nə yaptın?

Orxan. Bənim ilk yaptığım böyük bir qəbahətdir.

Teymur. Hankı qəbahət?

Orxan. Olqayı Türküstandan qaçırdım, ona görə boynum vurulmalıdır.

Teymur. Onu sonra mühakimə edəriz. Bana Yıldırımın, Yıldırım ordusundan xəbər ver!

Orxan. Bursadakı işlər məlum. Hər ay xəbər yazıb göndərmişəm. Son həftələrdə isə Anadoludakı bəylərə gözəl rütbələr vəd etdim, hərəsini tərəfimizə keçirdim. Oradki tatar və türkmənlərin başçılarını çağırtdım, məhəbbətlərini qazandım. Bütün Anadolu əskəri bizim tərəfdə, şimdicə təslim olurlar. Yalnız Rumeli sancak bəyləri, yeniçərilər və serb əskərləri Yıldırım itaətində. Fəqət orduda pozuqluq olunca, onlar da bir şey yapmazlar, çabuk şaşırırlar.

Elmas (*Dəmirqaya ilə bərabər gəlir. Orxanı görünəcə, şaşkın bir sevinclə*). Ah, Orxan!..

Divanbəyi əlilə sükut işarəti verir. Elmas çəkilib bir tərəfdə durur.

Teymur (*Orxana*). Pək məmnun oldum; şimdi söylə bakalım, gözəl prenses nerdə?

Orxan. İştə qarşıda bəklilər. Fəqət dəmin hüdudu keçərkən bizimkilər tərəfindən yarananmış.

Elmas (*ətrafa*). Əvət, bu da yeni bir hiylə.

Teymur. Orxan! Sən bir əskərsin, fəqət işlədiyən xəyanət bir əskərə yakışmaz. Əcəba xəbərsiz olaraq qızı qaçırmaq və bəni saymaq böyük bir nankorluq deyilmi? Bunu yaparkən Teymurun hiddət və qəzəbini düşünmədinmi? (*Orxan susur*) Niçin susdun, söylə?

Orxan. Böyük xaqanın mərhəməti bənim qəbahətimdən daha böyükdür.

Teymur (*sərt*). Xayır, qəbahəti məzur görmək fənalığı tərvic etməkdir.

Birinci növbətçi (*arkadaşına*). İştə Topal yenə çıldırıyor.

Divanbəyi (*Teymura*). Orxan gəncdir, yigiddir.

Teymur (*kəskin*). Xayır, böylə bir qəbahət için ən böyük cəza ölümdür.

Elmas. Ah, ölümümü?

Teymur. Əvət, Orxan yalnız edama layıqdır.

Elmas. Mərhəmət, ah, mərhəmət!.. (*Teymura yaxlaşır*)

Teymur (*çılğın*). Çəkil!

Divanbəyi. Ah, gerçəkdənmi edam?

Teymur. Əvət, edam, edam! Bırak, hər kəs için ibrət olsun!

Ətrafda böyük şaşkınlıq və korkunc bir sükut...

Orxan. Xayır, xaqanı, xayır... Ölüm hər kəsi qorkutsa da Orxanı qorkutmaz. Bən vəzifə uğrunda bin dəfə ölüb-dirildim. Yıldırım bəni öldürtmək istərkən belə qəhqəhələrlə güldüm. Şimdi isə gülmək deyil, yalnız heyrət edərim. Həm də başqa əlləri qanımla ləkələndirmək istəməm. (*Belindəki xəncəri çıxarır. Kendini vurmaq istər*) Ah, sən bəni alçaltdın, fəqət bən... iştə!

Teymur (*gur və kəskin səslə*). Orxan! Acele ediyorsun, bən səni alçaltmaq deyil, yalnız imtahan etmək istədim. (*Şən qəhqəhəylə*) Unutma ki, Teymur şahmat oynarkən belə, taxtadan yapılmış kiçik bir piyadayı kayb etmək istəməz. Halbuki sən cəsur və eşsiz bir qəhrəmansın. (*Yaklaşıb Orxanın omuzunu okşar*) Əvət, sənə məharət və cəsərətin işlədiyən qəbahətdən daha böyükdür. Olqayı, o dəyərlə digəri mükafat olaraq sənə bağışladım. Fəqət qəlbin onun, düşüncə və biləklərin bizim olsun.

Bu sırada Olqa gəlir və örtündüyü çarşaf omuzlarına sarkaraq bakıb durur.

Elmas (*çılğın bir tevr ilə Teymurun qarşısına keçərək*). Xayır, xayır! Sən bunu əsla yapamazsın. Əvət, sən böyüksün, bütün dünyaya hökm edə bilirsən; fəqət Orxanın qəlbinə deyil! Unutma ki, bən anayam.

Şair (*ətrafa*). Əvət, ana qəlbi hər şeydən güclü və məhabətlidir.

Olqa (*köksünü sıkaraq, ətrafa*). Ah, bu ox yarası bəni məhv edəcək...

Teymur. Elmas! Səbr və mətanət lazım.

Elmas. Xayır, xayır. (*Olqayı göstərir*) Sən ona bütün aldığın ölkələri bağışlaya bilirsən, fəqət bana verilən bir qəlbi əsla! Əsla! (*Orxana*) Niçin susdun, Orxan, cəvab ver?!

Orxan. Xaqan hüzurunda ədəb gözətiyorum.

Elmas. Halbuki həyat yoldaşına xəyanət etməyə daha böyük ədəbsizlikdir.

Olqa (*Teymur qarşısında diz çökərək*). Böyük Xaqan! Bənim varlığım bir çoxlarının hissiyatını zəhərləyir bəni öldürür də, hər kəs iztirabdan qurtulsun.

Teymur (*onun qolundan tutub qaldırır*). Xayır, Moskof çiçəyi, xayır... Bən yalnız qızğın arslanları, azğın kaplanları şikar edərim. Bənim okum yalnız vəhşi qartalların qanilə boyanır. Sən şətarətli bir güvərçinsin, halbuki Teymur əsla güvərçin qanı dökmədi.

Elmas. Güvərçinləri də şahinlər parçalar. (*Qoynundan ufaq bir xəncər çıxarıb vurmaq istər*).

Divanbəyi. Elmas!

Orxan Elmasın biləklərini yakalar, xəncər düşər.

Olqa (*qırıq səslə, acı təbəssümlə*). Hiç təlaş etmə... Elmas!.. (*Qanlı köksünü açaraq*) Bən... işlə yaranmışam... Artıq kimsəyə... zəhmət vermiyəcəyim. Ah, ah, ahh... (*Bayılıb düşər*)

Teymur (*növbətçilərə*). Yardım edin! (*Olqayı qaldırırlar. Elmas çəkilir. Ətrafda gurultu və çarpışma səsləri yüksəlir. Teymur Divanbəyiə*) Bak gör nə var?

Divanbəyi (*yola bakar*). İştə, Sobutay gəlir.

Sobutay (*gəlir, əyilir*). Böyük Xaqana müjdələr.

Teymur. Nə olmuş?

Sobutay. Yıldırım ordusu bozuldu.

Teymur. Nasıl? Ətraflı söylə!

Sobutay. Onların sol cinahı az bir zaman bizə qarşı dura bildi. Sonra birdən-birə şaşırıb dağıldı. Şahzadə Süleyman və Əli paşa bir-iki

bövlüklə qaçmış. Şahzadə Məhəmməd də kəndi ehtiyat firqəsilə Amasya yolunu tutmuş.

Teymur. Yıldırım kəndisi nə halda?

Sobutay. Onu hiç sormayınız! Yıldırım gerçəkdən böyük qəhrəman. Hər kəsdən ziyadə çarpışıb vuruşdu. Ətrafdakı sipahilər və yeniçərilər də son dərəcə yigid... Bununla bərabər həpsi əsir. Həpsi təslimə məcbur oldu.

Teymur (*Divanbəyi*). Əmr et qaçanları qovmasınlar. Sakın, Yıldırıma bir şey olmasın. Həm də ehtiramda küsur edilməsin.

Divanbəyi. İtaət, xaqanım. (*Sobutayla bərabər gedər*)

Şair (*ətrafa*). Qəhrəmanlardakı fəzilət dəhşətləri kədar böyükdür.

Teymur (*volta vurur, qızğın və sinirli*). Kəlbi-əqur!.. Kəlbi-əqur! Nə böyük cəsərət! Ah, məğrur!.. İdraksız! Teymurun təhəmmül və nəzakəti sənin kibi çoxlarını aldatmış. Lakin atəşli bir tokat həpsini sərxoşluqdan ayıltmış. (*Çılğın*) Yıldırım, ah, Yıldırım! Kendisini dev aynasında görüb də şımardın. Fəqət düşünmədin ki, sirkə nə kədar tünd olursa, qabı daha çabuk çatlar.

Şair. Əcəba böyük xaqanın bir-iki sözlə əsəbiləşməsi tuhaf deyilmi?

Teymur. İki sözmü? İki sözmü? Ah, şu həzyan zəhərli bir ok kibi røyada da beynimi dəliyor. Kəlbi-əqur! Kəlbi-əqur! Ah, nə sayğısızlıq! Xayır, böyük nəhrləri yataqlarından çıxaran, sarsılmaz və keçilməz dağları yaran Teymur hər acıyı unutar da, fəqət şu iki sözü əsla! Əsla!

Şair. Hər-halda Yıldırım sənin can qardaşın, qan qardaşıdır.

Teymur. Əfsus ki, qardaş yarası daha acı, daha qorkunc ouar.

Sobutay (*gəlir, əyilir*). Yıldırım hüzurunuza gəliyor.

Teymur. Buyursunlar.

Yıldırım iki nəfər Teymur əskəriylə gəlir. Akbuğa ilə Divanbəyi də bərabər bulunur.

Divanbəyi. İştə, Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayazid!

Akbuğa. Yalnız Sultan deyil, həm də cəsur bir komandan!

Teymur (*yer göstərir, təvazölə*). Buyurun, şevkətli Sultanım! Tanrı qulu Teymurdan daima ikram və ehtiram görəcəksiniz. Yorgunsunuz, rica edərim oturun. (*Oturmaz, Teymur ona cibindən bir kağız çıxarıb verir*) Lütfən şu məktubu okurmusunuz?

Yıldırım (*məktubu alır, aşırı dərəcədə gözlərinə yaxlaşdırır və Teymura iadə edər*). Zətən yazıldığı zaman okunmuş.

Teymur. İştə, bən şu məktubdakı sözlərinizi unuttum və sizi əfv etdim. Yalnız əfv etmək deyil, hətta məhəbbətinizi də qazanmaq

istərim. (*Mənalı və məğrur bir tevr ilə şair Kirmaniyə bakar*) Əcəba, buna şair nə söylər?

Şair (*səmimi və coşkun bir ahənglə*). Məhəbbət! Məhəbbət!.. Əvət, bütün bəşəriyyəti xilas edəcək yalnız məhəbbətdir. Məhəbbətlə çırpınan bir çoban qəlbi, kin və ədavət püskürən bir sultan kafasından daha şərəflidir. Əgər dünyanın şanlı çarpışmaları, qanlı vuruşmaları nəticədə bir məhəbbət, fəvqəlbəşər bir məhəbbət doğurmayacaqsansa... bütün həyata, bütün kainata nifrətlər olsun.

Teymur. Əcəba, məğrur Yıldırım nə düşünüyor?

Yıldırım. Düşünəcək bir şey yok. Əvət, sən qalibsən. Lakin şu qələbə türk əqvamını deyil, yalnız fürsət bəkləyən qomşu hökumətləri məmnun etdi. (*Acı bir köküs keçirdikdən sonra, çok mütəəssir və şiddətli*) Ah, daha doğrusu, İslam aləmini başsız qoydu.

Teymur (*iki-üç adım aksayaraq Yıldırıma doğru yürür, məğrur və gur bir səslə*). Hiç məra q etmə, Xaqanım! Sən kor bir abdal, bən də dəli bir topal! Əgər dünyanın zərrə kadar dəyəri olsaydı, yığın-yığın insanlara, ucu-bucağı yok məmləkətlərə... sən kibi bir kor, bən kibi bir topal müsəllət olamazdı.

Pərdə

Son

XƏYYAM

Dram – 6 pərdə

ƏŞXAS

Xəyyam – məşhur filosof, şair

Sevda – onun sevgilisi

Xacə Nizam – Nizamülmülk Əbülqasim } – Xəyyamın həmdəsləri

Sabbah – Həsən

Rəmzi } – Xəyyamın həmpiyalələri

Xərabati } – Rəmzi ilə Xərabatinin gönüldaşları

Vəfa } – Rəmzi ilə Xərabatinin gönüldaşları

Səfa } – Rəmzi ilə Xərabatinin gönüldaşları

Alp Arslan – əsrin xaqanı

Məlikşah – xaqanın oğlu

Yusif – isyançı bir dəliqanlı

Hacib – Xacə Nizamın qulamı

Əbu Tahir – Sabbahın xidmətçisi

Saqiyə – gənc, yosma bir saraylı qız

Müqtədidillah – Bağdad xəlifəsi

Əbu Şüca – onun vəziri

Köylü erməni – şərabçı

Müfti, Saib, Naib, başqa tələbələr, müridlər, çadırdəşlər, çömləkçilər, alverçilər, müştərilər, rəqqasələr, hökumət məmurları, qulamlar, yavərlər, məzarçılar, əskərlər, saray qızları, sair qızlar və dəliqanlılar.

BİRİNCİ PƏRDƏ

Nişaburda mədrəsə yaşayışı... Tələbələrə məxsus bir oda. Ətraf taxçalarda kitablar, üstürləb və sair həndəsə alətləri, sağda qapı başqa bir odaya, solda qapı dışarı açılır. Qarşıda iri pərdələr asılmış. Xəyyam həmpiyalələri olan Rəmzi ilə Xərabati ilə bərabər şərab içərlər, hər üçü gəncdir. Birinci – ciddi, səmimi, kəskin bakişli və coşğun, ikinci – arıq, həssas, üçüncü isə bir az dolğun, yağız çöhrəli və laübalidir. Qədəhlər boşalırkən musiqi “Hicaz” çalar. Ətrafdə isə minacat səsi yüksəlmə.

Ey fəzalarda gülümsər əbədi şərü xəyal!

O nə qüdrət, o nə həşmət, o nə ahəngü cəlal?!

Hər dəha çırpınaraq səndə arar feyzi-kəmal,

Yenə yok kimsədə əsla səni idrakə məcal.

Xəyyam

(heyvət və həyəcanla)

İştə, bir səs ki, edər göklərə şaşkınca xitab,
O sağır gök, əcəba, kimsəyə vermişmi cəvab?
O dərinliklərə, boşluqlara uçuqca xəyal,
Sanki çırpınmada bir şəhpəri yanmış qartal.

Xərabati

(alaycı qəhqəhə ilə)

Hər gələni bir yeni əfsanə satar,
O qaranlıq dama hər kəs daş atar.
Sakin, aldırma, haman zevqinə bak,

(qədəhi göstərər)

Hər həqiqət buradan parlayacaq.

Rəmzi

Yok deyildir o qaranlıqda işıq,
Bəşərin əczinə binlərcə yazıq.

(Xərabatinin uzatdığı qədəhi alıb içindəki şərabı süzərək)

İçəlim, iştə, bütün varlığımız
Al şəfəqlərdə gülümsər yalınız.

Xəyyam

“Xilqətin sirri müəmmadır, əvət,
Ürəfa saçsa da yüz bin hikmət.
Burda cənnət yapalım badə ilə,
Nəmə lazım o varılmaz cənnət”¹.

(İçərlər, hər üçü sərxoşca okur)

Hər üçü

Saqi, aman, mey ver bana,
Doldur, peyapey ver bana.
Bən abi-kövsər istəməm,
Mey ver bana, hey ver bana...

¹ Xəyyamın dırnaq arasına alınmış rübailərini H.Cavid tərcümə etmişdir (*red.*).

İçdikcə ruhum şad olur,
Hər qayğıdan azad olur.
Mey ver gözəlsiz, nəşəsiz
Hər duyduğum fəryad olur.

Yenə qədəhlər dolur, bu sırada Xəyyamın oda arkadaşları Xacə Nizamülmülk ilə
Sabbah gəlir, birinci – vəqarlı və həlim, ikinci isə titiz və kurnazdır.

Sabbah

(Xəyyamı əzici baxışlarla süzərək)
İştə, seyr et, bu nə sapqınca oyun.

Xəyyam

Buyurun siz də için...

Sabbah

(qızğın və kinayəli)

Eşq olsun!..
Bir düşün, hiç sana layıqımı bu hal?

Xəyyam

Gəl də sızlanma, otur, bir nəfəs al.

Sabbah

Kimdi bunlar?

Xəyyam

(laübali gülüşlə birər-birər göstərər)

İki dostum – Rəmzi,
Şən Xərabati anıb gəldi bizi.
Qayğı bilməz, içərək əyləniriz,
Ayrı olsaq da, həqiqətdə biriz.

Xərabati

(kinayəli qəhqəhə ilə)

Şimdi anlat, bakalım, bunlar kim?

X ə y y a m

İştə, bunlar da bənim həmdərsim;
Biri Sabbah, o biri Xacə Nizam.

R ə m z i

Sən nəsin?

X ə y y a m

Bən də sapıtmış Xəyyam.

(Gülüşürlər)

S a b b a h

(Rəmziyə)

Bu gülüşlər nə demək? Hey, sarsak!..

X a c ə N i z a m

(bir kitab alaraq okumaq üçün yan odaya keçərkən, Sabbaha)

Bəri gəl, onları asudə bırak.

S a b b a h

(Xəyyama)

Nə olur, böylə azıb getsə bəşər,
Səncə əfsanəmidir xeyr ilə şər?

X ə y y a m

Bizə gülməzsə həqayıqdəki sirr
Sərxoş ol, ya ayıq ol, fərqi nədir?

S a b b a h

(coşaraq, Xərabatini göstərir)

Sana bir eşmi o divanə səfil?
Bir düşün, mədrəsə meyxanə deyil!

X ə y y a m

Kaş ki, olsaydı... İçib sən də bir az
İncəlirdin...

Sabbah

Yetiştir... Sus, yaramaz!

Xəyyam

Bumu zevq əhlinə layıq ikram?

Rəmzi

Gədəlim, içdiyimiz oldu haram.

Sabbah

Ramazan akşamı, hər dildə niyaz,
Sizə iblis olur ancaq dəmsaz.

Xərabati

Bən ayıldım...

Rəmzi

Gədəlim, saçma yetər...

Sabbah

(bağırır)

Sayğısız...

Xəyyam

Həddini çox aşma, yetər...

Xacə Nizam

(gələr)

Dur, nə olmuş?

Sabbah

(Rəmzini göstərər)

Bəni təhqir eylər.

Xəyyam

Nə yazıq...

R ə m z i

Gəl, gedəlim...

(Xərabəti ilə bərabər çıxarlar)

S a b b a h

Haydı, yetər.

(İçəri girən xidmətçiyə şərab sürahisini və qədəhi göstərir)

Durma, al, bunları rədd et buradan,

Al da qır həpsini...

Əbu Tahir çıxar.

X ə y y a m

(Sabbahı yan bakişla süzərək gülər)

Bədbaxt insan!..

X a c ə N i z a m

Çok təəssüf, umulur şeymi bu hal?

Düşünün, hər ikiniz əql-kəmal.

Yaşadıq bunca zamandır gülərək,

Bu qırıqlıq, bu soyuqluq nə demək?

(Əllərini bir-birinə verir)

Barışın, son gecəmizdir barışın,

Hər kibin yıldızı parlarsa yarın

Arka olsun da gərək bir-birinə,

Çıkalım bəlkə səadətli günə.

And içək!

X ə y y a m

Anda nə hacət, söz bir.

S a b b a h

Razıyım bən də, gözəl bir tədbir.

X a c ə N i z a m

Bunu vakt ilə sən açdın gerçək,

Yüksələn düşkünə yardımçı gərək.

Ə b u T a h i r

(hızlı adımlarla girər)

Gəliniz, minbərə çıkmışdır imam,
Saray ərkanı bu gün burda tamam.

X a c ə N i z a m

Gedəlim camiyə.

X ə y y a m

Camidənsə,
Musiqi məclisi xoşdur bəncə.

(Bərabər çıxarlar)

S a b b a h

Biri vaiz, biri sazəndə arar,
Bən sükut istərəm, ancaq bu kadar.

(Taxçadan bir şüşə alar, su döküb çalkar)

Ə b u T a h i r

O nədir?

S a b b a h

İştə, əcaib dərman,
Bir yudum içdimi bundan insan,
Bütün aləm görünür cənnət ona,
Bunu hind alimi öyrətdi bana.

Ə b u T a h i r

Cənnət istərsin əgər, camiyə var,
Çok saray qızları gəlmiş...

S a b b a h

(etinasız)

Nə çıxar?..

(Bu sırada qapı barmaq ucu ilə vurulur)

Bak gələn kimdir?

Əbu Tahir

(qapını açıb bakar, heyrətlə)

O işvəli nur
Qız deyil, sanki şəfəq yavrusudur.

(Çıkar, dalğın bakişli Sevdə girər, əyilər)

Buyurun, kimsiniz?..

Sevdə

İsmim Sevdə...

Sabbah

Əmriniz?

Sevdə

Lütf edin, imkan varsa
Bakınız taleyim yıldıza.
Açınız hər gələcək ömrü bana.

Sabbah

(məmnun gülümsəyişlə)

Bəni nerdən tanıyır heykəli-naz?

Sevdə

Şanlı Xəyyamı, əcəb, kim tanımaz?

Sabbah

(ətrafə)

O nə həşmət, nə gözəl, şux əndam,
Şübhə yokdur, bəni sanmış Xəyyam.

(Taxçadan üstürləbi götürər)

Cəbrə, ya hikmətə vəqif bir adam,
Səncə bir falçımı ya?! Anlayamam.

Sevdə

Xayır, əsla!.. Bilirim, şairsin,
Elmi-heyətdə ki, pək mahirsin.

Nə olur, gökdəki yıldızlara bak,
Bir xəbər ver bana.

S a b b a h

Dur, etmə məraq.

S e v d a

O nədir?

S a b b a h

Aləti-kəşf, üstürlab,
Bizə yalnız bu verir bəlli cavab.

*(Barmağı şaqəğında düşünür, ani bir hərəkətlə şüşədəki dərmandan
bir az qədəhə döküb Sevdaya verir)*

Hələ ilk öncə bu şərbətdən için.

S e v d a

Bu niçindir əcəba, söylə, niçin?

S a b b a h

Evliya türbəti var bunda, inan,
İçsə hər kim olur azad acıdan.
Dəyişər taleyi, iqbalı gülər.

S e v d a

İçəməm.

S a b b a h

(sinirli)

Hiç bu olur şeymi, yetər.
Varsa qəlbində bir az şübhə, niçin
Bu kadar vaktımı aldın...

S e v d a

Lakin...

S a b b a h

Sana əyləncəmiyim bən, söylə?!

S e v d a

Pək gözəl, ver içəyim...

(Alıb içir. Sabbah məmnun qalır)

S a b b a h

Bak, öylə.

Bu sırada işıq azalır, ikinci pərdə kalkar, dönməkdə bulunan elektrik kürəsi vasitəsi ilə rəngarəng qıvılcımlar görülür. Sevdə gözlərini ovuşdurar.

S e v d a

Dəhşət, bu nə əfsanəli türbət,

Bilməm ki, alevdənmi bu şərbət?

Sarmış bəni atəşli böcəklər,

Bir bak, nə qıvılcımlı çiçəklər.

S a b b a h

Aldırma, keçər həpsi.

S e v d a

Xayır, bak,

Canlandı, dumanlandı su, toprak.

Başındakı ağ ipək örtünü bir yana atar, Sabbah onun üstündəki atlas urbani də alır, yalnız incə kömləkdə qalır. Dağınq, qumral saçları omuzları üzərinə dağılar.

S a b b a h

(gözlərini onun gözləri içərisinə dikərək)

Aldırma, sönər şimdi o zülmət,

Hər yanda gülümsər yeni cənnət.

Səhnənin işığı artar. Ətrafda iri çiçəklər və kələbəklər görülür.

S e v d a

(çocuqca sevinclə)

Ya Rəbb, nə lətafət!

Sabbah

Bak, doğdu günəş, güldü çiçəklər,
Seyr et, nə gözəl şən kələbəklər.

Sevda

Dur, rəqs edəcəklər.

Rəqs ahəngi başlanır. Çiçəklər və kələbəklər pəri qiyafətli qızlar olub oynayaraq, qıvrılarak, süzülərək Sevdayı araya alırlar, Sevdada heyrət və həyəcan.

Sevda

Oh... Bən bu tamaşaya vuruldum,
Gəl, gəl bana, ruhum.

(Qızlar onu okşayaraq uzaqlaşırırlar. Sevda qollarını açaraq)

Dur, getmə, aman, köksümə yaslan,
Gəl, qaçma yanımdan.

Sabbah

Bak, başladılar cümbüşə.

Sevda

(əlilə)

Sakit...
Söylənmə, çəkil, get.

(Qızlara tamaşa edərək söylədikləri şarkını dinlər. Bu sırada Sabbah onun yelpazəsini alaraq onu yellər)

Qızlar

(Sevdaya yaxlaşırlar)

Ey sevgili afət! Bu nə halət, nə qiyafət?
Nerdən bu lətafət?
Dan yıldızı qoynunda böyütmüş səni guya,
Yok bənzərin əsla!..
Bir busə dilər gözlər o süzgün bakişından,
Aləm sana heyran.
Hər yosmayı qısqandıracaq işvələrin var,
Xoş cilvələrin var.

Sevda

(yerindən kalkaraq)

Heyrət!.. Nə gözəllik, nə şətarət,
Seyr et! O nə daşqınca bəkarət.

(Qızlara)

Siz kimsiniz, ey qafiləyi-naz,
Olmaq dilərim bən sizə həmrəz.

(Sabbah yarımqəhqəhə ilə gülür)

Qızlar

Biz rəng ilə ahəngə büründük,
Qarşında görüdükc,
Koşduq da, axışdıq sana bir an,
Gəl, nazına qurban!
Uç, gəl bizə, ey sevgili dilbər,
Gəl sən də bərabər.

Qızlar süzülərək uzaqlaşarlar. İkinci pərdə qapanar. Sevdə təlaşla ilərilər.

Sevda

Ah, iştə qayıb, getdilər, eyvah!..

Sabbah

(öpmək istər)

Gəl, gəl bana...

Sevda

(geri çəkilər)

Etdim sana ikrah.

Sabbah

Nazlanma, deyil gönlüm oyuncaq.

(Qolları arasında sıkar)

Sevda

Rədd ol, yetişir, sayğısız alçaq.

X a c ə N i z a m

(gələr)

Kimdir bu? Niçin, böylə sayıqlar?

S a b b a h

Bir qız ki, gəlib baxtını yoklar.

(Sevdayı geyindirər)

Al, urbani gey, haydı, gələn var.

S e v d a

Onlar hanı? Ah, nerdədir onlar?

X a c ə N i z a m

Bir söylə saraydanmı o?

S a b b a h

Bilməm...

X a c ə N i z a m

(açıq qapıdan dışarını göstərər)

Gəl, bak, onu izlər bütün aləm.

S a b b a h

Dəhşət!.. Duramam burda...

(Çıkar)

X a c ə N i z a m

Çökil, sus...

(Sevdayı diqqətlə süzər, ətrafa)

Girmiş də bəşar cildinə tavus.

S e v d a

Ah, harda o dilbər kələbəklər,
Burdan süzülən canlı çiçəklər.

Xacə Nizam

Bilməm...

Sevda

(sinirli)

Əcəba, səndəmi sarpqın?

Xəyyamı çağır, nərdə o çarpqın?

Xacə Nizam

Əfv et onu, pək suçlu da olsa.

Bu sırada əskəri musiqi... Hacıb, eşikağası və hökumət məmurları girərlər, saray qızları da onları izlər.

Saray qızları

Sevda?! Bu nədir, Sevda?!

Etdin bizi sən rüsva.

Layıqımı adın gəzsin

Nifrətlə dodaqlarda...

Sevda

Sevda pək uzaqdır ləkələrdən,

Ah, uydum o əfsunçuya birdən.

(Qədəhi göstərər)

Şərbətdən içib sanki bayıldım,

Siz gəldiyiniz anda ayıldım.

Hacıb

(kinli)

Aydındır, əvət, mədrəsələr həp,

Hər kərpici altında bir əqrəb.

(Xacə Nizamı yakalar)

Gəl, xain, ədəbsiz, nə cəsərət?!

(Qolunu bağlayıb götürürlər)

Sevda

Yok onda, xayır, zərrə xəyanət.

Saray qızları

Sevda, gedəlim, Sevda,
Durmaq yaramaz burda.
Gəl, gəl, ulu xaqanın
Qalmış gözü yollarda.
Yokdur bir eşin əsla
Ən şanlı saraylarda.
Bir yosma gövərçinsin,
Ardınca uçar dünya.

Xəyyam gələr, onları tamaşa edib dinlər, coşğun bir ahənglə.

Xəyyam

Alqış, bu nə aləm, bu nə tufan?
Çarpışmada ahəng ilə əlvan.
Yıldızları göklərdə ararkən,
Hücrəmdə gülümsər bana birdən.

(Sevdayı süzərək)

Ah, sən, hələ sən... Başqa çiçəksin,
Bilməm kibi xoşkam edəcəksin.
Bir Tanrıya lazımsa tapınmaq,
Zevq əhli tapınsın sana birdən.

Hacib

Divanəmi? Şairmisin?

Xəyyam

Əsla!..
Peyğəmbər idim, ümmətim olsa.

Hacib

(Sevdaya)

Gəl, saçma bütün sözləri...

(Gedərlər, Sevda dönüb Xəyyamı vurğunca bakişlarla süzər, Hacib isə qolundan tutaraq)

Gəl, gəl...

Sevda

(ətrafə)

Ox, hər kəs olur gönlümə əngəl.

(*Sevda iki-üç adım yürür, təkrar dönüb baktır*)

Xəyyam

Gəldin də, niçin pənbə bulutlar kibi akdın,
Bilməm, niyə getdin, niyə döndün, niyə baktın?!
Şimşək kibi çakdın da, niçin gönlümü yakdın,
Bilməm, niyə getdin, niyə döndün, niyə baktın?!

(*Sevda gülümsər və süzgün bakişlarla uzaqlaşar. Sevda getdiyi sırada
Xəyyam onu izləyərək*)

Sərpildi alev ruhuma süzgün bakişından,
Sarsıldı da həp bənliyim, ey afəti-dövrən,
Gəl, gəl, olayım səndəki hər cülvəyə qurban,
Bilməm, niyə getdin, niyə döndün, niyə baktın?!

Pərdə

İKİNCİ PƏRDƏ

Bazar... Qarşıda çadırçı və çömləkçi dükənləri vardır. Taxçalarda hər türlü çömlək və saksı sürəhi qoyulmuş, işçilər bir yanda çadır tokuyurlar, bir yanda çamurdan çömlək, sair saksı qablar yoğurub yaparlar. Yeşil dalları ətrafa sarqan iri püsküllü söyüd (bidi-məcnun) altında şərbətçi sıra ismələ üzərində oturan müştərilərinə şərbət verir. Ortalıqda başqa şeylər də satılır.

Xoca, tacir, köylü və sairə alış-verişlə məşğuldurlar.

Birinci satıcı

(*məxsusi bir ahənglə*)

Sərin şərbət... Gəl iç gül şərbətindən.

İkinci satıcı

Gözəl halva, doyulmaz ləzzətindən.

Üçüncü satıcı

Qızarmış tazə əkmək, tazə qaymaq,
Çabuk gəl, durma gəl, fürsətdir ancaq.

Neydə "Dəşti" çalınar, gənc çadırçı eyni ahənglə okur.

Gənc çadırçı

Bahar olmuş dedim, xülyayə uydum,
Haman bir gözləri şəhlayə uydum.
Adım Məcnun deyilkən dərdə düşdüm,
Vəfasız, yosma bir Leylayə uydum.

Çömləkçilər

(başqa ahənglə)

Çamurdan xəlq olunmuş derlər insan,
Qədəh yapıdığ biz insan toprağından.
Sunub mey ta xərabat əhli ondan
Unutsun dərdi, gülsün ömrü bir an.

Xərabati ilə Rəmzi bərabər gəlirlər.

Xərabati

(ortayaşlı, qarasaçlı çadırçıya)

Bana bak... Ey, bana bak, ustabaşı,
Gördüyün varmı bizim arkadaşısı?

Çadırçı

Kibi?!

Rəmzi

Xəyyamı...

Çadırçı

Xayı, görməmişiz.

Xərabati

Bəlkə evdən buluruz.

(İki-üç adım yürür)

Çadırçı

Getməyiniz.
Köçmüş ordan, sataraq var-yokunu,
Altı aydır ki, görən yokdur onu.

R ə m z i

Görünür, ruhunu sıkmış, bu diyar.

X ə r a b a t i

Başqa bir ölkəyə varsın, nə çıxar?!

Rəmzi ilə Xərabati yavaş adımlarla getmək üzrə ikən Xəyyam sarıqsız və əbasız olaraq, saçları dağınıq, arıq və solğun çöhrə ilə qarşidan çıxar. O tanınmayacaq dərəcədə dəyişilmişdir. Satış için əlində tutmuş olduğu kitabları uzadaraq onlara göstərir.

X ə y y a m

Alın, əsla ələ keçməz bu kitab.

X ə r a b a t i

O kitabdan eyidir bizcə şərab.

X ə y y a m

(kəskin)

Al dedim, al!.. Yeyəcək əkmək için
Para lazım...

X ə r a b a t i

(para verər)

Al da rədd ol, miskin!..

X ə y y a m

(almaz və qızğın)

Sana qalsın sədəqən.

X ə r a b a t i

(əli ilə rədd edər, usanmışcasına)

Haydı, yetər!

R ə m z i

Bakayım bir, nə kitabdır, göstər?

X ə y y a m

İbn Sinayı eşitdinsə, oku,
İştə Şərqi o böyük feyləsofu.
Bak, yaratmış nə böyük xariqələr,
Bir dəha nuri ki, daim parlar.

(Kitabları birər-birər göstərir)

Bak, şu “Məntiq”, bu da “Qanuni-şəfa”
Bunların qədrini anlar ürfə.

R ə m z i

(şübhəli məraqla ətrafə)

Omu!.. Gerçək omudur?.. Lütf ediniz,
Varmı Xəyyama bir az nisbətiniz?

X ə y y a m

Doğmuşuz hər ikimiz bir anadan.

R ə m z i

(Xərabətiyə)

Şübhə yok, sevgili Xəyyamdır, inan.

(Qucaqlayıb öpər)

Nə qiyafət bu, əzizim, bu nə hal?

X ə y y a m

Sorma, hiç sorma ki, oldum pamal.
Ac qalıb iştə qabıqdan çıkdım,
Bu uğursuz yaşayışdan bıkdım.

R ə m z i

Öncə bir çok tələbən vardı sənin?

X ə y y a m

Həmsi “azmış” deyərək, bəslədi kin.
Uğrayan olmadı bir kimsə bana,
Uyudum çok gecələr acqarına.

X ə r a b a t i

Sən ki, bir şair idin pək rəna.
O da bir faidə verməzmi sana?

X ə y y a m

Şairimi? Sakın, duyduğum ilhamə uyan yok,
Şerimdəki əsrarı duyan yok.
Yok oxşayacaq ruhumu bir nuri-səadət,
İzlər bəni hər türlü fəlakət.
Elmimdəki nöqsan ilə cəhlimdəki irfan
Hər an doğurur bəndə bir isyan.
Uydum da xəyalatə, sanıb kəndimi bilgic,
Bakdım ki, yakar beynimi bir hiç.
Bir hiç ki, bütün şübhəli hikmətlərə asi,
Uydurma fəzilətlərə asi.
Gənc ömrümü atəşli dikənlər gəmirirkən
Həp varlığa isyan edərem bən.
İsyan!.. Ölü adət və təriqətlərə isyan!
Yalqızlı həqiqətlərə isyan!

R ə m z i

Hiç məraq etmə, keçər, həpsi keçər,
Əsrinin öksüzüdür dahlilər.

X ə r a b a t i

(Xəyyamın qolundan tutar)

Haydı, gəl, etməyəlim ömrü hədər,
İçəlim badə, bütün qayğı gedər.

X ə y y a m

Qorkarım, bəndəki bədbin əhval
Sizə versin də məlal.

R ə m z i

Biləkis, səndəki xoş söhbətlər
Bizi dilşad eylər.

Çadırçı usta
(*Xəyyama yaxlaşaraq*)

Buna bak, halına, ətvərinə bak,
Sanki zəncirini qırmış dustak.
Bizə yoldaşdı o rəhmətli baban,
Bir çadırçıydı o da.
Görmədik öylə təmiz bir insan,
Sən nəsin? Bir budala!..

Bazar xalqı çadırçı ustanın sözlərini dinləyərək sinirli və coşğun.

Bazar xalqı

Sakın, aldanmayınız, qanmayınız,
İpi qırmış şu hərif,
Saçmadır sözləri, yalınız, yalınız
Adı çıkmış arif.

Çadırçı usta

Başı boş, cibləri boş, qarnı da boş,
Kədərindən sərxoş...

Çömləkçi

O nücum elbinə vaqif kibidir.

Birinci satıcı

Ya, təbabət də bilir.

İkinci satıcı

(*Xəyyamın omuzunu okşayaraq əylənir*)

Söylə bir gökdəki yıldızlardan,
Süzülən qızlardan...

Üçüncü satıcı

Yeri almış bir öküz buynuzuna,
Hiç inandinmi ona?

Xəyyam

“Ülkər ismilə, diyor, gökdə yaşarmış bir öküz,
Bu bir əfsanə, yer altında da varmış bir öküz.

Arif olsaq bu öküzlər arasından bişək
Görürüz bir yığın ipsiz və yonulmaz eşək”.

Bazar xalqı

Bir bakın, sayğısız abdal nə diyor,
Bizi təhqir ediyor.

(Rəmzi ilə Xərabatini göstərirlər)

Arkadaşdır ona həp əyyaşlar,
Dəli, azgın başlar.

Çömləkçi usta toqatlayıb yoğurduğu çamurla çömlək yaparaq Xəyyama.

Çömləkçi usta

Yüksəlib arkadaşın Xacə Nizam,
Buldu parlaqca məqam.
Oldu Alp Arslana ən şanlı vəzir,
Sən nədən böylə fəqir?

Xəyyam

Bir düşün, varsa əgər səndə bir az əqlü kəmal,
Bu çamur bir yığın insan ki, edərsən pamal.
O həqarətlə, toqatlarla yapılmış qablar,
Dünkü şahlar və vəzirlər ki, bu gün hamsı xəyal.

Çömləkçi usta

Biz də az-çok biliriz, etmə məraq,
Hər kəs er-gec yeyəcəz böylə dayaq.

Xəyyam uzun boğazlı və qulplu bir sürahi alaraq diqqətlə süzər.

Xəyyam

“Görünər bən kibi olmuş bu da bir aşiqi-zar,
Bağlamışdır onu zəncirinə bir zülfü-nigar.
Gördüyün qulpu çamur parçası zənn etmə, sakın,
Bir də gözəl boynuna keçmiş qola pək bənzəri var!”

Bu sırada S a b b a h ilə əli heybəli Ə b u T a h i r yolçu qiyafətində gəlirlər və Xəyyamın son sözlərini dinlərlər.

Ə b u T a h i r

İştə, Xəyyam.

S a b b a h

Omu, gerçəkdən omu?!
Öylə bir şairin iqbalı bumu?

(Xəyyamı qucaqlar)

X ə y y a m

Səni ürkütdü bu halım yoxsa?

S a b b a h

Nə səfalət, umulur şeymi bu ya?!
Baş vəzir iştə bu gün Xacə Nizam,
Get də anlat, edər az-çok ikram.

X ə y y a m

Qapısından keçər olsam, yaltaq,
Sivri dişlər vuruşub saldıracaq.

S a b b a h

Bəri gəl, bən bulurum çarə buna.

X ə r a b a t i

Dur, canım! Qalsın o işlər yarına.

(Ney çalınır)

R ə m z i

Gəl şu püsküllü söyüd kölgəsinə,
Gönül uysun da bir az ney səsinə.

X ə y y a m

(Heyrətlə)

İşləmiş ruhunu sənət və hünər.

X ə r a b a t i

Gəliniz.

(Şərbətçiyə)

Ey, çabuk ol, şərbət ver.

Püsküllü söyüd altında oturub şərbət içərlər.

Gənc çadırçı

(ney ilə bərabər okur)

Keçənlərdən bizə əfsanə qaldı,
Sönüb Cəmşidi-Cəm, peymanə qaldı.
O parlaq, möhtəşəm kaşanələrdən,
Bu gün ıssızca bir viranə qaldı.

Çömləkçilər də eyni sözləri işçi ahəngilə təkrar edib çalışırlar. Bu sırada Qulam əlində qırbac gəlir.

Qulam

Haydı, yoldan çəkilin, haydı...

Çömləkçi usta

Nə var?

Qulam

Seyrə çıkmış da saraydan qızlar,
Haydı, yüzlər divara!

Xəyyam

Oldumu ya?!
Göz niçindir əcəba?

Qulam

Sus, budala!..

Qırbac la vurur. Səbbah yola bakar.

Səbbah

(təlaşla)

İştə, Sevdə... Bəni birdən tanısa
Qızaraq verdirir əlbəttə cəza.

Sabbah çadırların arkasına keçər. Bu sırada Sevdə qara qulların daşdığı təxt-rəvanda gələr, ətrafında saray qızları coşğun bir sevincə şarkı söylərlər.

Qızlar

Alqış təbiətə,
Alqış bu sənətə,
Dönmüş də cənnətə,
Hər yer gülümsüyor.
Sərməst olub bahar,
Hər səmtə gül saçar,
Yüzlər gülümsüyor,
Yüzlərdə nəşə var.

Qızlar əllərindəki çiçəklərdən birər-birər ayırıb Sevdanın ayaqlarına atırlar. Xəyyam kəskin baxışlarla onları süzər.

Xəyyam

Bu gözəl yosmaların çiyndiyi,
Hər çiçək bir gözəlin göz bəbəyi.

Sevdə

Bana munis kibidir iştə bu səs...

(Xəyyama)

Söylə, kimsin? Nəçisin?

Xəyyam

Bir bikəs.

Sevdə

Hankı sənətlə məraq etdin sən?

Xəyyam

İzlərəm gökdəki yıldızları bən,
Lakin onlar pək uzaqdan daha şən,
Daha dilbər və gözəldir, bilsən,
Bizə yaxlaşdımı, bəsbəlli, yakar,
O alev səndəki gözlərdə də var.

Sevda

(*nədimələrə*)

Bəni titrətdi bu coşğun sözlər.

Xəyyam

(*ətrafə*)

Nə kədər işvəli, süzgün gözlər.

Qızlar

Sevda, gedəlim, Sevda,
Xaqan darılar duysa.
Şaşkındır o divanə,
Gəl, gəl oluruz rüsva.

Sevda

Sus, onda fəzilət var,
Qüdrət və cəsərət var.
Çarpınmada, bak, gönlüm,
Bilməm ki, nə hikmət var.

Sevda və qızlar gedərlər, Xəyyam onlar getdiyi tərəfə bakaraq, coşğun.

Xəyyam

Nədir, bilməm, günahım, məst ikən gözlər visalından,
Bənim məhrum olan, ey nazlı afət, gül cəmalından;
Dəmin ilham alırkən şerə bənzər hər məqalından,
Keçər illər, xəbər tutmam sevincindən, məlalından.
Gönül sənsiz səfa duymaz şəfəqlərdən, çiçəklərdən,
Bütün ruhumda, vicdanımda sənsin, ah... yalnız sən...
Sənin eşqinlə ruhum çırpınırkən, sızlar, inlərkən,
Pərişan, hasta halım hiç keçərmə bir xəyalından?!

Bu sırada əskəri musiqi ətrafi çınlatır. Səbbah çadırın arkasından çıxaraq yola bakar.

Səbbah

Bu nə?

Rəmzi

Alp Arslan, o məğrur insan
Geri dönmüş sanırım Ceyhundan.

Orda etmişdi əhali isyan,
Görünür, susmuş o qızğın tufan.

X ə r a b a t i

(Rəzzinin qolundan tutub)

Nəmə lazım, bakalım keyfimizə, zevqimizə,

(Xəyyama)

Gedəlim, haydı!..

S a b b a h

Sakın, şimdi sizə
Verəməm sevgili Xəyyamı.

R ə m z i

Niçin?

S a b b a h

Çünki fürsət çıxar əldən.

H a c i b

(iki qulamla gələr)

Çökilin!

Alp Arslan ətrafını saran saray ərkanı və ordu ilə bərabər gəlir.

Y a v ə r

Yaşasın qutlu, yenilməz xaqan!

C a m a a t

Yaşasın Alp Arslan!

Y a v ə r

Parlayıb bəxti, səadət bulsun!

C a m a a t

Yaşasın!..

Bu sırada qolları zəncirli Y u s i f adlı bir dəliqanlı arkadan gələrək nifrətlə bağırar.

Y u s i f

Rədd olsun!..

A l p A r s l a n

Susdurun! Kimdir o?

Y a v ə r

Yusif məlun.

C a m a a t

Yaşasın!

Y u s i f

(daha kəskin)

Məhv olsun!

Y a v ə r

Səni Ceyhunda niçin asmadılar?

Y u s i f

Şimdi asdır!

A l p A r s l a n

Bu nə miskin canavar!

(Yavərə)

İki gün sonra asılısın o dara!

İbrət olsun bütün isyançılara.

Gedirlər, Yusifi də bərabər aparırlar. Sabbah Xacə Nizama yaxlaşır.

S a b b a h

Yaşasın xaqan!

X a c ə N i z a m

O kimdir, əcəba?

S a b b a h

Möhtərəm Xacə vəfa, əhdə vəfa.

X a c ə N i z a m

(*qulamlara*)

Çökilin, haydı!

(*Sabbahın əlini sıkaraq*)

Əzizim, Sabbah.

Nerdəsin?

S a b b a h

Bir kadar oldum səyyah.

X a c ə N i z a m

Nerdə Xəyyam? O, Nişaburdamı ya?

S a b b a h

(*kənardə durmuş dalğın Xəyyamı göstərərək*)

Sizi görmək diliyor iştə o da.

X a c ə N i z a m

Ah, o Xəyyamı? Nə pəjmürdə xəyal...

(*Qucaqlayıb öpər*)

Bir böyük şairə layıqımı bu hal?!

X ə y y a m

Varlığım bir hiçə bənzər mübhəm,
“Hiç var olmaz, buna yokdur şübhəm”.

Bana yan baxsa əgər anlamayan,
Sanma eylər buna ruhum isyan.
Anlayanlar belə yan gözlə süzər,
O bakişlar bəni üzdükcə üzər.

X a c ə N i z a m

Sakın, aldırma kor olsun da cihan,
Günəşin nuruna gəlməz nöqsan.
Sən küçülsən də böyüksün, hətta
Qopsa zülmət, yenə parlar o zəka!..

P ə r d ə

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

Alp Arslan sarayında qəbul odası... Akşamüstü, Hacıb düşüncəyə dalmış. Bu sırada Xacə Nizam gəlir, Hacıb baş əyər.

Xacə Nizam

Haydı, Sabbah ilə Xəyyamı çağır.

Hacıb

Bu saət.

(qarıya çıxar)

İştə, əfəndim, hazır.

Sabbah və Xəyyam kübarca geyinmiş və yüzləri tərəş edilmiş gəlirlər.

Xacə Nizam

(yer göstərir)

Buyurun, kimsə düşünməzdi ki, biz
Yenə bir gün görüşüb birləşiriz.

(Sabbaha)

Söylə, sən nerdə idin bunca zaman?

Sabbah

Qaçaraq mədrəsədən qorkumdan,
İsfahan səmtini etdim məskən.
Bəni cəlb etdi Nişabur yenidən.

Xacə Nizam

Bən də bir xeyli üzöldüm o gecə,
Etdilər öncə bir az işgəncə.
Sonradan məhkəmə suçsuz buldu;
Gülərək taleyimiz yar oldu.

Sabbah

O səadət günəşindən az-çök
Parlarız biz də əminim...

X a c ə N i z a m

Söz yok,
Edilən əhdimizi tutmalıyız.

(Xəyyamı hörmətlə süzər)

Şairindir sıra, anlat, yalınız
Hanki bir rütbəyə meylin varsa,
Hökmü bir anda olunsun icra.

X ə y y a m

Yaşamaqçın bana, mümkünsə əgər,
Bir əkin tarlası, bir bağça yetər.

X a c ə N i z a m

Bir də kaşanə gərək məsrəf için,
Hər nə lazımsa edərlər təmin.

X ə y y a m

Çok təşəkkür, bu səadət yetişir,
Bu da olmazsa yetər nan-pənim.

X a c ə N i z a m

(Sabbaha)

Sən nə istərsin, əzizim, söylə.

S a b b a h

Bir vəzifəylə sərəfraz eylə.

X a c ə N i z a m

Sana hər türlü böyük rütbə yarar,
Bilirim, səndə siyasi başı var.

(Sabbahda sevinc)

S a b b a h

Dilim aciz, nə deyim bilməm ki,
Ah, diriltidin bəni.

Xacə Nizam

(ətrafə)

Kurnaz tilki.

Bu sırada pərdə arkasında incə bir musiqi çalınır.

Xəyyam

O nə mahir, nə gözəl barmaqlar.

Xacə Nizam

Sarayın iştə böyük aləmi var.

Şanlı bayramdır, əzizim, bu gecə,

Var ziyafətlə geniş əyləncə.

Bu gün Alp Arslan için xoş bir gün,

Qeysəri-Ruma o gəlmiş üstün.

Xacə Nizamın işarəti və Hacibin tokunması ilə ortadakı pərdə kalkar, son dərəcə parlaq və süslü bir aləm görünür. Alp Arslan, saray ərkani, saraylı xanımlar və yavərlər önlərində şərab qədhələri olaraq zevqə dalmışlar. Musiqi dəyişər, kalkıb xaqanın şərəfinə içərlər.

Məclisdəkilər

Binlərcə yaşa, ey yılmaz,

Şevkətli, böyük xaqan!

Binlərcə yaşa, Alp Arslan!

Binlərcə yaşa, Alp Arslan!

Qarşında aman bulmaz

Ən qorkulu bir düşman.

Binlərcə yaşa, Alp Arslan!

Binlərcə yaşa, Alp Arslan!

Xacə Nizam

(şaha)

İştə Sabbah və şair Xəyyam.

Alp Arslan

(yer göstərir)

Oturun.

(*Xacə Nizama*)

Bunlara lazım ikram.

X a c ə N i z a m

(*Xəyyama işarətlə*)

İştə, hikmətdə böyük qüdrəti var,
Cəbri-heyətdə də çox şöhrəti var.
İbn Sina kibi Şərqin yüksək
Bir dəhasından o almış örnək.
Yapacaq olsa rəsədxanə bizə,
Şan verir fənnilə tariximizə.

A l p A r s l a n

Burda yok şübhə ki, Xəyyam ikidir,
Biri alim, biri parlaq şair.
Şimdi yalnız o böyük şairdən
İki söz dinləmək istərdim bən.

X ə y y a m

(*coşğun kalkar*)

“Bir böyük quş qonaraq bürcünə gördüm Tusun,
Süzərək kəlləsini pəncədə Keykavusun;
Sanki söylərdi: hanı dünkü o həşmət, o cəlal?
Hanı keçmişdəki avazeyi-təblü kusun?”

A l p A r s l a n

Ah, bu sözlər nə kadar incə, dərin,
Böylə kəskinsə də, xoşdur şerin.

X ə y y a m

“Uğrayıb dün gecə bir ustaya oldum həmrəz,
Badə ibriqinə gördüm ki, yapar qulp, boğaz.
Bak, dedim, bunlar ölən şahü gəda əzası,
Nə şahın dəhşəti qalmış, nə gədalərdə niyaz”

A l p A r s l a n

Pək həkimanə, əvət, sözləriniz.

Xacə Nizam

(Saqiyə Xəyyamı göstərir)

Ona mey sun.

Sabbah

Bana şərbət veriniz.

Alp Arslan

Buyurun, xurma şərabından için,
Yeni bir nəşə verər şair için.

Xəyyam

Bəncə Bağdada Nişabur üstün,
Xurmadan fərqi böyükdür üzümün.

Saqiyə Xəyyama üzüm şərabı verir.

Alp Arslan

(qədəhini qaldırır)

İçəlim, iştə var olsun şair!

Xacə Nizam

Öylə şair sanırım pək nadir.

Hər kəs içərək Xəyyama qarşı əyilər. Bu sırada rəqs ahəngi başlar. Bir yığın tüllərə və ipəklərə bürünmüş qızlar (Rum qızları) gəlir və oynarlar.

Alp Arslan

Bakınız, incə, zəfər qönçələri,
İştə, Rum qeysərinin töhfələri.

Qızlar Rum ahənginə uyğun okur və oynarlar.

Qızlar

Bu bəlkə süslü bir yalan,
Diyorlar, iştə hər zaman,
Çıkar Olimpə şadman,
Ən işvəkar ilahələr.

Gülər gülür, gülür gülər,
Həyat için səfa dilər.
Gəlincə rəqsə əl-ələ,
O incə nazlı qafilə
Akıb coşan sevinc ilə
Həyat için səfa dilər.
Gülər gülür, gülür gülər,
O bəxtiyar ilahələr.

Bu sırada Sevdə cariyələri ilə bərabər gələr. Rəqqasələr onu qarşılayıb çıxarlar.

Alp Arslan

Sevda nə kadar nazlı bu akşam,
Yalnız o verir şairə ilham.

(Sevdayı vurğunca bakişla süzər)

Çırpınsa gözəldir sarı tellər,
Dinlər səni azadə gönüllər.

Sevda

(okur)

Bir vəhşi gövərçin kibi bən də,
Şən gönlümü azadə dilərdim.
Seyrana çıxıb dağda, çəməndə,
Güldükcə günəş bən də gülərdim,
Şən gönlümü azadə dilərdim.

Alp Arslan

Alqış o gözəl şerə ki, şair
Bir söz bulamaz vəsfinə dair.

Sevda

(dəvam edər)

Qəlbimdə sönər incə həvəslər,
Dişlər bəni altınlı qəfəslər,
Ruhumda qopar ən acı səslər,
Bən bir quzu olsam da mələrdim,
Şən gönlümü azadə dilərdim.

Alp Arslan

(həyəcanla yerindən kalkar)

Alqış sana, Ceyhun qızı, bəndən nə dilərsin?
Şaqraq dodağın susmasın, Allahu seversin.
Aç gönlünü, layıq sana hər türlü mükafat,
Sevda! Nə dilərsin, gözəl, aç bana anlat?!
Ölkəmdə akışmaqda bu gün Dəclə və Ceyhun,
Fərmanımı dinlər koca Ümman ilə Quzğun.
Var işlə, xəzinəmdə yığınlarla cəvahir,
Hər hankisi parlaqsa, əmin ol ki, sənindir.

Sevda

Yok bir şeyə gönlümdə məhəbbət.

Alp Arslan

Aç söylə, yetər fazla nəzakət.

Sevda

Mümkünsüz olur bəlkə, nə hacət.

Alp Arslan

Bir söylə, nə istər gözəl afət?

Sevda

Bir istəyəcək varsa da... lakin...

Alp Arslan

Aç gönlünü, Sevda, nə dilərsin?!

Sevda

Xəyyamı edin əmrinə tabi,
Zəncirlədiniz, işlə bu, kafi.

Hər kəsdə heyrət.

Alp Arslan

Lakin suçu nəymiş, onu göstər?

S e v d a

Bilməm, gönül ancaq şunu istər.

X ə y y a m

Xəyyama nə lazımdı ki, zəncir,
Onsuz da köləndir, bu nə təhqir?

S e v d a

(Xəyyama işarətlə)

Şair nə kadar olsa da mahir,

(Sabbahı göstərir)

Məhv olmalıdır şimdi o sahir.

S a b b a h

(fəna halda sarsılır, ətrafa)

Yok şübhə ki, sanmış bəni Xəyyam,
Əldən nə gəlir, etsə də edam?

A l p A r s l a n

Sevda, bunu gəl istəmə bəndən,
Xəyyamı bırak, hər nə dilərsən,
Rədd etməyəcəkdir səni xaqan.

S e v d a

Rədd etsə?!

A l p A r s l a n

Xayır, yok buna imkan,
Qırmam səni, aç söylə, nə dersin?

S e v d a

(Xəyyamı göstərir)

Şən gönlünü şair bana versin.

A l p A r s l a n

Gerçəkmi?..

Sevda

Əvət, bən ona vurğun,
Məşuqum ikən aşiqim olsun!

Alp Arslan

Heyhat, olamam rəddinə qadir.

Sevda

Əmr et, bənim olsunmu o şair?

Alp Arslan

(bir kadar düşüncədən sonra)

Olsun!

(ətrafə)

Nə müəmmalı tamaşa...

(Sevdaya)

Zəncirlədirdin onu...

Sevda

Haşa!..
Xəyyam dediyim işlə o kurnaz.

(Sabbahı göstərər)

Sabbah

(şaşkın)

Sabbahdır adım.

Sevda

Öyləmi?

(ətrafə)

Canbaz!..

Alp Arslan

Sevdayı, dilərdim, gedə Bağdada hədiyyə,
Qismət bu imiş, oldu böyük şairə töhfə.

X a c ə N i z a m

Şən taleyi Xəyyamın, əvət, hər şeyə üstün,
Biz istərik ilhamı da Sevda kibi gülsün!

X ə y y a m

(laübalı və coşğun, yerindən kalkar)

“Bən ömrümü sərməst olaraq şən dilərim, şən,
Bir dindəyim, azadə bütün küfr ilə dindən.

(Sevdayı süzər)

Sorduqda ki, mehrin nə? – Gülob dəhrin ərusu,
Mehrim, dedi, şən gönlünü yalnız bana versən”.

X a c ə N i z a m

(Alp Arslana)

Birləşdi, demək şər ilə şair.

A l p A r s l a n

Bir cift ki, haman eşləri nadir.

X a c ə N i z a m

(Hacibin gətirdiyi məktubu okuyub dərin sevinclə)

Aydın gözünüz, cümlə səadət bizə həmrəh,
Bağdadı atıb gəlməyə amadə Məlikşah.

A l p A r s l a n

Oğlumu!.. Vəlihədimi görmək nə xoş iqbal,
Dolsun da qədəhlər, içəlim eşqinə dərhal!

(İçərlər)

M ə c l i s d ə k i l ər

Urta!.. Yaşasın!

A l p A r s l a n

Bak, bunu olduqca bəyəndim.

(Hacibə)

Gəlsin şu ərəb qızları!

Hacib

Hazırdır, əfəndim.

(Çıkar, Xəyyam kalkar)

Xəyyam

Xaqana ricam var.

Alp Arslan

Nə imiş?

Xəyyam

Dünkü əsirin

Əfv et, suçu olmuşsa da.

Alp Arslan

(Yavərə)

Get, söylə gətirsin.

Yavər təmənnə edib çıxar.

Xəyyam

Binlərcə şəhər ya qala almaqdan, əmin ol,

Bir sadə çoban gönülünü almaq daha məqbul.

Bu sırada ərəb ahəngi ilə çalğı başlar. Şux və işvəkar ərəb qızları gələr və xaqana əyilirlər.

Alp Arslan

Bak, töhfədir onlar bana, göndərdi xəlifə.

Xəyyam

(alaycı gülüşlə)

Din pərdəsi altında nə xoş, incə lətifə.

Rəqqasə ərəb qızları oynar və ara-sıra okurlar.

Rəqqasələr

Doğduq günəşin busələrindən,

Al pənbə şəfəqlərdə yıkandıq.

İçdikcə alev kasələrindən,
Hər yaldızı bir şəbpərə sandıq.

Nadir bulunur bizdə bulut, sis,
Şən ruhumuzun üfqü kədərsiz.
Atəşli dodaqlar bizə munis,
Atəşli gönüllər dilərik biz.

Rəqs bitər, Y u s i f i gətirirlər.

A l p A r s l a n

Zəncirini açdır, ola azad,
Bayram günü ta etməyə fəryad.

Zəncirini açarlar, iki adım ilərilər.

Y u s i f

Əfvnlə sevinməz gönül, əfsus,
Zalım yenə zalımdır.

S a b b a h

Aman, sus!

A l p A r s l a n

Sən həddini aşdın da, rəzalət!
Nerdən sana, bilməm, bu cəsəret?

Y u s i f

Sən iştə, zəhər kasələrindən səhər-akşam
Sundun bizə badə.
Evlər təməlindən yıkılıb qalmadı bir dam,
Sən etdin iradə.
Var-yok soyulub getdi o bayquş xülafayə,
Qoydun bizə minnət.

(A c ı q ə h q ə h ə)

Onlar nə verirlər sana: əfyunlu hədiyyə –
Zəm-zəm suyu, cənnət.
Yıprandı xurafat ilə başlarda beyinlər,
Sənsin buna rəhbər.
Xırsızlara olduq kölə, yetməzmi səfalət,
Yetməzmi bu zillət!

Alp Arslan

(çılğın)

Cəllad!.. Hanı cəllad?

Hacib gedir.

Sevda

(təlaşla)

Əfv et, ulu xaqan.

Alp Arslan

Yok, yok buna imkan!

Xəyyam

Əfv etmə də bir türlü cəzadır,
Qıymaq ona, əlbəttə, xətdir.
Layiqmi o bir mum kibi sönsün,
Hiçdən silinən kölgəyə dönsün?

Alp Arslan

Xaindir o, azğınlığı məlum.

(Girən cəllada Yusifi göstərir)

Vur boynunu!

Cəllad

(dönüb şaşkınca və həyəcanla)

Oğlum! Əvət, oğlum!..

(Silahı əlindən düşər)

Yıllarca qalıb bən sana həsrət,
Qürbətdə buluşduq, nə səadət.

(Qucaqlamaq istər)

Yusif

Rədd ol, deyilim bən sana evlad!

Cəllad

Yusif...

Y u s i f

Baba olmaz bana cəllad!

C ə l l a d

Pək suçlu isəm, görməli məzur,
Aclıq bəni etmiş buna məcbur.
Qatil deyilim, aləti-qətlim.

X ə y y a m

Məzlumdur, əvət, olsa da zalim.

A l p A r s l a n

(bağırır)

Vur boynunu!

C ə l l a d

(diz çökər)

Xaqan, ulu xaqan!
Əfv et onu, ver qətlimə fərman!

A l p A r s l a n

(Yavərə)

İlk öncə bunun boynu vurulsun!

C ə l l a d

(kalkar, köksünü açaraq)

Öldür də, qanın bəlkə durulsun.

Y u s i f

(acı qəhqəhə ilə)

Qansız yaşamaz sevgili xaqan,
Qan, saçdığı qan, içdiyi həp qan!

A l p A r s l a n

(Yavərə)

Susdur onu!..

Y a v ə r

Azğın, bu nə cürət?!

Y u s i f

(qoynunda sakladığı ufaq xəncəri xaqanın köksünə saplar)

Al, iştə gəbər!

A l p A r s l a n

Ah!..

(Deyə yıkılır)

S a b b a h

Bu nə dəhşət.

X a c ə N i z a m

Çıldırıldı, haman susdurun!

S e v d a

Eyvah...

Təlaşla Xəyyamın qolları arasına sıkılır. Ara qarışar, hər tərəfdən saldırib Yusifi yaralarlar.

X ə y y a m

Çılğın bəşər iblis ilə həmrəh.

C ə l l a d

Əfv et bəni, yavrum, bəni əfv et!

Y u s i f

Cəlladlara, zalımlara nifrət!

(Ölür)

A l p A r s l a n

(uzaqlara işarətlə)

Oğlum, bəni məhv etdi bu ərzəl...

(Ölür)

Xacə Nizam

Məhv oldu o səndən daha əvvəl.

Xəyyam

(cənazələri süzərək)

Bir anda sönüb getdilər onlar,
Yok artıq o kinlər, həyəcanlar.
Heyrət!.. Nə amansız şu təbiət,
İnsan nə kadar saçma həqiqət...

Pərdə

DÖRDÜNCÜ PƏRDƏ

I SƏHNƏ

Xəyyamın iş odası... Bir yanda heyət elminə aid rəsədxanə alətləri, bir yanda kütüb-xanə. İbn Sinanın əl məhsulu olan böyük rəsmi divardan asılmış. Tələbələr çalışır. Kimi pərgar ilə həndəsi şəkillər çəkər, kimi durbinlə yan pəncərədən günəşə bakar, kimi üstürləblə və bəziləri də kitab okumaqla məşğuldurlar. Birinci tələbə durbinini gözündən çəkərək.

Birinci tələbə

Nə tuhafdır bu günəş, bəkdıqda
Gözlər ən kəskin işıqdan yorulur.
Ləkə varmış, deyə Xəyyam onda
Yeni şeylər düşünür, doğrumudur?

İkinci tələbə

(həndəsi rəsm cızır)

Zevq alınmaz günəşin seyrindən,
Gecə yıldızlara bakmaq daha xoş.

Saib

(üçüncü tələbə)

Dün rəsədxanəyə varmışdım bən,
Seyrə daldıqda olurdum sərxoş.

Naib

(dördüncü tələbə əlindəki kitabları göstərər)

Bu cəbr, həndəsə, bilməm nə demək?
Uğraşan beynini incitmiş olur.
Cəbrə hər kim verəcək olsa əmək,
Sanırım nəfsinə cəbr etmiş olur.

Saib

(kitabları Naibə verir)

Çok yoruldunsa bırak, bunlara bak,
İştə, ruh avlayacaq şeylər var.

Naib

(alib bakar)

İstəməm, bunlara yok bəndə mərəq,
Quru, boş fəlsəfələrdən nə çıxar?

Saib

Biliriz, müftiyə naibsin, əvət,
Səni əyləndirəməz hər hikmət.

Naib

Sən də Saibsin, inandıq, adına
Yaraşır fəlsəfə... Bir söylə bana.

(Kitabları göstərər)

Nə imiş sanki Ərəstu, Sokrat?

Saib

Yucadır hər biri bizdən bin qat.

(Xəyyam qapı dalında dinlər)

İbn Sinaya qapılmış Xəyyam,
O da uymuş koca yunanlılara;

Bizdə çoxdur sanırım fazil adam,
Qalmamış gizli həqiqət əsla.

X ə y y a m

(*girər*)

“Fəzli, irfanı tanınmış neçə dahi başlar,
Ürəfa bəzminə fanus olaraq parladılar.
Birər əfsanə deyib getdilər, əfsus, əfsus,
Bu qaranlıq gecədən çıkməğa yol bulmadılar”.

“Kiminin fikrinə hakim görünür məzhəbü din,
Kiminin saplanaraq qaldığı həp şəkkü yəqin,
Ansızın bir də bakarsın ki, çıxar bir nadin,
Bağırır: Hey, nə odur yol, nə bu, qafil miskin!”

N a i b

(*yerindən kalkaraq, qızğın*)

Dini təhqirə nə hacət, yetişir.

X ə y y a m

Bunca kəskin həyəcan yersizdir.

(*Xəyyam arkadakı odaya keçər, Naib kitabları qoltuğuna vurar*)

N a i b

Böylə boş sözlərə uymam, uymam,
Kılavuzdur bizə ancaq islam.

Birinci tələbə

(*onun qolundan tutaraq*)

Gəl, sinirlənmə, yetər.

İkinci tələbə

Kəndinə gəl.

İç odada alçaqdan musiqi çalınar.

Naib

(içərini göstərib, kinayəli)

Gedəlim, olmayalım ta əngəl,
Bəklilər şimdi qədəhlərdə şərab,
Olacaq rəhbərimiz məstü xərab.

(Gedərlər)

Pərdə

II SƏHNƏ

Son dərəcə süslü və şairanə bir oda... Ortada ufaq və yuvarlaq masalar və sandalyalar. Ətrafda nimitaxtalar üzərində səccadələr, balişlar və döşəklər. Masa üzərində şərab dəstiləri, qədəhlər və məzələr, çini saksılardakı türlü çiçəklər gözlərə bədii zəvq verir. Xəyyam ayaqda gəzinir. Saqiyyə otə-bərinə düzəldir. Rəmzi ilə Xərabati iki çarşafı gənc qadınla gəlirlər. Birinci – Vəfa Rəmzinin... ikinci – Səfa isə Xərabatinin sevgilisidirlər. Saqiyyə çarşafı alıb bükər. Rəmzi ilə Xərabati əbə ilə sarıqlarını bir tərəfə qoyar. Hər ikisinin saçını Xəyyamda olduğu kimi bir kədər uzadılmış.

Xəyyam

Buyurun.

Rəmzi

Arzuladıq iştə səni.

Xəyyam

Bu gəliş xeyli sevindirdi bəni.

Vəfa

Nerdə Sevdə?

Xəyyam

Oturun, şimdi gəlir.

Səfa

Onu çox özləmişiz, Tanrı bilir.

(Yan odaya bakar)

Gəldi, bak, iştə şətarət çiçəyi.

V ə f a

O, əvət, gönlümüzün şən diləyi.

S e v d a

(gəlir, heyrət və sevinclə)

Nə səadət, yenə yad etdi Vəfa,
Yenə xoş gəldi Səfa, gəldi vəfa.

Hər ikisi ilə öpüşür. Hər qadın öz sevgilisinin yanında oturur.

X ə r a b a t i

(Xəyyama)

Yenə yorğun kibisin?

X ə y y a m

İşlər çox.

R ə m z i

Çok üzülməkdə də bir məna yok.

X ə y y a m

Gəldiniz, bir kadar aldım da soluq,
Silinib getdi bütün yorğunluq.

Saqiyə qədəhləri doldurub paylar. Xərabati çalınan neydən coşaraq.

X ə r a b a t i

İştə mey, Saqiyə, süzgün gözlər,
Daha bilməm ki, gönüllər nə dilər?

R ə m z i

Söylə, cənnətdəki əfsanəli Kövsərmi gözəl?
Bu gözəl Saqiyənin sunduğu sağərmi gözəl?

X ə y y a m

“Toz olurkən bən əcəl pəncəsi altında yarın,
Çamurundan içilən badəyə peymanə yapın.
Doldurur bəlkə o peymanəyə zevq əhli şərab,
Dirilib bən olurum bəlkə xərabətə yakın”.

X ə r a b a t i

İçəlim iştə, var olsun Sevdə!

X ə y y a m

Yaşasın incə Vəfa, nazlı Səfa.

(İçərlər)

R ə m z i

Bizə bunlardır, əvət, türfə ənis.

X ə r a b a t i

Hiçdir, əlbəttə, qadımsız məclis.

X ə y y a m

Şən, gözəl bir qadın azadə gərək!
Əldə gül qönçəsi ya badə gərək.
Hanki məclisdə ki, yok cinsi-lətif,
Nəşədən zevq alamaz bir arif.

S a q i y ə

(gələr)

Sizi görmək diləyir Xacə Nizam.

X ə y y a m

Pək gözəl.

S e v d a

(*Saqiyə ilə yan odaya keçərkən*)

Onlara lazım ikram.

*(Xəyyam, Xacə Nizamla Sabbahı qarşılar. Sabbah şimdi
vəzir qiyafətindədir)*

X ə y y a m

Nə əcəb sizdən, əzizim, nə əcəb?
Böylə bir lütfə nə hal oldu səbəb?

X a c ə N i z a m

Səni görmək dilədik.

X ə y y a m

Var olunuz.

Kaş ki, hər gün bizə düşsün yolunuz.

S a b b a h

Səni hər gün belə görmək azdır.

X ə y y a m

Bu gəliş doğru saraydanmı?

X a c ə N i z a m

Xayırlar...

Cümədir, işlə məzarlıqda idik,

Qəbri-xaqanı ziyarət etdik.

(Başını sallayır)

Sanki yokmuş o, nə səs var, nə səda.

S a b b a h

(Xəyyama)

Səni hiç görmədik, əfsus, orada.

X ə y y a m

(gülərək)

Uğraram bir dəfə ancaq, eyi bil,

O da rəyimlə, məraqımla deyil.

X a c ə N i z a m

(Rəmzi və Xərabatını süzər)

Əski dostlarmı?

X ə y y a m

Əvət, hər ikisi

Qayğısız gönlümüzün sevgilisi.

(Qadınları tanıtır)

O Vəfa, Rəmziyə munis dildar,
Bu Səfa, rind Xarabatiyə yar.
Çiyənədik yıpramış adətləri biz,
Böylə azadə ömür sürmədəyiz.

X a c ə N i z a m

Ya, demək, keçdimi bədbin əhval?

X ə y y a m

Başqadır şimdİ, əvət, bəndəki hal,
Bən təzad elçisiyim, hər qayğı,
Bana saçmaqda səadət işığı.

X a c ə N i z a m

Nerdə Sevdə?

X ə y y a m

Bakınız gəldi.

S e v d a

(gələr)

Salam!
Bu gəliş bəncə umulmaz bayram.

X a c ə N i z a m

Keyfiniz?

S e v d a

Pək gözəl.

S a b b a h

(Xəyyamla Sevdayı göstərər)

Eşq olsun ona
Ki, yetişmiş bu səadət quşuna.

S e v d a

(Sabbahı süzüb yapma gülüşlə)

Yapma Xəyyam onu sevdirdi bana.

X ə y y a m

(Sabbahı göstərər)

Baisim bən də onun varlığına.

Saqiyə iki dolu büllür qədəh gətirir. Sevda birini Xacə Nizama, digərini Sabbaha verir.

S e v d a

Bu şərabdır, bu da gül şərbətidir.

(Sabbaha)

Sana şərbət daha çox nəşə verir.

S a b b a h

Çok təşəkkür.

(Ətrafa)

Yenə kəskin təriz.

S e v d a

Bən eşitdim ki, sizin gözləriniz

Bir çox insanlara təsir eylər,

Daldırıb uykuya təsxir eylər.

S a b b a h

Saçma sözlər.

(Ətrafa)

Gərək ölsün bu qadın!

(Qədəhləri qaldırırlar)

X ə y y a m

Var olun!

Xacə Nizam

(*Xəyyama*)

Parlasın aləmdə adın!

Sabbah

Onu parlatdı böyük Xacə Nizam!

Kimsə bilməzdi ki, varmış Xəyyam.

Xərabati

(*Xəyyama*)

Hakim olduqca yer üstündə şərab,

Anacaqdır səni hər rindi-xərab.

Rəmzi

Əski yunanda müqim olsaydın,

Nəşə məbudu tanınmışdı adın.

Xəyyam

“Ayıq olsam uçaraq nəşə, çökər ruha duman,

Sərxoş olduqda gəlir ağılıma az-çok nöqsan.

İki halın arasından gülər ən xoş bir hal,

İştə, gönlüm bayılır, zevq alar ancaq ondan”.

İçərlər. Sevdə lirik musiqi ilə bərabər bir parça okur.

Sevdə

Badə gözəldir, məzə həp naz ola!

Saqiyə dilbaz ola, tənnaş ola!

Gül sarılıb bülbülə, bülbül gülə,

Ney coşaraq onlara dəmsaz ola!

Vəfa, Sevdə, Səfa

(*Hər üçü birlikdə*)

Güldü bahar, oldu çəmən laləzar,

Avladı hər aşiqi bir işvəkar.

Hər gözəlin başqa bir ilhamı var,

Xoşdur o afət ki, xoşavaz ola!

X ə r a b a t i

(sərxoş bir ahənglə okuyub qadınları göstərir)

Olmaya dünyada amansız cəfa,
Çıkmaya bir ləhzə gönüldən Səfa,
Okşaya hal əhlini Sevda, Vəfa,
Hər üçü həmbəzm ola, həmraz ola!

X ə y y a m

(qədəh qaldırır)

Əldə şəfəq dalğalı peymanələr,
Gülsə də xoşdur bizə divanələr,
Zahidin olsun quru əfsanələr,
Bəlkə o dünyada sərəfraz ola!

İçərlər. Bu sırada qara, gur sakallı bir sıra müridlər və xocalar içəri sokulurlar.

N a i b

(onların arasında, Müftinin qulağına kinayəli)

İştə, sevinc elçisi Xəyyam odur.

M ü f t i

(kinli)

Oh, nə səfalət, bu da bir yoldudur?

N a i b

(ətrafa)

Fürsət ikən tez savuşub getməli.

Haman geri çəkilib aradan çıxar. Qadınlar təlaşla yan odaya keçərlər.

X o c a l a r

(coşğun)

Xaini məhv etməli, qəhr etməli!

M ü f t i

Hər kəsi yoldan çıxarıb sayğısız,
Dini də əyləncə sayar, qayğısız!

X a c ə N i z a m

Coşma, əfəndim, bu nə? Səbr eyləyin,
Hanki yel əsmiş sizə bir söyləyin?

M ü f t i

(Xəyyamı və qədəhləri göstərir)

İştə, rəzalət yeli, bidət yeli,
Anlatınız kimdir o bilgic dəli?!
Sərxoş olub aləmi sərsəmlətir,
Anlayamam bən, şu səfahət nədir?

X ə y y a m

(gülər)

“Həzrəti-müfti, sizə nisbətlə biz,
Həm ayıgız, həm deyiliz nəşəsiz.
Biz içiriz badə, siz insan qanı,
Hankımız, anlat, daha çox vəhşiyiz?”

M ü f t i

Sus, bu cəsarət nə, bu tüğyan nədir?!
Kimlərə uydun da, bu isyan nədir?!

X ə y y a m

Şeyx rəis, iştə, o parlaq dəha
Bizlərə hikmətdə böyük rəhnüma.
İçsə o, bir suçmu bizim içməmiz,
Qorkusu yok, sən də gəl iç, ey əziz!

M ü f t i

Sus bə, şaşırdınmı, köpək sərsəri,
Azma, düşün bir gələcək günləri.
Burda həqiqət sana aydın deyil,
Bəlkə, qiyamətdə olursun xəcil!

X ə y y a m

Xilqətin əsrarını bilsən əgər
Bəlkə ölümdən də bilirdin xəbər.

Bən sağ ikən anlamadım hak nədir,
Bir ölü, bilməm ki, nə duymaq dilər?

R ə m z i

(gülərək Müftini göstərir)

Azmi bilir bağçamızın bülbülü,
İştə, həqiqətlərə vaqif ölü!

M ü f t i

(çılğın)

Səndəmi, ah, səndəmi güldün bana,
Tanrı cəhənnəmdə verir yer sana.

X ə r a b a t i

(qorkulu, yapma təlaşla)

Öyləmi, ah, öyləmi?

M ü f t i

Ya, öylə ya!
Yokdur aman haqtanıma qullara!
Zift ilə zəqqum içəcəklər tamam.

X ə r a b a t i

Bəndəmi, ah! Bəndəmi? Lütf et, xocam.

(Qədəhi yerə atar)

Tevbələr olsun, daha içməm, yetər,
Bən bilirim orda nələr var, nələr?..

(Ağlayaraq Müftinin ayaqlarına qapanar)

R ə m z i

Nərdə, cəhənnəmdəmi?

M ü f t i

Ya, öylə ya!

X ə r a b a t i

Dün gecə, ah, dalmış idim uykuya,
Bir də nə gördüm ki, yanar kainat,
Hər yanımda atəş, bana yoxdur nicat.

(Hönkürtü ilə ağlar)

M ü f t i

Bak, hələ bu uyku, həqiqət deyil,
Doğru cəhənnəm nə olur anla, bil!

X ə r a b a t i

Sardı bütün çevrəmi əqrəb, yılan,

(Xocaları ayrı-ayrı süzərək)

Hər biri bir vəhşi öküzdən yaman.
Hamsı alev püskürüb, atəş saçar,
Onları div görsə uzaqdan qaçar.

M ü f t i

Söz yox, azanlar bulacaqdır cəza.

X ə r a b a t i

Sonra haman gurladı bir əjdaha,
Ah... dilim-ağzım qurusun, söyləməm.

R ə m z i

Söylə, nədir?

X ə r a b a t i

Müftiyə bənzər desəm
Çıldıracaq, saldıracaqdır bana.

M ü f t i

Sus, qəzəb etsin ulu Tanrım sana.

(Xoca və müridlərə)

Oh, gedəlim, burda durulmaz daha,
Bunlara Xəliq verəcəkdir bəla!

X a c ə N i z a m

Son gediş olsun!..

M ü f t i

Daha gəlməm, xayır,
Duydum, əvət, hak sözü duymaz sağır.

(*Çıkarlar*)

X ə y y a m

(*Xərabatiyə*)

Müftini incitməməliydin, sakın,
Cənnətə əsla bizi qoymaz yakın.

Qadınlar gəlir.

S e v d a

Ah, şu həriflər nə kadar sayğısız.

R ə m z i

(*Xərabatini göstərir*)

Onları susdurdu bizim qayğısız.

X ə y y a m

Versə də bayquşlar əgər səs-səsə,
Qayğı yaraşmaz bu gülər məclisə.

X a c ə N i z a m

Etməyiniz zərrə kadar etina!
Onların azğınlığı varmaz sona.

Saqiyə qədəhləri doldurur.

S e v d a

(*çalınan lirik musiqi ilə bərabər okur*)

Durma, gülüm, Saqiyə! Sən badə ver,
Gözləri öpsün yenidən nəşələr.
Şairin ilhamı açıb balü pər,
Yüksələ ta göklərə, pərvaz ola!

Hər üç qadın

Gülsə günəş, gülsə çəmən, lələzar,
Sanma gönüllərdə şətarət doğar,
Arif odur gülsün içindən bahar,
Ta ona hər zümzümə bir saz ola!

Xərabati Sabbahın şərbət içdiyini görüncə Rəmziyə bakar.

Xərabati

Bəncə əbəsdir mey olan yerdə su,
Badə verir qəlbə səfa duyğusu.

(Barmaqlarını şaklatır, gülərək)

Eşq ola bir xalqa ki, hak yolçusu,
Həzrəti-müfti kibi canbaz ola!

Dışarıda əskəri musiqi eşidilir. "Urta!" səsləri ətrafı çınladır.

Xacə Nizam

(tələş ilə içəri girən Hacibə)

Söylə, bu alqış nə?

Hacib

Məlikşah gəlir.

Xacə Nizam Sabbahla bərabər kalkar, məclisdəkilər də onlarla bərabər kalkar.

Xacə Nizam

Böylə xəbərsiz nə için?

Sabbah

Kim bilir.

Xacə Nizam

Başqa siyasətmi, nədir? Anlamam!
Gəl bakalım, ta ola aydın məram.

Sabbah

(Xəyyamın qolundan tutaraq)

Şairi əlsaq eyi olmazmı ya?

Xacə Nizam

Zevqinə baxsın, gedəlim.

(Çıkarlar)

Xəyyam

Öylə ya!..

Xacə bənim halımı rəna bilir.

(Onları yola salır)

Rəmzi

(Xərabətiyə)

Keyfinə bak, sanki bu dünya nədir?

Məskəni olmuş ulu xaqanların,

Mədfənidir qorkulu sultanların.

Xərabəti

(alaycı qəhqəhə ilə)

Dün qara toprakda uyurkən biri,

İştə bu gün taxta çıxar digəri.

Xəyyam

(geri dönər)

Yok işimiz şah ilə, sərdar ilə,

Xoş keçər ancaq günümüz yar ilə.

Gülsə Vəfa, işvəli Sevda, Səfa,

Biz güləriz, batsa da şahlar yasa.

Birsə məzarında gəda, padişah

Cami-cəm olsun bizə ən son pənah!

Qədəhləri qaldırıb içərlər.

Pərdə

III SƏHNƏ

Sevda odasında geyinmiş olaraq taxtın üzərində uyumaqdadır. Akşam mumlar yakılmış. Sabbah Əbu Tahirlə bərabər avçı qiyafətində gəlirlər.

Sabbah

(Sevdayı öylə görüncə heyratlə)

Çocuq xəyalı, mələk ruhu, bir mayıs səhəri
Təcəssüm eyləyərək,
Gülər o çöhrədə şən xilqətin o şah sehri,
Qadınmıdır gerçək.

Sevda qımıldanır.

Əbu Tahir

İştə az qaldı oyansın, gedəlim.

Sabbah

Sən uzaqlaş.

(Əbu Tahir çəkilir)

Sevda

(gözlərini ovaraq)

Kim o?

Sabbah

Əfv et, gözəlim.
Ansızın böylə izinsiz girməm
Səni ürüküməsin əsla.

Sevda

(kalkaraq ətrafa)

Sərsəm!..

Sabbah

Nerdə Xəyyam, onu tez görməliyim,
Acı bir sirri xəbər verməliyim.

S e v d a

Evdə yoxdur, gələcək, söylə bana,
Hanki dəhşətlə gəlir qorku sana.

S a b b a h

Öylə dəhşət ki, çəkilməz, ancaq
Çarə Xəyyam ilə səndən olacaq.

S e v d a

Nə imiş söylə?!

S a b b a h

Məlikşah gələli
Parlayıb bən onun oldum sağ əli.
Bunu gördükdə qızıb Xacə Nizam
Eyləyər qətlimə hər ləhzə qiyam.
Diyor, Alp Arslanı öldürmək için
Sən də Yusiflə şəriksin.

S e v d a

Lakin...
Bunu isbat edəcək əldə nə var?

S a b b a h

Xacə yoxdan belə yüz hiylə yapar.

S e v d a

İştə, bir şübhə ki, uydurma, yalan,
O deyil hiç də fəna bir insan.
Səni qurtardı ölümdən Xacə,
Yoxsa məhv etdirəcəkdim o gecə.

S a b b a h

Şimdi məhv et, daha məsud olurum,
Duyduğum hər acıdan qurtulurum.

(Ətrafa)

Ah, o gözlər bəni öldürdü, yetər!

Dışarıdan əskəri musiqi eşidilir. Əbu Tahir təlaşla içəri sokulur.

Əbu Tahir
Gəldilər, gizlənelim.

Sabbah
(*Sevdaya*)

Bir yer ver.

Sevda
Keçiniz!
(*Yan odayı göstərir*)

Sabbah
Yalnız ümidim sanadır.

Aradan çıxarlar.

Sevda
(*gələn Saqiyyəyə*)
Sən nə yaptın?

Saqiyə
Nə dilərsin hazır.

Qarşıdakı pərdəyi bir yana çəkər. Çiçəkli yeşil bağçanın döşənilmiş olduğu görülür. Süfrədə badə ibriqi yaxud dəsti-sürahi və boş qədəhlər, məzələr vardır. Ağaclardan fənərlər asılmış. Üfüqdə üçgecəklik ayla yıldızlar parlar. Xəyyam, Məlikşah və Xacə Nizam ilə bərabər gəlirlər. Xəyyamın saçı daranmış, sakalı bir az uzadılmışdır.

Xəyyam
Buyurun.
(*Sevdaya*)

İştə, Məlikşah...

Sevda
Əcəba,
Harda rast gəldiniz?

Xəyyam

Əlan yolda.
Bakdı ilk öncə rəsədxanəmizə,
Sonra lütf eylədi kaşanəmizə.

Məlikşah

(*Sevdaya*)

Halımız?

Sevda

Siz var olun, çox eyidir.

Xacə Nizam

(*birdən köpürür*)

Nə xəyanət o? Nə cürət?

Məlikşah

(*onu sükuta dəvət edər*)

Yetiştir...

Xəyyam

Yeni bir şeymi var?

Xacə Nizam

Azğın Sabbah
Şimdi avlaqda ikən biz, naghah
Pusaraq az qala qıymışdı bana.

Xəyyam

Ehtimal, öylə görünmüş bu sana.

Xacə Nizam

Hər nə olmuşsa, bən etməm təhrif,
Son zamanlarda sapıtmış o hərif.
Yeri gəldikdə, inan, çıldıracaq,
O da Yusif kimi bütlər qıracaq.

Sanma yalnız bəni izlər, hətta
Qıyacaqdır o şərəfsiz sana da.
Bəsliyor gizli fədin çətəsi,
Qıyacaq hər kəsə ta var nəfəsi.
Onca ərkanı-hökumət bir-bir
Yer üzündən silinib getməlidir.

M ə l i k ş a h

Bakarız, məhkəmə var, qanun var.

X a c ə N i z a m

Məhv edilməzsə o nankor canavar...

M ə l i k ş a h

(onun sözünü kəsərək)

Dur, bir az dinləyəlim şairi biz.

X ə y y a m

Ərzi-şükranə yetişməz dilimiz.

M ə l i k ş a h

Gəlməz oldun bu yəqinlərdə bana.

S e v d a

Çok zaman dostları həsrətdir ona.

X ə y y a m

Son zamanlarda başım pək qarışıq.

S e v d a

(kinayəli gülümsəyişlə)

Arayır çünki qaranlıqda işıq.

Saqiyə qədəhlərə şərab doldurur.

X ə y y a m

Buyurun, seçmə şərab.

Məlikşah

Siz içiniz.

Xəyyam

Ya siz?

Məlikşah

Avlaqda ikən içdik biz.

(Saqiyəyə)

Bir qədər, varsa, limon şərbəti ver.

Xəyyam

(yalnız içərək)

Var olun!..

Məlikşah

Nuş ola! Bilsən nə kadar

Özlədim şairi Bağdadda ikən.

Xəyyam

Orda xoşdur yaşayış gerçəkdən.

Məlikşah

Səni sıkmazmı Nişabur, əcəba?

Səfər et, bak, nə gözəldir dünya...

Çok olur feyzi xəyal aləbinə,

Gədəlim bizlə Hicazə, Yəmənə.

Dəclə sahilləri bilsən nə gözəl,

Hələ məhtabı gözəldən də gözəl.

Bir rəsədxanə yaparsın orada,

Sanırım hiç sözün olmaz bura da.

Xacə Nizam

Sizi rədd etməz, əminim.

Məlikşah

Nə tuhaf...

Görünür müftidə yokmuş insaf.

Söylüyor, hər şeyi atmış Xəyyam,
Olmuş ən sərxoş, uğursuz bir adam.

X ə y y a m

Doğru, var içkiyə az-çok meylim,
Söylənənlər kibi düşkün deyilim.
Çok zaman özlədiyim neylə şərab
Fikri təbliğ için ahəngi-rübab.
Edərim əski xurafata hücum,
Yeni bir fəlsəfə izlər ruhum.
Xalqı gördükcə səfalətdə həmə
İçərək vaz keçərim kəndimdən.
İçərim həp sevərək, sevməyərək,
Uğramaz fikrimə keçmiş, gələcək.
Avutur gönlümü ancaq Sevdə,
Versə yalnız o verir ruha qida.

Musiqi... Sevdə Xəyyama cavab olaraq bir parça okur.

S e v d a

“Bilməz yarının sirrini bir kimsə cihanda,
Bak zəvqinə tale sana yar olduğu anda.
Məhtabə çıxıb gönlünü şad eylə ki, bir gün
Özlər də qəmər bizləri, bulmaz şu məkanda”.

(Həsəratli bakişla yeni doğmuş ayı göstərir)

M ə l i k ş a h

Söylə bir parça da, lütfən, nə olur?

X ə y y a m

Söylə, gəlsin bana eşqinlə qürur.

S e v d a

(okur)

“Bir gün dedi gül bülbülə: bən böylə gözəlkən
Zevq almada hər kəs nə için əski-tərimdən?
Bülbül dedi: dünyada o kimdir gülə bir gün,
Yıllərcə zəbun etməyə şəh gönlünü şivən!”

Bu sırada ağaclar arasında bir bülbül ötər.

Məlikşah

İştə, bülbülləri inlətdi səsin.

Xacə Nizam

Sözlərindən yenə Sevdə bədbin.

Sevdə

Söylənən şeri yaratmış Xəyyam,
Gönlüm ancaq alır ondan ilham.

Saqiyə şərbət gətirir. Təpsini qapı yanında iskəmlə üzərində qoyub içəri girər bir qədər daha gətirər. Sabbah qapı arasında görünür, Xacə Nizamın qədəhinə zəhər qatar. Geri dönmən Saqiyəyə.

Sabbah

Bu qədər, söylə, kimindir əcaba?

Saqiyə

Baş vəzirin... Niyə sordun?

Sabbah

Olur a...

(Şübhəli bakişla uzaqlaşan Saqiyəni süzüb yanında duran Əbu Tahirə)

Dur, bizim xacə bulur şimdi cəza.

Əbu Tahir

(şaşkın)

Nə imiş?

Sabbah

Sonra duyarsan, sonra...

Xacə Nizam

(qədəhi alar)

Buzlu şərbətmi? Xayı, bən içəməm.

S e v d a

(onunkunu alıb önündəki qədəhi ona verir)

Bunda buz yok, alınız.

Onlar şərbət, Xəyyam şərab içər.

S a b b a h

(Sevdaya işarətlə)

Vay, sərsəm!..

İndi bir anda o gül yüz solacaq,
Solacaq, inləyərək məhv olacaq.

Ə b u T a h i r

Niçin, anlat?

S a b b a h

Var o şərbətdə zəhir.

Ə b u T a h i r

Ona qıyma qımı olur?

S a b b a h

Fərqi nədir?!

Bəni öldürdü onun işvələri,

O da ölsün, bəri gəl, haydı bəri.

Çəkilib gedərlər, bu sırada yerdəki dəsti bir tərəfə yuvarlanıb qırılır. Xəyyam acı gülümsəyişlə gökə doğru.

X ə y y a m

“Badə ibriqimi qırdın, ya Rəbb!

Dərdimi başdan aşırdın, ya Rəbb!

Bən mey içdimsə, əcaib bir hal,

Məst olub sənmi şasırdın, ya Rəbb?”

M ə l i k ş a h

(Sevdaya)

Dinləmək istiyoruz bir də səni.

Sevda ağır hallar keçirir, qədəhi alıb yoklar.

Sevda

Bu qədər, iştə, xərab etdi bəni.
Gəmirir köksümü binlərcə böcək,
Həpsi atəşli zəhər püskürəcək...

Xəyyam Sevdanın başını əllərinə alır.

Xəyyam

Ah, nədən söndü səadət günəşi.

Xacə Nizam

(ətrafa)

Bən əminim, bu da Sabbahın işi.

Xəyyam

Nazlı Sevda! Sana kim qıydı, gülüm?
İlk baharında nə layıq bu ölüm?
Söylə, ey sevgili, eşsiz diləyim,
Kim zəhər qatdı gülər ömrünə, kim?!

(Ağlar)

Saqiyə

Onlar... onlar...

Xacə Nizam

(təlaşla)

Nə dedin?

Saqiyə

Ah, onlar...

(Yan odayı göstərirkən zəlzələ başlar, Saqiyə yıkılır, bağça kənarında görünən çardağın bir qismi parçalanıb düşər)

Məlikşah

Bu nə dəhşət, köpürür tufanlar?!
(Ətrafda qarğışlıq və cığlıq qopar)

Xacə Nizam

İştə hər yanda böyük vəlvələ var.

Qomşu qızlar

(bağçada qaçısaraq)

Ah, aman, zəlzələ var, zəlzələ var.

Son sözlər təkrar olur, məclisə pərişanlıq gəlir.

Xəyyam

(kinli və acı fəryadla cənazəyə)

Kalk, oyan!.. Ah, niyə susdun, gözəlím?!

Həp təbiət, bəşəriyyət zalim...

Söylə, kimdən diləyim bən imdad?..

Həp təbiət, bəşəriyyət cəllad!..

Pərdə

BEŞİNCİ PƏRDƏ

I SƏHNƏ

Məzarlıq... İmamzadə günbəzi... Onun yanında namaz qılınmağa məxsus bir oda. Ətrafda məzarlar, yeşil bir çinarla iki-üç sərv ağacı. Ötədə-bəridə vəhşi güllər. Daha iləridə yeşil bir təpəcik. Bulutlu səhər, uzaqdan həzin-həzin çoban düdüyü çalınır. İki məzarçı məzar qazımaqla məşğuldur. Birincisi – ixtiyar, ikincisi – gənçdir. Birinci məzarçı qalın səslə okur.

Birinci məzarçı

Biri ölməzsə dirilməz birisi,

Hiçdir ömrün sonu yaxud gerisi.

Olsa kurnaz nə kadar bir tülki,

Boğazından çıkacaqdır dərisi.

(toprakdan çıkardığı kafa tasını süzərək bir yana atar)

Haydı, rədd ol buradan, kirli kafa.

İkinci məzarçı

(bəzakli bir məzarı birinci məzarçıya göstərərək)

Bu qəbir, söylə kibindir əcəba?

Birinci məzarçı

Bu hərif varlı bir axmaqdı, xəsis,
Nazlı bir yosmaya olmuşdu ənis,
Yetişib var-yoku oynaq qadına,
Yedirir hər gecə oynaşlarına.

(İkinci məzarçı qazdığı məzardan bir əyri sümük çıxarıb gülərək)

İkinci məzarçı

Bu çürük qozbelə bak bir, bu bunaq
Toprak altında da qozdur, sarsaq.

(Yandakı çukura atır)

Birinci məzarçı

Qomşumuzdur, o da bir rəngə girən,
Daima söz götürüb, söz gətirən
Bir uğursuz ki, bu gün susmuşdur.

İkinci məzarçı

(ətrafa bakaraq)

Kimdir onlar?

Birinci məzarçı

İki qızğın məmur.

İki əskəri məmur təlaş içində gəlir.

İkinci məmur

Bana bak! Ey!..

Birinci məzarçı

Nə imiş? Əmr ediniz!

Birinci məmur

Söylə, Sabbahı, Əbu Tahiri siz
Burda görmüşmüsünüz?

Birinci məzarçı

Yok, əsla!

Birinci məmur

(arkadaşına İmamzadə ilə namazgahı göstərir)

Haydı, sən durma, bu ətrafı ara.

(Məzarçılara)

Öylə xainləri kim saklarsa,
Görəcək ən kaba, dəhşətli cəza.

İkinci məzarçı

Onların məskənidir şimdi məzar.

Birinci məmur

Nə məzar? Hanki məzar?

Birinci məzarçı

(ikinci məzarçının atəyindən çəkərək)

Sus, murdar!..

Sana əyləncəmi bir cəngavər.

(Ətrafda yeni suvanmış məzarı məmura göstərir)

Bakınız, burda kömülmüş ölülər.

Birinci məmur

Kimə lazım ölülər, heyvana bak?!

İkinci məmur

(gələr)

Kimsələr yok.

Birinci məmur

Gedəlim.

(İki-üç adım gedər, təkrar dönərək)

Ey, bana bak!..

Yok o xainlər için qurtulacaq.

Kim tutub versə, mükafat alacaq.

Az deyil, iştə yüz altın... Düşünün

Bunca sərvət ələ düşməz hər gün.

(*Gedərlər*)

İkinci məzarçı

Böylə fürsət ələ keçməz gerçək.

Birinci məzarçı

(*onun başına bir yumruq vurur*)

Sən öküsün, buna yok bir deyəcək,

Bizə altınmı verirlər? Şaşkın!

Dağılıb cinləri xaqanımızın

Yenə Sabbahı bağışlar er-gec,

O zaman sən yaşamaqdan vaz keç.

Sabbah

(*Əbu Tahirə arkadakı boş məzardan*)

Kimdir onlar?

Birinci məzarçı

İki azğın məmur...

Sabbah

Nə diyor?

Birinci məzarçı

Sizləri izlər də durur,

Söylüyor, onlara yok qurtulacaq.

İkinci məzarçı

Görsələr məhv edəcəklər.

Əbu Tahir

Sarsaq...

Sabbah

(*hər birinə ikişər altın verər*)

Al, sakın, kimsəyə bildirmə bizi.

Birinci məzarçı
Bu nə mümkün... Bilirik həddimizi.

Əbu Tahir
Gedəlim.

(Uzaqlaşirlar)

Sabbah
Gəl, buradan qurtulsam,
Bəni haqqilə tanırsən Xacə Nizam.

Birinci məzarçı
(kəfəsini sallayaraq okur)
Biri izlər, biri dəhşətlə qaçar,
Biri dovşan, biri qızmış canavar.
Üç qarış toprak ikən son yatağın,
Bu didişmək nəyə lazım bu kadar.

Pərişan qiyafətli, başı açıq, saçları dağınıq, yarım sərxoş, əlində bir dəsti – Xərabəti onlara yaxlaşır.

İkinci məzarçı
İştə, bir səndələyən canlı məzar,
Hər gün etməkdə bizim səmtə güzar.
Qaldırıb dün o şərab dəstisini
Səyğisiz, az qala vurmuşdu bəni.

Birinci məzarçı
Sakın, əsla ilişib durma, qızarsən
Onda çilğınlığa bənzər hal var.

(Çalışirlar)

Xərabəti
(yeni məzarlara yaxlaşır)
İştə Rəmzi, bu da biçərə Vəfa,
İştə Sevdə, bu da nazəndə Səfa.
Beş gün əvvəl gülüşürkən xoşkam,
Susdular zəlzələdən bir akşam.

(Hər məzar üzərinə bir ovuc şərab sərpər.

Bu sənin, bak, bu sənin, al, bu sənin,
Bu da Xəyyamın əməl qönçəsinin.

(Bir avuc da ətrafındakı məzarlara sərpər)

Sizin olsun bu da, ey əhli-qübur!
Abi-kövsər denilən bədə budur!

(Bir kədər də özü içər)

İkinci məzarçı

Yenə sərxoşdur o, pozmuş kafayı.

Birinci məzarçı

Durma, qaç, gəl di cənazə alay.

Müfti müridlərilə gəlir. Bir yanda durub Xərabatını dinlər. Cənazəyi namazgaha gətirirlər. Xərabati avcını doldurub gökə doğru sərpər, alaycı qəhqəhə ilə.

Xərabati

Bu da göklərdə gülən sultanatın,
Sən də iç, bəlkə açılısın qanatın.
Uç fəzalarda, yorulsan bizə gəl,
Evdə küplər dolu, yox bir əngəl.
Gəl, bərabər içəlim, nəşəyə dal,
Verməsin gönlünə hər qayğı mələl.
Sərxoş ol, bunca ağır faciələr
Səni ürəkütməsin əsla!.. Desələr
Çökdü evlər, qırılıb ailələr,
Sən haman zəvqinə bak, etmə kədər.

Müfti

(kinli və sinirli)

Sus, yetər, sus, bu nə yersiz həzryan.

Xərabati

(dəstiyi Müftiyə uzadır)

Al bir az sən də iç.

Müfti

(əsa ilə vurur)

Azğın heyvan!

(Camaata)

Qətli vacibdir, o tüğyan eylər,
Çıldırıb Tanrıya isyan eylər.

Naib

Küfr edib dursa, əvət, məlunlar,
Yağacaq zəlzələlər, taunlar.

Müfti

Böylə mürtəddi yaşatmaq yaramaz.

Naib

Vurun ölsün!

Xərabatinin boğazını yakalar.

Xərabati

Bırak!..

Camaat

Alçaq, haylaz!

(Vurub yandakı uçuruma düşürərlər)

Naib

(yerdən bir daş alıb atar)

İştə al!

Camaat

Sus da, gəbər!

Müfti

Oh, miskin!
Bu da az böylə ədəbsizlər için.

Namazgaha keçərlər, içəridə “Allahu əkbər” səsi yüksəlir.

Birinci məzarçı

(*arkadaşına*)

Haydı, gəl, gəl bəri, başlandı namaz.

İkinci məzarçı

Gedəlim, feyz alalım biz də bir az.

Əldəki qazmaları bırakıb onları izlərlər. Xəyyam dalğın bir halda Saiblə bərabər gəlir. Sevdanın mərmər daşlı məzarı qarşısında durar. Saib saksıdakı yeni açmış “həmişəbahar”ı məzar üzərinə qoyub geri çəkilir.

Xəyyam

(*ətrafı süzərək*)

İştə, ən sevgili şən dostlarımız
Qara toprakda uyur yapyalınız.
Gülməz artıq o gülümsər yüzlər,
Bizə küskündür o munis gözlər.
Hanı Sevdə, o bənim göz bəbəyim?
O bənim sevdiciyim, şən çiçəyim?

(*Fidandakı qönçələri oxşayaraq*)

O yetişdirdi bu tər qönçələri,
Bunlar olmuş onun əyləncələri.
Bu çiçək solsa da bir gün güləcək,
Nazlı Sevdəyə nə mümkün gələcək?!
Uyuyub qaldı, onun həsrəti çox,
Bu amansız gecənin gündüzü yok!
Parlayıb söndü, qaranlıqlarda,
Bir xəyal oldu, nə səs var, nə səda.

Saib

Pək gecikdik, gedəlim.

Xəyyam

Azca dayan.

Saib

Sizi üzməkdə təəssür, həyəcan.

Xəyyam

Bəni üzmüşsə təəssür, həyəcan,
Onu didməkdə məzarında çıyan.

(Göz yaşını silərək)

Bana göz yaşları işgəncə verir,
Onu əqrəb və yılanlar gəmirir.
Bəni boğmaqda qaranlıq bir hal...
Gəmirir beynimi bin türlü xəyal.
Qaradır gördüyüm əlvan əşya...
Qara yer-gök, qaradır rəngi-ziya.
Of, qaranlıq şu bəyaz mərmər də,
Nazlı məqbərdə yatan dilbər də.

(Gökə bakaraq)

Yaslı gəlməkdə bulutlar da bana,
Bənzəyir sevgilimin saçlarına.
Bak, günəş daldı qaranlıqlarda,
Sanki məqbərdə gülümsər Sevdə.
O fəzalar belə müzlim pərdə.
Bir ədəm dalğası var hər yerdə.
Hər qaranlıqdır, əvət, sirri-həyat.
Qoca Xaliq da qaranlıq, heyhat!..

Düşüncəyə dalar. Müfti yanındakılarla çıxar, dinlər.

Müfti

İştə, Xəyyam, o sapıtmış insan,
Püskürür göklərə nifrət, isyan.

Naib

O da ölsünmü?

Müfti

Xayı, şimdi xayır...
Öncə Bağdad ilə uzlaşmalıdır.
Az deyil çünki tərəfdarı onun,
Həm Məlikşah ona az-çok məftun.

N a i b

Böylə fürsət bulunur sanma, xocam.

M ü f t i

Dur, gələn vardır.

N a i b

(*dönüb bakar*)

Əvət, Xacə Nizam.

Uzaqda karvan çanları səslənir, bir takım hökumət ərkanı ilə X a c ə N i z a m yaxlaşırlar.

X a c ə N i z a m

İştə Xəyyam, o xəzandidə bahar...

X ə y y a m

Çok gecikdimmi?

X a c ə N i z a m

Əvət, şübhəmi var?
Bəklıyor çünki Məlikşah, əlan,
Yola düşməkdə Hicazə karvan.

X ə y y a m

Gedəlim, bəncə bu təbdili-hava
Verəməz gönlümə bir zərrə səfa.
(*Gələnlərin arasında Saqiyyə də bulunur*)

Əcəba sən niyə gəldin, çiçəyim?

S a q i y ə

Gəlmişim bən də bərabər gedəyim.

X ə y y a m

Yol uzaqdır, üzülürsün, yavrum.

S a q i y ə

Etməyin söhbətinizdən məhrum.

X ə y y a m

Evə dön, qayğıya yol vermə yenə,
Munis ol bağçamızın güllərinə.
Okşa ən sevgili həmişirə kibi,
Yaşar onlarda da Sevda qəlbi.
Gözü yaşlar dolu hər tazə çiçək,
Səni, yok şübhə, salamlar gülərək.
Seç, bəyən, hansına etdinsə məraq,
Hər səhər incə dәмətlər yaparaq,
Bu yatan sevgili nakamə gətir.
Söylə, öksüzlərinin töhfəsidir.

S a q i y ə

Öksüzəm bən də, qırılmış qanatım.
Getmə mümkünsə...

(Ağlar)

X ə y y a m

Aman, evladım!
Gözlərindən saçılan incilərin
Qalacaq izləri qəlbimdə dərin.

Ətrafda coşğun musiqi.

X a c ə N i z a m

İştə, xaqan yola çıkmış, gedəlim.

X ə y y a m

(Saqiyanın alınından öpər)

Əlvida... Ağlama, yavrum, gözəlim!..

(Uzaqlaşırırlar)

P ə r d ə

II SƏHNƏ

Bağdadda xəlifə Müqtədidillah sarayında bir salon. Birinci qulam nevbət bəklər.
Əbu Şüca dalğın bir halda düşünər.

İkinci qulam

(girib əvilər)

Gəlmək istər hüzurə bir müfti.

Əbu Şüca

Söylə gəlsin.

İkinci qulam

(qarıya)

Buyurun!

Əbu Şüca

(birinci qulama)

Çəkil, haydı!..

Müfti

(girər)

Əssəlamün əleyk, seyyidina.

Əbu Şüca

Və əleyküm səlam.

Müfti

(heyətlə)

Söyləyin a,
Əcaba siz Əbu Şücamısınız?

Əbu Şüca

(Müftini qucaqlar)

Əski bir dost, əvət, şaşırmayınız,
Baş vəzirəm bu gün xəlifəyə bən.
Söylə nerdən xatırladın bizi sən?

Müfti

Olmasaydı o yolsuzun dərdi,
Bəni Bağdada kim sürüklərdi?

Əbu Şüca

Söylə kimdir o?

Müfti

Sayğısız Xəyyam,
Onu hiçdən şımartdı Xacə Nizam.

Əbu Şüca

O Hicazdan dönüb, keçən akşam
Vardı Bağdada, gördü çox ikram.

Müfti

İki gün sonra, şübhəsiz gənclik
Olacaqdır onunla küfrə şerik.
Gəlmişim bən fəqət şikayət için,
Həbsə layıqdır öylə bir xain.

Dışarıdan gurultu və salavat səsləri gəlir.

Əbu Şüca

İştə, bak, gəldi şanlı rəhbərimiz,
Hiç mərağ etmə, sonra dilləşiriz.

Musiqi... Xəlifə Müqtədibillah Məlikşahlə bərabər gələr. Ərəb şeyxləri və Məlikşahın saray ərkanı onları izlər. Sabbah ilə Əbu Tahir də qiyafətlərini dəyişmiş olduqları halda arka sırada görünürlər.

Xəlifə

(*camaata*)

Əyyuhənnas! Xəliqil-əqvam
Bəni qılmış xəlifətül-islam.

(*Əlini köksünə qoyar*)

Rəhbər olduqca Müqtədibillah
Sanmayın bir nəfər qalar gümrah.
Qovuşub Haqqa getdi Alp Arslan,
Bizə yardımçıdır böyük xaqan.

(Məlikşahı göstərir)

O, xilafət lehində çarpışaraq
Qeysəri-Rumi əzdi pək parlaq.

Xəyyam gəlib yanda dinlər.

Məlikşah

(xəlifəyə cavabən)

Daima bən xilafət uğrunda
Hazırım cəngə...

Xəyyam

(ətrafa)

Ən çocuqca xəta.

Xəlifə

(əlləri yukarıda, Məlikşah için dua edər)

Xaliqi-ləmyəzəl, böyük məbud.

Camaat

Amin!

Xəlifə

Ulu xaqanı eyləsin məsud.

Camaat

Amin!

Xəlifə

Tul ömr eyləsin kəramət ona.

Camaat

Amin!

Xəlifə

Varsın iqbali, ehtişamı sona.

C a m a a t

Amin!

Yeşli bir ərəb də “amin” də iştirak edər, gülünc və tuhaf səsi məlum olur.

X ə l i f ə

Kamiyab etsin əhli-ımanı.

C a m a a t

Amin!

X ə l i f ə

Əhli-Turanı, əhli-İranı.

C a m a a t

Amin!

X ə l i f ə

Bizi altın-gümüşlə ansınlar.

C a m a a t

Amin!

X ə l i f ə

Dini-islamə arkalansınlar.

C a m a a t

Amin!

(Dua bitər, hər kəs əlini endirir)

X ə l i f ə

(Məlikşaha)

Ərəbistana bəzl edin sərvət,
Sizə Xaliq nəсіб edər cənnət.

X ə y y a m

(yanındakı yavərə)

Nəqdi ver, nisyə al, nə abdallıq.

Y a v ə r

Dur, yetər.

X ə y y a m

Ah, yazıq, bu xalqa yazıq.

X ə l i f ə

(yənidən coşaraq)

Orda, cənnətdə başqa aləm var,
Nazlı hurilər oynayıb da coşar.
Zümrüd, elmas qədəhdə sizlər için
Ən nəfis içkilər sunar...

B ə d ə v i ə r ə b

(yersiz sevinclə)

Amin!

X ə l i f ə

Əvət, onlar, o incə afətlər
Sizi vurğun bakişlarilə süzər.

B ə d ə v i ə r ə b

(heyratlə)

Allah... Allah...

X ə l i f ə

Mələklər oynayaşaraq,
Sizə gül busələr verər coşaraq.

B ə d ə v i ə r ə b

Nə səadət!

X ə y y a m

(ətrafa)

Nə tatlı mövhumat!..

Bədəvi ərəb

Bana qismət olarmı öylə həyat?

Xəlifə

Niçin olmaz?

Bədəvi ərəb

Yaşım bir az keçgin.

Xəlifə

Yenidən gəncləşirsin.

Bədəvi ərəb

(dərin sevinclə)

Ah, amin!..

Xəlifə

Gənclik, əlbəttə, başqa nemətdir.

Bədəvi ərəb

Ən umulmaz böyük səadətdir.

Xəlifə

(Xəyyama bakar)

Yeni bir şəxsə bənziyor o adam.

Məlikşah

Öylə ya! İştə, möhtərəm Xəyyam
Həccə getmişdi...

Xəlifə

Pək gözəl, əcəba
Yeni şeylər nə gördünüz orada?

Xəyyam

(mənalı ahənglə)

Dəvələr... Oynaşıb koşan dəvələr...
Dəvələr... Sadə hoplaşan dəvələr...
Dəvələr... Cift ayaqlı mərkəblər...

Müfti

Susdurun, gör nə saçmalar söylər.

Xəlifə

Bəlli, Xəyyamın etiqadında
Şübhələr yok deyil...

Məlikşah

Əvət, onda...
Son zamanlar acıqlı bir hal var.
Titiz olmuş da, hər nə görsə qızar...
Bu səyahət də bir bəhanə idi,
Unutulsun dedik bir az dərdi.
Biləkis yapdı pək fəna təsir.

Müfti

O sapıtmış...

Məlikşah

(bağırır)

Sakın, yetər təhqir!
Hər sözün bir məqamı var.

Müfti

Nə məqam?!

Xəlifə

(yumşaq və kurnazca)

Bəli, yok yer yüzündə suçsuz adam.

Məlikşah

(əlini köksünə qoyar)

Ah, aman, doğranıb durur cigərim...

Xəlifə

Bir səbəbsiz deyil, bu, zənn edərim.

Məlikşah

Soyuq aldım keçən gün avda ikən.

Xəlifə

(qulama)

Baş təbib nerdə? Durma, söylə həməən.

(Camaata)

Toplayın siz də xalqı camidə,
Yalvarın Haqqa, bəlkə yardım edə.
Eylərim bən də şimdi razi-niyaz,
Onda bir zərrə hastalıq qalmaz.

Məlikşah

(əlini köksünə qoyar)

Gədəlim, çırpınıb durur qəlbim.

Əbu Şüca və yavərlər yardım edib aparırlar.

Xəlifə

Sana versin şəfa böyük Rəbbim.

Camaat məhzun və pərişan ahənglə “amin” deyə məclisi tərk edirlər. Xəlifə yan odaya keçər. Birinci qulam da bərabər çıxar. Sabbah ilə Əbu Tahir də bir guşədə saklanır.

Sabbah

O sönər şimdi, qaldı Xacə Nizam.

Əbu Tahir

Sağ bırakmam, onun da ömrü tamam.

Birinci qulam
(*geri dönüb onları görüncə*)
Bana bak, ey!

Əbu Tahir
(*qulamı arkadan yakalar*)
Sakın, qımıldama, dur!

Birinci qulam
Sən də kimsin?

Əbu Tahir
(*xəncərini onun köksünə dayayır*)
Cevabın işlə budur!

Birinci qulam
Coşma! Aciz qulun günahı nədir?

Əbu Tahir
Eyi bak, bən kimim?

Birinci qulam
(*sevinclə*)
Əbu Tahir.

Əbu Tahir
Tanıdın? Afərin!..
(*Bir-birinin əllərini sıkarlar*)

Birinci qulam
(*Sabbahı göstərir*)
O kim?

Əbu Tahir
Yoldaş...

Birinci qulam
Gedəlim, istirahət eylə...

Əbu Tahir
Yavaş,
Bana anlat ki, nerdə Xacə Nizam?

Birinci qulam
Biləməm.

Əbu tahir
Bir bakın nə qəfil adam.
(Sabbahı qulama göstərir)
O, Məlikşaha qarşı pək küskün,
Bəlkə, uzlaşdırır xəlifə bu gün?

Birinci qulam
Vaktı yokdur xəlifənin əsla,
Eyliyor şanlı padşaha dua.

Bu sırada pərdə arkasından lirik musiqi çalınır.

Sabbah
Nə gözəl musiqi... Fəqət, əcəba
Hiç görülmüşmü musiqilə dua?

Əbu Tahir
Burda, bak, pərdə arxasında.
(Pərdəni açmaq istər, qulam bırakmaz)

Birinci qulam
Aman!
Bizi məhv etdirir xəlifə, inan.

Əbu Tahir
Əski dostuz, bırak da seyr edəlim,
Sən bilirsən ki, boşboğaz deyilim.

Birinci qulam

Söz verin, hər nə görsəniz, ancaq
Qalacaq qəlbinizdə sirr olaraq.

Əbu Tahir

Aç! Çocuq sanma həmvilayətini.

Birinci qulam

İştə, seyr et xəlifə cənnətini...

Birinci qulam pərdəyi açar. Səhnənin işığı çəkilir, bağça görünür. Xəlifə çiçekli bağçada, fəvvarəli bir havuz kənarında zəvq aləminə dalmış yarımçıplaq qızlar rəqs edər, onu əyləndirirlər.

Sabbah

Nə rəzalət... Bu bir ibadətmi?
Nə səfalət... Bu bir xilafətmi?

Əbu Tahir

(kinayəli)

Buna bak, zəvqə bak, şətarətə bak!..

Birinci qulam

Haydı, rədd ol!

(Pərdəyi qapamaq istər)

Əbu Tahir

Aman, bir az da bırak...

Birinci qulam

Hiç zərər yok, doyunca bak, lakin
Saçma sözlər niçin? Lətifə niçin?

Əbu Tahir

Nə olur? Bilmədik.

Birinci qulam

Bu hiç yaramaz...

Sabbah

Bana, lütfən, bir az su.

Birinci qulam

Bəlkə bir az.

Yan odaya keçər. Qızlar rəqs edir və şarkı okurlar.

Qızlar

Uçaraq hər tərəfdə bir kələbək,
Yanaşır ən sevimli bir çiçəyə.
Öpüb okşar, əmib doyar, gülərək,
Qapılır sonra başqa bir diləyə,
Bana gəl, uçma, dur, gözüm, kələbək,
Sana var gizli bir sözüm kələbək.
Al çilənmiş qanatlarında sənin
Rəngi solmuş çiçəklərin qanı var.
Üzmə şən bir həyatı sevgin için,
Şübhəsiz onların da bir canı var.
Bana gəl, qaçma, dur, gözüm kələbək,
Səni incitməsin sözüm, kələbək.

Əbu Tahir qapıya bakaraq pərdəyi qapar. Səhnə bir az aydınlaşır.

Əbu Tahir

Dur, gələn var.

Sabbah

Əvət o... Xacə Nizam.

Əbu Tahir

Sən çəkil!

Sabbah

Pək gözəl.

(Yan odaya keçər)

Əbu Tahir

(ətrafə)

Gəl, iştə tamam.

Xacə Nizam gəlir.

Əbu Tahir

(ona yaxlaşaraq yalvarıcı baxışla)

Möhtərəm Xacə! Bizdən olsa xəta,
Sizdən, əlbəttə, əskik olmaz əta.

Xacə Nizam

Söylə, kimsin?

Əbu Tahir

Qulun – Əbu Tahir.

Xacə Nizam

Nə dilərsin?

Əbu Tahir

(bir məktub verir)

Buyur da bak!

Xacə Nizam

Bu nədir?

Əbu Tahir

Namə.

Xacə Nizam

Kim yazdı?

Əbu Tahir

Bildiyin Sabbah.

Xacə Nizam

(okur)

Əvət.

Onun məktuba daldığını görüncə Əbu Tahir xəncəri böyrünə sokar.

Xacə Nizam

(yıklar)

Ah!..

Əbu Tahir

İştə sus, gəbər...

Xacə Nizam

Eyvah...

Ölür. Birinci qulam Sabbah ilə bərabər gələr.

Birinci qulam

(şaşkın)

Sən nə yaptın?

Əbu Tahir

Budur cəzası onun.

Sabbah

(içdiyi su qədəhini bir yana bırakaraq)

Gədəlim, haydı...

Əbu Tahir

Gəl, bırak uyusun...

(Çıkarlar)

Birinci qulam

Bu nə dəhşətli hal, aman, ya Rəbb!

(Cənazəyi yoklar)

Sönmüş artıq, bənim bu qətlə səbəb.

İkinci qulam

(gələr, təlaşla)

Bunu kim yaptı?

Birinci qulam

Qanlı xırsızlar,
Şimdi burdan qaçan uğursuzlar.

İkinci qulam

Bir cinayət ki, bunda sən məsul.

Birinci qulam

Bən niçin? Bən niçin?

İkinci qulam

Kim etdi qəbul?

Birinci qulam

Sus, yetər!

İkinci qulam

Ah, xəlifə görsə bunu,
Qaçırar həftələrcə uykusunu.

Birinci qulam

Yardım et, sonra bir səbəb buluruz,
Bir yalan uydurub da qurtuluruz.

Cənazəyi yan odaya keçirirlər. Xəyyam gələr, musiqini dinlər.

Xəyyam

Kimsə yok, bəlkə burda.

(Pərdəyi bir yana çəkər)

Eşq olsun!

Hər gönül şən, nədənsə bən məhzun.

Çırpınır nəşə, musiqi inlər,

Oynaşır qayğısız gövərçinlər.

Qızlar havuzda hoplaşıb gülüşürlər. Xəlifə havuz kənarında qızlardan ikisini yakalamış
öpüb sıkışdırır.

Xəlifə

(birinci qumral qıza)

Sən gözəlsin, sevimli afətsin.

(İkinci sarışın qıza)

Sən isə bir içim lətafətsin.

(Birincini qucaqlar)

Səndə var coşğun ehtiras alevi,
Yakar atəşlərin sönük bir evi.

(Qəhqəhələrlə gülən ikinci qıza)

Səni Tanrım yaratdı gülmək için,
Sadə gülmək deyil, öpülmək için.

(Öpər)

Xəyyam

(ətrafə)

Əvət, onlar birər gülümsər naz,
Sən də şəhvət əsiri bir kurnaz.

Birinci qulam

(gəlir, qızğın)

Çəkil ordan, nə sayğı bilməz adam.

Xəyyam

Söylənib durma, nerdə Xacə Nizam?

Birinci qulam

Burda yok...

Xəyyam

Burda.

Birinci qulam

Gəlməmiş.

Xəyyam

Gəlmiş!

Birinci qulam

Sana əsla yaraşmayan kötü iş.

(Yakalamaq istər)

Xəyyam

Çəkil, azğın!

Birinci qulam

(bağırır)

Şaşırma, haydı!

Xəlifə

(dönüb bakar, Xəyyama)

Bu nə?!

Sən qarışdın xilafət işlərinə...

Hər şeyin bir hüdudu var, əcəba

Sayğısızlıqda varmı bir mənə?

Qızlar utanıb şaşırırlar.

Xəyyam

(acı və alaycı gülüşlə)

Ey müqəddəs, sevimli rəhbərimiz!

Gülmək istər bizim də gözlərimiz.

Şairim, az da olsa ruhum var.

(Qızları göstərər)

Bəni cəzb etdi, bak, o şaqraqlar,

Gəldim alqışlayım məharətini,

Bəyənər Tanrı görsə cənnətini.

Yıkanır Kevsərində hurilər,

İştə, ürkək bakişlarilə gülər.

Görmədim böylə şairanə həyat,

Səndə varmış pək incə hissiyyat.

(Ciddi və kəskin)

Etməsin sözlərim fəna təsir,
Sən deyilsin şərəfli bir tacir.
Xalqa cənnət verib o dünyadə,
Özün aludəsin bu dünyadə
Səni aldatmasın o göz-qaşlar,
Bu səadətdə qanlı göz yaşı var.
Bataraq bir yığın alın tərinə,
Nəşə sərpər sənin diləklərinə.

(Qızları ağacların ardında görər)

Kimdir onlar? Zavallı qurbanlar!
Sən də bir duyğusuz, quduz canavar.

X ə l i f ə

Nə cəsərət, nədir bu azğınlıq?!
Küfrün aydın, yetər, yetər artıq.

X ə y y a m

Verin edam için haman fərman.

X ə l i f ə

Dur, Məlikşaha söylərəm əlan,
Səni məhv etdirir.

Ə b u Ş ü c a

(gəlir, sən sözləri dinləyərək)

Fəqət, heyhat...

X ə l i f ə

Nə xəbər var?

Ə b u Ş ü c a

O etdi tərki-həyat...

P ə r d ə

ALTINCI PƏRDƏ

Nişaburda ilk baharın coşğun və gözəl günü. Bağçada yeşilliklər və çiçəklər. Bir tərəfdə sarmaşıqla sarılı bir qülbə. Qülbənin önündə, çardaq altında bir taxt qoyulmuş. Saçları, sakalı ağarmış, ağ geyimli Xəyyam taxt üzərində oturub, əllərini və alnını əsaya dayayaraq düşünür. Kənardakı yol ilə taxt arasında iki sərv ağacı və iki püsküllü söyüd vardır. Uzaqda İmamzadə günbəzi və zəlzələdən xarab olmuş, bulutlara yüksələn möhtəşəm bir qəsər görünür. Ətrafı ney səsi inlətir. İki qonşu qız əllərində birər gül dəməti gəlirlər. Xəyyama yaxlaşırlar.

Birinci qız

İştə Xəyyam uyuyur.

İkinci qız

Sus, dalmış...

Birinci qız

İxtiyardan quru bir can qalmış,
Ya, nə olsun bu çiçəklər?

İkinci qız

Gəl də,
Bırakıb getməli taxt üstündə.

Dəmətləri yastıq üzərinə bırakıb səssiz adımlarla uzaqlaşırırlar. Bət-bənizi solmuş, qiyafəsi dəyişmiş Saqiyə bir qədər şərab gətirir, taxtın yanındakı iskəmlə üzərinə bırakaraq, çəkilib gedən qızlara tamaşa edər. Xəyyam başını qaldırır, Saqiyəni süzər.

Xəyyam

(mənalı bir ahənglə)

Hey fələk, keçdi zaman dalğa kibi,
Öylə bir dalğa ki, qorkunc, əsəbi.
Bir əsər qalmadı şən gənclikdən,
Kimsələr yok, nə gələn var, nə gedən...
Pozulub eyşi-tərəb, va əsəfa:
Nə Vəfa qaldı, nə Sevda, nə Səfa.
Söndülər həpsi keçən zəlzələdən,
Bir qalan biz, o küçük qafildən.
Dəyişib soldu sənin gül yanağın,
Bən də bir atəşi sönmüş yangın...

(Uzaqdakı xərabə qəsri göstərir)

“O saraylar ki, bulutlarla öpüşməkdə bu gün,
Yüz sürərlərdi keçən şahlar onun xakinə dün,
İştə gördüm, qonaraq bürcünə bir qumru ötər,
Sanki der: hey gidi, hey! Nərdə o gün, nərdə o gün?”

S a q i y ə

(qədəhi verir)

Badə iç, anmağa gəlməz keçəni.

X ə y y a m

Görünür sözlərim incitdi səni.

S a q i y ə

Sakın, aldırma.

X ə y y a m

(içər, ətrafi heyratlə süzər)

Təbiət nə gözəl!..

İxtiyarlıq nə uğursuz əngəl.

Nə tuhaf, yetmişə gəlmiş də yaşım,

Zevqə düşgün yenə sevdalı başım.

(Ətrafa bakar, dəmətləri görər)

Bu çiçəklər nə?

S a q i y ə

(alib qoklayaraq Xəyyama verir)

Birər tazə dəmət.

X ə y y a m

Qonşu qızlarını gətirmişdir?

S a q i y ə

Əvət.

Bu sırada ətrafi musiqi dalğaları okşar, gözəl geyinmiş qızlar və dəliqanlılar takımla yoldan keçərlər.

S a q i y ə

Nə şətərətlə bahar, iştə, bakın,
Sarmış ətrafı bədi bir akın...
Qalmamış kimsə bu gün evlərdə,
Bir sevinc aləmi var hər yerdə.

(Qədəhi alıb içəri götürür)

X ə y y a m

Yenidən parladı qarşımda həyat,
Anırım keçmiş, lakin...

(köks ötürür)

Heyhat...

Text üzərində uzanır, uykuya dalar. Bu sırada pək ixtiyarlaşmış Müfti, qiyafətini dəyişmiş Naiblə bərabər İmamzadə ziyarətindən gəlirlər.

M ü f t i

Ah, yoruldu.

N a i b

(yol üzərindəki iri daşı göstərir)

Bu daş üstündə otur.

M ü f t i

(oturaraq)

İxtiyarlıq ölümün qomşusudur.

Bu halda ortayaşlı köylü erməni yoldan keçər.

E r m ə n i

A xocam! Burda yaşarmış bir adam.

N a i b

(sözünü kəsər)

Nə adam? Kimdir o?

E r m ə n i

Şair Xəyyam.

Müfti

Nə içindir bu görüş?

Erməni

Nəzrim var.

Müfti

(şaşkın və sinirli)

Nə kadar qafil imiş insanlar.

Naib

(erməniyə)

O İmamzadə, bu müfti varkən
Nə umarsın o sönük bilgidən?
Varsa nəzrin, bizə ver.

Erməni

(əli ilə rədd edir)

Lafı bırak,
Nərdə Xəyyam? Onu göstər ancaq.

Müfti

(sinirli)

Ona yer vermədilər Bağdadda,
Üləmə küfrünə vermiş fitva.

Naib

Kimse əlan bu Nişaburda belə
Ona yaxlaşmaz, inan, hörmətlə.

Erməni

Nəmə lazım, a gözüm.

Naib

Sən kimsin?

E r m ə n i

Bağçı bir erməni.

M ü f t i

(qızaraq yerindən kalkar, Naibə)

Rədd et, getsin!

N a i b

Qızma, şeyxim, o da bir əhli-kitab,
Bakalım, nəzri nədir?

E r m ə n i

(torbadan ağzı qapalı bir dəsti göstərir)

İştə şərab,
Ən gözəl seçmə üzumdəndir bu,
Başqadır həm dadı, həm xoş qokusu.

M ü f t i

Sus, yetər, ok, nə ədəbsiz!..

E r m ə n i

(mənalı bakişla)

Əcəba,
Sən nə sandın? Kötü bir töhfəmi ya?!

N a i b

O bir atəş ki, qiyamətdə səni
Yakaraq məhv edəcək.

E r m ə n i

(gülümsər)

Dinlə bəni!
“Bir balıq qovrulub ördəklə yanarkən tavada,
Dedi: anlat, geri dönməzmi akan sel əcəba?
Ah çəkib söylədi ördək: biz ölürkən birdir,
Bu cihan cümlə sərab olsa, ya tufan olsa”.

M ü f t i

Buna bak, bir buna bak, zəvzək adam.
Gör nələr saçmalıyor...

(Əsası ilə şərab dəstisini qırmaq istər)

E r m ə n i

(təlaşla)

Etmə, xocam,
Bəni vursan olur, amma bunu yok,
Ehtiram et, bu şərabın yaşı çok.

M ü f t i

(yenə əsasını qaldırıb bağırir)

Haydı, söylənmə, çəkil!

N a i b

(Müftiyə)

Gəl, bəri gəl!

(Gedərlər)

E r m ə n i

(kafasını oynatar)

Gör nə qurtdur ki, qaçar ondan əcəl.

(Qülbədən çıxan Saqiyəyə)

A bacım, nerdə o Xəyyam?

S a q i y ə

(Xəyyamı göstərir)

Uyuyur.

E r m ə n i

(dəstiyi verir)

Uyusun, al, bu onundur.

S a q i y ə

Gəl otur.
Gəl, rahatlan azacıq.

E r m ə n i

Getməliyim.

S a q i y ə

Sorsa kimdir gətirən? Bən nə deyim?

E r m ə n i

Nəyə lazım, a gözüm, söylə ki, bir
Əhli-hal erməninin tehvəsidir.

Gedər. Saqiyyə dəstiyyə içəri götürür. Bu sırada qaranlıq çökər, şimşəklər çakar, rəngarəng qazlara bürünmüş rəqqasələr şən və incə gülüşlərlə Xəyyama yaxlaşıb, rəqs edib okurlar.

R ə q q a s ə l ə r

Gəldik sana, gəldik sana, ey piri-xərabat,
Yetməzmi xəyalat?
Keçmişləri özlər düşünürsün hər adımda,
Atmaz səni Sevdə.
Güldükcə təbiət, gülər azadə diləklər,
Hər kəs səni bəklər.
Sevdə belə gəlmiş sana versin yeni ilham,
Ey sevgilim Xəyyam!

Sevdə gəlinlərə məxsus pənbə tüllər içində olaraq gəlir.

S e v d a

(Xəyyama)

Vurğun sana bir tazə gəlin, yosma gövərçin,
Sevdim səni, sevdim səni, lakin
Okşarmı gəlin ruhunu ağ saçlı bu aşiq?
Bir xarə bu gül qönçə nə layıq.

(Gedəcəkdir olur)

X ə y y a m

(sayıqlarkən)

Sevda!

Birinci rəqqasə

(Sevdaya)

O nə? Özlər səni Xəyyam,
Özlər səni, gözlər səni Xəyyam.

Sevda

(Xəyyama)

Yalvarma, bənim gərdəyim, əfsus,
Pək dar və qaranlıq, bana məxsus.
Almaq dilərim qoynuma, lakin
İssız və rütubətli səninçin.

(Uzaqlaşar)

Birinci rəqqasə

Dur getmə, səadət quşu, bir dur,
Bas bağına məşuqunu, susdur.

Xəyyam

(uykuda olaraq titrək və yalvarıcı bir səslə)

Sevda?!

Sevda

Bəni söylətmə, çəkil git!
Əsil aşiq olur sevgidə sabit.
Sən harda bir afətlə görüşsən
Ruhun bayılır cümlələrindən.

(Dəmətləri göstərir)

Bir söylə, niçindir bu çiçəklər?
Hər qönçəsi bir busəni bəklər.
Bir busə ki, ta qəlbimə işlər,
Hər an bəni bir ox kibi dişlər.

Xəyyam

(sayıqlar)

Sevda!..

Birinci rəqqasə

(alaycı gülüşlə)

At yüzdən ipək tülləri bir an,
Olsun o gözəl gözlərə heyran.

Sevda

(üzündəki duvağı atar, qorkunc iskelet meydana çıxar)

Bak! İştə bənim hüsni-camalım.

Xəyyam

(həzin fəryad ilə)

Dəhşət!..

Sevda

Səni ürküdüümü halım?
Keçmişdə, xayır, böylə deyildim.
Bilsən nə gözəl, ah, nə gözəldim...
Gözlər bəni həsrətlə arardı,
Hüsünümdə səhər cilvəsi vardı.
Birdən-birə soldum da, dəyişdim,
İssız, əbədi hiçliyə keçdim.
Cismim qarışıb toprağa, ondan
Güllər və dikənlər bitər əlan.
Yemdir dəvələrçin o dikənlər,
Güllər də köküslərdə gülümsər.

(Alaycı gülüşlə)

Çirkinliyim etdirməsin ikrah,
Gönlüm səni öpmək dilər...

(Yakınlaşıb Xəyyamı öpər)

Xəyyam

(usanc ilə)

Eyvah!!!

Birinci rəqqasə

Qısqandıq, aman busə, nə busə...

S e v d a

Bak, küsdü, inan.

R ə q q a s ə l ə r

Busə, nə busə!..

İncə qəhqəhələrlə uzaqlaşarlar. Bu sırada yağmır yağmağa başlar. Gəzintiyə çıkan qızlar geri dönüb qaçışaraq, gülüşərək ağacların altında və qülbə ətrafına toplaşarlar. Yağmur kəsildiyi kibi oynaq bir ahənglə şarkı söylərlər.

Q ı z l a r ı n ş a r k ı s ı

Səhər çəbəndə lələlər,
Sunradı al piyalələr.
Gülərdi incə bir günəş.
Uçardı incə jalələr.

Sular başında hər böcək,
Arardı tazə bir çiçək.
Gülərdi yavru quşların
Ötüşməsilə hər dilək.

X ə y y a m

(oyanıb kalkar)

Bu nə tale, o nə rəya, nə xəyal?!
Onların teyfimi bunlar? Bu nə hal?!

Bir az əvvəl çiçək gətirən qızlar Xəyyama yaxlaşırlar.

B i r i n c i q ı z

(arkadaşına)

İştə, Xəyyam, o böyük şanlı baba.

İ k i n c i q ı z

Bən kimim, söylə o kimdir əcəba?

S a q i y ə

(onlara yaxlaşır)

İxtiyardır sizi nerdən biləcək?

X ə y y a m

(diqqətlə süzərək)

Bir yığmı canlı çiçək, şən kələbək.

(Birinciyə)

Alagöz, bəlli, Vəfanın qızıdır,

(İkinciyə)

Bu da yok şübhə, Səfa yıldızıdır.

Birinci qız

Mane olduq babanın uykusuna.

İkinci qız

Qovdu yağmır bizi, gəldik də sana.

X ə y y a m

Pək gözəl, burda çalib oynayınız,

Bu küçük bağçayı səhra sayınız.

Qızlar

(birlikdə okurlar)

Bulut, duman çökər həmə, n,

Susar o qayğısız çəmən.

Susar o şən tərənələr,

Nə bir gələn, nə bir gedən.

Bir yığmı dəliqanlı keçər. Xanəndə “Dəşti” okur.

X a n ə n d ə

Gönlümün başqa bir öksüzlüyü var,

Çırpınan ruhumu bir şölə yakar.

Bəni okşarkən o süzgün gözlər,

Yağdırıb göz yaşı qısqandı bahar.

Yol keçənlər arasında S a i b də var. O qiyafətini dəyişmiş, yanındakılara bağçayı göstərir.

S a i b

İştə, Xəyyam, o böyük sənətkar
Sarmış ətrafını şən yıldızlar.
Kəhkəşah saçların əsrarı nihan,
Açdı irfan ilə bambaşqa cihan.
Onu duymaz, duymaz hər şaşkın,
Bir dəniz şişəyə sığmışımı? Sakın!
Suç deyildir bu günəşçin yarasa,
Ürkərək batsa qaranlıqda yasa.
Gün dəyişdikcə o həp gənc olacaq,
Şən gönüllərdə pərəstiş bulacaq.

X ə y y a m

(əli ilə onları çağırır)

Gəliniz, yavrularım.

B i r i n c i q ı z

(təlaşla)

Biz gedəlim.

X ə y y a m

Bu olur şey deyil əsla, gözəlim.

B i r i n c i q ı z

Ayırır bizləri adət, qanun.

İ k i n c i q ı z

Gedəlim, tez gedəlim.

B i r i n c i q ı z

Haydı!

(Getmək istərlər)

X ə y y a m

Durun!

(Kəskin və coşğun)

Uydunuz bunca xurafata, yetər!
Bu həyat işlə ölümdən də betər.
Əlverir paslı, sönük adətlər!
Şən təbiət sizi azadə dilər.
Qarışb birləşin, ifrət də budur,
Şeyxin uydurduğu cənnət də budur.

(Ətrafına toplaşirlar)

Dinləyin, bir də bulunmaz Xəyyam,
İştə, bəndən gələcək nəslə pəyam;
Xilqətin şənliyi, hər rəngi sizin,
Parlayıb gurlayan ahəngi sizin.
Gömməyin hiçliyə fürsət dəmini,
Xoş görün zevqü səfa aləmini.
Dün bir əfsanə, yarındır xülya,
İki hiç... hər biri müzlim rəya.
Geri dönməz bu şətarətli zaman,
Qıyaraq bir gün əcəl verməz aman.
Bir nəfəsdir bu sürəksizcə həyat.
Bir nəfəs!.. Getdimi? Gəlməz...

(Əlini ürəyinin üstünə qoyaraq, titrək səslə)

Heyhat!..

S a q i y ə

(yardım edib başını yasdığa dayar, şaşkın)

Yenə qəlbinmi!

X ə y y a m

Təlaş etmə, gülüm.

S a q i y ə

(ətrafdakılara)

Hastadır.

X ə y y a m

(xanəndəyə)

Sən oku, gülsün gönlüm.

Xanəndə

(Əbu-əta üzrə okur)

Beş gün ömrün necə əfsanəsi var,
Eşqi var, badəsi, peymanəsi var.
Sonu həsrətlə bitərkən, əfsus,
Yenə dünya dolu pərvanəsi var.

Xəyyam

Ah!..

(Deyərək ansızın ölür)

Saqiyə

Aman!..

Birinci qız

Soldu o, birdən soldu.

Saqiyə

Nə fəlakət!..

(Ağlar)

İkinci qız

Acı bir hal oldu.

Həzin bir musiqi başlar. Əllərdəki çiçəklər cənazə üzərinə qonulur.

Saib

Getdi, eyvah!.. O fəzilət, o zəka!
Əbədi susdu o qüdrət, o dəha...
Söndü bir anda o sönməz atəş,
Fərqi yok, batsa da parlaq o günəş!

Pərdə

Son

KİTABDAKILAR

Şeyx Sənan.	5
İblis.	123
Peyğəmbər.	203
Topal Teymur.	298
Xəyyam	345

HÜSEYN CAVİD
DRAM ƏSƏRLƏRİ

Buraxılışa məsul	<i>Vaqif Bəhmənli</i>
Redaktor	<i>Umud Rəhimoğlu</i>
Texniki redaktor	<i>Mübariz Piri</i>
Kompyuter səhifələyicisi	<i>Samir Məhərrəmli</i>
Kompyuter operatorları	<i>Maral Rəisqızı</i> <i>Asifə Əfəndi</i>
Korrektor	<i>Tofiq Qaraqaya</i>

“Avrasiya press” nəşriyyatı
Bakı, Mehdi Hüseyn küçəsi 1a
Tel: (994 12) 439 76 97

Yığılmağa verilmişdir 05.09.07. Çapa imzalanmışdır -----
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 28,75. Ofset çap üsulu.
Tirajı 1000. Sifariş ___.

*Kitab “E.L.” Nəşriyyat və Poliqrafiya mətbəəsində
çap olunmuşdur.*